

UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

**BULLETIN
OF POSTGRADUATE
EDUCATION:**

collection of scientific papers

Educational Sciences Series

Issue 24(53)

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53))

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

**Збірник наукових праць
Випуск 24(53)**

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Внесений до переліку наукових фахових видань у галузі
педагогічних наук рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України
від 28 грудня 2019 року № 1643 (додаток 4)
Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»)*

[http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch\[\]=b&](http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch[]=b&)

Видання індексується:

Infobaseindex; SJIF (Impact Factor)

Academic Resource Index

CiteFactor

CiteFactor

Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=&user=hUqcbRkAAAAI>

Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn>

OJS <http://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo>

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Норвезький Реєстр наукових журналів

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/429476075263565>

Linkedin: <https://www.linkedin.com/groups/9093865/>

**Київ
2023**

УДК 378.091.046-021.68(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 22072-11972ПР від 22 квітня 2016 р.

Затверджено Вченою радою
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 5 від 19 квітня 2023 р.)

Головний редактор

Віктор Олійник, д-р пед. наук, проф., дійсний член НАПН України <https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>

Заступник головного редактора:

Олег Спірін, д-р пед. наук, проф. <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>

Відповідальний секретар:

Оксана Ануфрієва, канд. пед. наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>

Редакційна колегія:

Ірина Андрушук, д-р пед. наук, проф.; **Олександр Галус**, д-р пед. наук, проф.; **Віктор Гладуш**, д-р пед. наук, проф.; **Олена Глазунова**, д-р пед. наук, доцент; **Оксана Дубініна**, канд. пед. наук, доцент; **Ольга Єжова**, д-р пед. наук, проф.; **Деспіна Каракацані**, проф. Департаменту соц. та освіт. політики Ун-ту Пелопоннесу, Корінф, Грецька Республіка; **Микола Кириченко**, д-р філософії, член-кор. Нац. Академії наук вищої освіти України; **Катерина Колос**, д-р пед. наук, проф.; **Наталія Муранова**, д-р пед. наук, проф.; **Василь Олло**, канд. пед. наук, доцент; **Лариса Петренко**, д-р пед. наук, проф.; **Ольга Пінчук**, канд. пед. наук; **Зоя Рябова**, д-р пед. наук, проф.; **Лариса Сергєєва**, д-р пед. наук, проф.; **Вікторія Сидоренко**, д-р пед. наук, проф.

Асоційовані редактори:

Маріола Міровска, д-р гуманітарних наук у галузі педагогіки, доцент, Ченстохова, Республіка Польща; **Ширинбой Олімов**, д-р пед. наук, проф., Бухара, Республіка Узбекистан; **Ірина Сіданіч**, д-р пед. наук, проф.; **Тамара Сорочан**, д-р пед. наук, проф.; **Ганна Тимошко**, д-р пед. наук, проф.; **Рагімлі Руслан Гіلال огли**, канд. ист. наук, доцент, Баку, Республіка Азербайджан.

Виконавчий редактор: Яніна Васильченко

Статті, які публікуються у збірнику проходять перевірку щодо плагіату
Збірник має сторінки у соцмережі: [Facebook](#); [Linkedin](#)

Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. праць / НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. Олійник; редкол. : О. Галус [та ін.]. Київ: Юстон, 2023. Вип. 24(53). 284 с. (Категорія «Б»).

ISBN 978-617-7854-92-9

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми загальної і професійної освіти. Представлено результати досліджень з історії педагогіки, методології освіти, теоретичних і методичних аспектів навчання та виховання, формування професійних компетентностей фахівців у галузі освіти, підвищення якості освіти.

Для науковців, педагогічних і науково-педагогічних працівників, керівників закладів вищої освіти, методистів, викладачів і слухачів закладів післядипломної освіти.

УДК 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-92-9

© ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023

ISSN 2218-7650

DOI: 10.37321

ID 47812

[https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53))

Ministry of Education and Science of Ukraine
National Academy of Educational Science of Ukraine
State Institution of Higher Education
«University of Educational Management»

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

***Collection of scientific papers
Issue 24(53)***

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

*Listed in the list of scientific professional publications in the field
Pedagogical sciences Decision of the Appraisal Board Ministry
of Education and Science of Ukraine Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine
№ 1643 of 28.12.2019 (dod. № 4)
Educational Sciences Series (Category «B»)*

Edition is indexed:

Infobaseindex; SJIF (Impact Factor)

Academic Resource Index

CiteFactor

CiteFactor

Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=&user=hUqcbRkAAAAI>

National Library of them V. I. Vernadsky: <http://nbuv.gov.ua/j-tit/vpopn>

OJS <http://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo>

Norwegian Register of Scientific Journals

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/429476075263565>

Linkedin: <https://www.linkedin.com/groups/9093865/>

**Kyiv
2023**

UDC 378.091.046-021.68(082)

Registration certificate KV No 22072-11972PR dated 22.04.2016.

Approved by the Academic Council
SIHE «University of educational management»
(protocol № 5 dated 19 April 2023)

Editor-in-Chief

Victor Oliynyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2576-0722>

Deputies Editor:

Oleg Spirin, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor <https://orcid.org/0000-0002-9594-6602>

Executive secretary:

Oksana Anufriieva, PhD of Ped. Sciences, Associate Professor <https://orcid.org/0000-0002-8465-1681>

Members of Editorial Board:

Iryna Androshchuk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Alexander Halus**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Victor Hladush**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Olena Glazunova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Prof.; **Oksana Dubinina**, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Prof.; **Olga Yezhova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Despina Karakatsani**, Prof. of the Department of Social and Educational Policy of the University of Peloponnesus, Corinth, Republic of Greece; **Mykola Kyrychenko**, Doctor of Philosophy, Corresponding Member (Academician) of Higher Education National Academy of Sciences of Ukraine; **Catherine Kolos**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Natalia Muranova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Vasyl Ollo**, PhD of Pedagogical Sciences, Associate Prof.; **Iarisa Petrenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Olga Pinchuk**, PhD of Pedagogical Sciences; **Zoya Ryabova**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Larysa Serheieva**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Viktoriia Sydorenko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.

Associate editors:

Mariola Mirovska, Doctor of Humanities in the field of Pedagogy, Associate Prof., Częstochowa, Republic of Poland; **Shirinboy Olymov**, doctor of pedagogical sciences, prof., Bukhara, Republic of Uzbekistan; **Iryna Sidanich**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Tamara Sorochan**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Anna Tymoshko**, Doctor of Sciences in Pedagogy, Prof.; **Ruslan Rahimli**, PhD, Associate Prof., Baku, Azerbaijan.

Executive editor: Yanina Vasilchenko

Articles published in the Collection are checked for plagiarism on
The collection has pages on the social network: [Facebook](#); [Linkedin](#)

Bulletin of Postgraduate education. «Educational Sciences Series»: collection of scientific papers / NAES of Ukraine SIHE «University of Educational Management»; Editor-in-Chief V. Oliynyk; Editorial board : A. Halus [and others]. Kyiv: Yuston, 2023. Issue 24(53). 284 p. (Category «B»).

ISBN 978-617-7854-92-9

The collection covers current problems of general and vocational education. The results of researches on the history of pedagogy, methodology of education, theoretical and methodical aspects of teaching and education, formation of professional competencies of specialists in the field of education, improvement of the quality of education are presented.

For scientists, pedagogical and scientific and pedagogical workers, heads of institutions of higher education, methodologists, teachers and students of institutions of postgraduate education.

UDC 378.091.046-021.68(082)

ISBN 978-617-7854-92-9

© SIHE «University of educational management», 2023

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

***Університету менеджменту
освіти – 70***

ЗМІСТ

Відомості про авторів	8
Боровик Андрій, Дубініна Оксана. Формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-10-23	10
Burlaienko Tetiana, Dubinina Oksana, Piotr Magier. Pięć kroków przeciw bullyingowych (doświadczenie Ukrainy): «step by step – razem do sukcesu!» https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-24-40	24
Грабовський Петро. Алгоритм здійснення вибору цифрового застосунку відеоконференцзв'язку для реалізації підвищення кваліфікації педагогів за дистанційною формою навчання https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-41-58	41
Іванченко Євгенія, Білоножко Наталія. Технологія оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-59-72	59
Кірман Вадим, Кочерга Євгенія, Романець Олена, Чаус Ганна. Дослідження рівня предметної компетентності вчителів інтегрованих курсів природничої освітньої галузі https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-73-87	73
Кушнір Валентина, Камінська Ія, Старченко Марина. Лінгвістична компетентність – запорука розвитку «Soft skills» майбутніх медиків https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-88-100	88
Любченко Надія. Проект «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти» у контексті реалізації концепції Нової української школи https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-101-122	101
Муляр Оксана, Василенко Ніна. Дидактичні аспекти використання інтерактивної дошки Padlet у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-123-137	123
Петренко Лариса. Цифрова безпека в професійній діяльності майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: нормативно-правовий аспект https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-138-152	138
Suleymanova Shahla. The role and importance of didactic games in the formation and development of students' artistic creative abilities https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-153-165	153
Топчієва Ірина, Сью Цін. Етнокультурний концепт диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на факультетах мистецтв https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-166-180	166
Федорець Василь, Шаригін Олександр, Клочко Оксана. Розробка педагогічних стратегій використання reverse engineering у процесі навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-181-207	181
Khasmammadova Tahira. The use of cognitive reading strategy in teaching english https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-208-220	208
Чижевський Борис. Законодавче врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-221-272	221
Shulgina Olena. Pedagogical conditions for the legal culture development of educators of the state employment service https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-273-282	273

CONTENT

Information about the authors	8
Andriy Borovyk, Oksana Dubinina. Formation of research competence of the future history teacher in the process of professional training https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-10-23	10
Tetiana Burlaienko, Oksana Dubinina, Piotr Magier. Pięć kroków przeciw bullyingowych (doświadczenie Ukrainy): «step by step – razem do sukcesu!» https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-24-40	24
Petro Hrabovskiy. Algorithm for selecting a digital application of videoconference communication for the implementation of improving the qualifications of teachers by distance education https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-41-58	41
Eugene Ivanchenko, Nataliia Bilonozhko. Technology for assessing the quality of educational activities in an institution of higher military education https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-59-72	59
Vadym Kirman, Yevheniia Kocherha, Olena Romanets, Hanna Chaus. The research of the integrated courses teachers subject level competence in the natural science education https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-73-87	73
Valentyna Kushnir, Iya Kaminskya, Maryna Starchenko. Linguistic competence is the key to the development of «soft skills» of future physicians https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-88-100	88
Nadiia Liubchenko. Project «Professional cluster of the manager (director) of the general education institution» in the context of the New Ukrainian school concept implementation https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-101-122	101
Oksana Muliar, Nina Vasylenko. Didactic aspects of using the interactive whiteboard Padlet in the process of teaching history in general secondary education https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-123-137	123
Larysa Petrenko. Digital security in professional activities of future teachers of pedagogical institutions of higher education: regulatory and legal aspect https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-138-152	138
Shahla Suleymanova. The role and importance of didactic games in the formation and development of students' artistic creative abilities https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-153-165	153
Iryna Topchiieva, Xu Qing. Ethnocultural concept of conducting and choral training of future teachers of musical art at the faculties of arts https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-166-180	166
Vasyl Fedorets, Oleksandr Sharyhin, Oksana Klochko. Development of pedagogical strategies for using reverse engineering in the process of training future specialists in the field of information technology https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-181-207	181
Tahira Khasmammadova. The use of cognitive reading strategy in teaching english https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-208-220	208
Boris Chyzhevskiy. Legislative regulation of the participation of social (public) organizations in the state and public management of general secondary education institutions https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-221-272	221
Olena Shulgina. Pedagogical conditions for the legal culture development of educators of the state employment service https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-273-282	273

Відомості про авторів

Білоножко Наталія Йосипівна, помічник начальника відділу забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти Військової академії (м. Одеса). Одеса, Україна.

Боровик Андрій Олександрович, викладач історії Початкової школи № 38 імені Генріка Сенкевича у м. Люблін. Люблін, Республіка Польща.

Бурласко Тетяна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Василенко Ніна Василівна, вчитель історії комунального закладу загальної середньої освіти «Заборольський лицей № 32 Луцької міської ради». Забороль, Україна.

Грабовський Петро Петрович, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики викладання навчальних предметів Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради. Житомир, Україна.

Дубініна Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; старший науковий співробітник відділу проектування розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України. Київ, Україна.

Іванченко Євгенія Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри фундаментальних наук Військової академії (м. Одеса). Одеса, Україна.

Камінська Ія Петрівна, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Київ, Україна.

Кірман Вадим Кімович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

Клочко Оксана Віталіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та інформатики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, Україна.

Кочерга Євгенія Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

Кушнір Валентина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Київ, Україна.

Любченко Надія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Магер Пьотр, доктор хабілітований, директор Інституту педагогіки Католицького університету Івана Павла II у Любліні. Люблін, Польща.

Муляр Оксана Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики викладання шкільних предметів Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. Луцьк, Україна.

Петренко Лариса Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, Україна.

Романець Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

Старченко Марина Василівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Київ, Україна.

Сулейманова Шахла, старший викладач кафедри педагогіки та психології Нахічеванського учительського інституту. Нахічевань, Азербайджан.

Топчієва Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Київ, Україна.

Хасмамедова Тахира Орудж гізи, дисертант за програмою доктора філософії, вчитель англійської мови загальноосвітньої школи № 3 Газахського району. Баку, Азербайджан.

Сюй Цін, аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Київ, Україна.

Чаус Ганна Григорівна, кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

Федорець Василь Миколайович, кандидат медичних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна; доцент кафедри педагогічних наук, професійної та початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія неперервної освіти». Вінниця, Україна.

Чижевський Борис Григорович, кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу економіки та управління загальною середньою освітою Інституту педагогіки НАПН України; Заслужений працівник освіти України. Київ, Україна.

Шаригін Олександр Анатолійович, кандидат технічних наук, Project Lead, компанія Miratech. Київ, Україна.

Шульгіна Олена Вікторівна, провідний юристконсульт відділу нормативно-правового забезпечення Юридичного управління Державного центру зайнятості; аспірантка кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

Information about the authors

Nataliia Bilonozhko, Assistant manage the quality assurance Educational activities and higher education Military Academy (Odesa). Odesa, Ukraine.

Andriy Borovyk, history teacher of Primary School No. 38 named after Henrik Sienkiewicz in Lublin. Lublin, Republic of Poland.

Tatiana Burlaenko, PhD, Assistant Professor, Head of Sciences Department of Economy Entrepreneurship and Management Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine.

Hanna Chaus, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

Boris Chyzhevskiy, Candidate of Pedagogical Sciences, leading researcher Department of Economics and General Secondary Education Management Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Honored Education Worker of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Oksana Dubinina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor Department Administration and Project Management Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management»; senior researcher of the design department development of giftedness at the Gifted Child Institute National Academy of Educational Science of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Eugene Ivanchenko, Doctor of pedagogic Sciences, Professor at the department basic science Military Academy (Odesa). Odesa, Ukraine.

Vasyl Fedorets, PhD in Medicine, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Administration and Special Education Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine; Associate Professor of the Department of Psychological and Pedagogical Education and Social Sciences, Municipal Higher Education Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education". Vinnytsia, Ukraine.

Petro Hrabovskiy, PhD of Pedagogical Sciences, lecturer Communal Institution "Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" of Zhytomyr Regional Council. Zhytomyr, Ukraine.

Iya Kaminskya, PhD (psychological sciences), senior lecturer of the department of languages studies of Bogomolets National Medical University. Kyiv, Ukraine.

Vadym Kirman, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

Tahira Khasmammadova Oruc qizi, English language teacher of secondary school No. 3, Gazakh district Ph.D. candidate in pedagogy. Baku, Azerbaijan.

Oksana Klochko, Doctor Habilitation of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Mathematics and Informatics, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Vinnytsia, Ukraine.

Yevheniia Kocherha, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

Valentyna Kushnir, PhD (pedagogics), senior lecturer of the department of languages studies of Bogomolets National Medical University. Kyiv, Ukraine.

Nadiia Liubchenko, candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, associate professor of the Department of Public Administration and Management Education Central Institute of Postgraduate Education SIHE «University of Management Education». Kyiv, Ukraine.

Piotr Magier, Dr. hab., Director of the Institute of Pedagogy John Paul II Catholic University in Lublin. Lublin, Poland.

Oksana Muliar, PhD (pedagogics), Associate Professor of the Department of Theories and Methods of Teaching School Subjects, Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education. Lutsk, Ukraine.

Larysa Petrenko, Dr. hab. of Pedagogical Sciences, Full Professor, head of the Department of Theory and Practice of Pedagogical Education Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine.

Xu Qing, Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education, choral singing and conducting Faculty of Arts named after Anatoly Avdievsky Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Kyiv, Ukraine.

Olena Romanets, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

Oleksandr Sharyhin, PhD in Technical Sciences, Project Lead, Miratech. Kyiv, Ukraine.

Olena Shulgina, Leading legal adviser, department of regulatory and legal support, State Employment Center Legal Department; PhD student, Department of Public Administration and project management Educational and Scientific Institute of management and psychology SIHE «University of Education Management». Kyiv, Ukraine.

Maryna Starchenko, PhD (history), senior lecturer of the department of languages studies of Bogomolets National Medical University. Kyiv, Ukraine.

Shahla Suleymanova, senior teacher of the department of pedagogy and psychology Nakhichevan Teacher's Institute. Nakhichevan, Azerbaijan.

Iryna Topchiieva, candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor department of theory and methods of music education, choral singing and conducting Faculty of Arts named after Anatoly Avdievsky Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Kyiv, Ukraine.

Nina Vasylenko, Teacher of History, Municipal Institution of General Secondary Education "Zaborol Lyceum №32 of the Lutsk City Council". Zaborol, Ukraine.

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-10-23](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-10-23)
УДК 374.7

Боровик Андрій Олександрович,
викладач історії Початкової школи № 38
імені Генріка Сенкевича у м. Люблін.
Люблін, Республіка Польща.

 <https://orcid.org/0000-0003-2674-6495>
osvita.lublin@gmail.com

Дубініна Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
старший науковий співробітник відділу проектування
розвитку обдарованості Інституту обдарованої дитини НАПН України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-5405-8502>
o_dybinina@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті здійснено обґрунтування умов формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки; уточнено зміст понять «компетентність», «дослідницька компетентність», під якою ми розуміємо інтегральну характеристику особистості, що полягає в готовності і здатності самостійно засвоювати і отримувати системи нових знань у результаті перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального, базуючись на наявних знаннях, уміннях, навичках та способах діяльності. Обґрунтовано, що необхідними компонентами науково-дослідної діяльності можна визначити такі вміння: формулювати мету й гіпотезу дослідження, тобто проектувальний компонент; опрацювати різноманітні джерела з метою збирання необхідних даних, тобто інформаційний компонент; вибрати основні й допоміжні методи проведення дослідження, тобто аналітичний компонент; визначити практичну спрямованість дослідження, тобто практичний компонент. Окреслено, доцільність використання таких *принципів*: формування дослідницької компетентності у підготовці майбутніх вчителів

історії, зокрема: науковості, системності, інтеграції, зв'язку навчання з життям, свідомості та активності в навчанні, професійної спрямованості, варіативності, індивідуалізації, самореалізації, інтерактивності, неперервності.

Ключові слова: компетентність; дослідницька компетентність; фахова підготовка; учитель історії; принципи навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Відповідно до вимог Професійного стандарту за професіями: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» сучасний педагог поряд із багатьма іншими професійно-комунікативними здібностями має володіти навичками, які спрямовані на професійний саморозвиток. Формування таких навичок передбачає сформованість умінь «застосовувати наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати й тлумачити результати, створювати моделі та визначати їхню дієвість» [7]. Тобто одним із провідних у структурі підготовки майбутнього педагога в галузі середньої освіти має стати дослідний компонент, який є основою формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя. Особливого значення, в цьому аспекті, набувають дослідницькі вміння й навички під час роботи з учнями основної та старшої школи, а також при підготовці учнів до різноманітних конкурсів і олімпіад. Крім того, дослідницька компетентність дає змогу викладачеві стати більш гнучким у парадигмі власних професійних обов'язків, конкурентоспроможним, допомагає бути більш успішним у подальшому житті, що й визначає значимість її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці приділяють велику увагу науково-дослідній роботі як необхідному елементу підготовки майбутнього вчителя (М. Князян, Т. Сорочан, Н. Саприкіна); формування дослідницьких умінь залежно від методики й організації навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності (І. Драч, М. Князян, Л. Козак, В. Литовченко, Н. Москалюк, Є. Спіцина та ін.); з'ясування особливостей науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців Н. Волкова, І. Зязюн, В. Кремень, С. Лукашенко, D. Grimes, H. Stuart, J. Griffiths та ін.; формування дослідницької компетентності знайшло відображення у працях Н. Бібік, І. Бега, О. Бондаревської, Л. Ващенко, О. Дубініної та ін.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні умов формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- здійснити аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми;
- обґрунтувати умов формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне вважаємо уточнити сутності понять «компетентність» та «дослідницька компетентність». Так, у науково-педагогічній літературі існує велика кількість визначення сутності поняття «компетентність». Зазначений феномен став предметом вивчення вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема: Т. Бурлаєнко, О. Дубініна, Т. Сорочан, Г. Тимошко, З. Рябова, К. Халас, М. Магер, Дж. Равен та ін.

У Законі України «Про вищу освіту» сутність поняття «компетентність» розглядається як динамічна комбінація знань, умінь і навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність успішно здійснювати професійну та навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту». Зі змінами та доповненнями. 2014) [3]. У «Національному освітньому глосарію: вища освіта» дефініцію поняття «компетентність» трактують як комбінацію знань, умінь, цінностей, інших професійних якостей, що описують результати навчання за освітньою програмою. Утім у дослідженнях комісії Ради Європи сутність поняття «компетентність» визначається як уміння, кваліфікації, уявлення, або опорні знання, які є ключовими у професійній діяльності і використовуються у нових ситуаціях. Фахівці Департаменту стандартів навчання, досягнення та освіти (IBSTPI) вважають, що компетентність є спроможністю особистості виконувати завдання на висококваліфікованому рівні у певному виді діяльності, та складається зі знань, умінь і навичок. Дослідниця Т. Сорочан, компетентність становить інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених умінь і навичок на формування здатності застосовувати набуті знання й досвід у

нових умовах певної сфери діяльності [10].

О. Дубініна професійну компетентність визначає як нормативну модель компетентності фахівця, відображаючи науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок [2].

Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що теоретичний аналіз сутності терміну «компетентність» дозволяє застосовувати його визначення щодо здійсненої діяльності, кваліфікації, виду професійної підготовки та зводиться до суми знань, умінь і навичок, набутих у освітньому процесі, набору особистісних характеристик з наявністю певних особистісних якостей. Відповідно до тематики нашого дослідження уточнимо сутність поняття «дослідницька компетентність». Вітчизняні та зарубіжні дослідники (М. Головань, С. Сисоєва, А. Яценко та інші) приділяють значну увагу розгляду окресленого феномену [1], [9].

Науковці С. Сисоєва трактує дослідницьку компетентність як інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності [9].

М. Головань та В. Яценко визначають дослідницьку компетентність як «цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення та особистісні якості й виявляється в готовності й здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності» [1]. Т. Боровікова дослідницьку компетентність визначає, як «...особистісна характеристика дослідника, яка формується в діяльності та завжди виявляється за умови ціннісного відношення до діяльності, особистісної зацікавленості». На думку М. Князян ознаками сформованої дослідницької компетентності здобувача вищої освіти є ознайомлення з найбільш актуальними напрямками досліджень певної галузі науки; володіння методологією наукової галузі; уміння чітко формулювати мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження, а також планувати експеримент або аналізувати джерельну базу; уміння теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити висунуту гіпотезу; уміння аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, робити необхідні висновки; уміння аргументувати свою точку

зору, уміння виокремлювати ще не вирішені й перспективні проблеми дослідження тощо [5].

Таким чином, теоретичний аналіз наукових підходів дозволяє узагальнити визначення сутності поняття «дослідницька компетентність» як інтегральної характеристики особистості, що полягає в готовності і здатності самостійно засвоювати і отримувати системи нових знань у результаті перенесення смислового контексту діяльності від функціонального до перетворювального, базуючись на наявних знаннях, уміннях, навичках та способах діяльності. З огляду на вище окреслене необхідними компонентами науково-дослідної діяльності можна визначити такі: вміння формулювати мету й гіпотезу дослідження, тобто проектувальний компонент; вміння опрацьовувати різноманітні джерела з метою збирання необхідних даних, тобто інформаційний компонент; вміння вибирати основні й допоміжні методи проведення дослідження, тобто аналітичний компонент, вміння визначати практичну спрямованість дослідження, тобто практичний компонент.

У своїх дослідженнях М. Хейлі, враховуючи дослідницький підхід, пропонує такі моделі поєднання навчання і досліджень, які базуються на навчанні через дослідження (Research-based learning); навчання, зорієнтоване на дослідження (Research-oriented learning); навчання, що базується на інформуванні про дослідження (Research-led learning); навчання, що базується на науковому керівництві (Research-tutored learning). Відповідно до окресленої проблеми нашого дослідження уточнимо структуру дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії. У науково-педагогічній літературі існують різні наукові підходи щодо визначення структурних компонентів дослідницької компетентності. У результаті аналізу, синтезу, порівняння, наукових досліджень представимо узагальнені структурні компоненти дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії (див. табл. 1).

Таблиця 1

Структурні компоненти дослідницької компетентності

Автор	Назва структурного компоненту
1	2
Т. Гладюк	мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний
М. Золочевська	функціонально-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний, змістово-практичний, функціонально-рефлексивний

Продовження табл. 1

1	2
Е. Луговська	когнітивний, діяльнісний, мотиваційний, рефлексивний
М. Князян	мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-поведінковий, оцінювально-рефлексивний
Ю. Шапран	ціннісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний
О. Шестопалюк	ціннісно-мотиваційний, когнітивний, особистісний, поведінковий

На основі теоретичного аналізу з табл. 1 видно, що серед структурних компонентів дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії у процесі фахової підготовки науковці виділяють: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, рефлексивний.

Проаналізуємо змістову складову кожного зазначеного компонента (табл. 2).

Таблиця 2

Структурні компоненти дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії

Назва структурного компонента	Характеристика структурного компонента дослідницької компетентності
1	2
Когнітивний компонент	Відбиває систему знань, яка забезпечує здатність докторантів самостійно проводити науковий пошук, систематизувати, аналізувати, необхідну інформацію та опановувати методологічний апарат дослідження
Мотиваційно-ціннісний компонент	Включає мотиви, цілі, потребу в науководослідницькій діяльності, самовдосконаленні, саморозвитку, позитивне ставлення до науководослідницької діяльності, внутрішньої готовності до її здійснення, встановлення її значущості і важливості у професійній діяльності
Операційно-діяльнісний компонент	Передбачає готовність особистості застосовувати засвоєнні знання, уміння та навички у своїй практичній діяльності в конкретних умовах відповідно до норм і технологій наукової творчості

Продовження табл. 1

1	2
Рефлексивний компонент	Врахування здатності до рефлексії власної аналітичної діяльності, що передбачає самоаналіз та самооцінку своєї діяльності та її результатів, усвідомлення та оцінювання ступеню реалізації запланованих цілей діяльності

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для реалізації мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема, – теоретичних: аналіз наукової літератури, синтез, порівняння, узагальнення практичного досвіду формування дослідницької компетентності; термінологічний аналіз для визначення сутності й змісту ключових дефініцій дослідження; структурно-логічний аналіз для окреслення умов формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії у процесі фахової підготовки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

У контексті нашого дослідження щодо формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії виокремлено такі структурні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, рефлексивний.

З таблиці 2 видно, що *когнітивний компонент* дослідницької компетентності включає знання інтегративного характеру, а саме, фахові, науково-дослідницькі та методологічні. Названий компонент забезпечує набуття майбутніми вчителями професійних знань та досвіду, розвиток критичного мислення, організаторських, комунікативних здібностей, умінь співпрацювати у команді.

Мотиваційно-ціннісний компонент дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії включає мотиви, цілі, потребу в науково-дослідницькій діяльності, самовдосконаленні, саморозвитку.

Провідною основою мотиваційно-ціннісного компоненту є, з одного боку, глибоке усвідомлення та розуміння майбутніми докторами філософії значущості знань про науково-дослідницьку діяльність, сформованість позитивного мотиву для її виконання, а з іншого, наявність особистісної потреби та інтересу до заняття науково-дослідницькою діяльністю та її реалізація, результатом якого є освітній науковий продукт.

Таким чином, мотиваційно-ціннісний компонент майбутнього

вчителя історії передбачає наявність стійкого дослідницького інтересу, прояву провідних мотивів пізнавальної діяльності та систем ціннісних орієнтацій.

Операційно-діяльнісний компонент дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії передбачає готовність застосовувати засвоєні знання, уміння та навички у своїй практичній діяльності. Він формується в реальній дослідницькій діяльності, яка здійснюється в конкретних умовах відповідно до норм і технологій наукової творчості, сприяє імплементації теоретичних та емпіричних методів дослідження. Цей компонент проявляється в таких якостях особистості, як уважність, вдумливість, старанність, ерудованість.

Рефлексивний компонент дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії потребує врахування здатності до рефлексії власної аналітичної діяльності. Це передбачає самоаналіз та самооцінку своєї діяльності та її результатів, усвідомлення та оцінювання ступеню реалізації запланованих цілей діяльності. Визначений компонент сприяє розвитку здібностей майбутнього вчителя історії до самовизначення та цілепокладання, визначає готовність та здатність особистості до самовдосконалення та саморозвитку у професійній діяльності (готовність та здатність самостійно навчатися, вести науково-дослідницький пошук, оцінювати власну активність у процесі аналітичної діяльності тощо).

Аналіз наукових праць з окресленої проблеми дослідження вбачаємо доцільність використання таких *принципів* формування дослідницької компетентності у підготовці майбутніх вчителів історії, зокрема:

- науковості характеризує відповідність змісту підготовки майбутніх вчителів історії рівню сучасної науки (зв'язок між змістом науки та навчальної дисципліни; формування наукового світогляду; наукових підходів до вирішення дослідницьких завдань; використання відповідної методології при проведенні досліджень; володіння та коректне застосування методів);

- системності й послідовності представляє підготовку майбутніх вчителів історії як систему певної цілісності та складності, передбачає пошук та встановлення зв'язків, цілісності, зіставлення властивостей та розбіжностей, сприяє оволодінню науковими знаннями, уміннями та навичками у певному порядку та допускає логічну обґрунтованість вивчення подальшого навчального матеріалу;

- інтеграції спрямований на формування цілісних знань, інтегративних умінь у майбутніх вчителів історії за допомогою організації

навчального процесу на основі інтеграції навчальної, науково-практичної діяльностей;

- зв'язку навчання з життям узгоджується з концепцією інформатизації освіти та сприяє активізації використання інформаційних засобів, підкріпленням теоретичного матеріалу прикладами та ситуаціями з реального життя, вивчення сучасних наукових теорій, концепцій, визначення перспектив розвитку науки; розкриття практичної значущості знань та застосування їх у практичній діяльності; розв'язання проблемно-пошукових та дослідницьких завдань;

- свідомості та активності в навчанні передбачає активізацію діяльності майбутніх вчителів історії щодо засвоєння знань, оволодіннями вміннями та навичками, усвідомлення цілей навчальної та самостійної діяльності, планування та організація власної діяльності, розв'язання наукових завдань та шляхів їх вирішення;

- професійної спрямованості орієнтує майбутніх вчителів історії на подальшу професійну та наукову діяльність, використання комплексу науково-дослідницьких завдань, розвиток системи мотивів, які спонукають особистість до виконання професійних завдань і саморозвитку. Як зауважує Л. Шевченко, результатом професійної спрямованості є формування системи ціннісних мотивів, що спонукають особистість до засвоєння професійних знань, умінь і навичок та способів їх творчого використання на практиці [11];

- варіативності передбачає зміну умови, порядку дій або результату завдання, при якому посилюється пізнавальна здатність особистості, створюються додаткові умови для самостійних дій;

- індивідуалізації спрямований на організацію дослідницької діяльності в умовах інтелектуальної співтворчості в межах загальних цілей, завдань і змісту з урахуванням індивідуальних потреб та особливостей майбутніх докторів філософії;

- принцип самореалізації сприяє самостійному набуттю знань, умінь та навичок у процесі формування дослідницької компетентності, їх самостійного поглиблення та розширення, залучення майбутніх докторантів до виконання дослідницьких завдань;

- інтерактивності передбачає активне виконання дослідницької діяльності шляхом забезпечення взаємодії майбутніх вчителів історії, що надає можливість кожному учаснику освітнього процесу отримати нові знання, вміння і навички; реалізація принципу відбувається за умов

організації викладачем спільної діяльності докторантів (робота в парах, мікрогрупах) для розв'язання поставлених проблемних завдань;

- неперервності забезпечує орієнтацію на дослідницьку діяльність протягом життя шляхом самовдосконалення та самоосвіти, подальшого формування дослідницької компетентності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Узагальнюючи вищезазначене наголосимо, що в контексті нашого дослідження:

- проаналізовано сутність понять «компетентність», «дослідницька компетентність»;

- на основі теоретичного аналізу наукових досліджень встановлено, що дослідницька компетентність – це знання як результат пізнавальної діяльності людини в певній галузі науки, методи, методика дослідження, які він повинен опанувати, щоб здійснювати дослідницьку діяльність, а також мотивацію і позицію дослідника, його ціннісні орієнтації; виокремлено та схарактеризовано наступні структурні компоненти дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, рефлексивний.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на вище сказане виникає потреба у подальшому дослідженні, яке розкриє методологічні аспекти формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя історії в процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] М. С. Головань, В. В. Яценко, «Сутність та зміст поняття "дослідницька компетентність"», *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: зб. наук. праць*, вип. VII, с. 55–62, 2012.
- [2] О. Дубініна, І. Ігнатюк «Методика діагностики професійно значущих якостей педагога-лідера», *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*, № 1, с. 88–103, 2020. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/c115fc65-6700-4527-8444-3037ef377c88> Дата звернення: Берез. 05, 2023.
- [3] Верховна Рада України. (2014, Лип. 01). *Закон № 1556-VII «Про вищу освіту». Зі змінами та доповненнями.* [Електронний ресурс].

- Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- [4] М. В. Золочевська, Формування дослідницької компетентності учнів при вивченні інформатики. Харків, Україна, 2009. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://osvita.ua/doc/files/news/59/5935/8.pdf>
Дата звернення: Берез. 05, 2023.
- [5] М. О. Князян, «Педагогічні засади формування дослідницької спрямованості особистості студента», *Науковий вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*: зб. наук. праць, вип. 11/12, с. 129–136, 2002.
- [6] Е. М. Луговська, «Критерії оцінювання фахової компетентності техніків-механіків агропромислового виробництва», *Науковий вісник Донбасу*, 1(21), 2013. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13lemtav.pdf> Дата звернення: Берез. 05, 2023.
- [7] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2020, Груд. 23). *Наказ № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)"*». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- [8] Н. Саприкіна, «Науково-дослідна робота як засіб розвитку креативних здібностей студентів-філологів», *Вісник Львівського ун-ту. Серія «Філологічна»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://litmisto.org.ua/?p=19610> Дата звернення: Берез. 05, 2023.
- [9] С. О. Сисоєва, *Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи*. Київ, Україна: ТОВ «Вид. підпр-во «ЕДЕЛЬ-ВЕЙС», 2016.
- [10] Т. Сорочан, «Професіоналізм та компетентності вчителів у контексті післядипломної освіти», *Освіта на Луганщині*, № 1, с. 7–12, 2010.
- [11] С. М. Шевченко, «Педагогічні умови формування аналітичного мислення студентів вищих технічних навчальних закладів», *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, № 3, с. 151–154, 2007. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.istorage.narod.ru/pdf/PP200703.pdf#page=152>
Дата звернення: Берез. 05, 2023.

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF THE FUTURE HISTORY TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Andriy Borovyk,

history teacher of Primary School No. 38
named after Henrik Sienkiewicz in Lublin.
Lublin, Republic of Poland.

 <https://orcid.org/0000-0003-2674-6495>
osvita.lublin@gmail.com

Oksana Dubinina,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor Department Administration and Project Management
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management»;
senior researcher of the design department
development of giftedness at the Gifted Child Institute
National Academy of Educational Science of Ukraine
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-5405-8502>
o_dybinina@ukr.net

Abstract. The article substantiates the conditions for the formation of research competence of a future history teacher in the process of professional training; the content of the concepts "competence", "research competence" has been clarified, by which we understand the integral characteristic of a person, which consists in the readiness and ability to independently assimilate and receive systems of new knowledge as a result of transferring the semantic context of activity from functional to transformative, based on existing knowledge, skills, skills and methods of activity; it is substantiated that the necessary components of scientific research activity can be defined as the following: the ability to formulate the purpose and hypothesis of the research, that is, the design component; the to process various sources in order to collect the necessary data, that is, the information component; the to choose the main and auxiliary methods of research, i.e. the analytical component, the to determine the practical orientation of the research, i.e. the practical component; the expediency of using such *principles* of research competence formation in the training of future history teachers, in particular: the of scientificity, the of systematicity, the of integration, the of connection of learning with life, the of consciousness and activity in learning, the of professional

orientation, the of variability, the of individualization, the of self-realization, the of interactivity, the of continuity.

Key words: competence; research competence; professional training; history teacher; principles of learning.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] M. S. Holovan, V. V. Yatsenko, «Sutnist ta zmist poniattia "doslidnytska kompetentnist"», *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli: zb. nauk. prats, vyp. VII*, s. 55–62, 2012.
- [2] O. Dubinina, I. Ihnatiuk «Metodyka diahnostryky profesiino znachushchykh yakosti pedahoha-lidera», *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy: filosofii, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia*, № 1, s. 88–103, 2020. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/c115fc65-6700-4527-8444-3037ef377c88> Data zvernennia: Berez. 05, 2023.
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2014, Lyp. 01). Zakon № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». Zi zminy ta dopovnenniamy. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- [4] M. V. Zolochavska, *Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti uchniv pry vyvchenni informatyky*. Kharkiv, Ukraina, 2009. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://osvita.ua/doc/files/news/59/5935/8.pdf> Data zvernennia: Berez. 05, 2023.
- [5] M. O. Kniazian, «Pedahohichni zasady formuvannia doslidnytskoi spriamovanosti osobystosti studenta», *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho derzh. ped. un-tu im. K. D. Ushynskoho: zb. nauk. prats, vyp. 11/12*, s. 129–136, 2002.
- [6] E. M. Luhovska, «Kryterii otsiniuvannia fakhovoi kompetentnosti tekhniv-mekhaniv ahropromyslovoho vyrobnytstva», *Naukovyi visnyk Donbasu*, 1(21), 2013. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13lemtav.pdf> Data zvernennia: Berez. 05, 2023.
- [7] Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, Hrud. 23). Nakaz № 2736-20 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoio osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)"». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

- [8] N. Saprykina, «Naukovo-doslidna robota yak zasib rozvytku kreatyvnykh zdibnosti studentiv-filolohiv», Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria «Filolohichna». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://litmisto.org.ua/?p=19610> Data zvernennia: Berez. 05, 2023.
- [9] S. O. Sysoieva, Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly. Kyiv, Ukraina: TOV «Vyd. pidpr-vo «EDEL-VEIS», 2016.
- [10] T. Sorochan, «Profesionalizm ta kompetentnosti vchyteliv u konteksti pisliadyplomnoi osvity», Osvita na Luhanshchyni, № 1, s. 7–12, 2010.
- [11] S. M. Shevchenko, «Pedahohichni umovy formuvannia analitychnoho myslennia studentiv vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv», Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu, № 3, s. 151–154, 2007. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.istorage.narod.ru/pdf/PP200703.pdf#page=152> Data zvernennia: Berez. 05, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-24-40](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-24-40)
УДК 37.015.3

Dr. Burlaienko Tetiana,

Kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny,
Kierownik Katedry Ekonomii, Przedsiębiorczości i Zarządzania
Dydaktyczno-Naukowy Instytut Zarządzania i Psychologii
Państwowa uczelnia wyższa „Uniwersytet Zarządzania Oświatą”.
Kijów, Ukraina.

 <https://orcid.org/0000-0001-5734-4611>
tburlaenko@ukr.net

Dr. Dubinina Oksana,

Kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny,
Professor katedry Administracji Publicznej i Zarządzania Projektami
Dydaktyczno-Naukowy Instytut Zarządzania i Psychologii
Państwowa uczelnia wyższa „Uniwersytet Zarządzania Oświatą”.
Kijów, Ukraina.

 <https://orcid.org/0000-0002-5405-8502>
o_dybinina@ukr.net

Dr hab. Piotr Magier,

Dyrektor Instytutu Pedagogiki
Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Lublinie.
Lublinie, Polska.

 <https://orcid.org/0000-0002-9977-5214>
piotr.magier@kul.pl

**PIĘĆ KROKÓW PRZECIW BULLYINGOWYCH (DOŚWIADCZENIE UKRAINY):
«STEP BY STEP – RAZEM DO SUKCESU!»**

Streszczenie. W artykule omówiono stosowane w praktyce zasady i rozwiązania nastawione na zapobieganie oraz interwencję w kontekście przemocy rówieśniczej w środowisku zwany bullyingiem szkolnym, mają one na celu wyrządzenie krzywdy, wywołanie strachu lub niepokoju lub stworzenie negatywnego środowiska szkolnego dla innej osoby. Zaprezentowano typologię rozwiązań oraz przedstawiono je w szerszym kontekście jakości ich wdrażania i efektywności poprzez warsztat «Step by step – razem do sukcesu!». Artykuł opisuje rekomendacje dotyczące dobrej praktyki w zakresie programów przeciwdziałania przemocy rówieśniczej w szkole.

Słowa kluczowe: bullying, agresja, szkoła, pedagog, krok, procesy edukacyjne.

WPROWADZENIE / ВСТУП

Sformułowanie problemu. Istotne zmiany w sferze gospodarczej i polityce społecznej, kryzys współczesnej rodziny, niski status społeczny, bezrobocie, narzucenie ideologii konsumpcyjnej, odrzucenie przez społeczeństwo pewnych tradycyjnych wartości i przejście na nowe wytyczne – to być może główne czynniki przyczyniające się do wiktymizacji nastolatków.

Bullying to niepokojący trend, zwłaszcza w przypadku dzisiejszych dzieci i młodzieży. Według badania Fundacji ONZ z 2017 r. 67 % dzieci na Ukrainie w wieku od 11 do 17 lat już doświadczyło przejaw bullingingu, a 24 % uczniów padło jego ofiarą. Najbardziej narażone na zastraszanie są dzieci nieśmiałe, wzorowe, a także dzieci, które z powodu różnych okoliczności życiowych są «zamknięte w sobie» i «zamknięte na komunikację». Najczęściej dzieci są nękanе przez rówieśników za wygląd, przekonania, zachowanie, a także z powodu różnych okoliczności życiowych itp. [1].

Wyniki badania U-Report wskazują na najczęstszą przyczynę bullingingu – ignorowanie bullingingu przez dorosłych (37 %). Według statystyk z National Children's Hotline, ponad 25 % relacji szkolnych dotyczy zastraszania. Jednocześnie, według ostatnich badań, prawie jedna czwarta ukraińskich uczniów uważa się za ofiarę bullingingu, a około 40 % dzieci doświadczyło bullingingu, nigdy nie mówią o tym rodzicom. Jednocześnie 44 % osób, które obserwowały prześladowanie swoich rówieśników, nie reagowało na takie fakty z obawy przed podobnym zastraszaniem [2]. Przedstawione dane statystyczne dowodzą zatem, że bulling jest zjawiskiem globalnym i masowym. Należy zauważyć, że szkoła jest instytucją, w której dzieci spędzają większość dnia, w której zdobywają wiedzę i doświadczenie, uczą się komunikować, rozwijać, gdzie zachodzi proces kształtowania osobowości i socjalizacji. Biorąc powyższe pod uwagę, ważnym zadaniem jest stworzenie w placówce oświatowej odpowiedniego środowiska do zapobiegania i zwalczania negatywnych skutków społeczno-pedagogicznych tego zjawiska.

CEL I ZADANIE / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Celem artykułu jest wypracowania optymalnego programu warsztatu «Step by step – razem do sukcesu!», który opisuje pięć kroków przeciw bullingowym.

Zadanie:

- przeprowadzić analizę badań co do tematu artykułu;
- określenie głównych problemów bullingingu w procesie edukacyjnym;
- wypracowania optymalnego programu warsztatu «Step by step – razem do sukcesu!», który opisuje pięć kroków przeciw bullingowym.

TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Opis zagadnienia.

Za pioniera i jednego z ekspertów w badaniach nad bullyingiem szkolnym uważa się Dana Olweusa, który podaje, że uczeń podlega bullyingowi, gdy jest wielokrotnie i przez dłuższy czas prześladowany, narażony na negatywne działania ze strony jednego lub kilku innych uczniów, które cechuje nierównowaga sił między sprawcą a ofiarą. Zjawisko bullyingu ma charakter zbiorowy i opiera się na relacjach społecznych w grupie.

Dan Olweus podaje wskazówki pozwalające zidentyfikować ofiarę przemocy szkolnej.

Według badacza dziecko takie:

- jest często wyśmiewane, ośmieszane, poniżane, zastraszone, popychane, zmuszane do wykonywania poleceń kolegów, często też ma nieprzyjemne przezwisko;
- może szukać swoich rzeczy, które często są chowane, rozrzucone albo niszczone;
- ma wyraźne ślady fizyczne – zadrapania, sińce, także podarte lub zniszczone ubrania;
- często płacze lub wygląda na osobę smutną, nieszczęśliwą;
- może przejawiać nieoczekiwane zmiany nastroju – od smutku do irytacji lub nagłych wybuchów złości;
- jest izolowane, niezapraszane do wspólnych działań, w czasie podziału na grupy zostaje samo, jako ostatnie wybierane jest do grupy;
- ma problemy z głośnym wypowiedaniem się na lekcji;
- traci zainteresowanie nauką, pogarszają się jego stopnie;
- spóźnia się do szkoły lub zaczyna chodzić i wracać z niej dziwną, określną trasą albo zaczyna unikać szkoły, wagaruje;
- przerwy spędza samo lub stara się trzymać w pobliżu nauczyciela;
- nie bierze udziału w imprezach i wyjazdach klasowych lub trzyma się podczas nich blisko dorosłych;
- nie ma kolegów, nikt nie przychodzi do jego domu i ono samo też nikogo nie odwiedza;
- skarży się na częste bóle głowy, brzucha, ma kłopoty ze snem, krzyczy lub płacze w nocy;
- domaga się od rodziców dodatkowych pieniędzy (Olweus, 2004) [8].

Inną definicję przedstawił Ken Rigby (2010) [9], określając bullying jako «umyślne nadużywanie władzy bądź siły w relacjach międzyludzkich».

Zaproponował kryteria, na podstawie których próbował ocenić, czy dane zachowanie można uznać za bullying. Wśród nich wymienia: chęć wyrządzenia krzywdy przez sprawcę lub sprawców, przewagę sprawcy nad ofiarą, celowe wyrządzanie krzywdy lub przykrości bez prowokacji ze strony ofiary, powtarzalność, odczuwanie przez ofiarę poczucia krzywdy oraz nieumiejętność obrony przed dręczeniem, poczucie władzy (przewagi) sprawcy nad ofiarą.

Bullying definiuje się zazwyczaj jako długotrwałą i systematyczną agresję, ale dodatkowo zjawisko to jest uważane za «podtyp agresji», która może przybierać różne formy, zarówno fizyczne, jak i werbalne (E. Pelligrini, S. Salmivali); destrukcyjne oddziaływanie (R. Hezler), część życia społecznego grupy (E. Roland), powtarzające się ataki – społeczne lub werbalne – ze strony osób o wyższym statusie (V. Besag), długotrwała, świadoma przemoc skierowana jest przeciwko osobie, która nie jest w stanie obronić się w danej sytuacji (D. Lane) [10].

Należy uczyć dzieci i młodzież od najmłodszych lat angażowania się w komunikację obywatelską, wraz z kształtowaniem wartości kulturowych, aby nauczyć ich, jak korzystać z narzędzi komunikacji, szanując zasady etykiety i szanując wolność innych, to znaczy kształtując kulturę komunikacji w przestrzeni internetowej oraz kulturę informacyjną. Uważamy, że pierwsze doświadczenie bezpiecznego i prawidłowego korzystania z Internetu dziecko uzyskuje w rodzinie ponieważ to rodzina stanowi podstawę zachowania dziecka, a przestrzeń wirtualna na dzień dzisiejszy nie powinna być wyjątkiem.

Rodzice powinni zwracać szczególną uwagę na istnienie zagrożeń środowiska informacyjnego, które może spotkać współczesne dziecko. Przedstawiamy dane badawcze z Instytutu Socjologii przy Narodowej akademii nauk Ukrainy:

- tylko w 24 % przypadków rodzice pytają dzieci, jakie strony internetowe odwiedzają w przestrzeni internetowej;
- 57 % rodziców są zainteresowane, z jakich serwisów online korzystają dzieci;
- jednak, tylko 5 % rodziców interesują się szczegółowymi informacjami na temat treści stron internetowych, odwiedzanych przez dzieci w Internecie [1].

METODY BADAŃ / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

W badaniach wykorzystaliśmy ogólne zasady naukowe, które pomogły doprecyzować koncepcje badań. W procesie badawczym zastosowano metodę analizy i syntezy w celu określenia głównych problemów bullyingu w procesie edukacyjnym; modelowanie na potrzeby wypracowania optymalnego programu warsztatu «Step by step – razem do sukcesu!», który opisuje pięć kroków przeciw bullyingowym.

WINIKI WYSZUKIWANIA / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Biorąc pod uwagę powyższe informacje, chcemy zaprezentować warsztat «Step by step – razem do sukcesu!», który składa się z pięciu kroków do przezwyciężenia bullyingu.

Krok 1. «Dlaczego wynika bullying?»

Bullying (ang. *bully* – zastraszać, nękać) – terror psychologiczny, przejaw agresji z dalszym zastraszaniem jednostki i pojawienie się możliwości jej całkowitego podporządkowania sobie i swoim interesom.

Bullying jest szkolną odmianą mobbingu, który zwykle dotyczy pracownika. Uczeń będący ofiarą bullyingu jest prześladowany i dręczony przez innego ucznia. Najczęstszymi formami prześladowania są przezwiska, wyśmiewanie, ośmieszanie publiczne, rozpowszechnianie wstydliwych dla ofiary treści (np. filmików lub sms), szykanowanie i upokarzanie. Bullying jako znęcanie może występować w formie: fizycznej (przemoc fizyczna, niszczenie mienia), ustnej (wyśmiewanie, obrażanie), socjalnej (plotki, rozsiewanie podejrzeń wśród innych osób), elektronicznej (tzw. cyberbullying czyli nękanie drogą elektroniczną) [5].

Uczniowie znęcają się nad swoimi kolegami, ponieważ:

1. Myślą, że to zabawne i nie ma dużego problemu ani tragedii. Dzieci, które znęcają się, nie przejmują się zbytnio uczuciami tych, których obrażają.
2. Uważa się, że dorośli nie zwrócą na to uwagi.
3. Uważają, że ktoś zasługuje na taką postawę lub taki spokój.
4. Uważają, że takie zachowanie jest normą.
5. Chce poczuć moc i wpływ. Szukają uwagi i przywództwa w grupie.
6. Czasami – z powodu poczucia samotności i niepewności.

Dlaczego wynika bullying w stosunku do nauczyciela? Nauczyciele potwierdzają fenomen bycia bullyingu, gdy sytuacja jest już krytyczna. Często «zamykają oczy». Jednak problem poprawi się, wtedy bardziej prawdopodobne jest jego skuteczne rozwiązanie. Nie warto mieć nadziei, że sytuacja poprawi się samodzielnie! Przede wszystkim pojawieniu zjawiska bullyingu «sprzyjają» rozmowy wyrażające przekonanie, że edukacja we współczesnym świecie nie jest konieczna. Interpretacji obowiązku szkolnego oraz działalności nauczycieli jako przymusu, sprzyja buntowaniu młodzieży, zachowaniom nie podlegającym kontroli wychowawczej.

Ważną rolę odgrywa stosunek nauczyciela do swojej pracy: jeśli po prostu chce «odczytać» materiał i wyjść jak najszybciej, niszczy motywację dzieci do nauki. Oczywiście lekcja nie powinna być zabawą! Jednak jeśli uczniowie się nudzą, szukają bardziej zabawnej lekcji niż, na przykład, notowanie słów nauczyciela. A czasami «rozrywką» jest nękanie nauczyciela.

Autorytet nauczyciela we współczesnym społeczeństwie podlega dewaluacji.

Pozostaje to m.in. konsekwencją złej sytuacji finansowej, w jakiej znajdują się nauczyciele. We współczesnym świecie uosobieniem sukcesu są jednostki posiadające wysoki status materialny.

Więc, możemy wywnioskować, że:

- dziecko kopiuje to, co widzi w domu;
- istnieje hyperopieka – uczeń chce udowodnić, że powinien być również w centrum uwagi w szkole;
- samo dziecko staje się ofiarą przemocy domowej i zapewnia się w szkole.

Istnieją różne sposoby przeciwdziałaniu zjawiskom bullyingowym.

Przykładem walki przeciw bullyingowej jest istniejący w Ukrainie Mechanizm przeciw nękanii (Ministerstwo Edukacji Ukrainy):

1. Jeśli dziecko jest świadkiem bullyingu w instytucji edukacyjnej, może najpierw zgłosić ten fakt rodzicom, nauczycielowi, psychologowi lub bezpośrednio dyrektorowi.

2. Dziecko może złożyć wniosek na infolinię organizacji pozarządowych (na przykład La Strada – Ukraina) zajmujących się zwalczaniem przemocy domowej lub ochrony praw dziecka; do usług socjalnych dla rodzin, dzieci i młodzieży; Policja Ukrainy; Bezpłatne centrum pomocy prawnej.

3. Wszystkie numery kontaktowe muszą być umieszczone na tablicy informacyjnej i na stronie internetowej instytucji edukacyjnej [1], [5].

Na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji Ukrainy umieszczone zostały informacje.

Jak powinien zachowywać się pedagog w przypadku bullyingu (porady):

1. Jeśli nauczyciel lub inny pracownik placówki edukacyjnej jest świadkiem incydentu prześladowania, musi on powiadomić kierownika instytucji, niezależnie od tego, czy ofiara prześladowania złożyła mu skargę.

2. Po otrzymaniu wniosku dziecka dana osoba lub organ informuje na piśmie kierownika placówki oświatowej o incydencie prześladowania.

3. Kierownik zakładu rozpatruje takie odwołanie i poznaje wszystkie okoliczności rekrutacji. W przyszłości zwołuje posiedzenia komisji ds. Badania zastraszania i nakreśla kolejne kroki.

4. Jeżeli komisja uzna, że był to prześladowanie, a nie jednorazowy konflikt, wówczas szef instytucji jest zobowiązany do poinformowania upoważnionych jednostek policji Ukrainy i Urzędu ds. Dzieci. W skład komitetu mogą wchodzić pedagodzy, psycholog, pedagog społeczny, rodzice ofiary i «napastnika», kierownik instytucji i inne zainteresowane osoby.

5. Jeżeli komisja nie zakwalifikuje sprawy jako prześladowania, a ofiara się z nią nie zgadza, może ona natychmiast skontaktować się z organami policji

krajowej Ukrainy. Ale przy każdej decyzji komisji szef instytucji zapewnia wsparcie psychologiczne wszystkim uczestnikom sprawy.

Dodatkowym elementem prewencji bullingingu jest styem kar finansowych za zastraszanie:

Kary za zastraszanie: od 50 do 100 minimów wolnych od podatku, tj. od 850 do 1700 hrywien lub od 20 do 40 godzin prac społecznych.

Jeśli zastraszanie jest popełniane przez grupę osób lub wielokrotnie w ciągu roku po nałożeniu kary administracyjnej: grzywna będzie wyższa – od 100 do 200 minimów (1700 – 3400 hrywien) lub prace społeczne przez okres od 40 do 60 godzin.

Brak powiadomienia przez kierownika placówki oświatowej uprawnionych jednostek Policji Narodowej Ukrainy o przypadkach zastraszania uczestnika procesu edukacyjnego: grozi karą od 50 do 100 minimalnych dochodów niepodlegających opodatkowaniu lub pracą poprawczą do 1 miesiąca z potrąceniem do 20 proc. Zgodnie z ustawą nr 8584 «O zmianach w niektórych aktach ustawodawczych Ukrainy w sprawie zwalczania prześladowania (prześladowania)». Warto wziąć pod uwagę specyfikę pracy z nastolatkami. Mają pewne interesy, którymi mogą być zainteresowani. Przeciwnie, możesz włączyć nastolatka w jego zainteresowania, które są dla niego dostępne. «Dziecko jest aktywną i samodzielną jednostką, która «nie uczy się na dorosłego», a prowadzi satysfakcjonujące i ciekawe życie» (Vasyl Sukhomlinsky).

Krok 2. «Pedagogika partnerstwa».

Następnym krokiem przeciw bullingowym jest wykorzystanie «pedagogiki partnerstwa». Jej podstawowe zasady wyrażają następujące stwierdzenia i hasła:

- życzliwość i pozytywne nastawienie;
- szacunek dla jednostki;
- zaufanie do związku;
- dialog – interakcja – wzajemny szacunek;
- rozproszone przywództwo (proaktywność, prawo wyboru i odpowiedzialność za nie, horyzontalność więzi);
- partnerstwo społeczne (równość stron, dobrowolne zobowiązanie, obowiązkowa realizacja umów).

Ostatnia z wymienionych zasad dodatkowo określana jest poprzez poniżej wymienione kategorie:

rodzicielstwo: rodziny powinny dbać o zdrowie i bezpieczeństwo dzieci, tworzyć w domu środowisko sprzyjające nauce; szkoły powinny zapewnić rodzinom edukację i informacje, które pomogą zrozumieć i promować ich dzieci;

komunikacja: szkoły powinny odpowiadać przed rodzinami i dostarczać im informacji o postępach w nauce i osiągnięciach uczniów; środki komunikacji muszą odpowiadać kulturowym cechom rodziców, a proces ten musi być dwukierunkowy;

wolontariat: rodzice mogą wnieść znaczący wkład w środowisko i funkcje szkoły; szkoły mogą maksymalnie wykorzystać ten proces, tworząc elastyczne harmonogramy, które odpowiadają talentom i zainteresowaniom rodziców na potrzeby uczniów, nauczycieli i administratorów;

nauczanie w domu: rodzice mogą pomagać swoim dzieciom w zajęciach szkolnych przy metodycznym wsparciu nauczycieli;

podejmowanie decyzji: szkoły mogą wyznaczać rodzicom znaczącą rolę w podejmowaniu decyzji w szkole i pomagać im jak najlepiej je wykorzystać; taka możliwość powinna być otwarta dla wszystkich grup społecznych, a nie tylko dla osób, które mają najwięcej czasu i energii do poświęcenia na zajęcia szkolne;

praca ze społecznością: szkoły powinny koordynować pracę i zasoby społeczności, biznesu, kolegów lub uniwersytetów i innych grup w celu ulepszenia programów nauczania, praktyk rodzinnych oraz uczenia się i rozwoju uczniów. Szkoły mogą pomóc rodzinom w dostępie do usług wsparcia świadczonych przez inne instytucje, takich jak opieka zdrowotna, działalność kulturalna, korepetycje i podyplomowe programy opieki nad dziećmi.

Jednocześnie wdrożenia zasady partnerstwa w szkole wymaga wdrożenia następujących postulatów:

1. Zaakceptuj fakt, że zmiany w myśleniu następują powoli – to jak góra lodowa zanurzona w głębi historii. Trzeba więc uzbroić się w cierpliwość, starając się budować partnerstwo z rodzicami, administracją szkoły, a na koniec – szukać wspólnego języka z dzieckiem.

2. Zadaj sobie pytanie, który sposób myślenia najlepiej dostosowuje się do tych warunków; znaleźć nosicieli takiego wzrostu myślenia. Wypróbuj te modele.

3. Rozwijaj wyobraźnię i kreatywność. Zarówno rodzice, jak i nauczyciele mogą polecić następujące proste ćwiczenie: zanim zrobisz dziecku uwagę, zadasz zadanie lub wystawisz ocenę, wyobraź sobie, że w jednej chwili minęło 10, 15, 20 lat. Kto jest teraz przed tobą? Osoba, która teraz na ciebie patrzy, może patrzeć w dół zarówno na swój wzrost, jak i na doświadczenie.

4. Opanuj umiejętności negocjacji i naucz się nie tylko argumentować o swoim stanowisku, ale także słuchać innych.

5. Utrzymuj swój status zasobów i poczucie humoru.

6. Zawrzeć porozumienie o współpracy między rodzicami, nauczycielami, administracją i uczniami.

Krok 3. «Stereotypy i uprzedzenia społeczne».

Według K. Olechnickiego i P. Załęckiego stereotyp «to konstrukcja myślowa, zazwyczaj powszechna wśród członków danej grupy społecznej, oparta na schematycznym i uproszczonym postrzeganiu rzeczywistości (zjawisk społecznych,

kulturowych lub pewnej kategorii osób), zabarwionym wartościująco, często bazującym na uprzedzeniach i niepewnej wiedzy (...)» [8].

Stereotypy ułatwiają nam życie. Czasami mogą nas ostrzec o niebezpieczeństwie, ale mogą też ograniczać nasze działania, zniekształcać nasz sposób rozumienia świata. Są wtedy doskonałą pożywką dla agresji.

Stereotyp – to funkcjonujący w świadomości społecznej uproszczony, niepełny i ubarwiony oceną postrzegania rzeczywistości, która odnosi się do grup społecznych, jednostek, sytuacji czy instytucji, która powstaje w wyniku wielokrotnego powtarzania.

Stereotypy są narzucane grupie jako dzieła kultury i determinują sposób postrzegania faktów i zjawisk społecznych.

W niektórych sytuacjach myślenie stereotypowe jest konieczne.

Najczęściej stereotypy dotyczą grup etnicznych, zawodowych i klasowych. Stereotypy rodzą się w wyniku bezkrytycznej akceptacji powszechnej opinii w tym środowisku. Stereotypów najczęściej uczy się w dzieciństwie, stąd są one głęboko zakorzenione i trudne do zmiany, nawet pod wpływem solidnych argumentów i przeciwnych doświadczeń.

Rozważmy pięć podstawowych zasad komunikacji i zachowania z dzieckiem:

1. Im więcej zakazów, tym większy opór. Najważniejsze jest Twoje zaufanie. Kiedy dziecko ci ufa, będzie próbowało w zamian uzasadnić to zaufanie.

2. Nudna i długa nauka nie przyniosą pożądanego rezultatu. Jest to postrzegane negatywnie. Staraj się słuchać dziecka spokojnie i cierpliwie, nie przerywając. Kiedy mówi lub nawet krzyczy, zatrzymaj się na 30–40 sekund, a następnie wyraż swoją opinię na temat sytuacji / problemu. Spróbuj znaleźć kompromis.

3. Traktuj problemy nastolatków ze zrozumieniem i współczuciem. Wydaje ci się, że to są problemy dzieci, a dla nich to cały świat.

4. Nie porównuj dzieci z nikim. To bardzo obraża dziecko, wpływa na jego samoocenę, która właśnie się kształtuje.

5. Bądź konsekwentny. Nie zmieniaj zasad. Jeśli pozwolisz sobie na granie w gry komputerowe przez jedną godzinę w ciągu dnia, z jakiegoś powodu pozwolisz sobie na dwie przez kolejny dzień, a potem będziesz karcić swoje dziecko za zabawę przez dwie godziny, będzie tylko gorzej. Jeśli tylko dzisiaj zrobiłeś wyjątek, to dziecku trzeba wyjaśnić: «Dziś pozwalałam Ci bawić się przez dwie godziny, bo odrobiłeś lekcje / umyłeś naczynia / włożyłeś je do pokoju / pojechałeś ze mną na wieś itp.».

Krok 4. «Konflikt czy kompromis?»

Bullying w każdym przypadku jest przejawem konfliktu. Najskuteczniejszym sposobem rozwiązania konfliktu jest kompromis.

Konflikt w ujęciu potocznym określany jest jako zderzenie

przeciwstawnych interesów lub poglądów. Opiera się on na sprzecznościach, jakie powstają między ludźmi lub zespołami osób w trakcie ich wzajemnych interakcji. Konflikt interpretowany jest zazwyczaj jako sytuacja niepożądana i dlatego wymagająca rozwiązania.

W literaturze przedmiotu podaje się następujące sposoby (strategie) rozwiązywania konfliktów:

1. Unikanie – oznacza, że dana osoba jest w stanie przewidywać i unikać działań, które spowodują zaostrzenie sytuacji konfliktowej. Ta rola biernego obserwatora jest nieodłączna dla osób, które nie są zainteresowane zmianą i starają się uniknąć zaostrzenia się sprzeczności.

2. Niwelowanie to rodzaj zachowania, który ma wiele wspólnego z poprzednim. Jednocześnie osoba nie zauważa oznak przyszłego konfliktu, istnieje aktywne zapobieganie jego manifestacji, zlikwidowanie lub zaciemnienie sprzeczności stron.

3. Przymus – kontrola sytuacji i regulacja jej rozwoju. W niepożądanym kierunku konfliktu osoba obdarzona władzą i autorytetem interweniuje i używa siły, aby wpłynąć na sytuację, kieruje konflikt w pożądanym kierunku.

4. Kompromis – tymczasowe lub neutralne rozwiązanie problemu, które warunkowo satysfakcjonuje wszystkie strony konfliktu. Rywale (przeciwnicy) idą na wzajemne ustępstwa, częściowo akceptują punkt widzenia drugiej strony lub odkładają rozwiązanie sprawy na przyszłość, pozostawiając ją otwartą.

Rozwiązanie konfliktu jest najbardziej pożądanym i radykalnym sposobem na rozwój sytuacji. Strony szczegółowo zapoznają się z argumentami «zarówno», jak i «przeciw», idą na wspólne ustępstwa, rozwiązują skomplikowane kwestie poprzez wspólne podejmowanie decyzji.

Pod czas rozwiązywania konfliktu warto być tolerancyjnym, ponieważ tolerancja to sztuka życia z innymi ludźmi i innymi pomysłami i bycie tolerancyjnym jest oznaką najwyższej godności. Trzeba zawsze pamiętać, że: każda osoba jest wyjątkowa, неповtarzalna; od dzieciństwa musimy nauczyć się akceptować innych ludzi; środowisko jednocy (wzajemna wymiana wartości); dzieci uczą się na przykładach środowiska, w którym żyją; na prawidłowy rozwój psychiczny, fizyczny i społeczny dziecka wpływa przede wszystkim jego najbliższe otoczenie: rodzice, nauczyciele, rówieśnicy; atmosfera, w jakiej dziecko się wychowuje, normy i wartości, których uczy się od najmłodszych lat, przejawiają się później w dorosłości; potrzeba miłości, przyjaźni, zrozumienia, poczucia bezpieczeństwa uczy, jak walczyć ze wszystkim, co zagraża temu uczuciu.

Krok 5. «Dlaczego warto być tolerancyjnym?»

Tolerancja (łac. *tolerantia* – cierpliwość, wytrwałość) – termin oznaczający

poszanowanie czyichś poglądów, wierzeń, upodobań, różniących się od własnych [9]. Stosowany w socjologii, badaniach nad kulturą i religią, oznacza postawę zgody na wyznawanie i głoszenie poglądów oraz wierzeń z którymi się nie zgadzamy, jak i praktykowanie sposobu życia, którego zdecydowanie nie aprobujemy, a więc zgody na to, aby społeczność do której przynależymy, była różnorodna w aspektach dla nas istotnych [10].

Tolerancja polega na poszanowaniu obcej narodowości i związanych z nią różnic kulturowych.

Albert Einstein powiedział, że «tolerancja jest uprzejmym uznaniem cech, poglądów i działań innych osób, które są obce naszym własnym zwyczajom, wierzeniom i upodobaniom. W ten sposób bycie tolerancyjnym nie oznacza obojętności wobec działań i uczuć innych. Musi też istnieć zrozumienie i empatia».

Zgodnie z definicją Słownika Języka Polskiego, tolerancja ma trzy znaczenia:

- poszanowanie czyichś poglądów, wierzeń, upodobań różniących się od własnych;
- zdolność żywego organizmu do znoszenia bez szkody dla niego niektórych bodźców chemicznych fizycznych i biologicznych;
- liczba określająca dopuszczalne odchylenie danej wielkości technicznej od jej wartości nominalnej.

Z łaciny słowo tolerancja oznacza wytrwałość i cierpliwość.

Według Monika Gawrysiak, tolerancja oznacza zrozumienie i empatię, czyli chęć przyjrzenia się temu, że ktoś może mówić, myśleć, wyglądać, zachowywać się inaczej niż ja. Oznacza też ciekawość i otwartość na inność.

Pojęcie tolerancji odnosi się do trzech aspektów: do pojęcia Ja, Inni i Świat. Najczęściej myślimy o tolerancji w kontekście innych ludzi i świata. Gdy dostrzegamy innego człowieka to tolerancja oznacza, że dajemy mu prawo do tego, że może mówić, myśleć i postępować inaczej, o ile oczywiście nie zagraża to nam bezpośrednio albo nie rani nas to. Natomiast warto przyrzeć się również temu czy potrafimy tolerować siebie i swoje momenty trudne. Takie, z którymi sobie nie radzę. Czy potrafię tolerować trudne emocje, ból? A może staram się to wszystko zagłuszyć, wyprzeć. I chcę sięgnąć po tak zwaną «pigułkę», która ma od razu pozbawić mnie różnego rodzaju emocji czy też bólu.

Bardzo często skupiamy się na tym, żeby coś zmienić, zwłaszcza to, co jest dla nas trudne. Natomiast ta zdolność tolerowania i akceptowania dolegliwości, które się nam przytrafiają jest też celem naszego zdrowego funkcjonowania. Bo przecież ból i cierpienie są częścią życia i nie da się ich całkowicie uniknąć czy usunąć. Umiejętność tolerowania ich jest bardzo ważną umiejętnością, której możemy się nauczyć. Tolerancja to wartość, którą możemy kierować się w życiu. Jest to też postawa, którą

możemy mieć wobec siebie samego, innych i wobec świata. To nasz sposób myślenia o tym, czy dajemy sobie i drugiemu człowiekowi prawo i zgodę na to, że coś może być inne lub trudne. Jest to też umiejętność i to oznacza, że tolerancji możemy się nauczyć! Możemy ją ćwiczyć i wzmacniać! Jak ćwiczyć tolerancję?

1. Zaczynaj od zwykłych codziennych obserwacji

Nie zaczynaj ćwiczyć tolerancji od razu od grup czy osób, od których bardzo się różnisz. Przyjrzyj się zwykłym, codziennym sytuacjom. Zastanów się jak często się irytujesz? Możesz zacząć prowadzić dziennik. Dzięki niemu będziesz mógł wyciągnąć wnioski i zobaczyć wszystko czarno na białym. Obserwuj swoją irytację – na kogo jest skierowana? Na innych ludzi, na siebie, a może cały świat. Zaczynaj to zapisywać!

2. Uznaj, że każdy podejmuje najlepsze możliwe decyzje.

Przyjmij i zauważ, że każdy człowiek podejmuje najlepsze możliwe decyzje w danej chwili. Gdyby znał inne lepsze rozwiązanie to na pewno by je wtedy podjął. Załóż więc, że każdy z nas podejmuje takie działania i wybiera takie zachowania, które według niego na ten moment są najlepsze. Uświadomienie sobie tego pozwala nam po pierwsze «nie biczować» się za decyzje, które podjęliśmy kiedyś, a teraz z perspektywy czasu wydają nam się głupie czy niewłaściwe. Po drugie, uczą nas, że każdy z nas znajduje się w takim momencie. Im większą mamy tolerancję, z tym większą łatwością potrafimy to uznać.

3 Nie oceniał zbyt szybko.

Obserwując drugiego człowieka widzimy tylko kawałek z jego repertuaru zachowań. Nie wiemy co doprowadziło go do tego miejsca, nie znamy jego historii ani jego przeszłości czy innych uwarunkowań. Nic nie wiemy na temat jego myśli, które ma w danej sytuacji, ani jego emocji. Nie znamy też sygnałów, które wysyła mu ciało. Widzimy tylko kawałek jego zachowania – taki, który on sam nam prezentuje. Tyle rzeczy nie wiemy... a więc nie oceniamy tak szybko!

Nie jesteśmy też w stanie ocenić wszystkich możliwych konsekwencji danego zachowania w danym momencie. Być może ta inność czy inna postawa będą miały swoje dobre konsekwencje w przyszłości. Nie wiemy tego, nie mamy monopolu na jedyną prawdę.

4. Naucz się akceptować, że nie na wszystko masz wpływ.

Są sprawy, na które nie mamy wpływu. W związku z tym warto nauczyć się je tolerować i akceptować.

5. Przyjmij postawę badacza.

W ćwiczeniu tolerancji bardzo pomaga przyjęcie postawy badacza – odkrywcy, który cieszy się z każdego odkrycia. Jest ciekawy świata, otwarty na nowości i lubi poznawać nowe myśli, poglądy, nowych ludzi, nowe sposoby patrzenia na świat. Nie po to, żeby zmieniać siebie, ale po to żeby po prostu je poznać.

6. Przyjmij postawę zrozumienia i odpuszczania

Zauważ, że my sami też często popełniamy błędy. Też nie zawsze robimy wszystko idealnie i dobrze. A skoro tak, to dajmy to samo prawo drugiemu człowiekowi. Ta postawa zrozumienia może pomóc nam w ćwiczeniu tolerancji!

Z kolei postawa odpuszczania to umiejętność nie przejmowania się drobiazgami. W obliczu całego życia, albo w obliczu całego świata te drobiazgi nie mają znaczenia! Ale w codziennym życiu często nadajemy im zbyt duże znaczenie. W postawie odpuszczania chodzi o to, żeby nauczyć się odpuszczać te rzeczy, które w perspektywie czasu naprawdę mogą nie mieć znaczenia. Warto tu zadać sobie takie pytanie: czy za pięć lat gdy pomyślę sobie o tej sytuacji, to czy też będzie ona miała takie znaczenie?

Jest to umiejętnością puszczenia i zostawienia tego, czego nie da się zmienić. Na przykład nie da się zmienić drugiego człowieka.

Conclusion:

- Każda osoba jest wyjątkowa, niepowtarzalna.
- Akceptacji innych ludzi musimy uczyć się od dzieciństwa.
- Środowisko jednoczy (wzajemna wymiana wartości).
- Dzieci uczą się na przykładach środowiska, w którym żyją.
- Na prawidłowy rozwój psychiczny, fizyczny i społeczny dziecka ma wpływ przede wszystkim jego najbliższe otoczenie: rodzice, nauczyciele, rówieśnicy.
  - Atmosfera, w jakiej wychowuje się dziecko, normy i wartości, których uczy się od najmłodszych lat, objawiają się później w dorosłym życiu.
  - Potrzeba miłości, przyjaźni, zrozumienia i poczucia bezpieczeństwa uczy nas walczyć ze wszystkim, co zagraża tym uczuciom.

WNIOSKI I PERSPEKTYWY DALSZYCH BADAŃ / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Współcześnie, w procesie reformowania systemu edukacji Ukrainy, problemy bullyingu i przemocy w środowisku szkolnym często stają się przeszkodą w realizacji celu, jakim jest wszechstronny rozwój dziecka. Instytucja edukacyjna odgrywa istotną rolę w tworzeniu warunków dla uczniów do zdobywania wiedzy w bezpiecznym środowisku edukacyjnym, kształtowaniu postaw i umiejętności potrzebnych do unikania i zapobiegania przemocy, komunikacji bezkonfliktowej, zachowania pokojowego. Nauczyciele mają do odegrania kluczowej roli w zwalczaniu przemocy i nękania, które mogą wystąpić w szkolnym środowisku. Jednak mogą poradzić sobie z tym problemem jedynie poprzez systematyczne podejście i wsparcie poprzez dyrekcję szkoły, rodziców, władz lokalnych i organizacji pozarządowych, a także zaangażowanie i udział dzieci i młodzieży.

Perspektywy dalszych badań. Opracowanie modelu realizacji programu wymaga dalszego rozwoju programu «Step by step – razem do sukcesu!».

BIBLIOGRAFIA / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. *Педагогічний портал: освітня преса*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://teenergizer.org/2017/09/buling-vazhliva-problema-dlya-ditej-yunisef-pochinaye-kampaniyu-proti-bulingu/> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [2] V. Cimino, G. Capozza, *Oltre il bullismo. Dal disagio alla cultura della nonviolenza.* Bari, Milella, 2008. [Online]. Available: <http://www.pugliaplibre.it/2008/09/oltre-il-bullismo-di-v-cimino-e-g-capozza/> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [3] K. Dmitruk-Sierocińska, «Bullying wśród uczniów – charakterystyka zjawiska i jego skutki», *Wychowanie na co Dzień*, № 6, s. 9–10, 2004.
- [4] K. A. Dodge, J. E. Coie, «Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups», *Journal of Personality and Social Psychological Association*, № 53, s. 1147, 1987.
- [5] Anna Kuliberda, *Bullying w szkole czyli przemoc i agresja wśród dzieci.* 2016. [Online]. Available: <https://www.mjakmama24.pl/edukacja/problemy-uczni/bullying-w-szkole-czyli-przemoc-i-agresja-wsrod-dzieci-aa-Fknp-FV3F-9GQi.html> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [6] С. Куртова, «Булінг у школі», *Урок.Освіта.УА*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://urok.osvita.ua/materials/upbring/42788/> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [7] D. Olweus, «Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway», *Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers*, № 23, p. 5–17, 2004.
- [8] C. Salmivalli, «Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group», *Aggressive behavior*, № 22, p. 1–15, 1996.
- [9] M. Roshwald, «Tolerancja, pluralizm, prawda», *Folia Philosophica*, № 27, p. 19–32, 2009.
- [10] Benjamin J. Kaplan, «Divided by Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe», *Renaissance*, vol. 61, № 3, p. 942–944, 2007. [Online].

Available: <https://www.jstor.org/stable/10.1353/ren.0.0219>;
<https://doi.org/10.1353/ren.0.0219> Дата звернення: Берез. 22, 2023.

FIVE STEPS AGAINST BULLYING (UKRAINE EXPERIENCE): «STEP BY STEP – TOGETHER TO SUCCESS!»

Tatiana Burlaenko,

PhD, Assistant Professor, Head of Sciences Department of Economy
Entrepreneurship and Management Educational and Scientific Institute
of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-5734-4611>
tburlaenko@ukr.net

Дубініна Oksana Dubinina,

PhD, Assistant Professor, Assistant Professor Department
Administration and Project Management Educational and Scientific Institute
of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-5405-8502>
o_dybinina@ukr.net

Dr. hab. Piotr Magier,

Director of the Institute of Pedagogy
John Paul II Catholic University in Lublin.
Lublin, Poland.

 <https://orcid.org/0000-0002-9977-5214>
piotr.magier@kul.pl

Abstract. The article is devoted to the manifestation of bullying in the school environment as aggressive behavior that is usually repeated. Its purpose is to cause harm, cause fear or anxiety, or create a negative school environment for another person. Bullying is when there is a real or imaginary imbalance of power. Experiencing this phenomenon in school is evidence of the growing discomfort of all participants in the educational process, but the consequences of intimidation extend far beyond school and the school yard. We present the development of the optimal program «Step by step – together to success!», which describes five steps against bullying.

Keywords: bullying; aggression; school; educator; step.

П'ЯТЬ КРОКІВ ПРОТИ БУЛІНГУ (ДОСВІД УКРАЇНИ): «КРОК ЗА КРОКОМ – РАЗОМ ДО УСПІХУ!»

Бурлаєнко Тетяна Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-5734-4611>
tburlaenko@ukr.net

Дубініна Оксана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління і проєктного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-5405-8502>
o_dybinina@ukr.net

Доктор хаб. Пьотр Магер,

Директор Інституту педагогіки ім
Католицький університет Івана Павла II у Любліні.
Люблін, Польща.

 <https://orcid.org/0000-0002-9977-5214>
piotr.magier@kul.pl

Анотація. Статтю присвячено проявам булінгу в шкільному середовищі як агресивної поведінки, що зазвичай повторюється. Це має на меті завдати шкоди, викликати страх чи тривогу або створити негативне шкільне середовище для іншої людини. Залякування виникає, коли існує реальний або уявний дисбаланс влади. Переживання цього явища у школі свідчить про зростання дискомфорту всіх учасників навчального процесу, але наслідки булінгу виходять далеко за межі школи та шкільного подвір'я. Представляємо розробку оптимальної програми «Крок за кроком – разом до успіху!», яка описує п'ять кроків проти булінгу.

Ключові слова: булінг; агресія; школа; вихователь; крок.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Bulinh – vazhlyva problema dlia ditei v Ukraini. YuNISEF rozpochynaie kampaniiu proty bulinhu. Pedahohichniy portal: osvitalia presa.

- [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://teenergizer.org/2017/09/buling-vazhliva-problema-dlya-ditej-yunisef-pochinaye-kampaniyu-proti-bulingu/> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [2] V. Cimino, G. Capozza, Oltre il bullismo. Dal disagio alla cultura della nonviolenza. Bari, Milella, 2008. [Online]. Available: <http://www.pugliabile.it/2008/09/oltre-il-bullismo-di-v-cimino-e-g-capozza/> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [3] K. Dmitruk-Sierocińska, «Bullying wśród uczniów – charakterystyka zjawiska i jego skutki», Wychowanie na co Dzień, № 6, s. 9–10, 2004.
- [4] K. A. Dodge, J. E. Coie, «Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups», Journal of Personality and Social Psychological Association, № 53, s. 1147, 1987.
- [5] Anna Kuliberda, Bullying w szkole czyli przemoc i agresja wśród dzieci. 2016. [Online]. Available: <https://www.mjakmama24.pl/edukacja/problemy-ucznia/bullying-w-szkole-czyli-przemoc-i-agresja-wsrod-dzieci-aa-Fknp-FV3F-9GQi.html> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [6] S. Kurtova, «Bulinh u shkoli», Urok.Osvita.UA. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://urok.osvita.ua/materials/upbring/42788/> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [7] D. Olweus, «Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway», Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers, № 23, pp. 5–17, 2004.
- [8] C. Salmivalli, «Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group», Aggressive behavior, № 22, pp. 1–15, 1996.
- [9] M. Roshwald, «Tolerancja, pluralizm, prawda», Folia Philosophica, № 27, p. 19–32, 2009.
- [10] Benjamin J. Kaplan, «Divided by Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe», Renaissance, vol. 61, № 3, p. 942–944, 2007. [Online]. Available: <https://www.jstor.org/stable/10.1353/ren.0.0219>; <https://doi.org/10.1353/ren.0.0219> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-41-58](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-41-58)
УДК 37.018.43:004

Грабовський Петро Петрович,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри методики викладання навчальних предметів
Комунального закладу «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради.
Житомир, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-2555-3678>
grabovskyp@gmail.com

АЛГОРИТМ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРУ ЦИФРОВОГО ЗАСТОСУНКУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦВ'ЯЗКУ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Анотація. Цю статтю присвячено актуальній проблемі сьогодення – організації процесу підвищення кваліфікації у закладі післядипломної педагогічної освіти у надзвичайних умовах (наприклад, на період військового часу або карантинних обмежень пов'язаних з COVID-19 тощо). Зокрема, стосується добору цифрових застосунків відеоконференцв'язку для реалізації вказаного процесу за дистанційною формою навчання у синхронному режимі. За допомогою експертного оцінювання і на основі розрахунків проведених із застосуванням формул математичної статистики (критерій Пірсона, коефіцієнт конкордації Кендала) доведено рівнозначність обґрунтованих у попередніх роботах автора критеріїв і їх показників оцінювання розглядуваних цифрових застосунків. Разом з тим, визначено два ключові показники (оплата за використання, безпека і конфіденційність) одного із критеріїв, не відповідність яким повністю виключає використання програмного засобу для реалізації підвищення кваліфікації у закладі післядипломної освіти за дистанційною формою у синхронному режимі. На основі зазначеного, уточнено формулу обчислення інтегральної оцінки цифрового застосунку відеоконференцв'язку з використанням визначеної шкали. Загалом це дозволило уточнити та описати послідовність виконання відповідних дій, спрямованих на здійснення добору програмного засобу відеоконференцв'язку закладом післядипломної педагогічної освіти. Для наочного представлення визначеного переліку дій побудовано блок-схему цього алгоритму. Подальші дослідження можуть стосуватися

практичної перевірки ефективності запропонованого алгоритму здійснення добору цифрового застосунку відеоконференцзв'язку для реалізації підвищення кваліфікації у закладі післядипломної педагогічної освіти за дистанційною формою навчання у синхронному режимі.

Ключові слова: підвищення кваліфікації; алгоритм; електронне дистанційне навчання; цифрові застосунки відеоконференцзв'язку; синхронний режим.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Здійснення підвищення кваліфікації педагогічних працівників є важливим завданням сьогодення. Оскільки це має сприяти їх професійному розвитку відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечити її якість. У відповідних нормативно-правових документах [1], [2] та інші визначено основні терміни, процедуру, види, форми, обсяг (тривалість), періодичність, умови підвищення кваліфікації слухачів – осіб, які отримують додаткові чи окремі освітні послуги, зокрема у закладах системи післядипломної педагогічної освіти (ППО). Разом з тим, наявні умови життєдіяльності українського суспільства (впровадження військового стану [3], карантинних обмежень пов'язаних з COVID-19 [4]) обумовлюють необхідність відповідних змін. Наразі підвищення кваліфікації слухачів здійснюється за дистанційною формою навчання у асинхронному та синхронному режимах. Тому, добір відповідних цифрових застосунків, зокрема засобів реалізації ефективної дистанційної освітньої групової взаємодії, для закладів системи ППО є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реалізації електронного дистанційного навчання (E-learning) у синхронному та асинхронному режимах на основі відповідних цифрових платформ, наприклад, систем управління навчальною діяльністю (learning management system – LMS) чи засобів відеоконференцзв'язку, знайшла своє відображення у значній кількості праць вітчизняних та зарубіжних науковців [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12]. Зокрема, роботи [5], [6], [7], [8], [9] стосуються реалізації E-learning у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), закладах вищої освіти (ЗВО), закладах ППО під час пандемії COVID-19 із використанням LMS Moodle, Google Classroom та інших. Водночас, у публікаціях [10], [11] уточнено критерії та показники добору цифрової платформи (LMS) для організації електронного дистанційного навчання у

ЗЗСО та ЗВО. Разом з тим, у роботі [9] представлено структурно-функціональну модель організації процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі системи ППО в умовах пандемії; описано основні етапи та визначено відповідні організаційно-педагогічні умови здійснення підвищення кваліфікації педагогів за пропонованою моделлю. Також наведено перелік необхідних цифрових засобів освітньої взаємодії. Зокрема, за допомогою експертного оцінювання визначено, що для організації дистанційного навчання у синхронному режимі можна застосовувати такі програмні засоби як Big Blue Button, Google Meet, Skype, Zoom. Разом з тим, для вибору найбільш зручних у використанні та функціональних застосунків відеоконференцзв'язку у роботі автора [12] визначені критерії та відповідні показники для їх детального оцінювання та зазначено про необхідність подальших досліджень щодо уточнення процесу реалізації такого добору.

Таким чином, проблема здійснення вибору відповідного цифрового засобу для реалізації підвищення кваліфікації педагогічних працівників за дистанційною формою навчання у синхронному режимі у закладі системи ППО не є повністю вирішеною.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ /AIM AND TASKS

Метою представленого дослідження є уточнення послідовності виконання відповідних дій (алгоритму), спрямованих на здійснення вибору цифрового застосунку відеоконференцзв'язку для реалізації підвищення кваліфікації педагогів за дистанційною формою навчання у синхронному режимі у закладі післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- здійснити аналіз наукових праць, що в сукупності формують теоретико-методологічні основи для вирішення зазначеної вище проблеми;
- уточнити і описати порядок виконання необхідних операцій для здійснення добору цифрових застосунків відеоконференцзв'язку у закладі ППО;
- для наочного представлення визначеного у попередньому завданні переліку дій побудувати відповідну блок-схему.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретико-методологічними основами нашого дослідження є напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, які розглядали різні

аспекти визначеної проблематики.

Зокрема, це праці С. Вершловського, П. Джарвіса, С. Змеєва, Л. Лук'янової, М. Ноулза, Н. Протасової де представлено основи організації процесу навчання дорослих. Крім того, наробики Л. Бондаренко, Н. Клокар, Л. Ляхоцької, В. Олійника, Т. Сорочан та інших, що стосуються організації процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників, діяльності системи післядипломної педагогічної освіти та її реформування.

Разом з тим, у наукових працях Т. Андерсона, В. Бикова, Т. Бейца, Л. Васильченка, Д. Гарісона, В. Кухаренка, Н. Морзе, В. Олійника, Н. Сиротенко, Н. Твердохлебової та ін. визначено основні поняття, описано відповідні принципи і уточнено застосування технологій дистанційного навчання при підготовці майбутніх фахівців у ЗВО та особливості його реалізації у закладах післядипломної педагогічної освіти.

Водночас, розглядувану тематику відображено у відповідних нормативно-правових документах, де визначено сутність базових понять, описано мету і завдання дистанційного навчання та підвищення кваліфікації, уточнено періодичність, умови і форми організації професійного розвитку слухачів тощо [1], [2], [13]. Зокрема, формами підвищення кваліфікації визначено інституційну (очна, (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальну, на робочому місці, на виробництві тощо; допустиме поєднання зазначених форм [2]. Дистанційна форма передбачає навчання у асинхронному та синхронному режимах. У останньому випадку всі учасники освітнього процесу можуть одночасно співпрацювати в режимі реального часу, обмінюючись миттєвими повідомленнями, отримуючи негайний зворотній зв'язок; реалізується такий режим освітньої взаємодії за допомогою програмних засобів відеоконференцзв'язку [13].

Крім того, для вирішення означеної вище проблеми доцільно враховувати результати дослідження у якому брав участь автор. Зокрема, у науковій праці [12] визначено комплекс критеріїв і відповідних показників добору цифрових засобів відеоконференцзв'язку для організації E-learning у синхронному режимі. За допомогою експертного оцінювання та розрахунків проведених із застосуванням формул математичної статистики обґрунтовано вагомість цих критеріїв та показників. Зокрема, експлуатаційного (сукупність ознак та властивостей, що стосуються загальних умов користування відповідним програмним засобом) із такими показниками: вимоги до апаратно-програмного забезпечення користувача; оплата за використання; тривалість сеансу

зв'язку; безпека та конфіденційність; умови підключення учасників; мова інтерфейсу; наявність додатку для мобільних пристроїв. А також функціонального (сукупність ознак та властивостей, що стосуються безпосередньої реалізації освітньої взаємодії у процесі підвищення кваліфікації слухачів за дистанційною формою у синхронному режимі), показниками якого є кількість функціональних можливостей модератора; кількість функціональних можливостей учасника; наявність віртуальної інтерактивної дошки та її функціонал; моніторинг активності учасників. Разом з тим, такий показник, як можливість здійснення відеозапису (відеотрансляції) сеансу зв'язку є рекомендованими але не обов'язковими для врахування.

Аналізуючи літературні джерела, що стосуються організації експертного оцінювання певних об'єктів чи процесів, робимо висновок, що сукупне врахування описаних критеріїв та показників, зокрема відповідне числове значення (як правило найбільше із наявних), що буде відігравати роль мірила такої інтеграції, дозволить обрати потрібний програмний засіб із доступних. Тому, подальші дослідження для забезпечення вирішення розглядуваної проблеми мають стосуватися визначення коефіцієнтів вагомості описаних вище критеріїв і показників, уточнення шкали для їх оцінювання та отримання відповідної математичної формули для виконання обчислення інтегрального значення оцінки певного програмного засобу на їх основі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення визначеної вище мети та відповідних завдань застосували комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження. Зокрема, здійснено аналіз відповідної законодавчої та нормативно-правової документації, науково-методичної літератури, що стосується розглядуваної проблематики. Реалізовано пряме та побічне спостереження за процесом організації підвищення кваліфікації у закладах системи післядипломної педагогічної освіти, зокрема в умовах пандемії та військового стану. Крім того, проводилися бесіди з педагогічними та науково-педагогічними працівниками цих закладів. Здійснено узагальнення відповідного досвіду організації та реалізації процесу підвищення кваліфікації слухачів у комунальному закладі «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (КЗ «ЖОІППО» ЖОР).

Для визначення коефіцієнтів вагомості (k_v) описаних у роботі

критеріїв та показників добору цифрових засобів відеоконференцзв'язку застосували метод експертного оцінювання та ранжування; аналіз відповідей учасників здійснили засобами математичної статистики [12].

Необхідну кількість експертів визначали за допомогою формули В. Черепанова (детальний опис проведених розрахунків представлено у роботі автора) [14, с. 116]. Добір експертної групи чисельністю 20 осіб здійснили із числа науково-педагогічних працівників, ІТ-спеціалістів закладів системи ППО, ЗВО, які безпосередньо беруть участь в організації дистанційного навчання, що реалізується на основі відповідних цифрових застосунків.

Узгодженість думок експертів оцінювали за допомогою коефіцієнта конкордації Кендала (може приймати значення з проміжку [0; 1] чим більше значення коефіцієнта, тим краща узгодженість думок експертів). Для обчислення застосовували формулу (1) [15, с. 20]:

$$W = \frac{12 \sum_{j=1}^K \Delta_j^2}{NE^2(K^3 - K)} \quad (1)$$

де W – коефіцієнт конкордації; NE – кількість експертів; $\sum_{j=1}^K \Delta_j^2$ – сума квадратів відхилень суми рангів кожного критерію (показника) від загальної середньої суми рангів; K – кількість критеріїв (показників).

Критерій Пірсона (χ^2) використовувався для оцінювання статистичної значущості коефіцієнта W . Відповідне значення (χ^2) обчислювали за формулою (2) [15, с. 22]:

$$\chi^2 = NE^2(K-1)W \quad (2)$$

Отримані результати $\chi_{об}$ порівнювали із відповідною табличною величиною $\chi_{табл}$, якщо $\chi_{об} \geq \chi_{табл}$ то узгодженість думок експертів є статистично значущою і відповідний коефіцієнт вагомості визначених критеріїв та показників оцінювання цифрових застосунків відеоконференцзв'язку є достовірним.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Для визначення коефіцієнтів вагомості описаних у попередніх розділах критеріїв добору цифрових застосунків відеоконференцзв'язку для реалізації E-learning у синхронному режимі у закладі ППО використали

результати відповідного експертного оцінювання вагомості цих критеріїв, що представлені у роботі автора [12, с. 32] та застосували нормування (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Коефіцієнти вагомості критеріїв добору
цифрових застосунків відеоконферцзв'язку**

№ з/п	Критерії	Сума експертних оцінок вагомості за відповідною шкалою	k_v
1	Експлуатаційний	51	≈0,48
2	Функціональний	56	≈0,52

Оскільки отримані значення є досить близькими (при заокругленні результатів обчислення до одного знаку після коми є рівними) то для уточнення величини k_v застосували метод ранжування. Цей метод передбачає розташування експертами розглядуваних критеріїв у певному порядку: від найбільш значущого, що у нашому випадку позначається номером 1, до найменш значущого – номер 2. Чим менша сума рангів (S_j , де j порядковий номер критерію, що відповідає таблиці 1) визначених експертами для певного критерію тим більш значущим він є. Разом з тим, такий критерій буде мати більший коефіцієнт вагомості, для обчислення якого можна використати формулу (3):

$$k_{vj} = 1 - \frac{S_j}{S_1 + S_2} \quad (3)$$

У таблиці 2 представлено результати ранжування.

Сума рангів (S_j) та відповідний коефіцієнт вагомості для кожного із розглядуваних критеріїв рівні таким значенням: експлуатаційний $S_1 = 31$, $k_{v1} \approx 0,48$; функціональний $S_2 = 29$, $k_{v2} \approx 0,52$.

Коефіцієнт конкордації, обчислений за формулою (1) $W = 0,01$; критерій Пірсона, визначений за формулою (2) $\chi^2 = 4$, що більше за $\chi_{\text{табл.}}^2(0,05;1) = 3,8$. Це обумовлює статистичну значущість W , а отримане значення цієї величини вказує на не узгодженість думок експертів щодо більшої вагомості одного із розглядуваних критеріїв по відношенню до іншого.

Тому, з довірливою ймовірністю 95 %, можна стверджувати, що за результатами експертного оцінювання вагомості експлуатаційного та

функціонального критеріїв один відносно одного, ці критерії є однаково вагомими. Тому, для спрощення розрахунків, значення величин k_{v1} , k_{v2} можна прирівняти до одиниці.

Разом з тим, оскільки коефіцієнт вагомості функціонального критерію за результатами обчислень дещо більший за аналогічне значення для іншого критерію то, для покращення паритету між ними, до переліку показників цього критерію включимо рекомендований – можливість здійснення відеозапису сеансу зв'язку (відповідні детальні дані подані у теоретичних основах дослідження).

Таблиця 2

**Експертне ранжування критеріїв добору
цифрових застосунків відеоконференцзв'язку**

Критерій Експерти	Експлуатаційний	Функціональний
1	2	1
2	1	2
3	2	1
4	2	1
5	2	1
6	1	2
7	1	2
8	1	2
9	1	2
10	2	1
11	1	2
12	2	1
13	2	1
14	1	2
15	2	1
16	2	1
17	1	2
18	1	2
19	2	1
20	2	1

У таблицях 3 та 4 представлено результати обчислень коефіцієнтів вагомості показників розглядуваних критеріїв на основі даних, що

представлені у роботі автора [12, с. 33–34].

Таблиця 3

Коефіцієнти вагомості показників експлуатаційного критерію

№ з/п	Показники	Сума експертних оцінок вагомості за відповідною шкалою	k_v
1	Вимоги до апаратно-програмного забезпечення користувача	45	0,1
2	Оплата за використання	56	0,2
3	Тривалість сеансу зв'язку	41	0,1
4	Безпека та конфіденційність	55	0,2
5	Умови підключення учасників	48	0,1
6	Мова інтерфейсу	43	0,1
7	Наявність додатку для мобільних пристроїв	49	0,1

Таблиця 4

Коефіцієнти вагомості показників функціонального критерію

№ з/п	Показники	Сума експертних оцінок вагомості за відповідною шкалою	k_v
1	Кількість функціональних можливостей модератора (ведучого)	52	0,2
2	Кількість функціональних можливостей учасника	41	0,2
3	Наявність віртуальної інтерактивної дошки та її функціонал	44	0,2
4	Моніторинг активності учасників	45	0,2
5	Відеозапис (відеотрансляція) сеансу зв'язку	43	0,2

Дані таблиці 4 дозволяють зробити висновок про рівність коефіцієнтів вагомості показників функціонального критерію. Тому, для спрощення розрахунків, значення величини k_v відповідного показника порівнюємо до одиниці.

Дані таблиці 3 вказують на значну вагомість двох показників експлуатаційного критерію: 1) оплата за використання; 2) безпека та конфіденційність. Оскільки, цей критерій охоплює ознаки та властивості

відповідного цифрового застосунку, що стосуються загальних умов користування ним, то зазначені показники визначаємо як ключові. Тобто, якщо при їх оцінюванні з'ясується, що вони не задовольняють допустимі умови то розглядуваний програмний засіб не може бути використаний для реалізації підвищення кваліфікації за дистанційною формою у синхронному режимі. Тому, шкала оцінювання цих показників включає два значення – так або ні.

Інші показники експлуатаційного критерію мають однакові коефіцієнти вагомості (див. табл. 3). Тому, для спрощення розрахунків, значення їх величин k_v прирівнюємо до одиниці.

Для здійснення оцінювання показників експлуатаційного (PEi) та функціонального (PФj) критеріїв однакової вагомості пропонується відповідна шкала представлена у табл. 5.

Сукупність відповідних оцінок, за цією шкалою, описаних вище показників і визначатиме можливість використання певного цифрового застосунку відеоконференцзв'язку для здійснення підвищення кваліфікації за дистанційною формою у синхронному режимі. Інтегральне числове значення (I) оцінки програмного засобу пропонується обчислювати за формулою (4):

$$I = \frac{1}{10} \left(\sum_{i=1}^5 P_{Ei} + \sum_{j=1}^5 P_{\Phi j} \right) \quad (4)$$

Таблиця 5

Шкала оцінювання показників із однаковими коефіцієнтами вагомості

Відповідність вимогам показника	Оцінка
однозначно так	3
більш так, ніж ні	2
більш ні, ніж так	1
однозначно ні	0

Коефіцієнт $\frac{1}{10}$ доданий у формулу (4) для забезпечення можливості оцінювання величини I на основі шкали описаної у таблиці 5. Оскільки, якщо відповідні показники експлуатаційного та функціонального критеріїв мають найвищі оцінки – 3, то їх сума рівна числу 30.

Таким чином, якщо значення величини I є більшим рівним двох, то розглядуваний цифровий застосунок відеоконференцзв'язку придатний

для здійснення підвищення кваліфікації за дистанційною формою у синхронному режимі.

Враховуючи вище переставлене уточнимо опис порядку виконання необхідних операцій для здійснення вибору цифрового застосунку відеоконференцзв'язку для реалізації підвищення кваліфікації педагогів за дистанційною формою навчання у синхронному режимі у закладі післядипломної педагогічної освіти.

Перший етап: відповідні працівники (ІТ-фахівці, особи, які мають високий рівень розвитку цифрової компетентності) закладу ППО аналізуючи доступні програмні засоби, щодо їхнього призначення, формують множину цифрових застосунків для реалізації відеоконференцзв'язку, що являтиме собою сукупність вхідних даних у описуваному алгоритмі добору.

Другий етап: почергове оцінювання кожного із наявних програмних продуктів щодо умов оплати за використання та співставлення із можливостями закладу освіти. Якщо ці умови є недопустимими для певного засобу (відгалуження «ні» на блок-схемі позначено знаком «-», див. рис.), то слід переходити до наступного.

Якщо умови оплати прийнятні (відгалуження «так», позначка «+»), то необхідно відповідний цифровий інструмент оцінити щодо реалізації інформаційної безпеки та конфіденційності користувачів у ньому. У випадку позитивної оцінки, потрібно включити розглядуваний програмний застосунок у перелік таких, що будуть оцінені за допомогою інших показників експлуатаційного та функціонального критеріїв на основі відповідної шкали. За умови негативної оцінки, необхідно повернутися до початкового переліку цифрових застосунків та обрати наступний для здійснення описаного вище оцінювання.

Третій етап: циклічне оцінювання (поки перелік програмних засобів, з n елементів, визначений на попередньому етапі більше нуля $n > 0$), кожного цифрового застосунку за допомогою показників експлуатаційного (PEi) та функціонального (PFj) критеріїв за визначеною шкалою (див. табл. 5); розрахунок для кожного з них значення величини I за формулою (4). Наступний крок – аналіз отриманого значення: якщо воно більше рівне двох, то внесення його та відповідного цифрового засобу відеоконференцзв'язку у перелік таких, що придатні для реалізації на їх основі підвищення кваліфікації слухачів за дистанційною формою у синхронному режимі.

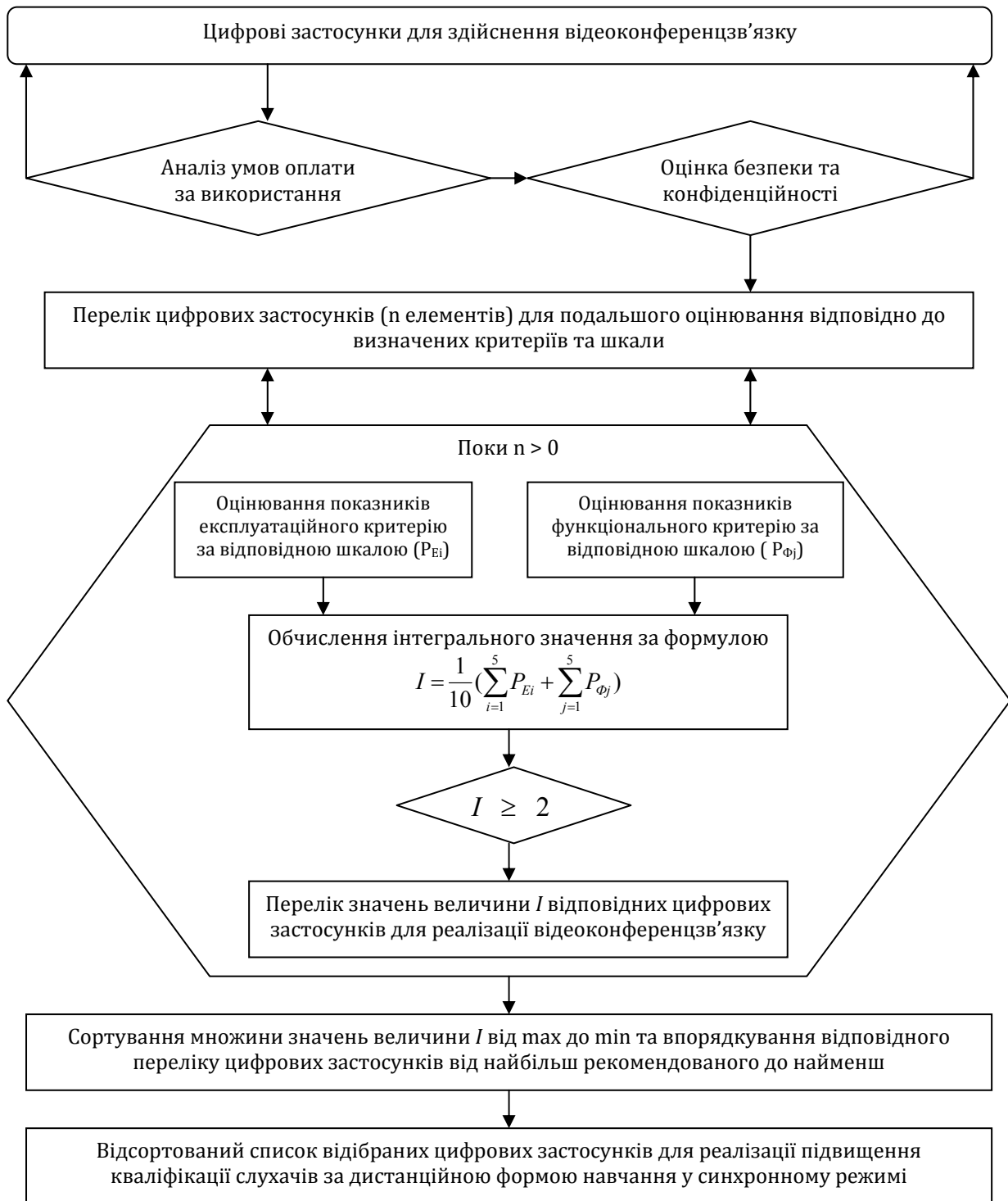

Рис. Блок-схема алгоритму вибору цифрового застосунку для реалізації підвищення кваліфікації за дистанційною формою навчання у синхронному режимі

Заключний етап передбачає сортування отриманої на попередньому етапі множини значень величини I від максимальної з наявних до мінімальної та, як наслідок, впорядкування відповідного переліку цифрових застосунків відеоконференцзв'язку від найбільш рекомендованого для здійснення на його основі процесу підвищення кваліфікації у закладі ППО за дистанційною формою навчання у синхронному режимі до найменш. Отриманий перелік і є результатом реалізації описаних вище етапів.

Наочне представлення описаної послідовності дій, щодо здійснення добору цифрового застосунку відеоконференцзв'язку подано за допомогою відповідної блок-схеми на рисунку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, здійснений аналіз відповідних законодавчих, наукових та методичних літературних джерел, що стосуються організації підвищення кваліфікації слухачів у закладі післядипломної педагогічної освіти, зокрема за дистанційною формою навчання, дозволив уточнити і описати порядок виконання необхідних операцій для здійснення добору цифрових застосунків відеоконференцзв'язку для реалізації синхронного режиму дистанційної освітньої взаємодії учасників цього процесу. Крім того, для наочного представлення визначеного переліку дій побудовано блок-схему цього алгоритму. За допомогою експертного оцінювання та розрахунків проведених із застосуванням формул математичної статистики (критерій Пірсона, коефіцієнт конкордації Кендала) обґрунтовано рівнозначність експлуатаційного та функціонального критеріїв і відповідних показників оцінювання розглянутих цифрових застосунків: вимоги до апаратно-програмного забезпечення користувача, тривалість сеансу зв'язку, умови підключення учасників, мова інтерфейсу, наявність додатку для мобільних пристроїв; кількість функціональних можливостей модератора, кількість функціональних можливостей учасника, наявність віртуальної інтерактивної дошки та її функціонал, моніторинг активності учасників, можливість здійснення відеозапису (відеотрансляції). Разом з тим, такі показники експлуатаційного критерію як оплата за використання, безпека і конфіденційність визначені як ключові. Якщо вони не задовольняють допустимі умови то розглядуваний програмний засіб не може бути використаний для реалізації підвищення кваліфікації за дистанційною формою у синхронному режимі. Крім того, уточнено формулу обчислення інтегральної

оцінки цифрового засобу відеоконференцв'язку на основі відповідної шкали та визначених показників експлуатаційного і функціонального критеріїв.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть стосуватися практичної перевірки ефективності запропонованого алгоритму здійснення добору цифрового застосунку відеоконференцв'язку для реалізації підвищення кваліфікації слухачів за дистанційною формою навчання у синхронному режимі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Верховна Рада України. (2014, Лип. 01). *Закон № 1556-VII «Про вищу освіту»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5#Text>
- [2] Кабінет міністрів України. (2019, Серп. 19). *Постанова № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
- [3] Верховна Рада України. (2022, Лют. 24). *Указ Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
- [4] Міністерство освіти і науки України. (2020, Берез. 16). *Наказ № 406, «Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/RWM7mw>
- [5] О. Спірін, К. Колос, О. Дем'янчук, О. Ковальчук, та П. Грабовський, «Система Moodle як засіб масового дистанційного навчання учнів на карантині» на *Професійний розвиток фахівців в умовах цифровізації суспільства: сучасні тренди*. Київ, 2020, с. 140-147. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/724581/> Дата звернення: Лют. 13, 2023.
- [6] Ю. Богачков, А. Букач, та П. Ухань, «Комплексне застосування Google Classroom для створення варіативних дистанційних курсів», *Інформаційні технології та засоби навчання*, т. 76, № 2, с. 290–303, 2020. (Категорія «А»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3338>
- [7] Н. Morgan, «Best Practices for Implementing Remote Learning during a Pandemic», *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, vol. 93, no. 3, pp. 135–141, 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00098655.20>

[20.1751480](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)) Дата звернення: Лют. 13, 2023.

- [8] S. Dominguez-Lloria, S. Fernandez-Aguayo, J.-A. Marin-Marin, M. Alvarinas-Villaverde, «Effectiveness of a Collaborative Platform for the Mastery of Competencies in the Distance Learning Modality during COVID-19», *Sustainability*, vol. 13, № 11, 2021. <https://doi.org/10.1109/5.771073>
- [9] В. Олійник, П. Грабовський, «Структурно-функціональна модель організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі післядипломної педагогічної освіти в умовах пандемії», *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*, вип. 17(46), 208 с., с. 95–122, 2021. (Категорія «Б»). [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)-95-122](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-95-122)
- [10] В. Олійник, П. Грабовський, та О. Коновал, «Критерії та показники добору цифрової платформи електронного навчання для закладу загальної середньої освіти», *Інформаційні технології і засоби навчання*, т. 90, № 4, с. 19–31, 2022. (Категорія «А»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.5010>
- [11] О. Спірін, Т. Вакалюк, В. Євдокимов, та С. Сидоренко, «Критерії добору хмаро орієнтованої системи управління навчанням для закладу вищої освіти», *Інформаційні технології і засоби навчання*, т. 89, № 3, с. 105–120, 2022. (Категорія «А»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4958>
- [12] P. Hrabovskyi, Y. Zaporozhtseva, «Criteria and indicators for selecting digital tools of video conferencing for e-learning implementation in the institution of postgraduate pedagogical education», *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*, вип. 21(50), 296 с., с. 24–39, 2022. (Категорія «Б»). [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21\(50\)-24-39](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21(50)-24-39)
- [13] Міністерство освіти і науки України. (2013, Квіт. 25). *Наказ № 466, «Про затвердження Положення про дистанційне навчання»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>
- [14] П. Грабовський, «Розвиток інформаційної компетентності вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній педагогічній освіті», дис. канд. наук; НАПН України ДЗВО «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2016.
- [15] Л. Ярощук, *Інтелектуальні системи управління*. Київ, Україна: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017.

ALGORITHM FOR SELECTING A DIGITAL APPLICATION OF VIDEOCONFERENCE COMMUNICATION FOR THE IMPLEMENTATION OF IMPROVING THE QUALIFICATIONS OF TEACHERS BY DISTANCE EDUCATION

Petro Hrabovskyi,

PhD of Pedagogical Sciences, lecturer Communal Institution
"Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education"
of Zhytomyr Regional Council.
Zhytomyr, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-2555-3678>
grabovskyp@gmail.com

Abstract. This article is devoted to the actual problems of the present – the organization of the process of advanced training in an institution of postgraduate pedagogical education in emergency conditions (for example, for a period of wartime or quarantine restrictions associated with COVID-19, etc.). In particular, it concerns the selection of digital video conferencing applications for the implementation of the specified process for distance learning in synchronous mode. With the help of an expert assessment and on the basis of calculations performed using the formulas of mathematical statistics (Pearson's criterion, Kendal's concordance coefficient), the equivalence of the criteria justified in the previous works of the author and their indicators for evaluating the considered digital applications was proved. At the same time, two key indicators (payment for use, security and confidentiality) are identified as one of the criteria, non-compliance with which completely excludes the use of a software tool for the implementation of advanced training in an institution of postgraduate education in distance learning in a synchronous mode. Based on the above, the formula for calculating the integral assessment of a digital videoconferencing application using a certain scale has been refined. This made it possible to clarify and describe the sequence of performing the relevant actions aimed at selecting a videoconferencing software tool by an institution of postgraduate pedagogical education. For a visual representation of a specific list of actions, a flowchart of this method is built. Further research may concern the practical verification of the effectiveness of the proposed algorithm for selecting a digital videoconferencing application for advanced training in an institution of postgraduate pedagogical education in distance learning in a synchronous mode.

Keywords: professional development; algorithm; E-learning; digital tools for videoconferencing; synchronous mode.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Verkhovna Rada Ukrainy. (2014, Lyp. 01). Zakon № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5#Text>
- [2] Kabinet ministriv Ukrainy. (2019, Serp. 19). Postanova № 800 «Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, Liut. 24). Ukaz Prezydenta № 64/2022 «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
- [4] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020, Berez. 16). Nakaz № 406, «Pro orhanizatsiini zakhody dlia zapobihannia poshyrenniu koronavirusu SOVID-19». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>
- [5] O. Spirin, K. Kolos, O. Demianchuk, O. Kovalchuk, ta P. Hrabovskyi, «Systema Moodle yak zasib masovoho dystantsiinoho navchannia uchniv na karantyni» na Profesiyni rozvytok fakhivtsiv v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva: suchasni trendy. Kyiv, 2020, s. 140-147. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/724581/> Data zvernennia: Liut. 13, 2023.
- [6] Yu. Bohachkov, A. Bukach, ta P. Ukhan, «Kompleksne zastosuvannia Google Classroom dlia stvorennia variatyvnykh dystantsiinykh kursiv», Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia, t. 76, № 2, s. 290-303, 2020. (Katehoriia «A»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3338>
- [7] H. Morgan, «Best Practices for Implementing Remote Learning during a Pandemic», *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, vol. 93, no. 3, pp. 135-141, 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00098655.2020.1751480> Дата звернення: Лют. 13, 2023.
- [8] S. Dominguez-Lloria, S. Fernandez-Aguayo, J.-A. Marin-Marin, M. Alvarinas-Villaverde, «Effectiveness of a Collaborative Platform for the Mastery of Competencies in the Distance Learning Modality during COVID-19»,

- Sustainability, vol. 13, № 11, 2021. <https://doi.org/10.1109/5.771073>
- [9] V. Oliinyk, P. Hrabovskyi, «Strukturno-funktsionalna model orhanizatsii pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv u zakladi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh pandemii», *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky*, vyp. 17(46), 208 s., s. 95–122, 2021. (Katehoriia «B»). [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)-95-122](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-95-122)
- [10] V. Oliinyk, P. Hrabovskyi, ta O. Konoval, «Kryterii ta pokaznyky doboru tsyfrovoy platformy elektronnoho navchannia dlia zakladu zahalnoi serednoi osvity», *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, t. 90, № 4, s. 19–31, 2022. (Katehoriia «A»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.5010>
- [11] O. Spirin, T. Vakaliuk, V. Yevdokymov, ta S. Sydorenko, «Kryterii doboru khmaro oriietovanoi systemy upravlinnia navchanniam dlia zakladu vyshchoi osvity», *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, t. 89, № 3, s. 105–120, 2022. (Katehoriia «A»). <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4958>
- [12] P. Hrabovskyi, Y. Zaporozhtseva, «Criteria and indicators for selecting digital tools of video conferencing for e-learning implementation in the institution of postgraduate pedagogical education», *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky*, vyp. 21(50), 296 s., s. 24–39, 2022. (Katehoriia «B»). [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21\(50\)-24-39](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-21(50)-24-39)
- [13] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2013, Kvit. 25). Nakaz № 466, «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zahodi-dlya-zapobigannya-poshirennyu-koronavirusu-s-ovid-19>
- [14] P. Hrabovskyi, «Rozvytok informatsiinoi kompetentnosti vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh predmetiv u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti», dys. kand. nauk; NAPN Ukrainy DZVO «Un-t menedzh. osvity». Kyiv, 2016.
- [15] L. Yaroshchuk, *Intelektualni systemy upravlinnia*. Kyiv, Ukraina: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2017.

*Стаття надійшла до редакції
04 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-59-72](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-59-72)
УДК 355.233

Іванченко Євгенія Анатоліївна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри фундаментальних наук
Військової академії (м. Одеса).
Одеса, Україна.
ye.ivanchenko@vaodesa.mil.gov.ua

Білоношко Наталія Йосипівна,
помічник начальника відділу забезпечення якості
освітньої діяльності та вищої освіти
Військової академії (м. Одеса).
Одеса, Україна.
psikholog87@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблематику якості освіти у закладі вищої військової освіти, а саме у Військовій академії (м. Одеса). Доведено, що на сьогодні ця проблема є найактуальнішою у світі модернізації військової освіти. Розкрито поняття «якість освіти», «моніторинг» «види моніторингу». Описання процедури моніторингу як педагогічного явища з управлінськими нахилами першочергово покликано на забезпечення якості освітньої діяльності у сфері вищої військової освіти та стоїть на захисті професійних компетентностей викладачів закладу вищої військової освіти. Встановлено, що забезпечення якості освітньої діяльності закладу вищої військової освіти може відбуватися лише за певних умов. Обґрунтовано принципи і функції моніторингового дослідження та діагностичний інструментарій для підвищення якості освітньої діяльності у вищому військовому навчальному закладі. Ми поділяємо думку ряду вчених, щодо моніторингу, як засобу об'єктивного оцінювання якості освітньої діяльності. Вивчаючи якість освітньої діяльності у Військовій академії (м. Одеса) ми звернули увагу на специфіку підготовки майбутніх офіцерів, дослідили компетентності, якими у майбутньому будуть володіти майбутні офіцери (стейкхолдери). Моніторингове дослідження якості освітньої діяльності у нашому закладі дозволяє передбачити щодо подальшого розвитку вищої військової освіти, а саме: підвищити якість освітніх програм з

урахуванням стандартів НАТО; покращити системи управління якістю освітньої діяльності відповідно до нормативно-правової бази нашої держави; поліпшити рівень інфраструктури освітнього процесу у закладі вищої військової освіти; активізувати якість викладацької діяльності з урахуванням «активності» викладача тощо. Запропоновано заходи щодо трансформації системи військової освіти та удосконалення якості освітньої діяльності Військової академії (м. Одеса).

Ключові слова: якість освіти; моніторинг; види моніторингу; рівні моніторингового дослідження; забезпечення якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти; трансформація військової освіти.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Модернізація системи військової освіти в сучасних умовах соціально-економічних, культурно-духовних, технологічних трансформацій покликана на здобуття певних знань майбутніми офіцерами (стейкхолдерами) відповідно до політики і стандартів НАТО, що насамперед окреслює конкурентоспроможність, сучасність на державному та міжнародному рівні.

Отже, вищий військовий навчальний заклад, як інститут впровадження сучасної моделі якісної військової освіти під час культивування майбутнього лідера (стейкхолдера) має бути забезпечений необхідними ресурсами, а саме: кадровими, фінансовими, матеріальними, науковими, навчально-методичними [7]. На сьогодні науковці усіх країн світу по своєму підходять до проблеми методики та технології вимірювання якості освітніх послуг в тому чи іншому закладі вищої освіти. Педагогічні діячі через своє бачення підходять до визначення системи оцінювання з переліком відповідних ознак, які можна адаптувати до сьогодення. Зацікавленість до пошуку об'єктивних показників і критерій оцінювання якості освітньої діяльності в закладі вищої освіти не лишила і нас осторонь. У своєму дослідженні ми опишемо систему оцінювання якості освіти у закладі вищої військової освіти та розкриємо основний зміст системи моніторингового дослідження, яку застосовують у Військовій академії (м. Одеса).

Не виникає сумніву, що окреслена нами проблематика, щодо технології оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти перебуває у центрі уваги і потребує подальшого

дослідження у контексті підвищення якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши наукову літературу щодо технологій оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти ми погоджуємося з думкою науковців про те що феномен «якість освіти» розглядали достатньо ґрунтовно та різноаспектно, як закордоні так і українські науковці-дослідники. Також аналіз літератури допомагає нам зробити висновок, що вчені, давали визначення поняттю якості освіти з різних підходів. Наприклад, роздивлялися якість освіти через призму філософії В. Астахова, Б. Бітінас, І. Булах, С. Лісова, Л. Момот, М. Обозов, Н. Розенберг; педагогіки М. Альберта, В. Бондар, Г. Вайлер, О. Величко, Ю. Вороненко, О. Горбань, Г. Єльнікова, К. Клаусер, О. Ковтун, А. Файоля; дидактики К. Інгенкамп, Е. Короткова, Л. Ксандрашова, О. Локшина, В. Луговий, Т. Лукіна, Н. Мойсюк, І. Філанчук, О. Шаталов; психології Д. Дзвінчук, Н. Ничкало, М. Поташнік, С. Сидоренко, Л. Якоккі; методології А. Богуш, В. Зверов, О. Козаков, П. Яременко, а також з позиції різних рівнів організації через соціальні О. Андрюшина, Ю. Запорожченко, М. Кічула, Т. Олендр та управлінські аспекти О. Пермякова, О. Чорна, І. Шимків та інші.

Дослідженням методів та систем оцінювання, математичним моделям присвячено наукові статті А. Гуржія, Г. Єльнікової, А. Козуліна, Т. Локшиної, Т. Лукіної, В. Шинкарука, В. Ямкового та інші. Серед зарубіжних дослідників такі відомі вчені, як Н. Боттані, К. Кернс, Т. Невілл Послтвейт, Т. Сааті, А. Тайджиман, Гері В. Філіпс, А. Шляйхер, які досліджували моделі оцінювання для проведення міжнародних та національних порівнянь освіти, розробки системи освітніх показників та індикаторів [1]. Підсумовуючи вище зазначене, бачимо, що моніторинг слугує індикатором якості освітньої діяльності вказуючи недоліки педагогічної діяльності закладу вищої військової освіти, на відповідність чи не відповідність рівня підготовки здобувачів вищої військової освіти (стейкхолдерів), якості освітніх програм, рівня логістики освітнього процесу, систему управління якістю освітньої діяльності закладу вищої військової освіти.

Аналіз наукової літератури щодо методик і технологій оцінювання якості освіти у вищому військовому навчальному закладі наштовхнув авторів на ідею дослідити систему військової освіти у Військовій академії (м. Одеса) під час її трансформації щодо забезпечення безперервного освітнього та професійного розвитку майбутніх офіцерів упродовж

військової кар'єри.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті, щодо технологій оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти зводиться до теоретичного аналізу та визначенні оцінювання ефективності системи забезпечення якості освітньої діяльності, а саме у Військовій академії (м. Одеса). Розкриття видів та рівнів моніторингу у вищій військовій освіті як складової забезпечення якості освітньої діяльності.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлені такі **завдання**: проаналізувати сучасний підхід до визначення якості освіти у закладі вищої військової освіти, зокрема визначити такі поняття як «якість освіти», «моніторинг» «види моніторингу», «рівні моніторингу», «принципи моніторингу», «функції моніторингу» й обґрунтувати моніторингове дослідження якості освітньої діяльності у Військовій академії (м. Одеса). Також окреслити необхідні заходи, які допоможуть під час трансформації системи військової освіти удосконалити освітню діяльність відповідно до вимог стейкхолдерів, сьогодення, стандартів НАТО тощо.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Вивчаючи поняття «освіта», ми дійшли висновку, що «освіта» – це перебіг різних форм сприймання, під час якого відбувається накопичення знань, умінь, навичок. Освіта в нашій державі побудована за європейським типом і включає в себе наступні рівні: середня освіта, професійна освіта, вища освіта. Звертаючись до Енциклопедії Сучасної України ми з'ясували, що військова освіта – це різновид професійної освіти. На сьогодні Міністерство оборони України подає структуру системи військової освіти саме в такій інтерпретації (див. рис.).

Варто наголосити щодо закону України «Про освіту» в якому говориться, що «професійна військова освіта» – це спеціальна освіта військового спрямування, яка здобувається за освітніми програмами з відповідним ухилом, на меті якого є вдосконалення професійного рівня майбутнього офіцера та набуття фахових компетентностей, які допоможуть під час виконання службового обов'язку, обґрунтовуємо це тим, що під час навчання відбувається формування висококваліфікованих лідерів. Що у свою чергу підкреслює необхідність для військовослужбовців

навчатися протягом усієї військової кар'єри.

Рис. Структура системи військової освіти

Військова академія (м. Одеса) на сьогодні надає здобувачам освіти рівень вищої освіти. Саме вона забезпечує здобуття компетентностей у військовій професійній діяльності майбутніми офіцерами у продовж військової кар'єри.

Сьогодення військової освіти спрямоване на підготовку висококваліфікованих кадрів (офіцерів), які у свою чергу забезпечать національні інтереси українців, зміцнять авторитет України на міжнародному рівні тощо. Звісно, щоб втілити вище перераховані параметри нам необхідно підготувати майбутнього офіцера з певним сучасним набором знань. Насамперед, це залежить від якості освітньої діяльності яку йому буде запропоновано тим чи іншим закладом вищої військової освіти. Тому для повної реалізації поставлених завдань перед концепцією трансформації військової освіти (її вдосконалення) створено систему моніторингу.

На сьогодні не існує однозначного тлумачення поняття «моніторинг». Це пов'язано з тим що моніторингове дослідження може застосовуватися в різних сферах освітньої діяльності. Вище вказане свідчить про те, що в залежності від сфери застосування моніторингу буде

розкриватися цілісний зміст дослідження як складової системи моніторингу. Він буде мати загальні характеристики, але відрізнятися якостями та познаками. Тобто, моніторинг – це поєднання прийомів спостереження, оцінювання та прогнозування, щодо подальшої діяльності.

Як зазначається в керівному документі, а саме в Постанові Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1490 «Про трансформацію системи військової освіти» [6], під час здійснення моніторингового дослідження через аналіз процесів щодо поставлених та виконаних завдань та заходів з впровадження вище згаданої концепції, отримання об'єктивних показників під час досягнення поставленої мети, окреслення складової виконаних / невиконаних завдань та заходів у зазначений час, з'ясування первинних та вторинних причин, а з відси і наслідків, щодо неповного виконання запланованого, проведення кінцевого аналізу щодо виконання поставлених на початку завдань та заходів з реалізації Концепції трансформації системи військової освіти.

Виходячи з вище зазначеного ми робимо висновок, що на сьогодні моніторингове дослідження є невід'ємним процесом забезпечення якості освітньої діяльності у закладі вищої освіти.

Трансформація військової освіти та її ефективне функціонування набуває вагомого значення водночас привертаючи увагу до проблеми вимірювання якості сучасної освіти. Аналізуючи питання, щодо якості освіти ми знайшли чимало визначень що ж таке якість освіти. Наприклад, В. Кальний спільно з С. Шишов визначають якість освіти, як певний процес освіти, який відповідає запитам та очікуванням під час розвитку професійних компетентностей. На нашу думку, дослідник А. Субетто влучно визначив якість освіти – це сукупність процесів, які діагностуються через знання, вміння, навички, культуру поведінки, творчі здібності та особисту мотивацію.

Тобто, ми розуміємо що з одного боку сенс якості освіти це збалансований процес, а з іншого, це перелік вимог до стейкхолдерів, освітньої діяльності які забезпечують здобувача освіти певними професійними компетентностями.

Вище зазначеним хочемо підкреслити, що під якістю освіти слід розуміти інтелектуальні та творчі надбання соціуму, які забезпечила діяльність закладу освіти. У той же час, моніторинг якості освіти дозволяє безперервно отримувати інформацію щодо стану перебігу досліджуваних процесів і своєчасне коригування освітніх послуг.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети щодо визначення об'єктивної технологія оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти нами використано наступні методи наукового дослідження: емпіричний (опис аналізу стану справ з досліджуваної проблеми у педагогічному контексті), теоретичний (аналіз педагогічних джерел щодо класифікації видів і рівнів моніторингу, функцій та принципів моніторингу).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Для оцінки рівня якості освіти необхідно провести її моніторинг, то що ж таке моніторинг? Моніторинг – це своєрідна система накопичених даних (інформації). Аналіз наукової літератури доводить, що моніторинг розрізняють на екологічний, медичний та соціологічний. Більш детально зупинимося саме на соціологічному моніторингу. Енциклопедія Сучасної України «моніторинг соціологічний» трактує наступним чином, це постійний збір інформації щодо стану соціальних об'єктів, явищ в соціумі, процесів розвитку із застосуванням визначеної системи показників, певних заходів, що надають змогу постійно та систематично отримувати інформацію, необхідну для оцінювання, контролю та прогнозу соціальних змін у певній сфері життєдіяльності суспільства [3].

У зв'язку з тим, що на сьогодні не має чіткого визначення поняття моніторинг, але звернувшись до наукової літератури ми відшукали трактування за О. Майоровим моніторингу – це науково-практичне явище, яке є цілісним і не може розглядатися як відокремлений тип дослідження або як засіб за допомогою якого відбувається отримання потрібної своєчасної та якісної інформації. Хочемо наголосити на тому, що моніторинг розкриває перспективи для розвитку вищої військової освіти [7]. Також ми поділяємо думку видатного педагогічного діяча Д. Бодненка, який визначив, що моніторинг – це багаторівнева система діагностичних процедур, що проводиться з застосуванням діагностичного матеріалу, який об'єктивно демонструє параметри якісної освітньої діяльності того чи іншого закладу вищої освіти [5].

Отже, у статті розглянуто моніторинг, як явище педагогічне. Спробуємо окреслити таке поняття, як педагогічний моніторинг. На нашу думку, це відстежування функціонування та розвитку освітньої діяльності, яке є цілеспрямованим, організованим, безперервним, на меті якого прийняття управлінських рішень відповідно до аналізу накопиченої

інформації [7].

Аналізуючи літературу, щодо технології оцінювання якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти ми відшукали педагогічних діячів, наприклад, С. Слина, О. Касьянова, Н. Морозова, які досліджували моніторинг у педагогічній діяльності та виокремлюють такі види моніторингу:

- педагогічний;
- професіографічний;
- освітній.

Під педагогічним моніторингом ми розуміємо аналіз взаємодії викладача і курсанта під час здійснення освітнього процесу. Під професіографічним моніторингом ми розуміємо раціональне використання педагогічних методів у поєднанні з ефективною реалізацією педагогічних технологій, на меті якого є оптимальний відбір завдань для стейкхолдерів. Також слід зазначити, що саме цей вид моніторингу дозволяє здійснити аналіз освітнього процесу упродовж усього навчання. Під освітнім моніторингом ми розуміємо накопичену систему «активностей» викладача закладу вищої військової освіти згідно пункту 38 (досягнення у професійній діяльності, які зараховуються за останні п'ять років) Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 365 [4]. Характерно те, що саме цей вид моніторингу дозволяє під час спостереження спрогнозувати щодо подальшого розвитку діяльності педагогічної системи.

На сьогодні педагогічними діячами виокремлено такі рівні моніторингу:

- кафедральний (головний індикатор, це професійна компетентність стейкхолдера);
- факультативний (головний індикатор, це відповідність професійним вимогам);
- університетський (головний індикатор, це готовність здобувачів вищої освіти до трудової діяльності);
- регіональний (головний індикатор, це відповідність регіональної системи освіти до державної політики);
- державний (головний індикатор, це стан державної системи освіти);
- світовий (головний індикатор, це рівень освітньої діяльності країн на рівні світових стандартів).

Для здійснення моніторингового дослідження у Військовій академії (м. Одеса) нам достатньо перших трьох рівнів, це на рівні кафедри, факультету та в цілому академії.

- Автори визначають що моніторинг в освіті виступає педагогічною та управлінською категоріями. Також окреслено **принципи** та **функції моніторингу** якості військової освіти під час підготовки майбутніх офіцерів: *взаємодії* (вдосконалюється відповідно до всесвітніх вимог);

- *послідовності* (здійснюється чітко і поетапно);

- *валідності* (тестові завдання, пропоновані курсантам під час моніторингового оцінювання, відповідають змістові освітніх програм);

- *об'єктивності* (полягає у максимальному виключенні суб'єктивного оцінювання та суджень);

- *систематичності* (проводиться із використанням зрозумілих для майбутніх офіцерів форм контролю);

- *гуманізму* (створення умов доброзичливості, довіри, поваги до особистості військовослужбовця, позитивної морально-психологічної атмосфери під час проведення моніторингового дослідження);

- *інформаційні* (полягають у накопиченні інформаційних банків даних про результати отриманих знань стейкхолдерами);

- *аналітичні* (виражаються в узагальненні та трактуванні отриманих даних під час моніторингового оцінювання);

- *діагностичні* (проявляються у дослідженні реального рівня здобутих знань майбутніми офіцерами, порівнюючи його з показниками інших груп Військової академії (м. Одеса) та з'ясуванні причин наявної ситуації);

- *прогностичні* (передбачають побудову різних моделей майбутньої освітньої політики закладу вищої військової освіти з метою покращення освітньої діяльності та підвищення рівня професійної майстерності в майбутніх офіцерів);

- *управлінські* (здатність приймати управлінських рішень під час аналізу моніторингової інформації, отриманої під час моніторингового досліджень з метою підвищення якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти);

- *мотиваційно-стимулюючі* (застосування мотиваційного впливу на учасників моніторингу під час його проведення з метою підвищення їх морально-психологічного стану, спонукання бажання брати участь у моніторингових заходах, активувати щодо готовності додатково працювати над покращенням власної професійної компетентності);

- *самоактуалізуючі* (полягають у спрямуванні дій учасників моніторингу на результативну освітню діяльність) [2].

Відтак, можна стверджувати, що моніторинг якості освітньої діяльності закладу вищої військової освіти полягає в обстеженні стейкхолдерів освітньої діяльності шляхом оцінювання певних критеріїв продовж кількох років поспіль з подальшим його узагальненням та прийняттям управлінських рішень.

Вважаємо, що на сьогодні основними показниками якості освіти у Військовій академії (м. Одеса) є:

- результативність курсантів;
- якісна та кількісна успішність стейкхолдерів;
- активність учасників освітнього процесу (участь в різноманітних заходах);
- кількість вступників до академії тощо.

Виходячи з вище зазначеного, автори з певністю можуть сказати, що моніторинг якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти, а саме у Військовій академії (м. Одеса) постійно оновлюється і поповнюється інформацією про розвиток основних складових освітньої діяльності за сукупністю вище описаних видів, принципів та функцій. Який у свою чергу переслідує мету вироблення управлінських рішень щодо виявлення недоліків під час реалізації Концепції трансформації системи військової освіти у закладі вищої військової освіти. А також прогнозування подальшого розвитку дослідження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Під час теоретичного аналізу літератури встановлено, що проблеми якості освіти загалом обумовлено змінами у закладі вищої військової освіти, яке у свою чергу охоплює: наявність необхідних ресурсів для втілення якісної освітньої діяльності; організація, впровадження та супровід освітнього процесу з урахуванням вимог сьогодення; контроль за етапами підготовки майбутніх офіцерів.

Моніторингові дослідження забезпечення якості освітньої діяльності у закладі вищої військової освіти є невід'ємною складовою забезпечення якості освіти в цілому.

З метою трансформації системи військової освіти та удосконалення якості освітньої діяльності Військової академії (м. Одеса) необхідно здійснити наступні заходи:

- 1) впровадження для стейкхолдерів лише найкращих національних і закордонних практик;
- 2) розроблення та імплементація в освітній процес для майбутніх офіцерів нового стилю військового лідерства; забезпечення дотримання принципу «Освіта продовж усієї військової кар'єри»;
- 3) впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних зразків озброєння і військової техніки, навчально-тренувальних систем;
- 4) впровадження систематичної участі у заходах міжнародного оборонного співробітництва (навчання за кордоном);
- 5) залучати зовнішніх стейкхолдерів до контролю вищої військової освіти;
- 6) залучати більшу кількість курсантів до національної системи якості освіти;
- 7) запровадження постійно діючого моніторингу якості освітньої діяльності у Військовій академії (м. Одеса) з урахуванням світового досвіду;
- 8) постійне удосконалення інструментарію управління якістю освіти;
- 9) відкритість та прозорість інформації щодо забезпечення якості освіти у закладі вищої військової освіти тощо.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати досліджень є початковою ланкою у розроблені моделі моніторингу якості освітньої діяльності у Військовій академії (м. Одеса). В подальшому планується експериментальне обґрунтування критеріїв і показників оцінювання якості освіти в вище зазначеному закладі вищої освіти з подальшим висвітленням у засобах масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. Гапон, «Моделювання системи оцінювання ефективності загальної середньої освіти», *Освітня аналітика України*, вип. 1(2), с. 82–93, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/82_93_Gapon.pdf Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [2] І. В. Гириловська, «Теоретичні і методичні основи моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників», дис. д-ра наук; Національний авіаційний ун-т. Київ, 2021.

- [3] *Енциклопедія Сучасної України. «Мікро» – «Моя»,* І. М. Дзюби, А. І. Жуковського, М. Г. Железняка, Ред. Київ, Україна: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2019, т. 21, 712 с. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://esu.com.ua/volume-21> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [4] Кабінет Міністрів України. (2015, Груд. 30). *Постанова № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>
- [5] О. В. Матвієнко, Е. А. Панасенко, Г. Г. Цветкова, Моніторинг якості підготовки магістрів педагогічного профілю. Київ, Україна 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: https://lib.iitta.gov.ua/718919/1/2018_Tsvetkova_metodRecom.pdf Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [6] Кабінет Міністрів України. (2022, Груд. 30). *Постанова № 1490 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410».* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#Text>
- [7] Л. Є. Сігаєва, «Сучасні підходи до якості освіти: теоретичний аспект», *Професійна освіта: методологія, теорія та технологія*, вип. 4, с. 213–229, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UIRN/profe_2016_4_18 Дата звернення: Берез. 22, 2023.

TECHNOLOGY FOR ASSESSING THE QUALITY OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN AN INSTITUTION OF HIGHER MILITARY EDUCATION

Eugene Ivanchenko,

Doctor of pedagogic Sciences,
Professor at the department basic science
Military Academy (Odesa).
Odesa, Ukraine.
ye.ivanchenko@vaodesa.mil.gov.ua

Nataliia Bilonozhko,

Assistant manage the quality assurance
Educational activities and higher education
Military Academy (Odesa).
Odesa, Ukraine.
psikholog87@gmail.com

Abstract. The article discusses the issue of education quality in a higher military educational institution, namely the Military Academy (Odesa). It has been proved that this problem is currently the most urgent issue in the world of military education modernization. The concepts of "quality of education," "monitoring," and "types of monitoring" are disclosed. The description of the monitoring procedure as a pedagogical phenomenon with management inclinations is primarily intended to ensure the quality of educational activities in the field of higher military education and stands for the protection of the professional competencies of teachers of a higher military educational institution. It has been established that ensuring the quality of educational activities of a higher military educational institution can only occur under certain conditions. The principles and functions of monitoring research, as well as the diagnostic toolkit for improving the quality of educational activities in a higher military educational institution, are substantiated. We share the opinion of a number of scholars regarding monitoring as a means of objectively evaluating the quality of educational activities. Studying the quality of educational activities in the Military Academy (Odesa), we paid attention to the specificity of the training of future officers, examined the competencies that future officers (stakeholders) will possess. Monitoring research into the quality of educational activities in our educational institution allows us to predict further development of higher military education, namely: to improve the quality of educational programs in accordance with NATO standards; to improve quality management systems of educational activities in accordance with the regulatory framework of our state; to improve the level of educational infrastructure in a higher military educational institution; to improve the level of educational process infrastructure at the military academy; to enhance the quality of teaching activities taking into account the "activity" of the teacher, etc. Measures have been proposed to transform the military education system and improve the quality of educational activities of the Military Academy (Odesa).

Keywords: quality of education; monitoring; types of monitoring; levels of monitoring research; ensuring the quality of educational activities in a higher military educational institution; transformation of military education.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. Hapon, «Modeliuvannia systemy otsiniuvannia efektyvnosti zahalnoi

- serednoi osvity», Osvitnia analityka Ukrainy, vyp. 1(2), s. 82–93, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/82_93_Gapon.pdf Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [2] I. V. Hyrylovska, «Teoretychni i metodychni osnovy monitorynhu yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv», dys. d-ra nauk; Natsionalnyi aviatsiinyi un-t. Kyiv, 2021.
- [3] Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. «Mikro» – «Moia», I. M. Dziuby, A. I. Zhukovskoho, M. H. Zhelezniaka, Red. Kyiv, Ukraina: In-t entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2019, t. 21, 712 s. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://esu.com.ua/volume-21> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [4] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2015, Hrud. 30). Postanova № 1187 «Pro zatverdzhennia litsenziynykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>
- [5] O. V. Matviienko, E. A. Panasenko, H. H. Tsvietkova, Monitorynh yakosti pidhotovky mahistriv pedahohichnoho profilu. Kyiv, Ukraina 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://lib.iitta.gov.ua/718919/1/2018_Tsvetkova_metodRecommend.pdf Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [6] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, Hrud. 30). Postanova № 1490 «Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 1997 r. № 1410». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#Text>
- [7] L. Ye. Sihaieva, «Suchasni pidkhody do yakosti osvity: teoretychnyi aspekt», Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohiia, vyp. 4, s. 213–229, 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2016_4_18 Data zvernennia: Berez. 22, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-73-87](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-73-87)

УДК 371.14:378.147:004

Кірман Вадим Кімович,

кандидат педагогічних, доцент, завідувач кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-8107-6618>
vadyk.kirman@gmail.com

Кочерга Євгенія Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-5593-6346>
blago-2013@ukr.net

Романець Олена Анатоліївна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-5439-3749>
elena.romanetc@gmail.com

Чаус Ганна Григорівна,

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». Дніпро, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-6581-6359>
morepisem83@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНТЕГРОВАНИХ КУРСІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті розглядається проблема готовності вчителів до викладання інтегрованих курсів природничої освітньої галузі в рамках Нової української школи. Наведено результати визначення рівня предметної компетентності вчителів за біологічним, фізичним та хімічним компонентами. Дослідження проведене серед вчителів Дніпропетровської області, які викладають інтегровані курси

природничої освітньої галузі у 5–6 класах. Питання біологічного, фізичного та хімічного компонентів укладені відповідно до вимог з базових знань, які визначені у Державному стандарті базової середньої освіти та які відображені в модельних програмах Нової української школи. Аналіз результатів дослідження вказує на недостатній рівень предметної компетентності вчителів за певними компонентами (біологічним, фізичним і хімічним) інтегрованих курсів природничої освітньої галузі. За біологічним компонентом більше 45 % респондентів не змогли набрати більше 80 % балів, які ми визначаємо в якості допустимого порогу готовності. За хімічним компонентом понад 80 % завдань виконало трохи більше 40 % респондентів, максимальний бал не отримав жодний з респондентів, понад 20 % респондентів отримали результат, що не перевищує 50 %, що можна вважати незадовільним. За фізичним компонентом результат понад 80 % набрало не більше 8 % респондентів, водночас понад 37 % не змогли пройти 50 % межу. Результати дослідження є підґрунтям для визначення необхідності створення освітніх програм курсів підвищення кваліфікації для підготовки відповідних спеціалістів. Уважаємо за необхідне вводити вузькопредметні (фізика, хімія, біологія) курси підвищення кваліфікації для вчителів, які мають викладати інтегровані курси природничої освітньої галузі. Це є актуальним питанням, оскільки заклади вищої освіти найближчим часом не зможуть забезпечити потреби у вчителів, які зможуть викладати інтегровані курси природничої освітньої галузі.

Ключові слова: природнича освітня галузь; предметна компетентність; біологічний компонент; фізичний компонент; хімічний компонент; Нова українська школа; інтегровані курси; післядипломна освіта; підвищення кваліфікації вчителів.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Всебічна цифровізація та соціальні зміни, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність реформування системи освіти. Перш за все, це стосується задоволення освітніх потреб громадян продовж усього життя, забезпечення доступу до освітньої та професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності й адекватну підготовку [2]. Особливо актуальним є питання післядипломної освіти вчителів, адже реформування системи освіти вимагає розвиток у вчителів, у тому числі природничої освітньої галузі, відповідних професійних компетентностей.

У Державному стандарті базової середньої освіти визначено, що метою природничої освітньої галузі є формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем [2]. При цьому предметна компетентність складається із знаннєвого, діяльнісного і ціннісного складників та визначає мету природничої освітньої галузі.

Структура базової середньої освіти має два цикли: адаптаційний (5–6 класи) та базового предметного навчання (7–9 класи). Саме такий розподіл на цикли дає можливість враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку і потреби здобувачів освіти, що має сприяти більш гармонійному розвитку їх предметних і ключових компетентностей та підвищенню ефективності освітнього процесу. На етапі адаптаційного циклу «впроваджуються інтегровані курси, зміст яких має реалізовувати мету щодо усвідомлення цілісності світу та невід'ємного зв'язку різних галузей науки. На етапі базового предметного навчання будуть впроваджуватися монопредмети (біологія, географія, фізика, хімія). Через їх зміст відбуватиметься поглиблення знань у кожній окремій галузі, осмислення певних закономірностей, розвиток умінь і ставлень» [3, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтегроване навчання природничих наук запроваджене і в зарубіжних країнах. Під ним розуміють модель навчання, яка поєднує концепцію кількох дисциплін в одній темі, щоб наукове навчання було більш значущим та ефективним [4]. Інтегроване навчання природничих наук передбачає те, що здобувачі освіти знайомляться з проблемами, які існують навколо них. Вони навчаються тому, як гармонізувати природне середовище, яке може сприяти підтримці життя. Природниче навчання наголошує на концепції життєвих проблем, у яких здобувачів освіти навчають знаходити власні концепції, які потрібно засвоїти через прямий досвід. Таким чином, це може спонукати здобувачів освіти активно вчитися, пробуючи та виконуючи діяльність, а також застосовувати вивчені концепції [5].

Дослідники визначають, що запровадження в освітній процес інтегрованих курсів природничої галузі має ряд проблем, зокрема це стосується проблеми невідповідності освітнього рівня вчителів

інтегрованому науковому навчанню та необхідності підвищення компетентності вчителів [6]. В інтегрованих курсах природничої освітньої галузі передбачається, що їх зміст сприяє формуванню природничо-наукової картини світу на засадах інтегрованого підходу. Тобто знання з предметів природничого циклу (або різних навчальних предметів) об'єднано навколо однієї теми. Через що перед вчителями постає необхідність в мультидисциплінарних знаннях. Тенденції сучасної європейської освіти полягають у підготовці мультифункціональних фахівців, які мають універсальні навички у викладанні різних предметів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у дослідженні рівня предметної компетентності вчителів природничої освітньої галузі, які викладають інтегровані курси Нової української школи (НУШ) за відповідними компонентами: біологічним, фізичним та хімічним.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: організувати проведення тестування вчителів Дніпропетровської області, які викладають інтегровані курси природничої освітньої галузі; проаналізувати результати тестування за визначеними критеріями і зробити висновки про рівень розвитку предметної компетентності вчителів досліджуваної групи.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У Професійному стандарті вчителя визначено, що однією з професійних компетентностей є предметно-методична компетентність. Під нею розуміють «комплексну здатність учителя опанувати та використовувати у професійній діяльності систему наукових і методичних знань, умінь із конкретної предметної галузі, уміння проводити навчальні заняття ефективно» [7]. Отже, ми визначаємо необхідність розвитку у вчителів, які викладають інтегровані курси природничої освітньої галузі, предметних компетентностей відповідно до визначених у нормативних документах компонентів цієї галузі, а саме біологічного, фізичного і хімічного.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

У статті використовувалися теоретичні методи дослідження: аналіз та синтез літературних джерел, методи системного аналізу та

педагогічного моделювання. При формуванні тестів проводився аналіз змісту навчання та структури предметної компетентності. Також використовувалися емпіричні методи – тестування з біології, фізики та хімії з обробкою результатів дослідження. В опитуванні брали участь 159 респондентів – вчителів природничої освітньої галузі Дніпропетровської області, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі кафедри математичної, природничої та технологічної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти «Дніпропетровської обласної ради» впродовж 2021/2022 навчального року. Для обробки даних тестувань використовувалися методи дескриптивної статистики, для порівняння результатів – методи перевірки статистичних гіпотез. А саме, для порівняння середніх значень використовувався критерій Крамера-Уелча [8, с. 50]. Виходячи з об'ємів вибірки його використання є коректним. Використовувалася така схема. Нехай порівнюються вибірки з випадкових величин X, Y . У якості нульової гіпотези розглядається гіпотеза про рівність математичних сподівань (теоретичних середніх) відповідних випадкових величин.

$$H_0: EX = EY, \quad (1)$$

Розглядається правостороння альтернатива

$$H_1: EX > EY, \quad (2)$$

Розраховується статистика Крамера-Уелча:

$$T = \frac{\sqrt{mn}(\alpha - \varphi)}{\sqrt{mS_x^2 + nS_y^2}}, \quad (3)$$

Тут m, n – об'єми першої та другої вибірок відповідно (для X та Y);

$\bar{x}, \bar{y}$ – середні вибіркові вибірок;

S_x^2, S_y^2 – виправлені вибіркові дисперсії.

Для рівня значущості α знаходиться верхнє критичне значення стандартного нормального розподілу z_α ($z_{0.05} = 1,64$; $z_{0.25} = 1,96$). У випадку $T > z_\alpha$ нульова гіпотеза відхиляється на користь альтернативної.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

У ході дослідження було сформовано групу зі 159 респондентів – вчителів, які викладають інтегровані курси природничої освітньої галузі у 5–6 класах. Групу було сформовано з вчителів Дніпропетровської області, які проходили чергові курси підвищення кваліфікації протягом року. Звернемо увагу, що з організаційних причин деякі респонденти вибірки проходили не усі тести, тому об'єми вибірок за конкретними тестуваннями

трохи відрізняються. Враховуючи нормативний аспект необхідності регулярного проходження курсів, а також гіпотезу про рівномірний розподіл в часі кількості вчителів, які записуються на проходження відповідних курсів, дану вибірку можна вважати репрезентативною для даного регіону. Водночас, якщо прийняти гіпотезу про незалежність розподілів, що досліджуються, від географічних регіонів, також можна вважати дану вибірку репрезентативною для всієї країни. Для обраної групи нами було з'ясовано, який предмет (біологія, фізика, хімія тощо) є основним предметом спеціалізації для того чи іншого вчителя, отже, біологів в групі вчителів було понад 20 %, географів біля 14 %, інформатиків біля 9 %, математиків наближено 12,6 %, фізиків близько 12,8 %, хіміків трохи більше 25,1 %, також представлені вчителі історії (понад 3%) та технологій (понад 1,8 %) (див. рис. 1).

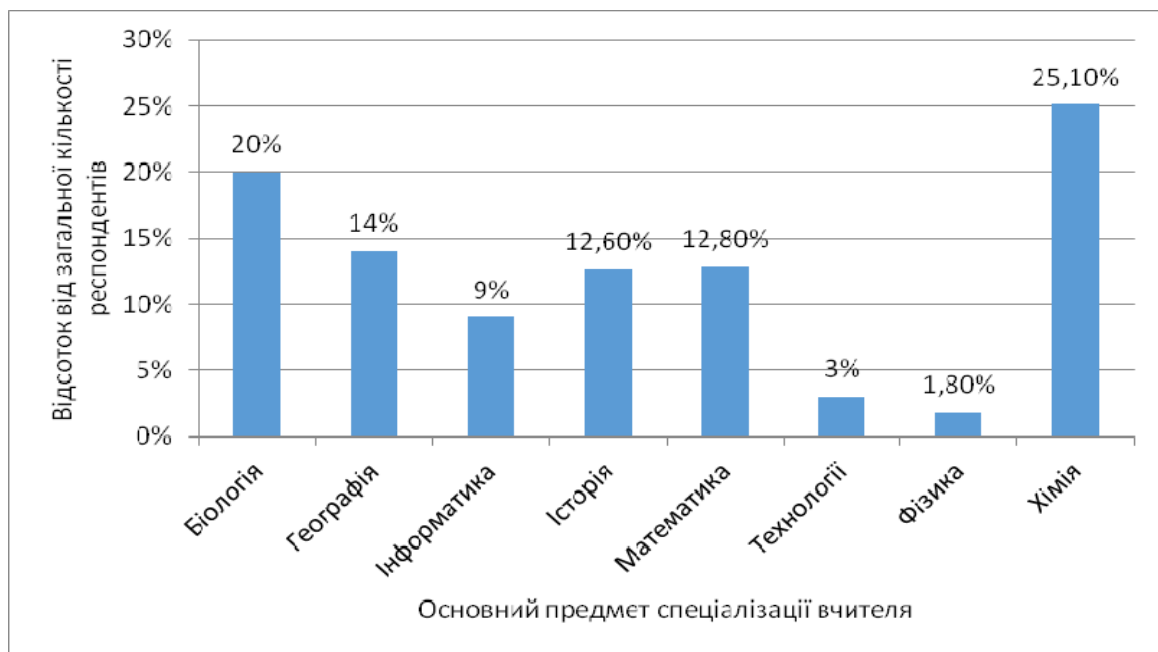

Рис. 1 Діаграма розподілу вчителів з різною базовою освітою у вибірці

Усім фахівцям було запропоновано пройти тест з трьох предметів: фізики, хімії та біології для вимірювання рівня готовності викладати теми відповідного компонента в природничих курсах 5–6 класів. Тести включали в себе по 10 завдань, що мали відобразити основні змістові лінії компонентів. Тестування проводилося анонімно. Кожне завдання оцінювалося в один бал, тому максимально можна було набрати 10 балів. Нами проведено аналіз результативності виконання відповідних тестів та

порівняльний аналіз з різних предметів природничої освітньої галузі. Треба також звернути увагу, що тестування з різних предметів проводилися в різні дні, тому кількість учасників тестувань відрізняється, також анонімність процесів тестувань не дозволяє використовувати парний аналіз.

Завдання з біології відображають готовність вчителя реалізовувати біологічну складову природничих курсів у 5–6 класах. У тестуванні брали участь 151 респондент, середній бал 8,1 зі середньоквадратичним відхиленням 1,88. Аналізуючи розподіл набраних балів (рис. 2), очевидно, можна зробити висновок, що більше 45 % респондентів не змогли набрати більше 80 % балів, які ми визначаємо в якості допустимого порогу готовності.

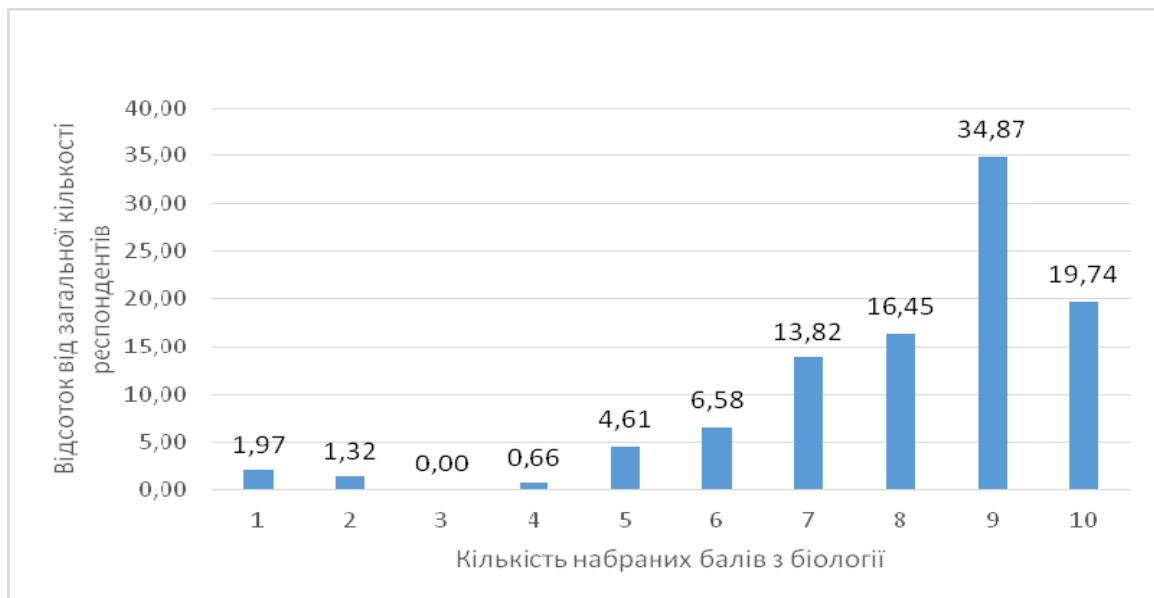

Рис. 2 Діаграма результатів тестування з біології

Водночас, в цілому, респонденти впоралися з завданнями, але, як ми бачимо є декілька фахівців, які показали зовсім неприйнятний результат. Найскладнішими виявилися питання щодо визначення бактеріальних інфекцій та тривалості життя статевого покоління у плаунів. Хоча дані питання висвітлюють таке поняття як біологічне різноманіття, якому приділяється значна увага в модельних навчальних програмах природничої освітньої галузі.

Для тестування з хімії (рис. 3) середній бал 7,3 зі стандартним відхиленням 1,6. Кількість респондентів – 143.

Понад 80 % завдань виконало трохи більше 40 % респондентів, максимальний бал не отримав жодний з респондентів. Також, ми бачимо, що понад 20 % респондентів отримали результат, що не перевищує 50 %, що можна вважати незадовільним. Складними виявилися питання визначення типу хімічного зв'язку у сполуці, та особливо складними – кольору різних індикаторів у відповідних середовищах (кислому, лужному чи нейтральному) та визначення йонів сполук, на які є певні якісні реактиви.

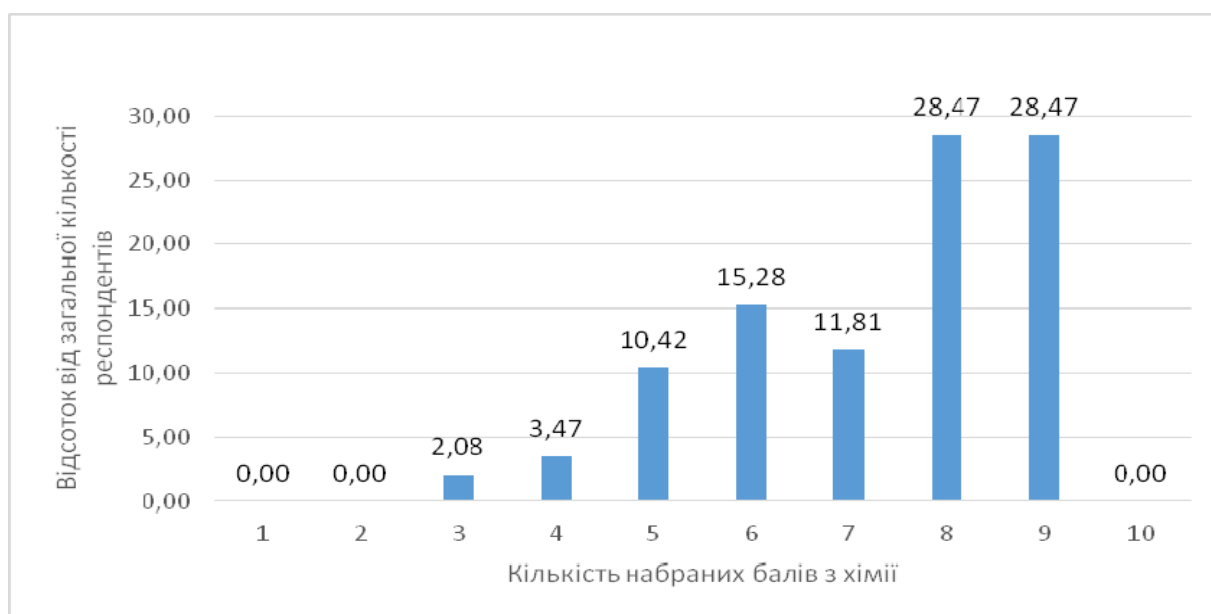

Рис. 3 Діаграма результатів тестування з хімії

Найбільш проблемним виявилось тестування вчителів з фізики, в якому брали участь 154 респонденти (рис. 4). Середній бал складає 5,41, середньоквадратичне відхилення 2,3.

Як можна побачити, результат понад 80 % набрало не більше 8 % респондентів, водночас понад 37 % не змогли пройти 50 % межу. Найбільш складними виявилися питання що стосувались поняття ваги, а саме можливості опинитися у стані невагомості на Землі. Це питання виходили за межі побутового досвіду, а у вчителів що не викладають фізику, поняття ваги ототожнювалось з масою, що також є помилкою. Міркування щодо цього питання співпадало, з міркуванням 7-класників, які починають вивчати це питання, то ж найрозповсюдженіша відповідь – ні, не можна. Ще одне проблемне питання, стосувалось наявності у Всесвіті місця з температурою що дорівнює «-300 °C». Знов таки, якщо викладач не мав базовою фізичної освіти, відповідь надавалась за пошуковими сайтами, без

аналізу самого питання, що температури нижче за $-273,15^{\circ}\text{C}$ не існує.

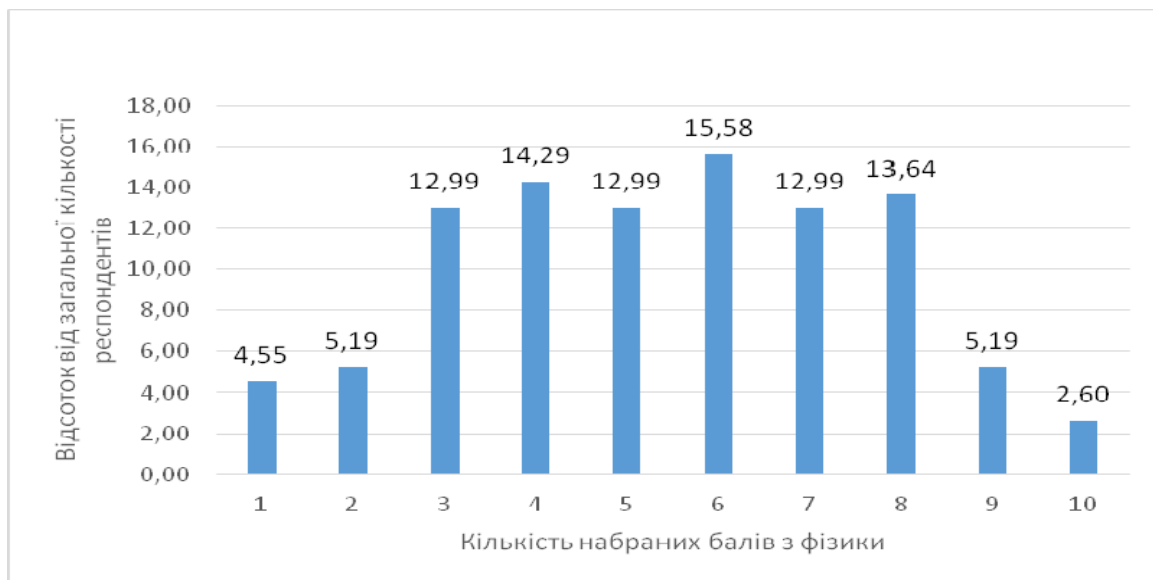

Рис. 4 Діаграма результатів тестування з фізики

Цікаві результати показали виокремлення даних про тестування з фізичного компоненту лише для вчителів з первинною фізичною освітою (рис. 5).

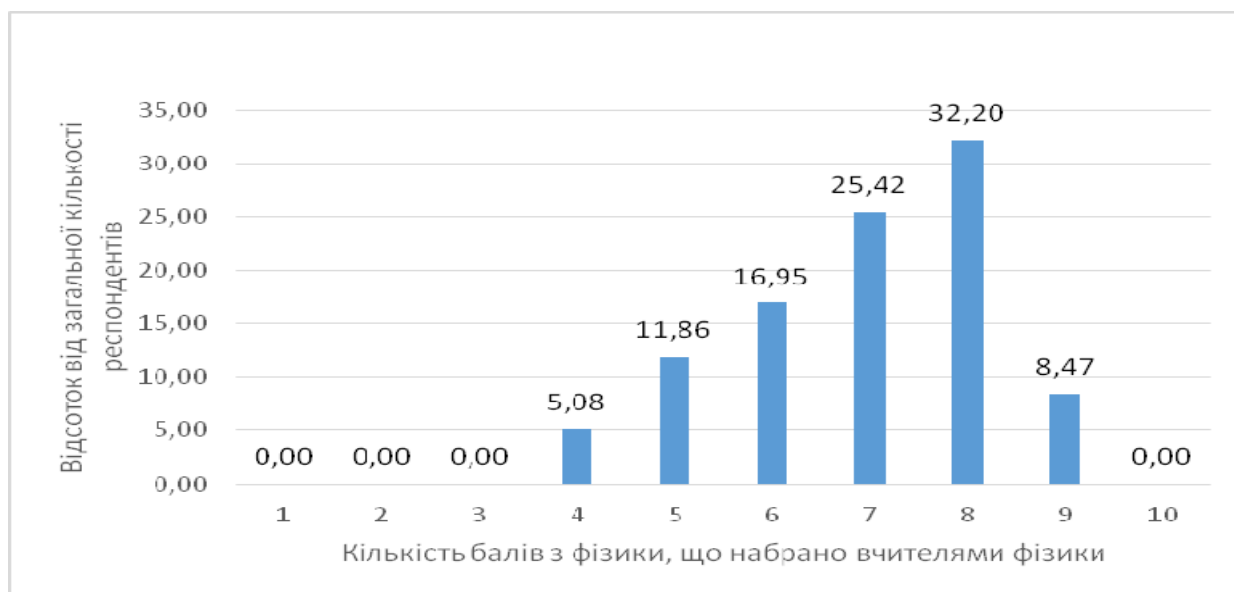

Рис. 5 Діаграма результатів тестування з фізики вчителів з фізичною освітою

Середнє значення, хоча й перевищує значення по всій вибірці (6,93), але, як ми бачимо серед вчителів фізики у нашій вибірці не знайшлося жодного, хто отримав би максимальну можливу кількість балів (по всій вибірці вони були). Поріг більше за 80 % по цій вибірці майже такий самий, як і по загальній. Важливо, що порядку 17 % вчителів набрали не більше ніж 50 % від максимальної кількості балів. Звертаємо увагу, що питання для вчителів з фізичною освітою торкалися програми 5–6 класів. Водночас, порівнюючи розподіли для загальної вибірки та для вибірки вчителів фізики, можна побачити відсутність практично нульових результатів для другої вибірки та менше значення середньоквадратичного відхилення.

У цілому, первинний аналіз оброки результатів тестувань, показав, що показники з біологічною складовою краще за хімічну, яка, в свою чергу краще за фізичну. Більш детально це можливо перевірити мовою статистичних гіпотез.

Нехай B , X , Φ – середні теоретичні значення результатів з біології, хімії та фізики відповідно. Для пари «біологія-хімія» значення статистики Крамера-Уелча дорівнює 2,42, що перевищує критичне значення на рівні значущості 0,025, таким чином, на цьому рівні значущості приймається гіпотеза : $B > X$. Аналогічно на цьому рівні значущості приймається гіпотеза $\Phi > X$ виходячи зі значення статистики 6,52 для пари «хімія-фізика». Отже, в цілому, емпіричну гіпотезу $B > X > \Phi$ можна вважати значущою.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Наше експериментальне дослідження виявило реальну проблему в готовності вчителів викладати інтегровані природничі курси, інтеграція в яких іде не через узгодження програм, а через інтеграцію змісту предметів природничої галузі, і містить у собі компоненти фізичні, хімічні, біологічні, фізичні та астрономічні одночасно. Як ми бачимо, вона полягає у відсутності знань з фундаментальних основ природничих наук, особливо це стосується фізичної складової. Одним зі шляхів вирішення таких проблем ми вбачаємо у введенні вузькопредметних (фізика, хімія, біологія) [9], [10], [11] курсів підвищення кваліфікації для вчителів, які мають викладати інтегровані природничі курси НУШ, спрямованих саме на розвиток предметних компетентностей вчителів. Для цього необхідно розробляти та запроваджувати у практику післядипломної освіти відповідні освітні програми курсів підвищення кваліфікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні

моделі розвитку предметної компетентності вчителів, які мають викладати інтегровані курси природничої освітньої галузі НУШ. У структурі моделі необхідно чітко визначити мету курсів, їх змістове наповнення та технології, методи і засоби, які необхідні для розвитку предметної компетентності вчителів. На основі розробленої моделі обов'язкове запровадження в практику післядипломної освіти вузькопредметних курсів підвищення кваліфікації з подальшою перевіркою ефективності розробленої моделі та запроваджених курсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. Р. Наливайко, Л. В. Марценюк, «Сучасний погляд на перспективи розвитку дистанційного навчання у вищій освіті», *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, вип. 62. с. 57–64, 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/KbAIYo> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [2] Кабінет Міністрів України. (2020, Верес. 30). *Постанова № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/WEH737>
- [3] А. В. Метейко, *Природнича освітня галузь*, І. В. Удовиченко, Ред. Суми, Україна: НВВ КЗ СОІППО, 2022.
- [4] M. Mariyam, I. Kaniawati, S. Sriyati, «Shared or Integrated: Which Type of Integration is More Effective Improves Students' Creativity?», *Journal of Physics: Conference Series*, vol. 895, No 1, p. 012154, 2017. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/895/1/012154> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [5] R. Amini, Y. Helsa «The Development of Problem-Based Learning Material for Integrated Science Subject in Primary Teacher Education Program», *Journal of Physics: Conference Series*, vol. 1280, Is. 3, 2019. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1280/3/032053/meta> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [6] G. Gusnedi, R. Ratnawulan, A. Devialita, «Effectiveness of using sequenced model student books for integrated science lessons with themes of the human body adaptation system at temperature on student learning outcomes», *Journal of Physics: Conference Series*, vol. 1185, No 1, 2019. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1185/1/012138> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [7] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського

- господарства України. (2020, Груд. 23). Наказ № 2736-20 «Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)". [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- [8] В. Є. Бахрушин, *Методи аналізу даних*. Запоріжжя, Україна: КПУ, 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://kist.ntu.edu.ua/textPhD/metDataManing.pdf> Дата звернення: Квіт. 05, 2023.
- [9] В. К. Кірман, Г. Г. Чаус, «Про вимірювання параметрів предметно-методичної компетентності вчителів біології закладів загальної середньої освіти», *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*, № 1(2), с. 45–51, 2022.
- [10] Є. Кочерга, Г. Чаус, В. Кірман, О. Романець, «Особистісний компонент професійної компетентності вчителя», *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: зб. наук. ст. у 2 т., т. 2, с. 289–292. 2020.
- [11] Є. Кочерга, Г. Чаус, О. Романець, «Розвиток професійної компетентності вчителів природничих дисциплін на курсах підвищення кваліфікації», *Вересень*, т. 4, № 2/3(85/86), с. 54–60, 2020.

THE RESEARCH OF THE INTEGRATED COURSES TEACHERS SUBJECT LEVEL COMPETENCE IN THE NATURAL SCIENCE EDUCATION

Vadym Kirman,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-8107-6618>
vadym.kirman@gmail.com

Yevheniia Kocherha,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council». Dnipro, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-5593-6346>
blago-2013@ukr.net

Olena Romanets,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Mathematical,
Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education
«Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council».
Dnipro, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-5439-3749>
elena.romanetc@gmail.com

Hanna Chaus,

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Mathematical,
Natural and Technological Education Municipal Institution of Higher Education
«Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council».
Dnipro, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-6581-6359>
morepisem83@gmail.com

Abstract. In the article examines the problem of teachers' readiness to teach integrated courses in the field of science education within the framework of the New Ukrainian School. The results of determining the level of subject competence of teachers according to biological, physics and chemical components are given. The study was conducted among teachers of the Dnipropetrovsk region who teach science integrated courses in grades 5–6. The question of the biological, physics and chemical components is concluded in accordance with the requirements for basic knowledge, which are defined in the State Standard of Basic Secondary Education and which are reflected in the model programs of the New Ukrainian School. The analysis of the research results indicates an insufficient level of competence teachers subject in certain components (biological, physical and chemical) of integrated courses in the field of science education. For the biological component, more than 45 % of the respondents could not score more than 80 % of the points, which we define as the acceptable threshold of readiness. For the chemical component, slightly more than 40 % of the respondents completed more than 80 % of the tasks, none of the respondents received the maximum score, more than 20 % of the respondents received a result that did not exceed 50 %, which can be considered unsatisfactory. According to the physical component, no more than 8 % of respondents scored more than 80 %, while more than 37 % could not pass the 50 % mark. The results of the research are the basis for determining the need to create educational

programs of advanced training courses for the training of relevant specialists. We consider it necessary to introduce specialized (physics, chemistry, biology) professional development courses for teachers who teach science integrated courses. This is an urgent issue, because the latest graduates of higher education institutions specializing in "Teacher of integrated courses" will not close the need for these teachers in the coming years.

Keywords: science education field; subject competence; biological component; physical component; chemical component; New Ukrainian school; integrated courses; teacher training.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. R. Nalyvaiko, L. V. Martseniuk, «Suchasnyi pohliad na perspektyvy rozvytku dystantsiinoho navchannia u vyshchii osviti», Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnogo universytetu, vyp.62. s.57–64, 2020. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/KbAIYo> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [2] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, Veres. 30). Postanova № 898 «Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/WEH737>
- [3] A. V. Meteiko, Pryrodnycha osvitalia haluz, I. V. Udovychenko, Red. Sumy, Ukraina: NVV KZ SOIPPO, 2022.
- [4] M. Mariyam, I. Kaniawati, S. Sriyati, «Shared or Integrated: Which Type of Integration is More Effective Improves Students' Creativity?», Journal of Physics: Conference Series, vol. 895, No 1, p. 012154, 2017. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/895/1/012154> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [5] R. Amini, Y. Helsa «The Development of Problem-Based Learning Material for Integrated Science Subject in Primary Teacher Education Program», Journal of Physics: Conference Series, vol. 1280, Is. 3, 2019. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1280/3/032053/meta> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [6] G. Gusnedi, R. Ratnawulan, A. Devialita, «Effectiveness of using sequenced model student books for integrated science lessons with themes of the human body adaptation system at temperature on student learning outcomes», Journal of Physics: Conference Series, vol. 1185, No 1, 2019. [Online]. Available: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1185/1/012138> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.

- [7] Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, Hrud.23). Nakaz № 2736-20 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)". [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- [8] V. Ye. Bakhrushyn, Metody analizu danykh. Zaporizhzhia, Ukraina: KPU, 2011. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://kist.ntu.edu.ua/textPhD/metDataManing.pdf> Data zvernennia: Kvit. 05, 2023.
- [9] V. K. Kirman, H. H. Chaus, «Pro vymiriuvannia parametriv predmetno-metodychnoi kompetentnosti vchyteliv biolohii zakladiv zahalnoi serednoi osvity», *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity*, № 1(2), s. 45–51, 2022.
- [10] Ye. Kocherha, H. Chaus, V. Kirman, O. Romanets, «Osobystisnyi komponent profesiinoi kompetentnosti vchytelia», *Osvitni innovatsii: filozofia, psykholohiia, pedahohika: zb. nauk. st. u 2 t., t. 2*, s. 289–292. 2020.
- [11] Ye. Kocherha, H. Chaus, O. Romanets, «Rozvytok profesiinoi kompetentnosti vchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin na kursakh pidvyshchennia kvalifikatsii», *Veresen*, t. 4, № 2/3(85/86), s. 54–60, 2020.

*Стаття надійшла до редакції
10 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-88-100](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-88-100)
УДК 81'276:316.77:61-051-057.87

Кушнір Валентина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-1316-9801>
k.valentina8425@gmail.com

Камінська Ія Петрівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету Імені О. О. Богомольця.

Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-7156-0484>
kamshik@ukr.net

Старченко Марина Василівна,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету Імені О. О. Богомольця.

Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-8722-9486>
starchenkomarina33@gmail.com

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ «SOFT SKILLS» МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ

Анотація. Статтю присвячено проблемі «м'яких» навичок (soft skills) майбутніх медиків, у вирішенні якої важливу роль відіграє лінгвістична компетентність здобувачів вищої освіти. Презентовано погляди науковців щодо визначення, класифікації, особливостей розвитку групи навичок soft skills студентів. Групу навичок soft skills майбутніх фахівців розглянуто як інтегральну якість, що включає взаємообумовлені компетентності (особистісну, професійну, культурну, комунікативну, інформаційну, лідерську), сприяє особистісно-професійному розвитку, ефективній соціальній взаємодії. До класифікації м'яких навичок майбутніх фахівців належать: комунікативні, управлінські, лідерські, соціальні, ментальні, організаційні, особистісні навички. Визначено основні наукові підходи щодо характеристики лінгвістичної компетентності

майбутніх фахівців (компетентнісний, аксіологічний, системний, діяльнісний, культурологічний, комунікативний). З'ясовано, що лінгвістична компетентність майбутніх медиків виступає як інтегративна якість особистості майбутніх фахівців медичної галузі, яка містить сукупність лінгвістичних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційно-вольових процесів професійно-особистісної комунікації, спрямованої на ефективне здійснення професійної діяльності. До складу лінгвістичної компетентності майбутніх медиків належать такі складники: лінгвістична обізнаність, лінгвістична діяльність, лінгвістична цінність, емоційна усталеність, професійна конкурентоздатність. Представлено особливості професійної діяльності медиків крізь призму застосування здатності до комунікації, яка є однією із навичок групи soft skills, де ключову роль відіграє лінгвістична компетентність. Наведено аргументи, що лінгвістична компетентність є невід'ємним елементом у розвитку soft skills майбутніх медиків.

Ключові слова: професійна компетентність; комунікативна компетентність; soft skills; лінгвістична компетентність майбутніх медиків; лінгвістична обізнаність; лінгвістична діяльність; лінгвістична цінність; емоційна усталеність; професійна конкурентоздатність.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Процеси, які відбуваються у сучасному суспільстві, зумовлюють появу нових підходів в освіті, пошук універсальних засобів навчання задля якісного опанування майбутніми фахівцями професійною компетентністю. Проте, стати майстром у професійній діяльності, враховуючи особливості багатокультурного соціального середовища, можливо завдяки сформованій у майбутніх фахівців лінгвістичній компетентності, яка обумовлює розвиток м'яких навичок «soft skills». Наявність у молодого людини, яка оволодіває обраним фахом, soft skills, що включають індивідуальні, комунікативні, управлінські якості (здатність адаптуватися, комунікативність, вміння вирішувати проблеми, творчі здібності, навички міжособистісних відносин, вміння працювати в команді, здатність до самоорганізації), забезпечує можливість стати конкурентоздатними в сучасних умовах на ринку праці, задовольнити потребу в самореалізації [1].

У процесі професійного становлення майбутніх медиків, які мають володіти не лише знаннями специфіки фахової діяльності, а й застосовувати організаторські, комунікативні здібності, розвивати мобілізаційні здатності, проявляти ініціативність, толерантність, відповідальність, уміння до самовдосконалення [2], ключову роль відіграє лінгвістична компетентність, сформованість якої дозволяє орієнтуватися у мовному професійному середовищі, під час спілкування з пацієнтами, брати участь у міжнародних стажуваннях, підвищуючи кваліфікацію, здійснювати міжкультурну комунікацію, набуваючи досвід ведучих фахівців галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами аналізу праць українських, зарубіжних науковців (О. Делія [3], О. Казачінер [4], М. Роблес [5], І. Чухно [6] та ін.) з'ясовано, що проблема м'яких навичок на сучасному етапі розвитку суспільства є достатньо актуальною. Адже вчені визначають сутність, класифікацію, складники, особливості soft skills особистості. Л. Гребінник [7], А. Данилюк [8], К. Коваль [1], О. Старинець [8], О. Шестель [8] та ін. визначають значущість, аспекти формування, чинники розвитку soft skills майбутніх фахівців. Специфіка діяльності медичних працівників стала предметом дослідження О. Бакаєва [9], В. Левченко [10], В. Ряднова [11], К. Хоменко [2] та ін. Зміст, структуру, особливості лінгвістичної компетентності майбутніх медиків вивчали В. Левченко [10], Ю. Картава [12], І. Сніховська [13] та ін.

Однак недостатньо дослідженою залишається проблема лінгвістичної компетентності як важливого складника м'яких навичок майбутніх медиків.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: обґрунтувати значущість лінгвістичної компетентності в процесі розвитку soft skills майбутніх медиків.

Завдання статті полягають у наступному:

- узагальнити думки вчених щодо характеристики soft skills, лінгвістичної компетентності майбутніх медиків;
- аргументувати зумовленість soft skills майбутніх медиків від розвитку їх лінгвістичної компетентності.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Проблема м'яких навичок «soft skills» здобувачів вищої освіти ґрунтується на дослідженнях учених (О. Делія [3], О. Казачінер [4], М. Роблес

[5], І. Чухно [6], О. Шестель [8] та ін.), які визначають виокремлений феномен крізь призму сфери своїх наукових інтересів, однак характеристики явища взаємопов'язані, доповнюють один одного та дають підстави розглядати soft skills як інтегральну якість майбутніх фахівців, що включає взаємообумовлені соціально-орієнтовані компетентності (особистісну, професійну, культурну, комунікативну, інформаційну, лідерську), сприяє особистісно-професійному розвитку, ефективній соціальній взаємодії тощо [6]. У дослідженнях науковців класифікації soft skills різноманітні: Н. Коляда, О. Кравченко виокремлюють: уміння працювати в команді, лідерські якості, креативність, організаторські здібності, комунікація, емоційний інтелект, робота з інформацією, системне мислення, мотивація [14]; К. Коваль пропонує інші види soft skills: індивідуальні, комунікативні, управлінські якості тощо [1].

За результатами аналізу праць науковців (В. Левченко [10], Ю. Картава [12], І. Сніховська [13] та ін.) щодо характеристики лінгвістичної компетентності фахівців виокремлено компетентнісний, аксіологічний, системний, діяльнісний, культурологічний, комунікативний підходи. В межах компетентнісного підходу лінгвістичну компетентність майбутніх медиків розглянуто як інтегративну якість особистості майбутніх фахівців медичної галузі, яка містить сукупність лінгвістичних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційно-вольових процесів професійно-особистісної комунікації, спрямована на ефективне здійснення професійної діяльності [15]. Серед основних характеристик лінгвістичної компетентності здобувачів вищої освіти визначено: здатність володіти системою мови, вміння користуватися мовознавчими знаннями на практиці, готовність до вдосконалення мовлення на основі лексичних, морфологічних, стилістичних, синтаксичних правил і норм тощо [15].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Реалізуючи мету статті застосовано теоретичні методи дослідження: аналіз сучасної літератури українських, зарубіжних науковців, порівняння, систематизація, узагальнення характеристик термінів «soft skills», лінгвістична компетентність, моделювання структури лінгвістичної компетентності майбутніх медиків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Вивчаючи питання soft skills, важливо зазначити, що в оксфордському словнику дефініцію «soft skills» (від англ. «м'які або гнучкі»

навички) схарактеризовано як особисті якості людини, що допомагають ефективно спілкуватися з іншими [16].

У науковій літературі поняття «soft skills» дослідники розглядають по-різному, підкреслюючи основні багатогранні риси явища.

Так, з позиції О. Казачінер, soft skills виступають в якості особистих характеристик, які обумовлюють взаємодію між людьми. Науковець зазначає, що soft skills – навички, які складно виявити, визначити, продемонструвати, адже вони належать до індивідуальних, комунікативних та управлінських властивостей особистості [4].

О. Делія soft skills розглядає як «соціальні навички особистості, які можна класифікувати на міжособистісні, як взаємодія лідерських якостей, організаційні навички та уміння спілкуватися» [3, с. 187].

У дослідженнях М. Роблес, soft skills відтворюють особистісні якості, таланти людини, рівень задоволеності професійною діяльністю, які вирізняють людину від інших уміннями та компетентностями [5].

Отже, науковці розглядають феномен «soft skills» із двох основних позицій: як здатність особистості здійснювати міжособистісну взаємодію та як властивості особистості, що сприяють у досягненні кар'єрного зростання.

Серед різновидів універсальних м'яких навичок учені визначають: комунікативні, управлінські (вміння налагоджувати міжособистісні стосунки, переконувати, вести переговори, здатність до ораторського мистецтва, ведення дискусій, прийняття рішень, створення команди, вирішення конфліктів) [3]; вміння співпрацювати, здатність до критичного мислення, навички лідерства, комунікативні, творчі здібності, вміння працювати в команді, відповідальність, дисциплінованість, позитивне мислення, полікультурність, уміння генерувати ідеї, здатність до адаптації [4]; стресостійкість, грамотне володіння українською мовою, комунікабельність, знання етикету ділового спілкування та листування, здатність спілкуватися іноземними мовами, прагнення до самовдосконалення, клієнтоорієнтованість, гнучкість, цілеспрямованість, керувати часом [8]; соціальні (мультикультурна компетентність, емпатія, вміння чути, висловлюватися), ментальні (креативність під час розв'язання задач, мультидисциплінарне мислення), організаційні (самодисципліна, робота в команді, навички презентації), особистісні (витримка, віра в себе, ініціативність, емоційна стабільність, гнучкість) [7].

На думку О. Шестель, О. Старинець, А. Данилюк [8], м'які навички є важливими у процесі працевлаштування, виконання професійної

діяльності особливо в професіях типу «людина-людина» [17], оскільки виконання професійних обов'язків тісно пов'язано зі спілкуванням, здатністю до взаємодії з іншими, командної роботи, емоційною стійкістю, відповідальністю за прийняті рішення та вчинки. Фахівці з розвиненими soft skills стають конкурентоздатними, мають більші можливості на ринку праці [8]. Тому важливо під час формування професійної компетентності майбутніх фахівців належну увагу приділяти розвитку не лише hard skills (твердих навичок), які включають знання з фундаментальних, спеціальних дисциплін, але й удосконаленню неспеціалізованих, гнучких навичок [1].

Розглядаючи питання професійного становлення майбутніх медиків, слід зауважити, що їх професійна компетентність є системою професійних якостей, знань, умінь, навичок, які взаємообумовлені гуманно-ціннісним ставленням до пацієнтів, колег, прагненням до професійно-особистісного вдосконалення [18]. Згідно з досліджень Б. Сенюк, Л. Борейко, С. Юрнюк, професійна компетентність майбутніх медиків ґрунтується на дослідницьких, наукових, комунікативних компетентностях [19].

Враховуючи вищезазначені дослідження, саме комунікативна компетентність майбутніх медиків стає ключовою у формуванні гнучких навичок, від рівня розвитку яких залежить успіх майбутньої професійної діяльності фахівця. З позиції Д. Філіпса, комунікативна компетентність виступає як ситуативна здатність ставити комунікативні цілі, досягати їх за допомогою мовних знань, мовленнєвих умінь, навичок відповідно до контексту [20]. Х. Цимбровська зазначає, що комунікативна компетентність майбутніх фахівців включає дискурсивний, стратегічний, лінгвістичний, соціолінгвістичний аспекти [21]. Формування комунікативної компетентності майбутніх медиків, на думку О. Ісаєвої, перш за все має бути орієнтовано на оволодіння студентами мовленнєвими навичками, які можливо розвинути в процесі лінгвістичної підготовки, адже мовлення є невід'ємним елементом мовознавства [22]. Тому розвиток лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців медичної сфери стає першочерговим завданням у процесі професійної підготовки спеціалістів сфери охорони здоров'я.

Відповідно до результатів аналізу наукової літератури, на основі положень компетентнісного підходу [12], лінгвістичну компетентність майбутніх медиків виокремлюємо як інтегративну якість студентів медичної галузі, що включає комплекс лінгвістичних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційно-вольових процесів професійно-особистісної комунікації, спрямованої на успішне виконання

професійних обов'язків [15].

Лінгвістична компетентність майбутніх медиків проявляється в лінгвістичній обізнаності (знання про систему мови, фонетичні, лексичні, граматичні, орфографічні норми, знання правил синтаксису, стилістики, мовного етикету), лінгвістичній діяльності (здатність до спілкування, володіння мовою в усній, письмовій формах, оперування лінгвістичними знаннями у професійній діяльності, застосування невербальних засобів), лінгвістичній цінності (інтерес до пізнання явищ мови, потреба в удосконаленні лінгвістичних знань, умінь, навичок, прагнення досягти успіхів у майбутній професійній діяльності), емоційній усталеності (ставлення до цінностей іншомовного середовища, емоційна стійкість у комунікативних ситуаціях, ставлення до процесу розвитку лінгвістичних умінь), професійній конкурентоздатності (вміння проявляти комунікативні, організаційні здібності, розвиток професійно-моральних якостей) тощо [15].

За характеристикою І. Сніховської, особливостями лінгвістичної компетентності майбутніх фахівців є різноманітність складників комунікативності мовців, наявність суспільних, індивідуальних знань про світ, володіння семантикою слова, усвідомлення потенційних можливостей мовних явищ, застосування аспектів асоціації задля різноманітної інтерпретації, зумовленість рівнем освіти, досвідом [13].

Важливо зазначити, що у професійній діяльності фахівців медичної галузі рівень розвитку лінгвістичної компетентності набуває високої значущості, адже задля надання кваліфікованої допомоги пацієнту з питань профілактики захворювань, діагностики, терапії медичний працівник має володіти здатністю чітко, лаконічно проводити опитування щодо симптомів хвороби, застосовувати медичну термінологію, з гуманно-ціннісним ставленням до пацієнта, його близьких делікатно добирати висловлювання стосовно діагнозу, вправно використовувати фонетичні засоби відповідно до ситуації, коректно, грамотно здійснювати ведення медичної документації, вміти бездоганно, вільно користуватися мовним словниковим запасом у межах професійних тем спілкування з колегами, правильно інтерпретувати, застосовувати інструкції щодо лікування хворих тощо. Виокремленні напрями діяльності медика ґрунтуються на здатності практично користуватися мовною системою відповідно до норм мови [2], [9], [10].

Наведенні переконливі аргументи дають підстави констатувати, що лінгвістична компетентність є невід'ємним елементом у розвитку soft

skills, оскільки гнучкі навички майбутніх медиків ґрунтуються переважно на комунікації, яка не може бути реалізована без засвоєння основ лінгвістики [11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, за результатами аналізу наукової літератури виявлено, що проблема розвитку soft skills майбутніх медиків залежить від особливостей сформованості лінгвістичної компетентності здобувачів вищої освіти. Групу гнучких навичок було розглянуто як інтегральну якість, що включає взаємообумовлені компетентності (особистісну, професійну, культурну, комунікативну, інформаційну, лідерську), сприяє особистісно-професійному розвитку, ефективній соціальній взаємодії. Представлено класифікації дослідників щодо групи навичок soft skills. Наведено характеристику лінгвістичної компетентності майбутніх медиків як якості студентів медичної галузі, що включає комплекс лінгвістичних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, емоційно-вольових процесів професійно-особистісної комунікації, спрямованої на успішне виконання професійних обов'язків. Виокремлено складники лінгвістичної компетентності майбутніх медиків: лінгвістична обізнаність, лінгвістична діяльність, лінгвістична цінність, емоційна усталеність, професійна конкурентоздатність. Крізь призму комунікативної компетентності доведено, що лінгвістична компетентність є невід'ємним елементом у розвитку soft skills майбутніх медиків.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні впливу суб'єктивних, об'єктивних чинників на розвиток soft skills студентів майбутніх фахівців медичної галузі, розробці методичних рекомендацій щодо розвитку soft skills майбутніх медиків на дисциплінах гуманітарного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] К. О. Коваль, «Розвиток «soft skills» у студентів – один з чинників для їх працевлаштування», *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, № 2, с. 162–167, 2015.
- [2] К. П. Хоменко, «Формування професійної компетентності майбутніх лікарів», *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди*, т. 2, вип. 36(62),

- с. 321–330, 2015.
- [3] О. Делія, «Особистість керівника як чинник ефективного управління», *Економічний аналіз*, т. 11(2), с. 187–189, 2012.
- [4] О. С. Казачінер, «Hard skills» та «soft skills» інклюзивно компетентного вчителя іноземної мови», *Інноваційна педагогіка*, т. 1, с. 153–156, 2019.
- [5] M. Robles, «Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace», *Business Communication Quarterly*, № 75(4), p. 453–465, 2012.
- [6] І. А. Чухно, «Формування soft skills як складова якісної підготовки студентів медичних ЗВО в сучасних умовах», на *Міжнар. наук.-прак. конф. Topical issues of modern science, society and education*. Харків, 2021, с. 613–619.
- [7] Л. В. Гребінник, «Мовна практика за кордоном як один із шляхів формування soft skills у сучасного фахівця, на *міжвуз. наук.-метод. семінарі Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті*. Київ, 2020, с. 21–25.
- [8] О. Г. Шестель, О. А. Старинець, А. М. Данилюк, «Інноваційні підходи до формування «soft skills» у професійній діяльності фахівців сфери послуг», *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*, № 1/2(3/4), с. 102–109, 2021.
- [9] Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок, *Програма з англійської мови для професійного спілкування*. Київ, Україна, 2005.
- [10] В. Левченко, Р.-Ю. Перхач, «Медична термінологія як об'єкт лінгвістичного дослідження», *Молодий вчений*, № 9(97), с. 115–18, 2021.
- [11] В. В. Ряднова, Н. М. Безега, І. М. Безкоровайна, «Формування й розвиток "Soft skills" у студентів медичних закладів вищої освіти як важлива складова їх успішної самореалізації», на *навч.-наук. конф. Реалії, проблеми та перспективи вищої медичної освіти*. Полтава, 2021, с. 223–224.
- [12] Ю. К. Картава, «Лінгвістична компетентність як важлива складова професіоналізму вчителя-філолога», на *Міжнар. інтернет-конф. Україна наукова*. Київ, 2011, с. 28–30.
- [13] І. Е. Сніховська, «Лінгвістична компетенція як фактор мовної гри», *Вісник Житомирського держ. пед. ун-ту*, № 8, с. 159–161, 2001.
- [14] Н. Коляда, О. Кравченко, «Практичний досвід формування «Soft skills» в умовах закладу вищої освіти», *Актуальні питання гуманітарних наук*, т. 3, вип. 27, с. 137–145, 2020.

- [15] В. С. Кушнір, «Критеріально-орієнтоване оцінювання сформованості професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності майбутніх медиків», автореф. дис. канд. наук. Київ, 2016.
- [16] Oxford Learner`s Dictionary. [Online]. Available: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/soft-skills> Дата звернення: Квіт. 02, 2023.
- [17] В. І. Доротюк, В. В. Рогоза, *Обираємо професії типу «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ»*. Київ, Україна, 2019.
- [18] С. Є. Бухальська, «Компетентнісний підхід. Теоретичний аналіз ключових дефініцій вищої медичної освіти», *Нова педагогічна думка*, № 2, с. 84–88, 2009.
- [19] Б. П. Сенюк, Л. Д. Борецько, С. В. Юрнюк, «Формування професійної компетентності у лікарів-інтернів терапевтичного профілю», *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*, № 17/18, с. 89–92, 2016.
- [20] S. U. Philips, «Participant Structures and Communicative Competence: Warm Springs Children in Community and Classroom», in *Linguistic Anthropology*, A. Duranti, Ed. Wiley-Blackwell, 2009, p. 329–342.
- [21] Х. І. Цимбровська, «Сутність поняття «англомовна професійно орієнтована компетентність в усному мовленні майбутніх лікарів-педіатрів», *Вісник Львівського держ. ун-ту безпеки життєдіяльності*, № 12, с. 268–274, 2015.
- [22] О. С. Ісаєва, «Професійна комунікація лікаря – основа лінгвістичної підготовки», *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, вип. 62, с. 76–79, 2018.

LINGUISTIC COMPETENCE IS THE KEY TO THE DEVELOPMENT OF «SOFT SKILLS» OF FUTURE PHYSICIANS

Valentyna Kushnir,

PhD (pedagogics), senior lecturer of the department of languages studies of Bogomolets National Medical University.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-1316-9801>
k.valentina8425@gmail.com

Iya Kaminskya,

PhD (psychological sciences), senior lecturer of the department of languages studies of Bogomolets National Medical University.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-7156-0484>
kamshik@ukr.net

Maryna Starchenko,

PhD (history), senior lecturer of the department
of languages studies of Bogomolets National Medical University.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-8722-9486>
starchenkomarina33@gmail.com

Abstract. The article deals with the issue of future doctors' soft skills formation on the basis of linguistic competence of higher education students. It presents the scientists' views on the definition, classification, and peculiarities of the development of students' soft skills. Soft skills of future specialists are viewed as an integral quality including interrelated competencies (personal, professional, cultural, communicative, informational, leadership), contributing to personal and professional development and effective social interaction. The classification of soft skills of future specialists includes communicative, management, leadership, social, mental, organizational, and personal skills. The article defines basic scientific approaches on peculiarities of future specialists' linguistic competence (competence-based, axiological, systemic, activity-based, cultural, communicative). It finds out that linguistic competence of future physicians is an integrative quality of future medical specialists' personality containing a set of linguistic knowledge, skills, abilities, value orientations, motives, emotional and volitional processes of professional and personal communication aimed at effective professional realization. Linguistic competence of future physicians includes the following components: linguistic awareness, linguistic activity, linguistic value, emotional stability, professional competitiveness. The peculiarities of physicians' professional activity are presented through their communicative ability, which belongs to the soft skills group, where linguistic competence plays a key role. The arguments to prove that linguistic competence is an integral element in the development of future doctors' soft skills are provided.

Keywords: professional competence; communicative competence; soft skills; linguistic competence of future doctors; linguistic awareness; linguistic activity; linguistic value; emotional stability; professional competitiveness.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] K. O. Koval, «Rozvytok «soft skills» u studentiv – odyz z chynnykiv dlia yikh pratsevlashtuvannia», *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, № 2, s. 162–167, 2015.
- [2] K. P. Khomenko, «Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh likariv», *Humanitarnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Hryhoriia Skovorody*, t. 2, vyp. 36(62), s. 321–330, 2015.
- [3] O. Delia, «Osobystist kerivnyka yak chynnyk efektyvnoho upravlinnia», *Ekonomichnyi analiz*, t. 11(2), s. 187–189, 2012.
- [4] O. S. Kazachiner, «Hard skills» ta «soft skills» inkliuzyvno kompetentnoho vchytelia inozemnoi movy», *Innovatsiina pedahohika*, t. 1, s. 153–156, 2019.
- [5] M. Robles, «Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace», *Business Communication Quarterly*, № 75(4), p. 453–465, 2012.
- [6] I. A. Chukhno, «Formuvannia soft skills yak skladova yakisnoi pidhotovky studentiv medychnykh ZVO v suchasnykh umovakh», na *Mizhnar. nauk.-prak. konf. Topical issues of modern science, society and education*. Kharkiv, 2021, s. 613–619.
- [7] L. V. Hrebinyk, «Movna praktyka za kordonom yak odyz iz shliakhiv formuvannia soft skills u suchasnoho fakhivtsia, na mizhvuz. nauk.-metod. seminari Soft skills – nevidiemni aspekty formuvannia konkurentospromozhnosti studentiv u XXI stolitti. Kyiv, 2020, s. 21–25.
- [8] O. H. Shestel, O. A. Starynets, A. M. Danyliuk, «Innovatsiini pidkhody do formuvannia «soft skills» u profesiinii diialnosti fakhivtsiv sfery posluh», *Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia*, № 1/2(3/4), s. 102–109, 2021.
- [9] H. Ye. Bakaieva, O. A. Borysenko, I. I. Zuienok, *Prohrama z anhliiskoi movy dlia profesiinoho spilkuvannia*. Kyiv, Ukraina, 2005.
- [10] V. Levchenko, R.-Yu. Perkhach, «Medychna terminolohiia yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia», *Molodyi vchenyi*, № 9(97), s. 115–18, 2021.
- [11] V. V. Riadnova, N. M. Bezeha, I. M. Bezkorovaina, «Formuvannia y rozvytok "Soft skills" u studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity yak vazhlyva skladova yikh uspishnoi samorealizatsii», na *navch.-nauk. konf. Realii, problemy ta perspektyvy vyshchoi medychnoi osvity*. Poltava, 2021, s. 223–224.

- [12] Yu. K. Kartava, «Linhvistychna kompetentnist yak vazhlyva skladova profesionalizmu vchytelia-filoloha», na Mizhnar. internet-konf. Ukraina naukova. Kyiv, 2011, s. 28–30.
- [13] I. E. Snikhovska, «Linhvistychna kompetentsiia yak faktor movnoi hry», Visnyk Zhytomyrskoho derzh. ped. un-tu, № 8, s. 159–161, 2001.
- [14] N. Koliada, O. Kravchenko, «Praktychnyi dosvid formuvannia «Soft skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity», Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, t. 3, vyp. 27, s. 137–145, 2020.
- [15] V. S. Kushnir, «Kryterialno-oriietovane otsiniuvannia sformovanosti profesiino oriietovanoi linhvistychnoi kompetentnosti maibutnykh medykyv», avtoref. dys. kand. nauk. Kyiv, 2016.
- [16] Oxford Learner`s Dictionary. [Online]. Available: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/soft-skills> Data zvernennia: Kvit. 02, 2023.
- [17] V. I. Dorotiuk, V. V. Rohoza, Obyraimo profesii typu «liudyna-liudyna», «liudyna-znakova systema», «liudyna-khudozhnii obraz». Kyiv, Ukraina, 2019.
- [18] S. Ye. Bukhalska, «Kompetentnisnyi pidkhid. Teoretychnyi analiz kliuchovykh defynitsii vyshchoi medychnoi osvity», Nova pedahohichna dumka, № 2, s. 84–88, 2009.
- [19] B. P. Seniuk, L. D. Boreiko, S. V. Yurniuk, «Formuvannia profesiinoi kompetentnosti u likariv-interniv terapevtychnoho profilu», Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka, № 17/18, s. 89–92, 2016.
- [20] S. U. Philips, «Participant Structures and Communicative Competence: Warm Springs Children in Community and Classroom», in Linguistic Anthropology, A. Duranti, ed. Wiley-Blackwell, 2009, p. 329–342.
- [21] Kh. I. Tsymbrovska, «Sutnist poniattia «anhlomovna profesiino oriietovana kompetentnist v usnomu movlenni maibutnykh likariv-pediatriv», Visnyk Lvivskoho derzh. un-tu bezpeky zhyttiedialnosti, № 12, s. 268–274, 2015.
- [22] O. S. Isaieva, «Profesiina komunikatsiia likaria – osnova linhvistychnoi pidhotovky», Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, vyp. 62, s. 76–79, 2018.

*Стаття надійшла до редакції
10 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-101-122](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-101-122)
УДК 374.7:37.014.24(477)

Любченко Надія Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту освіти та права
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4247-340X>
meri14nadin@gmail.com

ПРОЄКТ «ПРОФЕСІЙНИЙ КЛАСТЕР КЕРІВНИКА (ДИРЕКТОРА) ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ» У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті на основі аналізу нормативно-правових та фахових джерел обґрунтовується актуальність дослідження питань щодо професійного розвитку керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, формування змісту підвищення кваліфікації в контексті запровадження компетентнісного підходу в післядипломній освіті. Розкриваються погляди сучасних науковців щодо нових викликів у функціонуванні системи освіти України в умовах воєнного стану та тенденцій професійного розвитку педагогічних працівників нової української школи. Проаналізовано нормативно-правові акти та підходи дослідників до визначення сутності понять «професійна компетентність», «професійна кваліфікація», «професійний стандарт», «проєкт», «проєктна діяльність», «віртуальний освітній простір», «кластер», «підвищення кваліфікації», «безперервний професійний розвиток». Висвітлено питання про запровадження колективного авторського віртуального проєкту «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти» на основі теоретичного аналізу досліджуваного феномену кластерних механізмів в освіті, а також емпіричних методів дослідження переваг проєктного підходу в організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Розкрито переваги кластерного підходу в організації взаємодії суб'єктів соціального партнерства у сфері освіти, особливості авторського науково-педагогічного проєкту та його перспективи в організації підвищення кваліфікації керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти в

контексті впровадження державного професійного стандарту затверджених нормативно-правових актів щодо професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», атестації та інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: керівник (директор) закладу загальної середньої освіти; професійна компетентність; безперервний професійний розвиток; Концепція «Нова українська школа»; кластер; соціальне партнерство; кластерний підхід; підвищення кваліфікації; професійний стандарт; професійний стандарт керівника (директора) закладу загальної середньої освіти; віртуальний проєкт «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти».

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Прогресивним здобутком у реформуванні освітньої галузі упродовж останніх п'яти років, на наш погляд, є визнання сфери людського розвитку як наряду забезпечення національної безпеки України, визначення цілі освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору, а також системна робота з нормативно-правового та науково-методичного забезпечення реформ у системі національної освіти.

Нові виклики щодо успішного функціонування системи освіти України постали в надскладний період її розвитку та подальшого реформування в умовах повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією. Як зазначають аналітики, у цей час «система освіти України опинилася в нових реаліях функціонування, а перед освітніми менеджерами постали такі питання, які до сьогодні ніхто не вирішував. Спільними зусиллями ми продовжуємо створювати перспективи для інноваційного розвитку України, формуючи людську особистість» [1, с. 11; 13].

Ми погоджуємося з думкою В. Луначека, що «Концепція Нової української школи принципово змінила деякі традиційні підходи у

вітчизняній освіті. У зв'язку з цим на порядок денний було винесено питання підготовки керівника нового покоління». Саме тому, на погляд дослідника, у процесі підготовки програми підвищення кваліфікації насамперед необхідно увагу на те, що керівник не тільки повинен детально знати положення Концепції Нової української школи, а й орієнтуватися в її управлінському складнику з метою прийняття виважених управлінських рішень [2, с. 26]. Однією із сучасних тенденцій професійного розвитку педагогічних працівників у контексті Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (НУШ), Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», нових освітніх і професійних стандартів та інших нормативно-правових актів, на думку Н. Мельник, є забезпечення підтримки професійного розвитку педагогічних працівників в умовах Нової української школи. «Реалізація компетентнісної парадигми освіти потребує сучасного науково-методичного супроводу, нових підходів до організації, форм і змісту діяльності професійних спільнот, що забезпечить розвиток нового типу педагога-професіонала для ефективного впровадження освітніх стандартів і здійснення інноваційної діяльності». Як зазначає дослідниця, подальших наукових розвідок потребують питання щодо таких напрямів професійного розвитку педагогів, як створення та впровадження інноваційних освітніх проєктів, цифрових технологій, інструментарію щодо виявлення і поширення педагогічного досвіду з розроблення та впровадження навчально-методичного забезпечення в умовах реалізації нових стандартів освіти [3, с. 36].

У Концепції «Нова українська школа» ефективне управління загальною середньою освітою (далі – ЗСО) визначено одним з напрямів проведення докорінної та системної реформи цього складника системи освіти на період до 2029 року, а створення нової системи підвищення кваліфікації вчителів і керівників шкіл, розроблення професійних стандартів працівників – складовими завданнями другого етапу реформування (2019–2022 роки) [4]. За результатами проведеного нами опитування учасників науково-практичних студій «Методологія та практика професійного розвитку менеджерів освіти» у березні 2023 р. (автори проєкту Т. Сорочан, З. Рябова, Н. Любченко, св. № 116227 від 30.01.2023 р.) щодо найбільш успішно реалізованих завдань II етапу реалізації Концепції «Нова українська школа» виявилися такі: 1) створити нову систему підвищення кваліфікації вчителів і керівників шкіл – 54,3 %; 2) розробити, затвердити (2019 рік) та запровадити (2022 рік) новий

державний стандарт базової середньої освіти з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості – 52,2 %; 3) розробити професійні стандарти педагогічної діяльності вчителя – 52,2%; створити мережу установ незалежної сертифікації вчителів) – 34,8 %; 4) створити систему внутрішнього забезпечення якості освіти у школах (2022 рік) – 34,8 %.

На запитання «Які із завдань Концепції НУШ (так званої формули НУШ) потребують особливої уваги на третьому етапі реформи (2023–2029 роки)» учасники відповіли таким чином: 1) підвищення мотивації вчителя шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання – 72,5 %; 2) створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків – 64,5 %; 3) децентралізація та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи – 42,8 %; 4) створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості – 37,7 %. Так, з 2016 року одним із сучасних стратегічних напрямів в діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти (ППО) визначено реалізацію Концепції «Нова українська школа», а з 2021 року провідним завданням ППО є підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів щодо впровадження Державного стандарту базової середньої освіти у відповідності до затверджених професійних стандартів (за професіями «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти»). Важливим є затвердження Типової підвищення кваліфікації новопризначених керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти наказом МОН України від 16.09.2022 р. № 817], що потребує оновлення освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації зазначених категорій фахівців з урахуванням організації курсів в умовах воєнного стану.

На основі аналізу організованих науково-педагогічних, освітніх проектів в сучасному контексті реформи НУШ вважаємо актуальним запровадження технологій проектної діяльності як ресурсу інновацій в педагогічному процесі курсів підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, забезпечення їхнього безперервного професійного розвитку. Тому

авторська ідея колективу (Т. Сорочан, Н. Любченко, Г. Марчук) сформувала спільний віртуальний проєкт кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти», кафедри управління освітою Українського відкритого університету післядипломної освіти (УВУПО) з Центром професійного розвитку педагогічних працівників Дрогобицької міської ради Львівської області під назвою «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти» (авт. свідоцтво № 116272 від 02.02.2023 р.) [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження щодо менеджменту освітніх організацій, професійного розвитку керівників рівнів освіти та управління ним, зробили багато зарубіжних (М. Альберт, М. Армстронг, А. Гаст, П. Друкер, Дж. Голд, Х. Кян, М. Ламсон, П. Лоранж, К. Макхем, К. Меллер, М. Мескон, Б. Мулфорд, К. О'Ніл, М. Ноулз, Т. Пітерс, М. Портер, Д. Равен, А. Райлі, К. Роджерс, М. Фуллан, А. Файоль, Ф. Хедоурі тощо) та вітчизняних науковців (В. Андрущенко, О. Боднар, О. Бондарчук, Т. Гавлітіна, В. Гладкова, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, І. Жорова, І. Зязюн, С. Калашнікова, Л. Калініна, Л. Карамушка, О. Касьянова, М. Кириченко, Н. Клокар, В. Кремень, Т. Лукіна, В. Лунячек, О. Ляшенко, В. Маслов, Н. Мельник, В. Олійник, О. Онаць, О. Пастовенський, В. Пікельна, О. Пометун, Б. Ренькас, З. Рябова, Л. Сергеева, І. Смагін, Т. Сорочан, Г. Тимошко, І. Цимал, О. Шиян та ін.). Також необхідно виокремити в коло актуальних для нашої теми досліджень щодо розроблення теоретико-методичних підходів до визначення поняття «кластер», ролі кластерного підходу у підвищенні конкурентоспроможності територій таких зарубіжних науковців (М. Портера, А. Берлі, Г. Мінза, У. Батнера, С. Розенфельда та ін.) та вітчизняних (М. Бутка, М. Войнаренка, В. Гейця, А. Гойка, Р. Гуревича, Б. Данилишина, В. Захарченка, В. Ільчука, Ю. Ковбасюка, Н. Клокар, О. Корчинської, Н. Любченко, В. Оскольського, Г. Самійленко, С. Соколенка, А. Старевої, Т. Стойчик, В. Федоренка) авторів.

Упровадження елементів відкритої освіти в системі післядипломної педагогічної освіти працівників загальної середньої освіти в умовах створеного з ініціативи Університету менеджменту освіти Українського відкритого університету післядипломної освіти (УВУПО) розкрили автори наукової праці «Проблеми і перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах розбудови нової української школи». Ними розглянуто питання впровадження інноваційних підходів до неперервного

розвитку особистості фахівця на засадах взаємодії формальної, неформальної та інформальної освіти [6].

Актуальною для нашого дослідження є ідея проєкту «Professional Development (Професійний розвиток працівників освіти)» в системі підвищення кваліфікації працівників освіти в умовах диверсифікації відповідних освітніх послуг (керівник проєкту – В. Лунячек, доктор педагогічних наук, професор). Унікально, що він реалізується креативною спільнотою фахівців з числа науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та педагогічних працівників закладів загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти за підтримки громадських організацій. Підходи та зміст проєкту, програма підвищення кваліфікації для новопризначених керівників закладів загальної середньої освіти «Управління закладом загальної середньої освіти в умовах реалізації концепції Нової української школи» описані В. Лунячком у статті «Підвищення кваліфікації новопризначених керівників освіти: трансформації на сучасному етапі розвитку освіти в Україні» [2].

З питань управління загальною середньою освітою та професійним розвитком, лідерства, самоменеджменту, hard skills і soft skills керівників та педагогічних працівників загальної середньої освіти, технологій супервізії, педагогічного коучингу, методу зворотного зв'язку «360 градусів» в післядипломній освіті керівників і педагогічних працівників у контексті Концепції «Нова українська школа», упровадження засад кластерного підходу у стратегічному управлінні, проєктному менеджменті зроблено внесок авторкою цієї статті відповідно до завдань науково-дослідної роботи Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» за темою «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» [7], [8], [9].

Особливий інтерес викликала наукова праця М. Скрипник, Т. Кравчинської, Н. Волинець «Віртуальний освітній простір, що узгоджує когніції суб'єктів учіння з технічною архітектурою», автори якої маючи досвід роботи з підвищення кваліфікації керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників в Центральному інституті післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» обґрунтували авторську ідею, задум і гіпотезу дослідження проблеми проєктування слухачами курсів підвищення кваліфікації відкритого освітнього простору через узгодженість когніції із технічною архітектурою, розглянули педагогічний аспект визначення та змістового наповнення понять «віртуальний

освітній простір», «віртуальний освітній простір слухачів курсів підвищення кваліфікації», «взаємодія технології у контексті змісту та освітньої практики», сформулювали авторську позицію щодо проблеми організаторів освіти дорослих щодо інтегрування технологій у контексті змісту та освітньої практики (TPACK; e-TPACK; TPACK-SAMR Models) [10].

Актуальною для нашого дослідження є стаття Н. Мельник «Основні тенденції професійного розвитку педагогічних працівників нової української школи», яка на основі сформульованих тенденцій обґрунтувала необхідність розвитку загальних та професійних компетентностей фахівців як визначального фактора підвищення якості освіти, реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, технологічного, середовищного та інтегративного підходів [3].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в описі змісту та визначенні значення започаткованого проекту на основі теоретичного аналізу досліджуваного феномену кластерних механізмів в освіті, а також емпіричних методів дослідження основних переваг проектного підходу в організації підвищення кваліфікації керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: уточнити зміст основних дефініцій теми дослідження на основі аналізу нормативно-правових та фахових джерел; визначити цілі та особливості авторського освітнього проекту в організації підвищення кваліфікації керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти в контексті державного професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти»; обґрунтувати переваги кластерного підходу у професійному розвитку керівників закладів загальної середньої освіти на прикладі описаного проекту.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Для розгляду сутності започаткованого проекту проаналізуємо визначення понять в нормативно-правових актах та у наукових джерелах.

У ст. 18 «Освіта дорослих» Закону України «Про освіту» для нашого дослідження є актуальними такі положення:

Курси підвищення кваліфікації проводяться для набуття здобувачем освіти нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у

межах професійної діяльності або галузі знань. Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та у різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці (на виробництві) тощо). Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, безперервний професійний розвиток є складниками освіти дорослих. Освіта дорослих, що є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.

Безперервний професійний розвиток визначений законодавчим актом як безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності. Право на освіту впродовж життя громадянин України відповідно до Закону України «Про освіту» реалізовує шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів. Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання [11].

Також проаналізуємо актуальні в умовах реалізації Концепції реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» поняття «компетентність» та «компетентнісний підхід». У Законі України «Про освіту» та Національній рамці кваліфікацій компетентність визначено як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [11], [12]. Поняття «компетентність / компетентності» (англ. *competency / competencies*) в Енциклопедії освіти 2021 року розглядається як ключове поняття компетентнісного підходу (англ. *competence-based approach*) до визначення результатів навчання, здобутих кваліфікацій у термінах компетентностей. Як зазначає В. Луговий, методологічно важливі поняття для реалізації цілей освіти на засадах людиноцентризму, актуальні для результативної парадигми та

концепції вимірюваної якості освіти [13, с. 470–471. Авторський колектив Університету менеджменту освіти, який досліджував питання щодо початку впровадження Концепції «Нова українська школа», зазначає, що «компетентнісний підхід у післядипломній освіті означає переорієнтацію професійного розвитку фахівців із процесу на результат у діяльнісному вимірі. У цьому контексті важливе чітке визначення результату, його діагностичність, затребуваність у суспільстві, забезпечення спроможності особистості самостійно діяти, вирішувати життєві та професійні ситуації. На перше місце висувається не інформованість того, хто навчається, а його ціннісне ставлення до знань і діяльності, яку він виконує, вміння вирішувати завдання у професійній діяльності» [6].

Відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів» від 22 січня 2018 р. № 74 візьмемо за основу для дослідження такі визначення понять:

- «професійна кваліфікація» – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність;

- «професійні компетентності» – сукупність знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують здатність виконувати на певному рівні трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом» а професійні компетентності – сукупність знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують здатність виконувати на певному рівні трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом;

- «професійний стандарт» – затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій [14].

Нами вже розглядалися питання нормативного підґрунтя щодо професійної діяльності керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, тому зауважимо на деяких, важливих для нашого освітнього проекту:

- 1) Вимога щодо оприлюднених критеріїв, правил і процедур оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти, як складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі, закріплена у ст. 41 розділу V «Забезпечення якості освіти» Закону України

«Про освіту» та ст. 42 розділу VI «Забезпечення якості повної загальної середньої освіти» Закону України «Про повну загальну середню освіту» [11], [15].

2) Вимоги / правила організації управлінських процесів закладу ЗСО та внутрішньої системи забезпечення якості освіти, критерії та індикатори їх оцінювання управлінських процесів визначені у Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затвердженому наказом МОН України від 09 січня 2019 р. № 17, а саме такі: 4.1. Наявність стратегії розвитку та системи планування діяльності закладу, моніторинг виконання поставлених завдань; 4.2. Формування відносин довіри, прозорості, дотримання етичних норм; 4.3. Ефективність кадрової політики та забезпечення можливостей для професійного розвитку педагогічних працівників; 4.4. Організація освітнього процесу на засадах людиноцентризму, прийняття управлінських рішень на основі конструктивної співпраці учасників освітнього процесу, взаємодії закладу освіти з місцевою громадою; 4.5. Формування та забезпечення реалізації політики академічної доброчесності [16].

3) Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» затверджено у 2021 році наказом Міністерства економіки України від 17.09.2021 р. № 568-21 та внесено до державного реєстру. Він містить затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей керівника, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій [17].

4) Міністерством освіти і науки та ДУ «Український інститут розвитку освіти» підготовлені Методичні рекомендації щодо застосування професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» і адресовані вони керівникам закладів загальної середньої освіти, засновникам закладів освіти, відділам/ управлінням освітою, центрам професійного розвитку педагогічних працівників, суб'єктам підвищення кваліфікації [18].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз нормативних документів, сучасного стану досліджуваної проблеми аналіз та узагальнення концептуальних положень соціологічної та психолого-педагогічної літератури, систематизація отриманих результатів теоретичного аналізу; емпіричні – обсерваційні (безпосереднє та опосередковане спостереження, експертне

оцінювання) для визначення основних переваг кластерного підходу у професійному розвитку керівників закладів загальної середньої освіти на прикладі описаного проєкту.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Зважаючи на викладене вище, зауважимо, що наші наукові пошуки щодо створення науково-педагогічного проєкту з питань професійного розвитку керівника закладу загальної середньої освіти ґрунтувалися на таких положеннях дослідників:

Проєктна діяльність належить до унікальних способів людської практики, зв'язаної із передбаченням майбутнього, створення його ідеального образу, здійсненням та оцінкою наслідків реалізації задумів. Проєкт (лат. *Projectus* – кинутий, задуманий наперед) – це сукупність дій, тимчасова діяльність, в яких людські, матеріальні і фінансові ресурси організовані для виконання унікального набору робіт певного змісту в умовах обмеженої вартості і часу; комплекс завдань, яка здійснюється з метою створення унікального продукту чи послуги. Проєктна діяльність – конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату у процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту [19].

Характеристику проєкту можна визначити як певну сукупність управлінських завдань та організаційних дій, методів і засобів, спрямованих на досягнення визначеної мети проєктної діяльності. Проєктний менеджмент дає змогу знайти баланс між академічними знаннями та практичними вміннями, задовольнити прагнення особистості до вільного вибору діяльності з опорою на зацікавленість та особистісну значущість проблем, що вирішуються [20].

«Віртуальний освітній простір – це «той зміст (тобто ті курси й сайти), з яким працює певний суб'єкт», зміст, який «створений, побудований із доступних йому в Інтернет-середовищі цеглинок. Очевидно, що провідним компонентом освітнього середовища, тобто джерелом відповідних цеглинок, є сайти навчального спрямування і, зокрема, дистанційні навчальні та розвивальні курси». Отже, віртуальний освітній простір – це результат власного цілепокладання дорослого учня. Натомість віртуальне освітнє середовище – це «весь комплекс контенту розміщених в Інтернеті (тобто створених за допомогою програмного забезпечення або комп'ютерних мереж) різноманітних навчальних та інших матеріалів». Віртуальний освітній простір слухачів курсів підвищення кваліфікації наповнюється через інтерактивний

онлайн освітній курс – це веб-середовище віртуального навчання з гнучкістю, інтерактивністю, сумісністю, чіткими методами навчання на основі інформаційних технологій та теорій навчання [10].

Основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему, що передбачає найвищий ступінь педагогічної творчості. Задля пошуку нових рішень в менеджменті загальної середньої освіти, відповідно й у післядипломній освіті керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, зокрема підвищенні їхньої кваліфікації у 2022 році започаткований науково-педагогічний віртуальний проєкт (сайт) «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти» Н. Любченко, кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО Університет менеджменту освіти» в рамках експериментального дослідження «Теоретичні та методичні основи управління професійним розвитком керівників закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу» у співпраці Г. Марчук, директором Центру професійного розвитку педагогічних працівників Дрогобицької міської ради Львівської області під керівництвом Т. Сорочан, доктором педагогічних наук, професором, директором ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти»).

Дослідженню світового досвіду щодо ролі, розвитку економічних кластерів, ідеї упровадження кластерного підходу в управлінні освітою та професійним розвитком фахівців розкрита в багатьох наукових працях авторки статті. У назві започаткованого проєкту поняття «кластер» (від англ. *cluster*) використовується у значеннях: група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або пучок, гроно, кущ, загальний двір і навколишні його дворові споруди, або як «бджолиний рій», буквально – «зростати разом». Серед великої кількості визначень різних авторів щодо дисемінації кластерного підходу в освіті для нашого дослідження ми застосовуємо такі положення [21], [7]:

Перевагами застосування кластерного підходу в організації взаємодії суб'єктів соціального партнерства є такі: взаємне збагачення знаннями, ідеями, що сприяє нарощуванню інтелектуального потенціалу, забезпеченню потреб споживачів послугами високої якості; можливість більш ефективного та раціонального використання наявних ресурсів, так і залучених інвестицій (державних та іноземних); фінансова підтримка між членами кластера, формування єдиних фінансових ресурсів; взаємодоповнюваність та гармонія складових частин кластера завдяки реалізації спільних

організаційно-економічних заходів та проведенню ефективного маркетингу; підвищення гнучкості та інноваційного потенціалу партнерів, доступ до нових технологій та обладнання; можливість спільно та ефективно вирішувати проблеми на рівні органів влади; об'єднання усіх компонентів процесу для досягнення високого соціально-економічного ефекту; досягнення спільної мети, організація та налагодження спільного функціонування та діяльності».

«Кластери і кластерний підхід характерні, передусім, для інноваційної освіти, а освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання. Кластерна форма організації забезпечує створення сукупного інноваційного продукту і підготовку висококваліфікованих фахівців, які володіють необхідними професійними компетенціями». З урахуванням цього у нашому проекті в контексті професійного стандарту керівника (директора) закладів загальної середньої освіти, як кластера з 5 загальних та 14 компетентностей відповідно до його 5 трудових функцій, ми розглядаємо використання терміну «кластер» у таких сенсах: 1) для позначення інтеграції інтересів суб'єктів освіти, науки, управління освітою, приватних та громадських інституцій для забезпечення реалізації державних завдань щодо професійного розвитку керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, управління ним та оцінювання його; 2) є репозитарієм актуальних матеріалів (нормативно-правових, наукових, науково-методичних і методичних посібників, статей тощо) для керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, а також усіх зацікавлених керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у «професійному кластері керівника» (з питань відповідності професійного стандарту, вимог атестації, інституційного аудиту закладів ЗСО тощо); 3) є віртуальною платформою для організації спільної науково-методичної, дослідної роботи всіх стейкхолдерів у сфері загальної середньої освіти з питань менеджменту загальної середньої освіти у різних форматах (науково-комунікативні заходи, курси підвищення кваліфікації тощо, на яких використовуються матеріали проекту (сайту) та результати опитувань, мініпроектів, які там запропоновані; 4) є складовою тематики освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації «Розвиток професійної компетентності керівника Нової української школи» (2023 р., розробник програми та куратор-тьютор групи доцент Н.Любченко). Віртуальний проект (сайт) «Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти» посів 3-є місце у конкурсі НАПН України на кращі наукові роботи, створені в 2022 році, у номінації «Кращий електронний ресурс (навчального призначення, для підтримки наукових досліджень, управління освітою)» [22].

Практична спрямованість проекту полягає у можливостях його

використання під час курсів підвищення кваліфікації керівників та інших категорій педагогічних, науково-педагогічних працівників закладів освіти, інших науково-комунікативних заходів (вебінарів, семінарів, тренінгів, тематичних дискусій тощо), організації зворотного зв'язку щодо обговорення матеріалів та формування спільних пропозицій, рішень. Зміст та практичну складову проекту презентовано авторами у межах Чотирнадцятої міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті» та Тринадцятої міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2022» на заході кафедри менеджменту освіти та права «Науково-практичні студії "Методологія та практика професійного розвитку менеджера освіти"» (24 листопада 2022 р., відповідно до програми виставки). Доробок оприлюднений на сайтах: Українського відкритого університету післядипломної освіти – <https://uvu.org.ua/kafedra-upravlinnia-osvitoiu>, КУ «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Дрогобицької міської ради Львівської області – <https://cprppdmr.org.ua/>. У межах цього проекту підписано угоди про співпрацю з управліннями (відділами) освіти та центрами професійного розвитку педагогічних працівників чотирьох міст. Із застосуванням ресурсних складових проекту проведено різні форми роботи в межах науково-практичних студій кафедри менеджменту освіти та права ЦІПО (19 травня 2022 р. за темою «Трансформація загальної середньої освіти: виклики воєнного стану та післявоєнного часу, відповіді та перспективи» під час акції ЦІПО «Переможні обрії освіти», 22 березня 2023 р. за темою «Лідерство і менеджмент: виклики НУШ» під час акції ЦІПО «Освітня ватра перемоги») [23]. На одне із запитань в опитувальників учасників студій щодо визначення із кластера компетентностей керівника (директора) закладу загальної середньої освіти у професійному стандарті пропонуєте тих, які необхідно включити в освітньо-професійну програму для поглибленого вивчення у форматі спецкурсів на курсах підвищення кваліфікації, учасники назвали такі: (див. рис.). компетентність стратегічного управління закладом освіти (А 2) – 60,9 %, компетентність стратегічного управління персоналом (А 3) – 47,8 %; компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти (Б 1) – 47,8 %; нормативно-правова компетентність (А 1) – 44,9 %; підприємницька компетентність (ЗК.05) – 42 %; лідерська компетентність (В 1) – 37,7 %; інноваційна компетентність (Д 1) – 36,2 %, (див. рис.).

Очікуваними результатами реалізації проекту є те, що з використанням цього ресурсу у різноманітних формах взаємодії із суб'єктами державного нагляду (контролю), державно-громадського управління та громадського нагляду у сфері освіти щодо забезпечення якості освіти на основі кластерного

підходу розроблятимуться пропозиції до освітньо-професійних програм підвищення кваліфікації керівників Нової української школи, моделі управління професійним розвитком керівників загальної середньої освіти, інструментарій щодо оцінювання та самооцінювання рівня розвитку професійних компетентностей керівників закладів ЗСО у відповідності до професійного стандарту на принципах соціального партнерства із науковими установами, закладами освіти різних рівнів освіти, центрами професійного розвитку педагогічних працівників та закладами післядипломної педагогічної освіти – членами УВУПО.

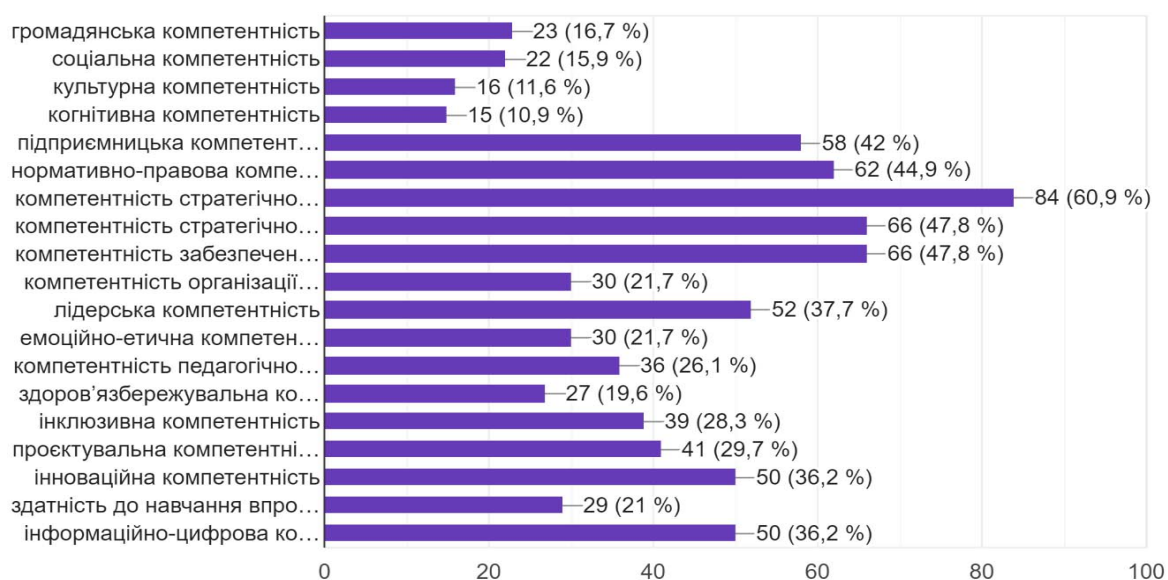

Рис. Результати опитування «Які компетентності керівника (директора) закладу загальної середньої освіти з Професійного стандарту пропонуєте включити в освітньо-професійну програму для поглибленого вивчення у форматі спецкурсів на курсах підвищення кваліфікації?»

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

В умовах сучасних викликів, пов'язаних з функціонуванням освітньої галузі в умовах воєнного часу, COVID-19 в освіті, нами у результаті проведеного аналізу встановлено, що дослідження проблеми упровадження компетентнісного підходу в післядипломній освіті керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти, зокрема якості підвищення їхньої кваліфікації шляхом створення та реалізації

віртуальних науково-педагогічних проєктів на засадах кластерного підходу є актуальним.

Отже, зазначений проєкт спрямований на пошук інноваційних шляхів підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти на основі упровадження кластерного підходу, що передбачає інтеграцію інтересів та результатів соціального партнерства суб'єктів освіти, науки, управління освітою, приватних та громадських інституцій для забезпечення реалізації державних завдань щодо професійного розвитку менеджерів загальної середньої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Як показує наша практика роботи у закладі післядипломної освіти, актуальними у проведенні подальших досліджень є питання наукового і методичного забезпечення управління професійним розвитком керівників (директорів) закладів загальної середньої освіти на засадах кластерного підходу в контексті затвердженого наказом МОН України від 07.12.2021 р. № 1313 Порядку здійснення аналізу діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів з питань освіти, запровадження професійних, освітніх стандартів, нового положення щодо атестації педагогічних кадрів, інституційного аудиту закладів ЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Освіта України в умовах воєнного стану, С. Шкарлета, Ред. та ін. [Електронний ресурс]. Доступно: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf Дата звернення: Берез. 101, 2023.
- [2] В. Луначек, «Підвищення кваліфікації новопризначених керівників освіти: трансформації на сучасному етапі розвитку освіти в Україні», *Нова педагогічна думка*, т. 112, № 4, с. 23–33, 2022. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-23-33>
- [3] Н. Мельник, «Основні тенденції професійного розвитку педагогічних працівників Нової української школи», *Нова педагогічна думка*, т. 112, № 4, с. 33–37, 2022. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-33-37>
- [4] Кабінет Міністрів України. (2016, Груд. 14). *Розпорядження № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року»*. [Електронний ресурс].

- Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/988-2016-p>
- [5] Н. В. Любченко, Г. Г. Марчук, Т. М. Сорочан, Професійний кластер керівника (директора) закладу загальної середньої освіти. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://sites.google.com/view/proframka/про-наш-проєкт?authuser=0> Дата звернення: Берез. 101, 2023.
- [6] В. В. Олійник, М. О. Кириченко, О. М. Отич, Т. М. Сорочан, О. І. Бондарчук, О. І. Діденко, Л. М. Сергеева, Н. І. Клокар, В. О. Сидоренко, М. І. Скрипник, «Проблеми і перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах розбудови нової української школи», в *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики*. Київ, Україна: Видавничий дім «Сам», 2017, с. 382–391. [Електронний ресурс].
Доступно: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Zbirnik_NAPN_Ukr.pdf Дата звернення: Берез. 101, 2023.
- [7] Н. В. Любченко, «Потенціал кластерних механізмів в управлінні освітою в умовах децентралізації влади», *Вісник післядипломної освіти. Серія: Управління та адміністрування*, вип. 2(31), с. 65–81, 2016. [Електронний ресурс].
Доступно: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/2_32_2016/upravl/%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf Дата звернення: Берез. 101, 2023.
- [8] В. В. Супрун, Н. В. Любченко, «Державно-громадське партнерство», в *Енциклопедія освіти*. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2021, с. 214.
- [9] Н. Любченко, О. Онищук, Г. Марчук, «Метод "360 градусів" у менеджменті загальної середньої освіти у контексті професійних стандартів України», *Нова педагогічна думка*, т. 112, № 4, с. 3–12, 2022.
<https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-3-12>
- [10] М. І. Скрипник, Т. С. Кравчинська, Н. П. Волинець, «Віртуальний освітній простір, що узгоджує когніції суб'єктів учіння з технічною архітектурою», *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, вип. 87, с. 92–99, 2022.
- [11] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 2145-VIII «Про освіту». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [12] Кабінет Міністрів України. (2011, Листоп. 23). Постанова № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011->

[%D0%BF#Text](#)

- [13] *Енциклопедія освіти*, 2-ге вид., допов. та перероб., В. Г. Кремень, Ред. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2021.
- [14] Міністерство соціальної політики України. (2018, Січ. 22). *Наказ № 74 «Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів»*. {Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства соціальної політики [№ 47 від 03.02.2023](#)} [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text>
- [15] Верховна Рада України. (2020, Січ. 16). *Закон № 463-IX «Про повну загальну середню освіту»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- [16] Міністерство освіти і науки України. (2019, Січ. 09). *Наказ № 17 «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>
- [17] Міністерство економіки України. (2021, Верес. 17). *Наказ № 568-21 «Про затвердження професійного стандарту "Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти"»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>
- [18] Методичні рекомендації щодо застосування професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/metod.rekom.pdf> Дата звернення: Квіт. 06, 2023.
- [19] *Енциклопедія освіти*, В. Г. Кремень, Ред. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2008.
- [20] *Проектний менеджмент для інноваційного розвитку освітніх організацій України* / З. В. Рябова, А. Б. Єрмоленко, Т. А. Махиня та ін.; В. В. Олійника, маг. Ф. Фреха, Ред. Київ, Україна: НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; КультурКонтакт Австрія, 2016.
- [21] Cluster. Merriam-Webster. [Online]. Available: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/cluster> Дата звернення: Квіт. 06, 2023.
- [22] Національна академія педагогічних наук України. *Затверджено перелік наукових робіт – переможців конкурсу НАПН України на кращі наукові роботи, створені в 2022 році*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2979/> Дата звернення: Квіт. 06, 2023.

- [23] Національна академія педагогічних наук України. *Науково-практичні студії «Лідерство і менеджмент: виклики НУШ» в акції освітян ЦІПО «Освітня ватра перемоги»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2988/> Дата звернення: Квіт. 06, 2023.

PROJECT «PROFESSIONAL CLUSTER OF THE MANAGER (DIRECTOR) OF THE GENERAL EDUCATION INSTITUTION» IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL CONCEPT IMPLEMENTATION

Nadiia Liubchenko,

candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
associate professor of the Department of Public Administration
and Management Education Central Institute of Postgraduate Education
SIHE «University of Management Education».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-4247-340X>
meri14nadin@gmail.com

Abstract. The article substantiates the urgency of the study of issues of professional development of managers (directors) of general education institutions, formation of the content of advanced training in the context of the introduction of competence approach in postgraduate education on the basis of the analysis of legal and professional sources. The views of modern scientists on new challenges in the functioning of the education system of Ukraine in the conditions of martial law and tendencies of professional development of teachers of the New Ukrainian School are revealed. The article analyses normative and legal acts and approaches of researchers to definition of essence of concepts «professional competence», «professional qualification», «professional standard», «project», «project activity», «virtual education space», «cluster», «professional development», «continuous professional development». The issue of introduction of collective author's virtual project «Professional cluster of the manager (director) of the general education institution» on the basis of theoretical analysis of the studied phenomenon of cluster mechanisms in education was covered as well as empirical methods of research of advantages of project approach in organization of teachers' professional development. Advantages of cluster approach in the organization of interaction of subjects of social partnership in the education, features of the author's scientific and pedagogical project and

its prospects in the organization of professional development of managers (directors) of general education institutions in the context of the introduction of the state professional standard of the approved normative legal acts of the professional standard «Manager (director) of the general education institution», certification and institution audit of general schools.

Keywords: Manager (director) of the general education institution; professional competence; continuous professional development; Concept «New Ukrainian School»; cluster; social partnership; cluster approach; professional development; professional standard; professional standard of the manager (director) of a general education institution; virtual project «Professional cluster of the manager (director) of a general education institution».

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu, S. Shkarleta, Red. ta in. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine-2022.pdf> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [2] V. Luniachek, «Pidvyshchennia kvalifikatsii novopryznachenykh kerivnykiv osvity: transformatsii na suchasnomu etapi rozvytku osvity v Ukraini», Nova pedahohichna dumka, t. 112, № 4, s. 23–33, 2022. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-23-33>
- [3] N. Melnyk, «Osnovni tendentsii profesiinoho rozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv Novoi ukrainskoi shkoly», Nova pedahohichna dumka, t. 112, № 4, s. 33–37, 2022. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-33-37>
- [4] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, Hrud. 14). Rozporiadzhennia № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/988-2016-p>
- [5] N. V. Liubchenko, H. H. Marchuk, T. M. Sorochan, Profesiinyi klaster kerivnyka (dyrektora) zakladu zahalnoi serednoi osvity. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://sites.google.com/view/proframka/про-наш-проект?authuser=0> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [6] V. V. Oliinyk, M. O. Kyrychenko, O. M. Otych, T. M. Sorochan, O. I. Bondarchuk, O. I. Didenko, L. M. Serheieva, N. I. Klokar, V. O. Sydorenko, M. I. Skrypnyk, «Problemy i perspektyvy rozvytku

- pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh rozbudovy novoi ukrainskoi shkoly», v Naukove zabezpechennia rozvytku osvity v Ukraini: aktualni problemy teorii i praktyky. Kyiv, Ukraina: Vydavnychiy dim «Sam», 2017, s. 382–391. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Zbirnik_NAPN_Ukr.pdf Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [7] N. V. Liubchenko, «Potentsial klasternykh mekhanizmiv v upravlinni osvitoiu v umovakh detsentralizatsii vlady», Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriya: Upravlinnia ta administruvannia, vyp. 2(31), s. 65–81, 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/2_32_2016/upravl/%D0%9B%D0%AE%D0%91%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [8] V. V. Suprun, N. V. Liubchenko, «Derzhavno-hromadske partnerstvo», v Entsyklopediia osvity. Kyiv, Ukraina: Yurinkom Inter, 2021, s. 214.
- [9] N. Liubchenko, O. Onyshchuk, H. Marchuk, «Metod "360 hradusiv" u menedzhmenti zahalnoi serednoi osvity u konteksti profesiinykh standartiv Ukrainy», Nova pedahohichna dumka, t. 112, № 4, s. 3–12, 2022. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-112-4-3-12>
- [10] M. I. Skrypnyk, T. S. Kravchynska, N. P. Volynets, «Virtualnyi osvitnii prostir, shcho uzghodzuie kohnitsii subiektiv uchinnia z tekhnichnoiu arkhitekturoiu», Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, vyp. 87, s. 92–99, 2022.
- [11] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [12] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011, Lystop. 23). Postanova № 1341 «Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
- [13] Entsyklopediia osvity, 2-he vyd., dopov. ta pererob., V. H. Kremen, Red. Kyiv, Ukraina: Yurinkom Inter, 2021.
- [14] Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2018, Sich. 22). Nakaz № 74 «Pro zatverdzhennia Metodyky rozroblennia profesiinykh standartiv». {Nakaz vtratyv chynnist na pidstavi Nakazu Ministerstva sotsialnoi polityky № 47 vid 03.02.2023} [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text>
- [15] Verkhovna Rada Ukrainy. (2020, Sich. 16). Zakon № 463-IX «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu». [Elektronnyi resurs].

- Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- [16] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2019, Sich. 09). Nakaz № 17 «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia instytutsiinoho audytu zakladiv zahalnoi serednoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text>
- [17] Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2021, Veres. 17). Nakaz № 568-21 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu "Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity"». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf>
- [18] Metodychni rekomendatsii shchodo zastosuvannia profesiinoho standartu «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/metod.rekom.pdf> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [19] Entsyklopediia osvity, V. H. Kremen, Red. Kyiv, Ukraina: Yurinkom Inter, 2008.
- [20] Proektnyi menedzhment dlia innovatsiinoho rozvytku osvitnikh orhanizatsii Ukrainy / Z. V. Riabova, A. B. Yermolenko, T. A. Makhynia ta in.; V. V. Oliinyka, mah. F. Frekha, Red. Kyiv, Ukraina: NAPN Ukrainy, DVNZ «Un-t menedzh. osvity»; KulturKontakt Avstriia, 2016.
- [21] Cluster. Merriam-Webster. [Online]. Available: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/cluster> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [22] Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. Zatverdzheno perelik naukovykh robit – peremozhtsiv konkursu NAPN Ukrainy na krashchi naukovi roboty, stvoreni v 2022 rotsi. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2979/> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.
- [23] Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. Naukovo-praktychni studii «Liderstvo i menedzhment: vyklyky NUSh» v aktsii osvitian TsIPO «Osvitnia vatra peremohy». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2988/> Data zvernennia: Berez. 10, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-123-137](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-123-137)

УДК 37.018.43:004.056

Муляр Оксана Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
теорії та методики викладання шкільних предметів
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.
Луцьк, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-0118-0165>

mulyarop@gmail.com

Василенко Ніна Василівна,

вчитель історії комунального закладу загальної середньої освіти
«Заборольський ліцей № 32 Луцької міської ради».
Забороль, Україна.

vasilenkonina25@gmail.com

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ PADLET У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено дидактичні можливості інтерактивної дошки Padlet як засобу навчання історії в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано актуальність розв'язання проблеми підвищення якості освітнього процесу засобами сучасних технологій із використанням інтерактивних онлайн-дошок. На основі проведеного аналізу нормативно-правових документів із теми дослідження доведено, що вимогою сьогодення є здатність вчителя до використання у професійній діяльності новітніх технологій та сучасних засобів навчання. Показано, що до таких інструментів відносять віртуальні онлайн-дошки Padlet. Цей сервіс характеризується простотою використання та широкими дидактичними можливостями у процесі навчання історії в закладах загальної середньої освіти. На дошці можна розміщувати фото, аудіо та відеофайли, що дозволяє зробити урок наочним та інтерактивним. Усі результати роботи зберігаються в одному місці. Учитель має змогу залучати учнів до групової роботи. Показано, що Padlet є ефективним засобом виконання інтерактивних вправ на встановлення відповідності між ілюстраціями та періодами історії України. Її варто використовувати для створення ребусів або генерації QR-кодів під час виконання учнями випереджувальних завдань. Цифрову дошку використовують при проведенні

дидактичних ігор, створенні кросвордів на різних етапах уроків історії України та Всесвітньої історії. Її також можна використати під час вивчення нового матеріалу при роботі учнів із ментальними картами. Така діяльність сприяє кращому засвоєнню учнями нового матеріалу, вчить їх критично мислити, аналізувати історичні джерела. Цифрову дошку доцільно використовувати під час проведення практичних занять, на яких учні досліджують різноманітні писемні та візуальні джерела, створюють посилання на додаткові матеріали. Окрім того, цифрова дошка є ефективним інструментом для проведення проєктної діяльності учнів. На конкретних прикладах фрагментів уроків розкрито основні дидактичні можливості застосування віртуальної дошки Padlet у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: інтерактивна дошка Padlet; історія; освітній процес; заклади загальної середньої освіти; дистанційне навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. За Концепцією розвитку педагогічної освіти «на шляху розвитку інформаційного суспільства якісна освіта стає одним з головних чинників успіху, а педагог є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін» [1]. У цьому контексті важливу роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології, використання яких значною мірою сприяє підвищенню якості освітнього процесу. Карантин та повномасштабне вторгнення змушують усі заклади звертатися до дистанційного навчання. Це виклик не лише для учнів та батьків, а й для вчителів. Перед вчителями постає проблема, як правильно організувати освітній процес, які при цьому застосовувати засоби та інструменти, які б наближали навчання до очної форми. Вирішення цієї проблеми лежить у площині цифрових технологій, тобто онлайн-інструментів. У процесі навчання історії вчитель може використовувати різноманітні онлайн-сервіси, як-от: цифрові підручники, онлайн-ігри, першоджерела оцифрованих документів, інтерактивні карти тощо. До них також відносять цифрові дошки, які вчитель може використовувати для організації інтерактивної роботи учнів на уроці та в позаурочний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті присвячено низку наукових досліджень та публікацій К. Вірютіної, А. Грицай, О. Кисельової, Л. Кондратової, С. Куценка, В. Лапінського, Ю. Мінгальнової, Г. Тимошук,

Н. Хміль та інших учених. Н. Хміль, І. Морквян та Т. Отрошко виділяють такі типи віртуальних дошок різних типів відповідно до особливостей їх використання з найбільш популярними веб-ресурсами для їх створення: дошки для малювання (Drawonthe, FlockDraw, Scribblar, Scriblink, CoSketch); дошки для зберігання нотаток (Conceptboard, Scrumblr); дошки для створення інтерактивних плакатів, настінних газет (Glogster, WikiWall); дошки для організації спільної роботи над різноманітним контентом та можливістю одночасного редагування (Educreations, Lino it, Padlet, Popplet, Realtimeboard, Rizzoma, Twiddla) [2], [3], [4], [5]. Г. Тимощук виокремлює «основні функції використання віртуальних дошок в освітньому процесі: візуальну, інформативну та інтерактивну», наводить «основні принципи їхнього створення (лаконічність, автономність, структурність, якість, стабільність, естетичність, вплив на максимальну кількість органів чуття, простота та доступність) і комплекс вимог (педагогічних, психологічних, ергономічних, естетичних), яких слід дотримуватись розробнику» [6].

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: розкрити дидактичні можливості інтерактивної дошки Padlet у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти.

Завдання передбачають проведення аналізу стану використання цифрових ресурсів в освітньому процесі, розкриття особливостей використання інтерактивної дошки Padlet під час проведення уроків історії у закладах загальної середньої освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

У сучасних умовах здатність особи успішно соціалізуватися, здійснювати професійну та/або навчальну діяльність визначається сукупністю здобутих нею компетентностей, «як динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [8]. У Законі України «Про освіту» зазначено, що освітній процес спрямований «на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей» [8]. До «ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності» відносять інформаційно-комунікаційну компетентність [8]. У Державному стандарті базової середньої освіти визначено поняття інформаційно-комунікаційної компетентності, «що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для

власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності» [9]. У Концепції розвитку цифрових компетентностей акцентовано увагу на тому, що інформаційно-цифрова компетентність вчителя визначається його здатністю «формуванню в учнів умінь ефективно користуватися цифровими технологіями та сервісами у навчальних та життєвих ситуаціях для розв'язування різних проблем та завдань, застосовувати інноваційні технології для оцінювання результатів їх навчальної діяльності, вирішувати професійні проблеми за допомогою використання цифрових технологій» [10].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети було використано такі теоретичні методи дослідження: аналіз педагогічної та методичної літератури, що дав змогу виявити використання інтерактивних онлайн-інструментів у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти; аналіз нормативно-правових актів, які визначають основні засади та головні напрями формування цифрової компетентності: Закону України «Про освіту», Державного стандарту базової середньої освіти, Концепції розвитку цифрових компетентностей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Перехід закладів освіти на дистанційне навчання, з одного боку, став стимулом для впровадження інноваційних технологій, а з іншого – індикатором основних його проблем і недоліків. Із використанням онлайн-ресурсів також є чимало питань які постають перед педагогом. Такі як: як зацікавити учнів предметом, як ефективно використати велику кількість додаткової інформації, як правильно подати цю інформацію, аби вона була цікавою та несла користь [7]. Одним із інструментів навчання в інтерактивному форматі є віртуальна онлайн дошка Padlet. Це віртуальний робочий простір, на якому учні в онлайн-форматі можуть створювати документ, наприклад, писати текст, малювати, робити відмітки, додавати різні об'єкти, розміщувати свої роботи. Цифрова дошка дає змогу вчителю організувати спільну діяльність з іншими користувачами. Її можна зберегти, вбудувати в сайт, нею можна поділитися в соціальних мережах, експортувати, роздрукувати та створити QR-код. Дослідники відмічають, що віртуальна дошка Padlet є зручним та

простим у використанні веб-сервісом для зберігання, організації та спільної роботи з різним контентом (документи, матеріали). Вона безмежна у кількості створюваних сторінок, а також підтримує кирилицю [7]. Цифрову дошку Padlet можна використовувати та етапі планування уроків та заходів, для спільного збору матеріалів з теми чи розділу, для зберігання документів, під час проведення опитування, для організації самостійної роботи, як засіб узагальнення та систематизації знань учнів, для проведення опитування, як дошку оголошень для учнів та батьків тощо [11].

Для використання інтерактивної дошки можна встановити застосунок Padlet для Apple або Android на свій телефон, або ж просто перейти на веб-сайт Padlet. Щоб зареєструватися у сервісі Padlet необхідно в браузері перейти за посиланням <https://uk.padlet.com/>. Далі натискаємо праворуч угорі на кнопку «Зареєструватися», вводимо адресу своєї електронної пошти або реєструємось за допомогою свого облікового запису Google чи Facebook. Після реєстрації натискаємо кнопку «Створити Padlet», обираємо вже готовий шаблон, який допоможе легко систематизувати інформацію у потрібному вигляді. Під час створення дошки Padlet пропонуються різноманітні типи розміщення матеріалів (пусті дошки). У процесі роботи з дошкою тип розміщення матеріалів можна змінити за допомогою опції «Змінити формат» (додаткове меню у верхньому правому кутку дошки). Після вибору шаблону відкриється порожня дошка, яку відразу можна заповнювати інформацією. Додати дописи можна за допомогою кнопки «+» у нижньому правому кутку Padlet. У цьому вікні у верхньому рядку вписуємо назву повідомлення або завдання, у другому рядку пишемо саме повідомлення, внизу знаходяться кнопки, за допомогою яких можна додати посилання на інші веб-ресурси, файли із комп'ютера або знімок чи відео із веб-камери. У результаті отримаємо оформлену й наповнену даними дошку Padlet. Кожна цифрова дошка має свою унікальну адресу, з якою вчитель може поділитися з учнями. Таким чином кожен учень класу, крім доступу до даної дошки для роботи з нею, матиме змогу вивчити новий матеріал та поповнити свої знання.

Розглянемо дидактичні можливості використання дошки Padlet в освітньому процесі з історії в закладах загальної середньої освіти. Інтерактивну дошку використовують для зберігання документів, які у разі необхідності можна легко скачати. Матеріали, попередньо розміщені на дошці, можуть бути використані під час перевірки домашнього завдання

або з метою актуалізації опорних знань учнів. Padlet дає змогу вчителю провести оцінювання навчальних досягнень учнів із теми чи розділу. Результати роботи можуть бути прокоментовані вчителем. До оцінювання вчитель може залучити самих учнів, поділивши їх на групи. Учні можна запропонувати підготувати додаткові матеріали з теми та розмістити їх на дошці у вигляді карт, схем, діаграм, покликань на сайти тощо. Padlet використовують для аналізу тексту. Цей спосіб дуже корисний у процесі роботи з історичними джерелами. На онлайн дошку можна додати скріншот або фото будь-якого документу, який учні мають проаналізувати, залишаючи відповідні мітки: коментарі, виділення речень тощо. Таким чином учні розвиватимуть аналітичне мислення та вміння аргументувати власні думки. Padlet дає змогу вчителю використовувати на уроці активні та інтерактивні технології. Зокрема, під час мозкового штурму учні можуть генерувати ідеї, записувати їх на дошці. А вчитель – вести дискусію, не відволікаючись на записування висловлювань учнів. Padlet можна використовувати для проведення SWOT-аналізу. При цьому на дошці учні відмічають аргументи «за» і «проти». Учні можуть використовувати Padlet для складання спільного конспекту уроку. Вчитель проводить урок, а учні додають на дошку основні поняття теми, терміни, дати та ін. Інтерактивна дошка дозволяє також розмістити коментарі або запитання, які виникають під час ознайомлення учнів із навчальним матеріалом. Окрім того, можна запропонувати учням доповнити термінологічний словник з історії основними поняттями теми, яку вони вивчають. Цифрова дошка може бути використана для організації та проведення проєктної діяльності учнів. Працюючи над проєктом, учні створюють Padlet із матеріалами, які можуть містити текст, фото, аудіо, відео. Після цього можна дати покликання на онлайн дошку проєкту або згенерувати для неї QR-код, завдяки чому можна буде швидко отримати доступ до проєкту. Padlet можна використати для підготовки і проведення позакласних заходів з історії. Плануючи захід, розміщують на дошці програму, інформацію про місце та час проведення заходу. Всі охочі можуть долучитися до обговорення програми. Також дошку використовують для складання звіту про проведений захід. При цьому на віртуальну дошку додають текст, світлини, відеофайли тощо.

Розглянемо детальніше можливості використання дошки Padlet на уроках історії у закладах загальної середньої освіти. Для прикладу розглянемо тему «Козацько-селянські повстання у 20–30-х роках XVII ст.» з історії України у 8 класі. Вчитель може розпочати урок із перевірки

домашнього завдання з попередньої теми «Церковне життя в Україні у першій половині XVII ст.». Для цього варто запропонувати учням вписати короткі відповіді на питання, які будуть представлені на дошці Padlet. Під час роботи із завданнями учні зазначають дату підписання Берестейської церковної унії, працюють із зображеннями, визначають відомих діячів першої половини XVII ст., коротко описують діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного, акцентуючи увагу на внутрішній та зовнішній політиці гетьмана. Для порівняльного аналізу церковних реформ митрополитів П. Могили та Й. Рутського учні заповнюють таблицю, в якій зазначають заходи, наслідки, спільне та відмінне.

Під час проведення дидактичної гри «Віднови втрачене» вчитель може розмістити на дошці речення, у яких пропущено термін, прізвище або дату і опитати учнів почергово (рис. 1). При цьому варто враховувати кількість учнів у класі. Для кращої візуалізації як фон на онлайн дошку можна додавати карту або картину.

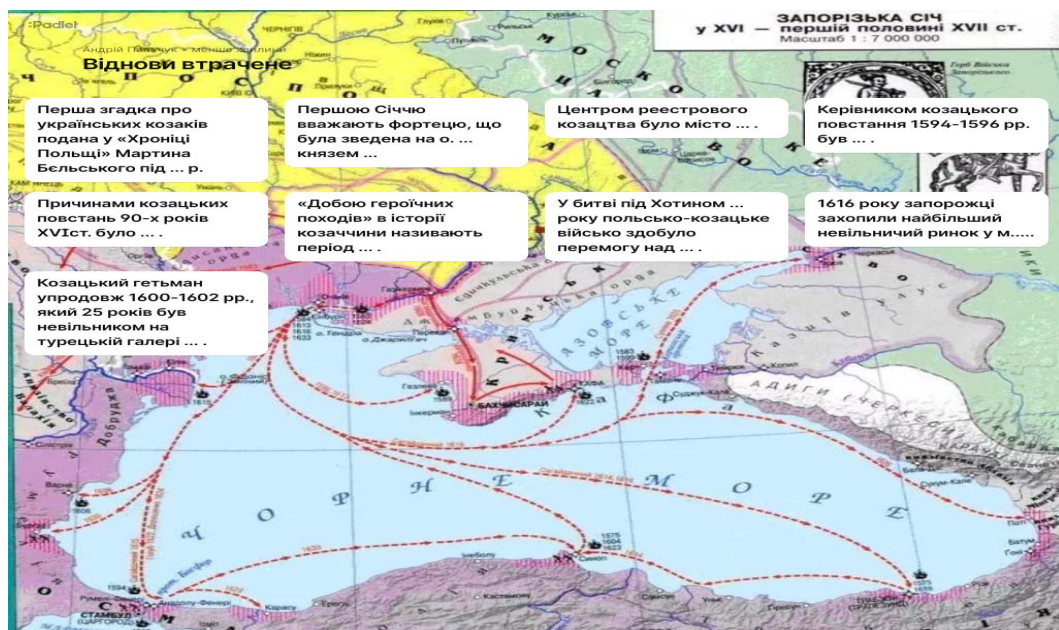

Рис. 1 Дошка як засіб проведення дидактичної гри «Віднови втрачене»

Для кращого сприйняття та усвідомлення нового матеріалу можна використати дошку «Хронологія». На ній варто закріпити послідовність подій для кращого їх запам'ятовування. Під час викладу матеріалу уроку можна час від часу повертатись до неї (рис. 2). Виконання цього завдання можна запропонувати учням також і на етапі закріплення вивченого матеріалу.

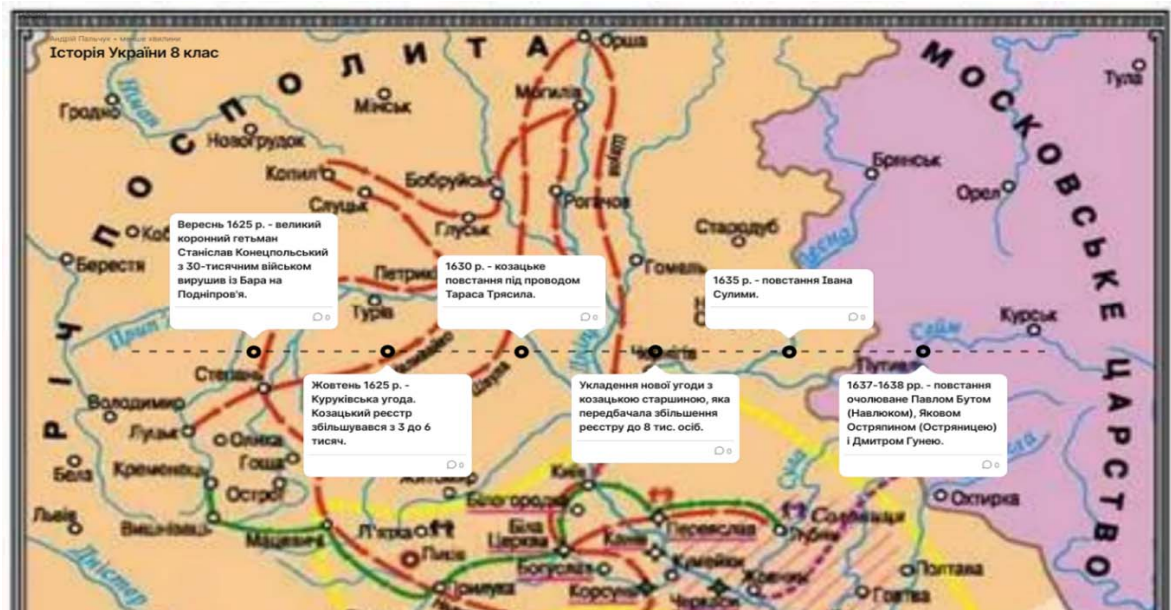

Рис. 2 Дошка «Хронологія»

Розповідаючи про історичного діяча, варто показувати його портрет (рис. 3). Крім того, вчитель може розмістити на дошці зображення, що стосуються діяльності діяча – карту повстань, відео подій та ін.

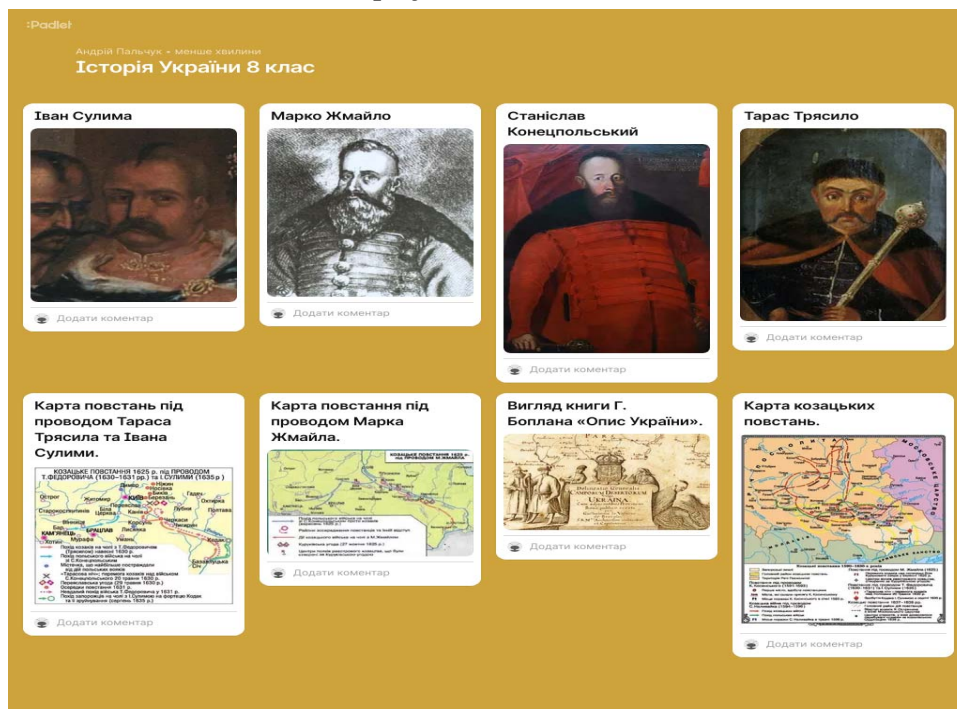

Рис. 3 Портрети діячів на дошці Padlet

У 5 класі під час вивчення теми «Історія світу та України на лінії часу» для закріплення та кращого засвоєння теми можна запропонувати виконати інтерактивну вправу на встановлення відповідності між ілюстраціями та періодами української історії (рис. 4). В учнів формуються просторові й часові уявлення, вони вдало співвідносять постать, подію чи пам'ятку із певним історичним періодом.

Рис. 4 Завдання на встановлення відповідності

У 7 класі під час вивчення теми «Князювання Ярослава Мудрого» на цифровій дошці Padlet можна розмістити посилання на відео про період правління князя Ярослава, його внутрішню і зовнішню політику; прикріпити тематичну карту для роботи на уроці; згенерувати QR-код і виконати завдання із ним; розмістити ребуси (рис. 5). Як випереджаюче завдання варто запропонувати семикласникам самостійно створити ребуси або згенерувати QR-коди. Зазвичай, учні із задоволенням виконують подібні завдання.

Для закріплення вивченої теми п'ятикласники на уроці «Археологічні скарби світу й України» мають змогу намалювати глечик періоду існування Трипільської археологічної культури, пригадати стиль розпису посуду та спробувати відтворити його візуально, використовуючи можливості дошки Padlet. Для цього учні заходять у вкладку «Додати» – «Більше типів вкладення» – «Малювання». Виконані роботи учні прикріплюють на дошку. Разом із вчителем аналізують зображення, порівнюють їх та описують основні техніки розпису.

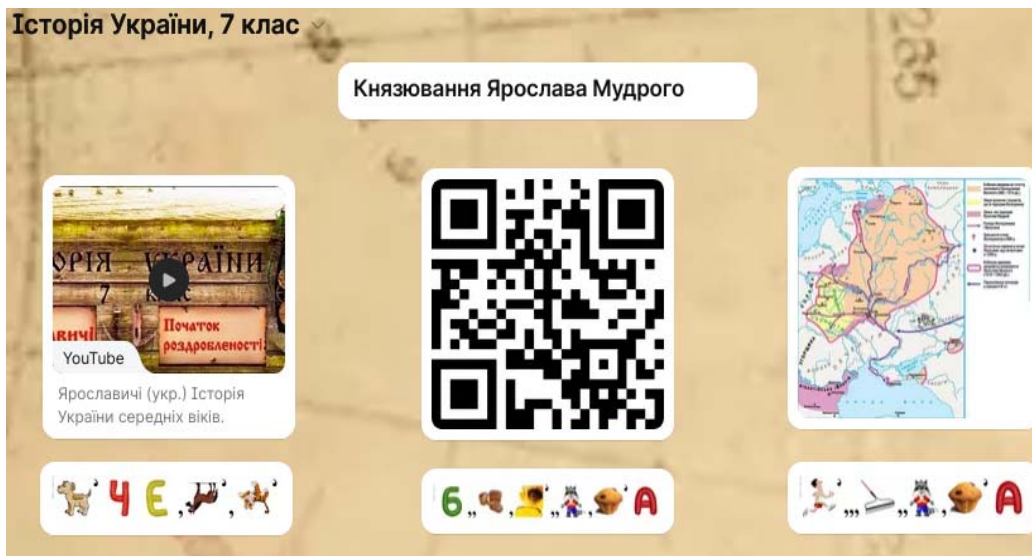

Рис. 5 Використання цифрової дошки Padlet на уроці історії у 7 класі

Для актуалізації знань на початковому етапі уроку «Давні слов'яни» (6 клас) учням варто запропонувати дидактичну гру «Анаграма», в ході якої шестикласники розташовують літери у слові в правильній послідовності, називають прихований термін, вписують розгадане слово на дошці та дають визначення поняттю. Варто зазначити, що цю дидактичну гру можна запропонувати учням на будь-якому із етапів уроку та до будь-якої із тем.

Активно працюють із завданнями на дошці Padlet старшокласники. Учні 9–11 класів часто самостійно створюють кросворди, які на уроці пропонують виконати однокласникам у вигляді інтерактивної вправи. Діти вдало формулюють визначення понять, генерують схеми кросвордів до різних тем: «Українське національне відродження», «Суспільно-політичний рух у 70–90-х рр. XIX ст.», «Українська Народна Республіка», «Радянізація», «Шістдесятництво» та ін. Виконання таких завдань розвиває пам'ять, логічне та інтелектуальне мислення.

Під час вивчення нового матеріалу учні охоче працюють із ментальними картами. Для цієї роботи на уроці вони об'єднуються у групи, опрацьовують відповідний матеріал підручника та додаткових джерел інформації, аналізують, систематизують його та схематично, тезисно зображують на дошці. Це сприяє кращому засвоєнню основного матеріалу. Доцільно використовувати дану методику при вивченні тем, які мають велике змістове та інформаційне наповнення і потребують швидкого

опрацювання. Зокрема, під час вивчення історії ХХ століття: «Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр.», «Розгортання Української революції», «Суспільно-політичне життя в УСРР», «Україна в умовах окупації», «Дисидентський рух», «Розвиток культури, повсякденне життя у період системної кризи радянського ладу» та ін.

Ефективно використовувати можливості дошки Padlet на уроках історії під час проведення практичних занять, оскільки для їх підготовки потрібно виконати випереджаючі завдання. Зазвичай, учні досліджують документи та матеріали усної чи писемної історії, створюють посилання, розміщують завдання на дошці Padlet, доступ до якої дає вчитель.

На практичних заняттях учні представляють результати своєї творчої діяльності або опановують більш складні пізнавальні вміння вивчення історичного минулого. Проведення практичних занять з історії відкриває перспективу формування таких умінь та навичок, які слугують учням запорукою самостійного здобування знань із різноманітних джерел та творчого їх використання у подальшому навчанні. Це передбачає роботу з історичними писемними чи візуальними джерелами та сприяє ефективному формуванню історичної компетентності школяра. Наприклад, під час вивчення таких тем: «Руська правда» – історичне джерело про правове становище різних верств населення Русі-України», «Ідеї автономії та самостійності в програмах українських політичних партій Наддніпрянщини», «Вирвані з коренем. Депортації українців у 1944–1951 рр.: причини, етапи, наслідки», «Злочини комуністичного режиму», «Основний закон України: умови створення й аналіз основних положень».

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Важливою складовою професійного розвитку сучасного вчителя є інформаційна компетентність, яка передбачає його здатність застосовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі. Важливе місце серед різноманітних засобів інформаційних технологій в освітній діяльності посідають цифрові веб-ресурси, як-от: інтерактивні підручники, ігри, карти тощо. Інтерактивні онлайн дошки дозволяють організувати спільну роботу вчителя та учнів. Її використовують для організації проєктної діяльності учнів. Цифрова дошка Padlet дозволяє вчителю не лише підвищити наочність навчального матеріалу, але й активізувати пізнавальну діяльність учнів. На уроці історії

вчитель може використовувати дошку для зберігання документів в електронному вигляді, з метою узагальнення та систематизації знань учнів, на етапі оцінювання навчальних досягнень із залученням учнів, для спільної підготовки додаткових навчальних матеріалів, для аналізу історичних джерел, для ведення дискусії, мозкового штурму тощо. Це дає підставу стверджувати, що використання на уроках історії дошки Padlet дає змогу вчителю досягти поставлених цілей навчання, сформувати в учнів уміння користуватися цифровими технологіями та інструментами.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати досліджень є початковою ланкою у дослідженні дидактичних можливостей інтерактивних онлайн-інструментів у процесі навчання історії у закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Міністерство освіти і науки України. (2018, Лип. 16). *Наказ № 776 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
- [2] Ю. І. Мінгальова, «Огляд віртуальних інтерактивних дошок для підтримки організації науково-дослідної роботи студентів», на *XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології*. [Електронний ресурс]. Доступно: http://eprints.zu.edu.ua/29885/1/31_mingalova.pdf Дата звернення: Берез. 05, 2023.
- [3] І. В. Морквян, Н. А. Хміль, «Сервіси віртуальних інтерактивних дошок (стін): порівняльний аналіз», *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, № 2, с. 27–35, 2015.
- [4] Н. А. Хміль, І. В. Морквян, Т. В. Отрошко, *Віртуальні інтерактивні дошки та їх використання в освітньому процесі*. Харків, Україна: ФОП Панов А. М., 2015.
- [5] Н. А. Хміль, «Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх учителів до використання хмарних технологій у навчально-виховному процесі», дис. д-ра наук. Харків, 2021.
- [6] Г. В. Тимощук, «Дидактичні аспекти використання сервісів для створення віртуальних дошок в освітньому процесі», *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, № 205, с. 181–185, 2022.
- [7] Н. Дмитерко, *Використання Padlet дошок при вивченні нового*

- матеріалу на уроках. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://tinyurl.com/2zrpzsb3> Дата звернення: Берез. 05, 2022.
- [8] Верховна Рада України. (2017, Верес. 5). *Закон № 2145-VIII «Про освіту»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [9] Кабінет Міністрів України. (2020, Верес. 30). *Постанова № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- [10] Кабінет Міністрів України. (2021, Берез. 3). *Розпорядження № 167-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
- [11] І. Смирнова, *Онлайн дошка в освітньому процесі*. Суми, Україна, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://tinyurl.com/2jqmsbpv> Дата звернення: Берез. 05, 2023.

DIDACTIC ASPECTS OF USING THE INTERACTIVE WHITEBOARD PADLET IN THE PROCESS OF TEACHING HISTORY IN GENERAL SECONDARY EDUCATION

Oksana Muliar,

PhD (pedagogy), Associate Professor of the Department
of Theories and Methods of Teaching School Subjects,
Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education.
Lutsk, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-0118-0165>
mulyarop@gmail.com

Nina Vasylenko,

Teacher of History,
Municipal Institution of General Secondary Education
"Zaborol Lyceum №32 of the Lutsk City Council".
Zaborol, Ukraine.

vasilenkonina25@gmail.com

Abstract. The article explores the didactic possibilities of the Padlet interactive whiteboard as a means of teaching history in general secondary education. The relevance of solving the problem of improving

the quality of the educational process by means of modern technologies using interactive online whiteboards is substantiated. Based on the analysis of regulatory and legal documents on the topic of the study, it is proved that the current requirement is the ability of teachers to use the latest technologies and modern teaching tools in their professional activities. It is shown that such tools include virtual online whiteboards Padlet. This service is characterized by its ease of use and wide didactic possibilities in the process of teaching history in general secondary education. You can post photos, audio, and video files on the board, which makes the lesson visual and interactive. All work results are stored in one place. The teacher can engage students in group work. It is shown that Padlet is an effective tool for performing interactive exercises to establish correspondence between illustrations and periods of Ukrainian history. It should be used to create puzzles or generate QR codes when students perform advanced tasks. The digital whiteboard is used to conduct didactic games, create crossword puzzles at different stages of Ukrainian and World History lessons. It can also be used to teach new material when students work with mental maps. Such activities help students to better learn new material, teach them to think critically, and analyze historical sources. It is advisable to use a digital whiteboard during practical classes in which students explore various written and visual sources and create links to additional materials. In addition, a digital whiteboard is an effective tool for students' project activities. Using specific examples of lesson fragments, the article reveals the main didactic possibilities of using the Padlet virtual whiteboard in the process of teaching history in general secondary education.

Keywords: Padlet interactive whiteboard, history, educational process, general secondary education institutions, distance learning.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2018, Lyp. 16). Nakaz № 776 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
- [2] Yu. I. Minhalova, «Ohliad virtualnykh interaktyvnykh doshok dlia pidtrymky orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty studentiv», in XVIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Pobudova informatsiinoho suspilstva: resursy i tekhnolohii: [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://eprints.zu.edu.ua/29885/1/31_mingalova.pdf Data zvernennia: Berez. 05, 2023.

- [3] I. V. Morkvian, N. A. Khmil, «Servisy virtualnykh interaktyvnykh doshok (stin): porivnialnyi analiz», *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh*, № 2, s. 27–35, 2015.
- [4] N. A. Khmil, I. V. Morkvian, T. V. Otroshko, *Virtualni interaktyvni doshky ta yikh vykorystannia v osvitnomu protsesi*. Kharkiv, Ukraina: FOP Panov A. M., 2015.
- [5] N. A. Khmil, «Teoriia i praktyka formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnykh uchyteliv do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi», *dys. d-ra nauk*, Kharkiv, Ukraina, 2021.
- [6] N. A. Khmil, «Teoriia i praktyka formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnykh uchyteliv do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi», *dys. d-ra nauk*, Kharkiv, 2021.
- [7] N. Dmyterko, *Vykorystannia Padlet doshok pry vyvchenni novoho materialu na urokakh*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://tinyurl.com/2zrpzsb3> Data zvernennia: Berez. 05, 2023
- [8] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 5). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [9] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, Veres. 30). Postanova № 898 «Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- [10] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021, Berez. 3). Rozporiadzhennia № 167-r «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovnykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
- [11] I. Smyrnova, *Onlain doshka v osvitnomu protsesi*. Sumy, Ukraina, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://tinyurl.com/2jqmsbpv> Data zvernennia: Berez. 05, 2023

*Стаття надійшла до редакції
27 березня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-138-152](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-138-152)
УДК 378.6:37].091.12.011.3-051:004.56:34

Петренко Лариса Михайлівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу педагогічної освіти і освіти дорослих
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7604-7273>
laravipmail@gmail.com

ЦИФРОВА БЕЗПЕКА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Автором розглянуто низку нормативних, організаційних, інструктивних та інформаційних документів з питань цифрової безпеки суспільства, особи і держави, прийнятих на міжнародному і державному рівнях, систематизовано їх в хронологічному порядку, схарактеризовано в контексті підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти для професійної діяльності в цифровому суспільстві. Виявлено і висвітлено основні положення розподілу відповідальності за забезпечення кібербезпечної цифрової трансформації між урядами, підприємствами та громадянами; з'ясовано нові ризики та загрози для всіх учасників освітнього процесу, зокрема: ерозія культурної складової освітнього процесу, зростання інтернет-адикації (інтернет-залежності), можливість несанкціонованого доступу до персональних даних, кібер-мобінг, наповнення фейками медіа-контенту і соціальних мереж, хейтинг та безліч інших питань; доведено необхідність формування навичок цифрової безпеки у суб'єктів освітнього процесу. Висвітлено структуру цифрової безпеки в складі цифрової компетентності: захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет; захист персональних даних та приватності, безпека в Інтернеті; захист особистих прав споживача від шахрайства і зловживань; захист здоров'я та благополуччя; захист навколишнього середовища. Розкрито можливості використання представлених у статті документів з політики цифрової безпеки для професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: проектування політики (на рівні закладу вищої освіти) із цифрової

безпеки інформаційно-освітнього середовища; створення програм навчання, тренінгів, воркшопів з формування навичок цифрової безпеки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти; тестування інформаційної системи закладу вищої освіти; різні позааудиторні заходи: семінари, конференції, олімпіади, конкурси, аналітичні звіти, просвітницька діяльність в регіоні тощо.

Ключові слова: майбутній викладач, педагогічний заклад вищої освіти, цифрова безпека, цифрова компетентність, нормативно-правове забезпечення, кіберзагрози, кіберзлочинність, інформаційна війна.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. В умовах розвитку цифрового суспільства, особливо під час повномасштабної війни, ландшафт загроз постійно розширюється та постають нові виклики, які вимагають адаптованих та інноваційних відповідей. У зв'язку з цим та усвідомлюючи глибокі зміни, спричинені переходом на цифрові технології, конвергенцією і глобалізацією комп'ютерних мереж, яка продовжується, актуальності набуває формування навичок цифрової безпеки усіх громадян, в тому числі майбутніх викладачів закладів педагогічної вищої освіти у процесі професійної підготовки, що обґрунтовано в низці документів, прийнятих як на міжнародному, так і на державному рівні в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інформаційної безпеки тривалий час були у центрі наукових інтересів вітчизняних учених і науково-педагогічних працівників військових вищих закладів освіти, а їх результати та досвід формування й розвитку навичок інформаційної безпеки не оприлюднювались. Проте з розширенням доступу до Інтернету, експоненціальним зростанням обсягів інформації (друга половина XX століття) питання інформаційної безпеки, а пізніше – цифрової безпеки у галузі освіти почали привертати увагу учених-педагогів. Особливо ця тема актуалізувалась з початком російської агресії в Україну в 2014 році. З часом її дослідження активізувалось у зв'язку з переходом на дистанційне і змішане навчання в період пандемії SARS-CoV2 (COVID-19) [1].

За останні 20 років українськими ученими здійснено дослідження різних наукових тем з проблем інформаційної безпеки в різних галузях. Одержані результати відображені в 142 дисертаційних роботах (за даними пошуку з використанням ключових слів «інформаційна безпека» в Національному репозиторію академічних текстів). Такі дослідження в

галузі знань 01 Освіта/Педагогіка здійснили: С. Воскобойніков (2016), Ю. Іванчук (2013), М. Коляда (2012), Л. Конопленко (2016), О. Синеккоп (2011), В. Ковальчук (2012).

Тема цифрової безпеки в професійній діяльності викладачів педагогічних закладів вищої освіти порушується у наукових публікаціях вітчизняних учених. Так, В. Бондаренко (2019) дослідив умови та засоби формування навичок інформаційної безпеки майбутніх учителів; О. Будник (2020) вивчала особливості формування цифрової грамотності вчителя в контексті безпеки в цифровому суспільстві. Цифрову безпеку педагогів як складову їхньої цифрової компетентності досліджували Г. Генсерук (2021), Л. Канішевська (2022), В. Плаксієнко (2020). У науковій публікації М. Друшляк, яка вивчала інфомедійну грамотність педагогів та обґрунтувала її характеристики, також йдеться про необхідність володіння суб'єктами освітнього процесу навичками цифрової безпеки. У дослідженні М. Прокофєвої та Л. Султанової (2022) представлено результати опитування студентів та викладачів закладів вищої освіти щодо дотримання ними умов цифрової безпеки, запропоновано шляхи їх вирішення та здійснено фрагментарний аналіз основних документів, які регламентують формування навичок цифрової безпеки у громадян України.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є огляд законодавчих документів, прийнятих на вітчизняному і міжнародному рівнях, як нормативно-правового забезпечення та організаційно-методичного супроводу формування навичок цифрової безпеки у майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- Проаналізувати документи (конвенції, стратегії, доктрини, резолюції, рекомендації, звіти, інформаційні бюлетені тощо) з питань політики цифрової безпеки, прийняті Європарламентом.
- Узагальнити і систематизувати документи (концепції, доктрини, стратегії, плани тощо) з питань політики цифрової безпеки, прийняті на державному рівні; здійснити опис основних положень у контексті підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти.
- Схарактеризувати можливості використання представлених у статті документів з політики цифрової безпеки для професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Дане дослідження ґрунтується на основних ідеях теорії інформації, теорії розвитку інформаційного суспільства [1], [3], ідеях цифровізації вищої освіти [2], основних нормативно-правових засадах цифрової безпеки суспільства [7]–[14], методологічних підходах професійного розвитку молоді й студентів [15], принципах протидії кіберзагрозам [4], [6].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Досягнення мети дослідження уможливлено внаслідок застосування комплексу методів: пошуку інформації з використанням пошукових систем, інформаційних урядових і парламентських платформ, баз даних і вебсайтів за ключовими словами; контент-аналіз нормативно-правових документів, аналітичних матеріалів, інструктивних й інформаційних матеріалів та їх формалізації, узагальнення і розроблення пропозицій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів закладів вищої педагогічної освіти є важливим завданням, про що йдеться у схваленій Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 роки [0]. Вважаємо доцільним акцентувати увагу на тому, що у цьому документі цифровізація визначена одним із пріоритетних напрямів прискорення розвитку ефективних цифрових освітніх екосистем. Для їх розвитку передбачається подальше створення розвинутої інфраструктури, зв'язку і цифрового обладнання, ефективного планування та використання цифрового потенціалу, який включає «сучасні організаційні можливості, підготовлених наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, які володіють цифровими компетентностями» та здатні використовувати високоякісне освітнє наповнення, інструменти і безпечні платформи, що «відповідають стандартам приватності та етики та є зручними для користувачів», допоміжні технології для осіб з інвалідністю; спроможні розвивати цифрові компетентності для цифрової трансформації [2].

Освіта є одним із базових елементів цифрових інновацій та цифрової економіки загалом, а вища освіта покликана постійно збільшувати підготовку фахівців які володіють новими технологіями, потрібними для досягнення конкурентної переваги в цифровому світі. Нині важко уявити собі організацію освітнього процесу в будь-якому закладі освіти без

використання електронних освітніх ресурсів, платформ і сервісів для дистанційного та змішаного навчання.

До речі, Інтернет простір широко використовується всіма верствами населення для пошуку різної інформації. За останні десять років кількість користувачів Інтернету збільшилась майже удвічі – з 2,18 мільярда на початку 2012 року до 4,95 мільярда на початку 2022 року. Це призводить до сукупного річного темпу зростання (CAGR) на рівні 8,6 % за останнє десятиліття в цілому, однак річні темпи зростання суттєво коливалися. У січні 2022 року налічувалось 62.2022 мільярда користувачів соціальних мереж, що становить 58,4 % від загальної чисельності населення планети, хоча доцільно зазначити, що користувачі соціальних мереж можуть не бути постійними. Чисельність постійних користувачів соціальних мереж зросла більше, ніж на 10 % за останні 12 місяців, тобто упродовж 2021 року з'явилося 424 мільйона нових користувачів [3].

За даними Укрінформ, близько 78 % українців щодня чи майже щодня користуються Інтернетом. За результатами всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», яке провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) 13–18 травня 2022 року методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів, міське населення частіше використовує Інтернет, ніж сільське, відсоток активних користувачів Інтернетом зменшується зі зростанням віку. Також виявлено, що чим вища освіта в українця/ки, тим частіше він/вона користується Інтернетом, а найчастіше використовують Інтернет українці віком від 18 до 49 років. Слід зазначити, що опитування проводилось з дорослими (у віці 18 років і старше) громадянами України, які на момент опитування проживали на території України (у межах, які контролювалися владою України до 24 лютого 2022 року) [4].

За даними MarTech-агентство newage, яке здійснює щорічне дослідження інтернет-трендів України, встановлено, що станом на травень-червень 2022 року на неокупованій території знаходилось ~ 22,1 млн. громадян у віці 14–70 років, з яких близько 19 млн. користувались Інтернетом. І якщо значна частина цих користувачів у березні читали більше новини на семи із 20 найбільш популярних сайтах, до яких відносяться суспільно-політичні ЗМІ та «умовно-новинні» Телеграм і Youtube, то в квітні-травні 2022 р. ситуація змінилась. Трафік новинних сайтів почав падати, натомість більше уваги користувачі стали приділяти е-commerce-сайтам та значно зріс інтерес до освітніх сайтів – «На

урок» та Brainly (Znaniya.com). Нині спостерігається активний розвиток національної системи автоматизованого інформаційного комплексу освітнього менеджменту з використанням різних онлайн-інструментів, наприклад, для закладів освіти: Педрада. Портал освітян України (<https://www.pedrada.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti>) [5], що зумовлює необхідність вивчення питання створення безпекового цифрового середовища.

Доступ до Інтернету є фундаментальним правом кожної людини, зокрема учасників освітнього процесу, і користування цим відкритим вільним простором, у якому відбувається обмін ідеями, інформацією та знаннями, соціальна взаємодія і спілкування людей, залишається не обмеженим. Сьогодні не має сенсу доводити серйозний вплив інформаційного середовища на інтелектуальний, фізичний та психічний розвиток шкільної і студентської молоді. З однієї сторони забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, впровадження інтерактивних технологій, застосування електронних освітніх ресурсів, різних форматів надання інформації уможливорює суттєве підвищення якості професійної підготовки фахівців для різних галузей економіки, а з іншої – з'явилися нові ризики та загрози для всіх учасників освітнього процесу. Їх перелік достатньо різноманітний: ерозія культурної складової освітнього процесу, зростання інтернет-адикації (інтернет-залежності), можливість несанкціонованого доступу до персональних даних, кібер-мобінг, наповнення фейками інтернет-медіа і соціальних мереж, хейтинг та безліч інших питань, які актуалізують інформаційну проблематику, зокрема цифрову безпеку в громадянському суспільстві. Ми є свідками, як «за останні роки загрози порушення інтересів людей, самої держави й у цілому людства в кіберпросторі перейшли із потенційних та гіпотетичних на цілком реальні. Тож протистояння їх поширенню стало пріоритетним завданням на національному рівні урядів та міжнародної спільноти» [6].

Державами-членами Ради Європи та іншими країнами у 2001 році підписано Конвенцію про кіберзлочинність, яка була ратифікована Верховною Радою України в 2005 році [7].

З кожним роком кількість кібератак лише зростає, дедалі вони стають все більш складнішими і надходять з широкого кола джерел. З метою підвищення стійкості до кіберзагроз та забезпечення отримання громадянами та бізнесом вигоди від надійних цифрових технологій в ЄС розроблено і прийнято Стратегію кібербезпеки. У цьому документі розділено відповідальність за забезпечення кібербезпечної цифрової

трансформації між урядами, підприємствами та громадянами [8].

В іншому документі – Європейській Декларації о цифрових правах і принципах цифрового десятиліття [9] наголошується на тому, що цифрова трансформація торкається усіх аспектів життя людей – розширення можливостей для покращення якості їхнього життя, впровадження інновацій, значне економічне зростання і сталість. В ній також сформульовано нові завдання для структури, безпеки і стабільності національних суспільств і економік. Основною метою зазначеної Декларації є роз'яснення (визначення правил) щодо дотримання європейських цінностей і основних прав людини в онлайн-світі [8].

Зважаючи на широкий, швидкий і екстенсивний розвиток платформ цифрових послуг, а також дебати щодо загальнодоступних просторів даних і нових технологій, таких як штучний інтелект, що впливають на всі сфери нашого суспільства, Європейською Комісією прийнято Цифровий порядок денний на 2020–2030 рр. [10]. На наш погляд, на особливу увагу менеджерів освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти заслуговує комплекс інформаційних бюлетенів ЄС, представлений на сайті Європейського парламенту, який розглядає питання, пов'язані із створенням безпечних цифрових просторів і послуг, створення рівних умов для цифрових ринків із великими платформами та зміцнення цифрового суверенітету Європи, одночасно сприяючи досягненню європейської мети кліматичної нейтральності до 2050 р. [10]. Ознайомлення з означеною інформацією уможливить випереджальне розроблення навчальних програм і контенту навчальних дисциплін для підготовки фахівців, для формування у них і науково-педагогічних працівників цифрової компетентності.

Війна в інформаційному просторі України, яка продовжується вже тривалий час, «завдає не меншої шкоди, аніж війна на полі бою. І це без жодних перебільшень» [6]. Аналіз адміністративно-правових основ кібербезпеки показав, що у відповідь на застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни, Радою національної безпеки і оборони України в січні 2016 року було прийнято рішення про схвалення проекту Стратегії кібербезпеки України. Її основною метою є «створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави» [11].

З метою протистояння загрозам, спрямованим на свідомість громадян, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом,

порушення суверенітету і територіальної цілісності, що перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства, була прийнята Доктрина інформаційної безпеки України. Одним із пріоритетів державної політики в інформаційній сфері визначено «підвищення медіа-грамотності суспільства, сприяння підготовці професійних кадрів для медіа-сфери з високим рівнем компетентності» [12].

Нові виклики (розвиток інформаційних технологій та їх конвергенція з технологіями штучного інтелекту; визнання кіберпростору разом з іншими фізичними просторами одним з можливих театрів воєнних дій; деструктивна активність Російської Федерації – вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури; зростання інтенсивності міждержавного протиборства і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі; постійне вдосконалення та розроблення нових інструментів та механізмів реалізації кіберзагроз; посилення тенденції щодо використання кібератак як інструменту спеціальних інформаційних операцій, маніпулювання суспільною думкою, впливу на виборчі процеси; перехід на 5G-мережі, функціонування яких кардинальним чином залежить від коректної роботи програмного забезпечення, що за рахунок новизни технології може мати нові, не передбачені загрози; пандемія COVID-19, яка очевидно матиме довготривалий вплив на світовий порядок, посилюючи роль електронних комунікацій у повсякденному спілкуванні та роботі, що підвищує ступінь вразливості процесів обробки інформації, зокрема персональних даних тощо) та швидко змінюваний цифровий світ зумовили «формування більш збалансованої та ефективної національної системи кібербезпеки, яка зможе гнучко адаптуватися до змін безпекового середовища, гарантуючи громадянам України безпечне функціонування національного сегмента кіберпростору, передбачивши нові можливості для цифровізації всіх сфер суспільного життя» [13].

Серед пріоритетів національних інтересів, окреслених у Стратегії кібербезпеки України (2021), слід акцентувати увагу на створенні умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави». Цим документом передбачається залучення широкого кола учасників до вирішення завдань у сфері кібербезпеки, у тому числі суб'єктів господарювання, громадські об'єднання та окремих громадян України. Прогнозується розроблення Загальнонаціональної програми кіберграмотності. Вона має спрямовуватися на підвищення рівня цифрової грамотності населення

України, зокрема, шляхом включення питань до навчальних програм загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» з формування цифрових навичок, кіберобізнаності відносно сучасних кіберзагроз та протидії ним (Про Стратегію кібербезпеки України, 2021). Основні положення цього документу конкретизовано Планом реалізації Стратегії кібербезпеки України, схваленим 30 грудня 2022 року [14].

Варто зазначити, що питання формування цифрових навичок у громадян України розглядається на державному рівні. На основі європейської концептуально-еталонної Рамки цифрових компетентностей для громадян ЄС та рекомендацій (DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens) щодо формування цифрових компетентностей від європейських та міжнародних інституцій Міністерством цифрової трансформації України в 2021 році було розроблено Рамку цифрової компетентності для громадян України. Ця рамка обговорена та удосконалена в експертному середовищі із залученням представників експертно-консультативного Комітету з цифрових технологій при Міністерстві освіти і науки, експертів мережі eSkills Програми EU4 Digital в Україні та експертів Комітету з питань цифрових навичок Української національної цифрової «Коаліції цифрової трансформації» [15].

Рамка містить 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей та 6 рівнів володіння цифровими компетентностями. Безпека у цифровому середовищі є однією з шести сфер компетентностей, визначених у першому Вимірі. До її структури віднесено такі компетентності: захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет; захист персональних даних та приватності, безпека в Інтернеті; захист особистих прав споживача від шахрайства і зловживань; захист здоров'я та благополуччя; захист навколишнього середовища. Принагідно зазначимо, що на основі національного тесту на цифрову грамотність «Цифрограм» (<https://osvita.diia.gov.ua/digigram>), розроблено окремий тест на діагностування рівня сформованості цифрової компетентності вчителів.

Таким чином, в Україні створено нормативно-правову і організаційну основу для розвитку безпечного інформаційно-освітнього середовища та цифрової компетентності педагогічних працівників. З нашого погляду, імплементація основних положень, описаних вище конвенцій, стратегій, доктрин – справа керівників закладів вищої освіти і науково-педагогічної спільноти. Але зволікати з вирішенням питання розвитку навичок цифрової безпеки сьогодні не можна, оскільки це стосується кожного

громадянина. Ґрунтуючись на аналізі нормативно-правових, організаційних, інструктивних та інформаційних документів, розроблених на міжнародному і державному рівнях, уявляється вірогідним проектування локальної політики (на рівні закладу вищої освіти) із цифрової безпеки інформаційно-освітнього середовища. Одним із її напрямів має бути діагностика рівнів сформованості навичок цифрової безпеки у суб'єктів освітнього процесу. За нашим переконанням важливим вбачається створення програми навчання, тренінгів, воркшопів з формування навичок цифрової безпеки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти. Думається, що варто використовувати потенціал різних громадських організацій та волонтерів (фахівців з кібербезпеки) для тестування інформаційної системи закладу вищої освіти. Наприклад, нині активно діє «неофіційний громадський рух кіберопору ворогові, так звана «КіберАрмія». Звичайні люди, поряд із професіоналами сфери ІТ, наносять нищівний удар атакуючи ворога у кіберпросторі, завдають йому збитків та зривають плани» [6]. Під час війни кожний (студент, викладач) знаходиться в зоні кіберризиків, а тому не зайвими будуть різні позааудиторні заходи: семінари, конференції, олімпіади, конкурси, аналітичні звіти, просвітницька діяльність в регіоні й т. ін., спрямовані на розвиток навичок цифрової безпеки.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

За результатами теоретичного аналізу встановлено низку нормативних, організаційних, інструктивних та інформаційних документів, основні положення яких можуть становити основу для розроблення політики цифрової безпеки в закладі педагогічної вищої освіти. Дані документи розроблено і прийнято на міжнародному і державному рівнях, схарактеризовано в контексті підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти для професійної діяльності в цифровому суспільстві, систематизовано у хронологічному порядку. Виявлено і висвітлено основні положення розподілу відповідальності за забезпечення кібербезпечної цифрової трансформації між урядами, підприємствами та громадянами; з'ясовано нові ризики та загрози для всіх учасників освітнього процесу, зокрема: ерозія культурної складової освітнього процесу, зростання інтернет-адикації (інтернет-залежності), можливість несанкціонованого доступу до персональних даних, кібер-мобінг, наповнення фейками інтернет-медіа і соціальних мереж, хейтинг

та безліч інших питань; доведено необхідність формування навичок цифрової безпеки у суб'єктів освітнього процесу; схарактеризовано можливості використання представлених у статті документів з політики цифрової безпеки для професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в діагностиці рівнів сформованості навичок цифрової безпеки у майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Л. М. Петренко, «Аналітичний огляд запиту на публікації з питань професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників», на *III Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форумі, Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*. Київ, Нац. центр «Мала академія наук України». 2021, с. 132–135.
- [2] Кабінет Міністрів України. (2022, Лют. 23). *Розпорядження № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр.»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
- [3] Digital 2022: Global Overview Report. [Online]. Available: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [4] О. Черьомухіна, Користування інтернетом серед українців: результати телефонного опитування, проведеного 13–18 травня 2022 року. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [5] Педрада. Портал освітян України. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.pedrada.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [6] І. Р. Мальцева, Ю. О. Черниш, Р. М. Штонда, «Аналіз деяких кіберзагроз в умовах війни», *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*, № 4(16), с. 37–44, 2022. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.16.3744>
- [7] Верховна Рада України (2005. Верес. 07). *Конвенція про кіберзлочинність № 994_575 (чинний), поточна редакція*.

- [Електронний ресурс].
Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
- [8] Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. [Online]. Available: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [9] European Declaration on Digital Rights and Principles. 2023. [Online]. Available: [European Declaration on Digital Rights and Principles | Shaping Europe's digital future \(europa.eu\)](#) Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [10] Digital Agenda for Europe. 2020. [Online]. Available: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [11] Верховна Рада України. (2016, Берез. 15). Указ Президента України № 96/2016 від 27 січня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію кібербезпеки України"». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text>
- [12] Верховна Рада України. (2017, Лют. 25). Указ Президента України № 47/2017 від 29 грудня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Доктрину інформаційної безпеки України"». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
- [13] Верховна Рада України. (2021, Серп. 26). Указ Президента України № 447/2021 від 14 травня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію кібербезпеки України"». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
- [14] Верховна Рада України. (2022, Лют. 01). Указ Президента України № 37/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України". [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37/2022#Text>
- [15] Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. 2021. [Електронний ресурс].
Доступно: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf Дата звернення: Квіт. 01, 2023.

DIGITAL SECURITY IN PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: REGULATORY AND LEGAL ASPECT

Larysa Petrenko,

Dr. hab. of Pedagogical Sciences, Full Professor,
head of the Department of Theory and Practice of Pedagogical Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-7604-7273>
laravipmail@gmail.com

Abstract. The author reviewed a number of normative, organizational, instructional and informational documents on the digital security of society, the individual and the state, adopted at the international and state levels, systematized them in chronological order and characterized them in the context of training of the future teachers of pedagogical institutions of higher education for professional activities in a digital society. The main provisions of the distribution of responsibility for ensuring the cybersafe digital transformation between governments, enterprises and citizens have been identified and highlighted; the new risks and threats for all participants of the educational process were outlined, in particular: erosion of the cultural component of the educational process, the growth of Internet addiction (Internet dependence), the possibility of unauthorized access to personal data, cybermobbing, filling media content and social networks with fakes, hating and many other issues; the necessity of forming digital security skills among the subjects of the educational process has been proven. The structure of digital security as part of digital competence is covered: device protection and secure connection to the Internet; protection of personal data and privacy, Internet security; protection of consumer's personal rights against fraud and abuse; protection of health and well-being; environmental protection. The possibilities of using the digital security policy documents, presented in the article for professional training of future teachers of pedagogical institutions of higher education are revealed, i.e.: policy design (at the level of a higher education institution) on digital security of the information and educational environment; creation of training programs, trainings, workshops for the formation of digital security skills of future teachers of pedagogical institutions of higher education; testing of the information

system of the institution of higher education; various extracurricular activities: seminars, conferences, olympiads, competitions, analytical reports, educational activities in the region, etc.

Keywords: future teacher; pedagogical institution of higher education; digital security; digital competence; regulatory and legal support; cyber threats; cyber crime; information war.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] L. M. Petrenko, «Analitichnyi ohliad zapytu na publikatsii z pytan profesiinoho rozvytku pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv», na III Vseukr. vidkr. nauk.-prakt. onlain-forumi, Innovatsiini transformatsii v suchasni osviti: vyklyky, realii, stratehii. Kyiv, Nats. tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy». 2021, s. 132–135.
- [2] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, Liut. 23). Rozporiadzhennia № 286-r «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 rr.».
[Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
- [3] Didigital 2022: Global Overview Report. [Online].
Available: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [4] O. Cheromukhina, Korystuvannia internetom sered ukraintziv: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 13–18 travnia 2022 roku.
[Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [5] Pedrada. Portal osvitan Ukrainy. Bezpechne osvitnie seredovyshe zakladu osvity. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://www.pedrada.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [6] I. R. Maltseva, Yu. O. Chernysh, R. M. Shtonda, «Analiz deiakykh kiberzahroz v umovakh viiny», Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika, № 4(16), s. 37–44, 2022. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.16.3744>
- [7] Verkhovna Rada Ukrainy (2005. Veres. 07). Konventsiiia pro kiberzlochynnist № 994_575 (chynnyi), potochna redaktsiia. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
- [8] Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. [Online].
Available: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets->

[2030_en](#) Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.

- [9] European Declaration on Digital Rights and Principles. 2023. [Online]. Available: [European Declaration on Digital Rights and Principles | Shaping Europe's digital future \(europa.eu\)](#) Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [10] Digital Agenda for Europe. 2020. [Online]. Available: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [11] Verkhovna Rada Ukrainy. (2016, Berez. 15). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 96/2016 vid 27 sichnia 2016 roku «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy "Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy"». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text>
- [12] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Liut. 25). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 47/2017 vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy "Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy"». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
- [13] Verkhovna Rada Ukrainy. (2021, Serp. 26). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 447/2021 vid 14 travnia 2021 roku «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy "Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy"». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
- [14] Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, Liut. 01). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 37/2022 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 hrudnia 2021 roku "Pro Plan realizatsii Stratehii kiberbezpeky Ukrainy". [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37/2022#Text>
- [15] Opys ramky tsyfrovoy kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy. 2021. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoy-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-153-165](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-153-165)

UDC: 373.1; 373.1.013

Shahla Suleymanova,

senior teacher of the department of pedagogy and psychology

Nakhichevan Teacher's Institute.

Nakhichevan, Azerbaijan.

 <https://orcid.org/0000-0002-2499-7197>

shahla.suleymanova@bk.ru

THE ROLE AND IMPORTANCE OF DIDACTIC GAMES IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' ARTISTIC CREATIVE ABILITIES

Summary. It is one of the most important points to reveal the artistic creativity abilities of students studying in the primary classes of general education schools and to do work in this regard. At this time, the organization of didactic games will lead to the further development of their creative abilities as a result of purposeful, organized and planned implementation. Thus, through didactic games, students' talents are revealed, and they also create conditions for the formation of qualities such as patriotism, philanthropy, collective behavior rules, hard work, and a positive appreciation of art. At this time, teachers have a great responsibility. The competent position of teachers plays an important role in correctly writing the scenarios of didactic games and in the correct distribution of roles of students. In the organization of didactic games, students learn, improve their outlook, and gain achievements for the development of artistic creativity. Creativity in science and art can be further developed in a play environment, starting from a young age. It is possible to achieve the emergence of artistic creative abilities of students through didactic games in the teaching of humanitarian subjects, especially in the primary classes of general education schools. When the student realizes his feelings and thoughts in a suitable environment according to his abilities, he will have both cultural relaxation and reveal his creative qualities. Because during the didactic game, the student feels comfortable, has fun, and also learns. Students who draw, write poetry, have the ability to act, play a musical instrument, etc. also gain spiritual qualities such as beauty and valuing beauty. If we take into account that beauty is created by art, then the students' aesthetic-artistic taste is also developed. In order to see the aesthetic and artistic taste in the student, they should also be familiar with every field of art. This includes music,

painting, poetry, acting, playing any instrument, etc. can be noted. This also forms students' ability to correctly appreciate the beauty in art. Music is one of the areas that form aesthetic and artistic taste in students. The cornerstones of music are related to areas such as musical talent, hearing, perception and memory. This can be defined as the hidden powers that s/he brings from birth. Influenced by individual differences, musical talent is equally important in every person. Every child has a certain interest in music to a greater or lesser extent. The teacher can determine whether the musical ability of the students is inherited or acquired later.

Keywords: student; didactic game; teacher; artistic creativity; drawing; music.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. The formation and development of artistic creativity in students should be started from a young age. According to experts, the abilities of children at a young age manifest themselves faster. From this point of view, the goal can be achieved by studying their mental characteristics and creating conditions for their participation in the game process. Thus, the development of students' creative thinking is one of the main issues.

"Activities intended for the development of creative thinking in school years include making up stories, fairy tales, situations, schematic models, graphs, drawing books, predicting, inventing, creating, finding a new application method, making changes, installing, adapting to new conditions, to exaggerate (exaggerate, increase, magnify), determine in the form of a symbol, predict, invent" [1, p. 131] opens up new opportunities for discovering creative abilities. All people have creative qualities in their nature. Everyone is potentially creative, but people differ in the level of realization of these tendencies. The goal is to further develop this potential creativity. Forming students' attitude towards artistic education is also the main goal.

Artistic education is a type of education aimed at creating people's feeling, understanding, appreciation, love and enjoyment of art, the need for the development of artistic creative activity, and the creation of aesthetic values. This education is included in the process of aesthetic education formed through works of art. For the formation and development of students' artistic creativity, it is necessary to discover their special abilities. At this time, it can be considered appropriate to use didactic games. Taking into account that didactic games are also educational in nature, in this case the conditions for the development of students' cognitive activity can be created, as well as the development of their

talents and artistic creativity can be encouraged. In the organization of didactic games, it is possible to increase students' interest in learning and involve students in independent activities. However, it is also possible to achieve the formation of students' artistic creativity in the organization of such games.

Of course, at this time, teachers who organize didactic games should acquire special professional competences. Relying on teachers' professional competencies creates conditions for creative organization of didactic games. So, when organizing didactic games, teachers should plan those games in advance. Then they can start the didactic game by preparing the approximate scenario of those games, by dividing the roles according to the scenario, by designing the musical arrangement, as well as small decorations if necessary, by doing things related to clothes and other accessories.

In general, "creativity" means creativity and can be understood as the totality of students' creative abilities. Currently, creative approaches to students' activities and creativity are considered necessary in the secondary general education schools of a number of developed countries, both in the learning process and in extracurricular activities. Therefore, in recent times, the system of concepts related to creativity in the scientific-pedagogical literature has, in a way, entered the everyday life of those working in the pedagogical environment. In the directives and program documents on educational reforms carried out in our country, the creative approaches of subject teachers, including primary school teachers, to solving any issue or problem are explained as their creative approaches. In this regard, it is considered necessary to have a creative approach to the organization of didactic games, both in the learning process and in extracurricular activities. This means that each of those who lead didactic games should be creative in choosing the themes of didactic games, writing scripts, assigning roles, defining songs, melodies, poetic examples, prose materials, theatrical scenes, and director's work as a whole. Such an approach is considered a creative approach. In the recent pedagogical-psychological literature, scientific ideas and interesting propositions are put forward regarding the creative approach of subject teachers to the teaching of subjects based on their competence, advanced experience, and exemplary reading opportunities. Referring to those ideas, we consider the creative approaches of class teachers to the organization of didactic games to be appropriate for the purpose, and express their creative approaches as creative approaches. Because during the scripting, organization and conducting of didactic games, it is possible to develop newer, more valuable types of games by taking a creative approach to children's artistic creativity. These games are important in terms of revealing

and developing children's intellectual level, physical preparation, imagination and thinking abilities, and above all, their special abilities. That is why it is necessary to approach the creation of new models of these games purposefully in order to attract elementary school students to didactic games.

While playing, the child feels as safe as at home. S/he also learns to share, be self-sufficient and help others. In education, the implementation of programs that will meet the expectations of the child, taking into account the age characteristics, should be the first goal. These programs should be developed through play.

Analysis of the latest relevant studies and publications. The study of the existing scientific-pedagogical literature shows that the organization of didactic games serves the comprehensive development of students. Also, it is clear from the study of researched dissertations and scientific studies that didactic games should be applied from a young age. It was also shown that the development of children's artistic creativity has an important role. M. Mehdizade, M. Muradkhanov, A. Hashimov, N. Kazimov, A. Agayev, Y. Talibov, F. Sadigov, O. Hasanli, F. Rustamov, A. Abbasov, H. Alizade, L. Gasimova and other didactic have voiced opinions about games. Researchers have shown many natural aspects of didactic games. They studied the development of children's creative abilities from different aspects. They touched on the points that will affect the development of artistic creativity.

In modern times, the issues of revealing the talents and talents of students in time are on the agenda. So, it is considered more appropriate to detect them in time and start this work from primary classes. Conducting research in this direction is becoming more urgent.

It is for this reason that during the organization of didactic games, the research and analysis of written sources on the problem of forming artistic creative abilities of young schoolchildren was set as a goal.

In the process of teaching subjects in primary classes, the development of students' artistic creativity is one of the important issues. Because positive results can be obtained if the work done in this direction is carried out starting from a young age. Basically, doing this work through didactic games will lead to the formation of many qualities in children.

In the process of organizing didactic games, clarifying the essence, content, goals and tasks of forming artistic creative abilities of young schoolchildren at the level of today's requirements lays the groundwork for the correct determination of the methodology of the work and research conducted in this field.

In the process of forming artistic creative abilities of young schoolchildren, it is appropriate to take advantage of the wide possibilities of planned didactic games. Primary school teachers should give priority to the organization of didactic games for students that are suitable for their age, individual characteristics, perceptive abilities, as well as artistic tastes, and at the same time affect the formation of their artistic creative abilities.

Professor Farahim Sadigov, who conducts research in this field in our country, talked about both didactic games and the problem of forming children's artistic creativity in his works. Unfortunately, his research on didactic games was limited to kindergarten experience.

Analysis of scientific-pedagogical literature samples related to the problem of formation of artistic creative abilities of young schoolchildren during the organization of didactic games showed that there is a need for a more detailed study of the problem.

Didactic games organized in primary classes raise the educational level of young schoolchildren, and play an important role in ideological-political, moral-spiritual, labor, business, and environmental education of students. In this regard, when organizing didactic games for young schoolchildren, the principles of education should be kept in mind, the knowledge level, scientific worldviews, artistic tastes, and individual creative abilities of the game participants should be taken into account.

There is a serious need to develop new models of didactic games that meet modern requirements in the training process with primary school students, as well as in extracurricular activities. A didactic game organized in a healthy psychological environment develops the creative thinking of the participant and forms his artistic creativity abilities. In this regard, during the organization of didactic games, it is necessary to take into account the psychological characteristics of young schoolchildren. It is in this case that it is possible to properly regulate the activities of girls and boys during didactic games.

It can also be noted that it would be useful to put the materials necessary for the organization of different types of didactic games in special type of cabinets related to didactic games. Among these materials, it would be good to include examples of fine art, including graphics, painting, sculpture, decorative-applied art, and national architecture, musical instruments, sheet music, dance costumes, diagrams of dance figures and slogans for didactic games, stencils and other didactic tools. In the research process, observational facts, didactic and dialectical methods, provisions in directive documents related to the investigated problem, system of conceptual views related to education were

analyzed. Many research methods were used during the research: During the research, scientific results were obtained using methods such as observation, questionnaire, comparative interpretation and pedagogical experiment.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

The *purpose* of the article is to show the importance of the formation of artistic creativity in students through didactic games.

The following *tasks* have been set for this:

- to show the role of didactic games in the development of artistic creative abilities of students
- to clarify the essence of the formation of artistic creative abilities of young schoolchildren during the organization of didactic games
- to interpret the analysis of the problem in the scientific-pedagogical literature in a comparative way
- to determine the effective ways of the influence of creativity in the organization of didactic games on the formation of artistic creative abilities of young schoolchildren
- to show the psychological aspects of didactic games in the development of students' artistic creative abilities

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The theoretical basis of the research was determined by the possibilities and ways of didactic games for the formation of students' artistic creative abilities. The organization of didactic games with the right methods, the competent position of primary school teachers has a key role in this process. The subjects "Azerbaijani language", "Music", "Fine art", "Life science" taught in primary classes have wide opportunities in this regard. One of the important issues is the presentation of didactic games organized on the basis of the subjects of these subjects in an advanced form for the formation of artistic creative abilities of students.

The use of didactic games during the formation of artistic creative abilities of young schoolchildren ensures the formation of the system of knowledge, skills and habits of students. In the process of organizing didactic games, the correct organization of the work of forming the artistic creativity abilities of young schoolchildren increases the cognitive activity of young schoolchildren. The organization of didactic games not only forms the artistic creativity of students, but also organizes their cultural recreation. During the organization of didactic

games, primary school teachers' professional competences form the intellectual levels and aesthetic-artistic tastes of primary school students. In the process of organizing didactic games, the correct determination of the possibilities and effective ways of forming artistic creative abilities of young schoolchildren creates conditions for the discovery of talented students.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

During the research, observations were made in primary classes of general education schools. Theoretical analysis, study of school documents, interview methods were used. The current situation in schools in this field has been analyzed.

RESEARCH RESULTS / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Art is a means of self-expression. One of the important functions of art is to relax people. Basically, art is a means of self-expression for children. Art with play has similar characteristics for the child, and the child shows important characteristics of himself/herself in play.

It is an accepted fact that there is a connection between the child and the concept of play. When you think of games, you think of children. Games are always for children. Why do children play? According to Freud, the answer to this question; it's the only way for kids to grow up and do what adults do. Because it comes from desire. This desire is also the motive of all their games. The game also informs about how those children will occupy a place in the society in the future. Since the leading type of activity in primary classes is play and learning, building the educational process on it will give more significant results. Children will increase their interest in learning by participating in didactic games without being bored and having fun.

Research shows that "when a child is involved in early play situations, productivity increases because the learning tasks are accessible to him. That is why K. D. Ushinsky says that it is the task of primary education to make serious training fun for the child. It should be noted that the goal is not just to provide entertainment, but to organically combine play with serious, hard work. The game should not distract the child from learning, but should develop his creative and critical thinking, intensify mental work, make it attractive and interesting. The game, at the same time, requires the child to think, mental activity, optimal resourcefulness, to be attentive, shrewd, to quickly focus on work and to find the right answer" [4, p. 231].

Didactic games, first of all, encourage children to be creative. The book

"Scientific-Pedagogical Basis of the Formation of Children's Artistic Creativity" prepared and published by F. Sadigov shows that "it is impossible to carry out activities that motivate children to artistic creativity without applying various, colorful forms. Didactic games are one of the most important forms that motivate children to artistic creation and direct them to this work. In such games, children's artistic creative abilities are revealed more quickly, their artistic abilities are revealed more quickly" [5, p. 101].

In order to shape children as personalities, methods should also be developed for the development of their skills. When these methods are comprehensively shown in the scenario of didactic games, the results can be positive.

"Psychomotor skills, which are important for personality formation, include movement skills. A student's ability to draw, dance, use gestures and facial expressions while speaking, run, write and other such activities ensures the development of psychomotor skills in them [3, p. 14]. In such a case, it is necessary to take into account the student-oriented development of young schoolchildren. Because in the process of organizing didactic games, wide opportunities are opened for their student-oriented development.

"Student-orientedness" means that activities in the field of education serve the interests of students, satisfy their interests and needs, and develop their potential" [3, p. 14].

In modern times, the work done in the process of fulfilling the requirements of the curriculum lays the foundation for the comprehensive development of children. In this case, results-oriented standards are acquired through didactic games.

"Since the rights and working conditions of the participants in the game process are the same, they have the same opportunities to have free dialogues, freely express their opinion on each other's opinions, and test the correctness of any answer. The participants of the game sometimes approach the problem from different perspectives, by looking at it through the eyes of someone else, they move away from the stereotype that everyone is used to. The game creates such emotional conditions for those who participate in it that they do not shy away from anything. This is the main condition for development" [4, p. 233].

Game activity also manifests itself in the process of imagination. Children's characters are revealed through their abilities.

Therefore, "imagination is formed in the process of action. It reflects the structural features of the activity due to its structure. This means that each field of activity has its own characteristics. If we compare the fields of literary,

musical and visual activity, our opinion will be clear. We characterize all three of them as artistic creations in the most general way. However, each of those fields of activity has its own characteristics and means of expression. Depending on this, imagination acquires one characteristic in literary activity, and another characteristic in descriptive activity. On the basis of this general rule, an important psychological-pedagogical conclusion can be drawn: in order to properly develop imagination in students, it is necessary to instill in them the knowledge, skills and habits necessary for the relevant field of activity" [2, p. 378].

The development of artistic creative abilities of young schoolchildren increases their interest in art even more. They are motivated and tend to be more creative.

Art education should develop positive attitudes in children, increase interest in working on art, develop thinking and expression of thought, stimulate imagination and creativity.

In the 21st century, that is, in the modern era, new skills come to the fore. Creativity and innovation rank first among these skills. For this reason, it is recommended to support creativity both by art education and by providing it in other subjects. Art education and specially designed materials, appropriately organized educational environment and supportive teacher approaches, influenced by environmental factors, children's productivity and creative activity should be supported through art.

Students who are talented in several fields of art also gain a sense of self-confidence if they participate in the types of didactic games.

Art education has a positive effect on personality development, their behavior, concentration and their observation skills. Apart from these, art education is effective in improving life comprehension, interpretation, creativity, thinking systems, and communication skills. For these reasons, it is thought that art education will be useful in every period of life, starting from preschool age to the development of individuals' creativity.

The modern educational approach should aim to acquire skills, develop interests and abilities, bring out the creative ability of the individual, and bring constructive, creative and productive people to the society along with the transfer of knowledge, to reach a human community that produces new products both in science and technology, and in the intellectual, artistic and cultural fields.

The imagination of the students is manifested in their creative abilities. Better results can be obtained when they coincide with the talents they

visualized in their imaginations. For this, it is necessary to ensure their participation in the game process in the right way under these conditions, and to assess their abilities correctly. Because in order to educate people who can occupy a certain place in society in the future, it is necessary to educate self-confident, self-believing personalities who are aware of their abilities. Therefore, every characteristic of children should be given importance, age characteristics, individual characteristics should be taken into account. We can note that in the organization of didactic games, instilling cognitive skills in students ensures their personality-oriented development. In fact, personality-oriented development is understood as the comprehensive development of students. If elementary school students can independently hear, perceive and evaluate any word, sentence, logical expression, objects, natural objects, national-spiritual values, local history materials, ideological-political motives during didactic games, then the basis for their personality-oriented development is created.

Each of the provisions specified in the directive documents on curriculum training is considered necessary for the organization of didactic games. Because all these are valued as factors that create integration. Which is considered one of the main factors in the content creation of personality-oriented education in integrative. Because the way primary school teachers base their competences also goes through interactivity.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

From observations and interviews, it is clear that primary school teachers have difficulties in organizing didactic games. This leads to weakening of students' familiarity with didactic games. This not only reveals their artistic creativity, but also has a negative impact on the formation of other qualities. In this regard, primary school teachers should pay attention to the organization of didactic games, students' abilities and creative potential. Uncovering talented students and bringing out creative products should be important issues.

Purposeful, planned and organized organization of didactic games not only expands the system of knowledge, skills and habits of students, but also organizes their cultural recreation. Most importantly, during the organization of didactic games, students' artistic creativity abilities are formed. Encouraging primary school students to artistic creativity in the training process serves to increase their creative thinking and imagination levels. In this process, revealing the abilities of the students helps to raise the level of their talent and talent.

Didactic games organized in primary classes raise the educational level of

young schoolchildren, and play an important role in ideological-political, moral-spiritual, labor, business, and environmental education of students. In this regard, when organizing didactic games for young schoolchildren, the principles of education should be kept in mind, the knowledge level, scientific worldviews, artistic tastes, and individual creative abilities of the game participants should be taken into account.

The facts suggest that during the organization of didactic games, revealing, developing and shaping the artistic creative abilities of young schoolchildren determines their recognition as talented individuals in the future. However, in the process of conducting didactic games, the main directions of the formation of artistic creative abilities of young schoolchildren should be determined scientifically, and primary school teachers should be provided with theoretical and methodological literature. There is no doubt that the scientific-pedagogical and methodical directions defined for individual didactic games will help primary school teachers.

The research strongly suggests that during the teaching of the subjects "Azerbaijani language", "Life science", "Visual art", "Music", properly organized plot-role didactic games, musical-didactic games, action-role didactic games, intellectual - didactic games, didactic games about natural phenomena, didactic games about national-spiritual values, didactic games about the world of fairy tales and epics, in addition to forming the artistic-aesthetic taste, scientific worldview, love for national-spiritual values in elementary school students, and their artistic creative abilities has a strong influence on development.

Prospects for further research. This study can serve as a starting point for teachers and researchers in the future. However, conducting research in this direction is one of the important issues. The results of the study can serve as a guideline for primary school teachers working in schools. In the study, showing the aspects of didactic games that serve the development of students' artistic creativity will have a positive effect on the work to be done in this regard.

REFERENCES / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*: 10 cilddə. Bakı, Azərbaycan: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1981. Kitab 5.
- [2] Ə. S. Bayramov, Ə. Ə. Əlizadə, *Psixologiya*. Bakı, Azərbaycan: Çinar-Çap, 2002.
- [3] G. Hüseynova, *Kurikulum təliminə praktiki baxış*. III nəşr. Bakı, Azərbaycan: Hədəf, 2017.

- [4] Y. Kərimov, Təlim metodları. Bakı, Azərbaycan: RS Poliqraf, 2009.
[5] F. Sadıqov, *Uşaqların bədii yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşdırılması işinin elmi-pedaqoji əsasları*. Bakı, Azərbaycan: ADPU, 1994.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ФОРМУВАННІ ТА РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Сулейманова Шахла,

старший викладач кафедри педагогіки та психології
Нахічеванського учительського інституту.
Нахічевань, Азербайджан.

 <https://orcid.org/0000-0002-2499-7197>
shahla.suleymanova@bk.ru

Анотація. Одним із найважливіших моментів є розкриття художньо-творчих здібностей учнів початкових класів загальноосвітньої школи та проведення роботи з цього приводу. У цей час організація дидактичних ігор призведе до подальшого розвитку їх творчих здібностей у результаті цілеспрямованого, організованого та планомірного проведення. Таким чином, через дидактичні ігри розкриваються таланти учнів, а також створюються умови для формування таких якостей, як патріотизм, людинолюбство, правила колективної поведінки, працьовитість, позитивне ставлення до мистецтва. У цей час на вчителів лежить велика відповідальність. У правильному написанні сценаріїв дидактичних ігор і в правильному розподілі ролей учнів важливу роль відіграє грамотна позиція вчителя. При організації дидактичних ігор учні навчаються, вдосконалюють свій кругозір, отримують досягнення для розвитку художньої творчості. Творчість у науці та мистецтві можна далі розвивати в ігровому середовищі, починаючи з раннього віку. Домогтися виникнення художньо-творчих здібностей учнів можна через дидактичні ігри при викладанні гуманітарних предметів, особливо в початкових класах загальноосвітньої школи. Коли студент реалізовує свої почуття та думки у відповідному середовищі, відповідно до його здібностей, він матиме як культурну відпочинок, так і розкриє свої творчі якості. Тому що під час дидактичної гри учень відчувається комфортно, розважається, а також навчається. Учні, які малюють, пишуть вірші, володіють здатністю діяти, грати на музичному інструменті тощо, також отримують такі духовні якості, як краса та цінування краси. Якщо врахувати, що краса створюється

мистецтвом, то розвивається і естетико-художній смак учнів. Щоб побачити в учня естетичний і художній смак, він також повинен бути обізнаний у кожній галузі мистецтва. Це стосується музики, живопису, поезії, акторської майстерності, гри на будь-якому інструменті тощо. Це також формує в учнів уміння правильно оцінювати прекрасне в мистецтві. Музика є одним із напрямів формування естетично-художнього смаку в учнів. Наріжні камені музики пов'язані з такими сферами, як музичний талант, слух, сприйняття та пам'ять. Це можна визначити як приховані сили, які він/вона приносить від народження. Враховуючи індивідуальні відмінності, музичний талант є однаково важливим для кожної людини. Кожна дитина більшою чи меншою мірою має певний інтерес до музики. Учитель може визначити, чи є музичні здібності учнів успадкованими чи набутими пізніше.

Ключові слова: студент; дидактична гра; викладач; художня творчість; креслення; музика.

REFERENCES / ТРАНСЛИТЕРАЦІЯ (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Azerbaijan Soviet Encyclopedia: in 10 volumes. Baku, Azerbaijan: General Editor of Azerbaijan Soviet Encyclopedia, 1981. Book 5.
- [2] A. S. Bayramov, A. A. Alizadeh, Psychology. Baku, Azerbaijan: Chinar-Chap, 2002.
- [3] G. Huseynova, Practical view of Curriculum training. III edition. Baku, Azerbaijan: Hadaf, 2017.
- [4] Y. Karimov, Training methods. Baku, Azerbaijan: RS Poligraf, 2009.
- [5] F. Sadigov, Scientific-pedagogical foundations of the formation of children's artistic creative abilities. Baku, Azerbaijan: ADPU, 1994.

*Стаття надійшла до редакції
17 лютого 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-166-180](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-166-180)
УДК 378.016:78.071.2:37.091.39

Топчієва Ірина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0009-0009-9958-0474>
irina_top4ieva@ukr.net

Сюй Цін,
аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-3042-8652>
417689733@qq.com

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ФАКУЛЬТЕТАХ МИСТЕЦТВ

Анотація. У статті розглянуто етнокультурний концепт у визначенні змісту диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на факультетах мистецтв. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи педагогічного аналізу, синтезу, узагальнення, метод формалізації для забезпечення повноти огляду досліджуваного явища та аксіоматичний метод, який дає змогу аналізувати досліджуване уявлення в динаміці. У статті стверджується, що етнокультура найбільш повно забезпечує духовне становлення особистості майбутніх учителів музичного мистецтва, формує їх національну самоідентифікацію та ціннісні орієнтири. Крізь призму етнологічного підходу розглядаються сутнісні аспекти диригентсько-хорової підготовки студентів факультетів мистецтв, зокрема: досвід емоційно-образного, змістовного, ціннісного сприйняття українського національного мистецтва як частини духовної культури; формування культури людини; уявлення про «макро» та «мікро» ідентичність у структурі особистості; складова «етно» та «національна» ідентичність у матриці самосвідомості студентів. Проблема представлена з теоретичних

позицій методики сучасної мистецької освіти. Викладено власний погляд автора на досліджувану проблему в трансдисциплінарному вимірі, оптимізованому етнокультурним контекстом диригентсько-хорової підготовки. Конкретизовано авторську позицію щодо продуктивності використання етнокультурних ідей у різноманітних формах диригентсько-хорової підготовки на факультетах мистецтв, збагачено новим змістом навчальних дисциплін, наповнено етнокультурологічним матеріалом, з використанням активних та інтерактивних форм проведення занять. Окреслено перспективи подальшого розвитку заявленої теми, які автори вбачають у розробці шляхів формування особистості культури на факультетах мистецтв у процесі диригентсько-хорової підготовки.

Ключові слова: майбутні вчителі музичного мистецтва; диригентсько-хорова підготовка; етнокультурний концепт; самореалізація; самоідентифікація.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Необхідність підвищення якості професійної підготовки в педагогічних університетах України, спричинена новими реаліями в житті українського суспільства, координує зміст і форми організації освітнього процесу на факультетах мистецтв, актуалізує першочерговість змін у підходах до мистецького навчання майбутніх учителів музичного мистецтва. Основним завданням, якого є формування інтелектуально-духовної еліти українського суспільства, органічного поєднання «макро» і «мікро» ідентичності в структурі особистості студентів, як носіїв національної культурної спадщини, здатних до трансформації етнокультурних знань, актуалізації культурного спадку свого народу. З цієї позиції глобального значення набувають вимоги до організації диригентсько-хорової підготовки, орієнтованої на етнокультурний вектор з базовими принципами національної самосвідомості, національної ідентичності, соціокультурної відповідності, діалогу культур в освітньому процесі.

Оскільки сучасні підходи до підготовки фахівців у галузі мистецької педагогіки впливають на вибір стратегій і методів навчання, передбачається розширення можливостей для вдосконалення освітнього процесу, який має супроводжуватися серйозною науковою рефлексією щодо кореляції традицій, моделей і методик мистецької освіти відповідно викликів, що постали сьогодні перед українським суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Констатуємо, що питання впровадження ідей етнокультури в освіті порушувалося визначними освітянами, науковцями. Звернемо увагу на пропозиції В. Андрущенка [1], В. Арбеніної [9], М. Боднар [2], В. Лісового [5], Л. Сокурянської [9]. Також привертає увагу «ноосферна концепція» про космічний масштаб культурної діяльності В. Вернадського [3], ідея етнічної ідентичності В. Кундери [4]. Підтвердження вагомості наукової проблеми знаходимо в концепціях мистецької освіти А. Козир, Г. Падалки [7], О. Щолокової, а також наукових працях, присвячених з'ясуванню питання етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва Л. Соляр [8]. Проблема формування етнокультури особистості розроблялася у працях філософів (В. Андрущенко, П. Копніна, Б. Новікова та ін.); психологів (П. Зінченка, Г. Костюка, О. Лука та ін.); музикантів-педагогів (А. Козир, Л. Куненко, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.); музикознавців (О. Бенч, В. Лашенка, В. Медушевського та ін.). Науковці одностайні в позиції про те, що питання етнокультури в умовах сьогодення є пріоритетним завданням формування цілісної особистості майбутніх фахівців, а освіченість, інтелект, духовність, культура, прагнення до освоєння національної народнопісенної культури і фольклору є найважливішими чинниками розвитку особистості майбутніх учителів музичного мистецтва.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою цієї публікації визначено: конкретизацію цінностей етнокультурного концепту для визначення змісту диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на факультетах мистецтв.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: завдяки використанню загальнонаукових і педагогічних методів презентувати можливість використання інтегрованих ідей етнокультури, що уможлиблюють оптимізацію диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в межах завдання формування людини культури на факультетах мистецтв.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Фахове становлення нової генерації майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних залучити молоде покоління до спілкування з

народним музичним мистецтвом, значною мірою залежить від формування їх етнокультури, яка посідає одне з провідних місць у процесі фахової підготовки студентів, зокрема диригентсько-хорової. Оскільки народне мистецтво являє собою продукт духовного і культурного розвитку будь-якої нації, її генетичний етнічний код.

Відповідно державних стандартів вищої освіти на факультетах мистецтв педагогічних університетів чітко сформульовані кваліфікаційні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, в яких нарівні з рамковими вимогами до компетентностей і результатів навчання визначений етнокультурний вектор щодо обов'язковості сформованості у студентів соціальних і громадянських якостей з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності, а також вимоги до формування національного патріотизму студентів на основі традицій самобутньої української етнокультури у межах глобальної світової культури та відповідно «ноосферної концепції» В. Вернадського про космічний масштаб культурної діяльності, функції культури як універсального феномену зв'язку Людини і Всесвіту [3]. З цієї позиції все більшого значення набуває етнокультурний контекст організації диригентсько-хорової підготовки на факультеті мистецтв. Адже професійне формування майбутнього вчителя музичного мистецтва має розглядатися, насамперед, з ракурсу формування людини культури, представника культурної еліти української нації, яка має аналізувати, прогнозувати ризики і виробляти стратегії протистояння антикультурним та антисоціальним викликам.

Загальновідомо, що поняття: «культура» (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) широкому розумінні є універсальною філософською категорією, що визначає рівень оволодіння соціокультурним досвідом людства, галуззю знань або діяльності. Беручи до уваги дані трактування, культура виступає передумовою і результатом освіти людини [4]. Взаємодія культур щільно акумулюється в мистецькій сфері, оскільки ця частина культури є найактивнішою і рухливою в системі національної культури. При цьому діалог у сфері мистецтва дозволяє здійснювати обмін кращими мистецькими досягненнями і цінностями кожної з культур. Відтак, культура тісно пов'язане поняття цінності. Оскільки усі досягнення мають мету, яка регулюється потребами та цінностями, відповідно світ культури є світом цінностей. Культура є сукупністю, системою цінностей, вироблених людством, а етнокультура є сукупністю, системою національних цінностей, мистецьких надбань, шедеврів народної творчості.

Тому розвиток етнокультури майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорової підготовки визначає вектор формування диригентсько-хорової компетентності студентів, характер їх подальшої мистецької діяльності в контексті національного впливу.

Створення етнокультурних стратегій диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає активний розвиток самосвідомості студентів, зокрема найважливішу її компоненту – «етно» і «націо» ідентичність. Дану проблему достатньо широко висвітлено у наукових працях В. Андрущенка, В. Кременя, В. Ляха, В. Савельєва та інших учених, в яких розкриваються питання культурно-цивілізаційної ідентифікації українського народу та піднімаються питання етнічної та національної ідентичності в сучасному освітньому просторі [1], [2]. У цьому аспекті поняття «етнічна ідентичність» на думку В. Арбеніної «вбирає усвідомлення і сприйняття особистістю себе як члена етнонаціональної групи, що виявляється у почутті спільності та сприйнятті як цінності її основних характеристик» [9]. Тому акцент на виявленні механізмів і сприяння процесам етнічної ідентифікації майбутніх учителів музичного мистецтва під час виконання диригентсько-хорових завдань має бути у пріоритеті педагогічної уваги, оскільки ідентичність, як психологічне «утворення, не виникає природно, а привноситься у свідомість в процесі цілеспрямованого впливу» [9, с. 109].

У цьому зв'язку особливого значення набуває проблема формування етнокультури студентів у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Мистецтво, зокрема хорове мистецтво, є майстернею самопізнання культурних надбань української нації. Домінантне становище мистецтва в ряду загальних навчальних дисциплін предметів, здатних активно формувати цілісну, грамотну, розвинену особистість майбутніх учителів музичного мистецтва, пояснюється ще й тим, що в спілкуванні з творами народнопісенної творчості студенти долучається до світу геніального колективного митця, ідентифікує себе з ним, «проживає» разом народним музичним твором його інтелектуально-емоційну мистецьку конструкцію, а у процесі диригентсько-хорової підготовки під час роботи з хоровими колективами майбутні вчителі музичного мистецтва втілюють у звучанні власну інтерпретацію пронесених через себе художніх образів української народної пісні. Таким чином, розвиток комплексу професійних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорової підготовки визначає вектор формування етнокультури майбутніх учителів музичного мистецтва, характер їх

подальшої мистецької професійної діяльності в рамках етнокультурного підходу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для реалізації поставлених у статті завдань дієвими виявилися загальнонаукові методи пізнання (аксіоматичний метод, метод формалізації, метод абстрактно-конкретного відображення тощо), а також, методи функціонального аналізу наукової інформації (аналіз, співставлення, синтез, узагальнення), метод формалізації для забезпечення повноти огляду досліджуваного явища та аксіоматичний метод, що дозволило проаналізувати досліджуване уявлення в динаміці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Розглядаючи «етно» як народ або історично сформовану спільноту людей, що характеризується стабільними ознаками мови, культури, психологічного складу, стійкими між поколіннями зв'язками, а також, усвідомленням свого спільного походження, визначенням самоназви, доцільно зазначити, що розвиток етносу пов'язаний з культурою. Визначаючи етнокультуру як культуру, першоджерелом якої є колективна творчість спільноти, що включає спосіб життя, світогляд, мову, народне мистецтво, В. Лісовий характеризує її як «етнічне осердя» і складник професійної культури, що значною мірою визначає самобутність національної культури в сучасних державах [5]. Специфіка етнокультури, відносно інших культур, за твердженням В. Лісового, є «життєвим світом», який охоплює все, що дана спільнота колективно створює: спосіб поведінки, суспільні установи, спосіб виробництва, мову, етносимволіку, міфи, ритуали, музичну і художню творчість, що і є «найглибшим джерелом унікальності будь-якої етнокультури» [5].

Конкретизація сутності представленого феномена дозволяє визначити, що сформована етнокультура особистості майбутніх учителів музичного мистецтва проявляється у високому рівні освоєння традиційної української культури та завдяки наявності професійно важливих якостей та здібностей забезпечує ефективне використання її надбань у навчальній і подальшій професійній діяльності.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває етнокультурний аспект диригентсько-хорової підготовки студентів з позиції спрямування до свідомого засвоєння етнокультурних знань та вміння ними користуватися у навчальній та науковій діяльності, формуючи тим самим уміння

трансформувати етнокультурний досвід у майбутню професійну діяльність. Адже досвід, як сукупність знань, умінь, ціннісних установок, який має етнокультурний контекст, відкриває шлях до свідомого опрацювання, збереження, перетворення й використання майбутніми вчителями музичного мистецтва етнокультурних продуктів українського та інших народів світу. У цьому ракурсі варто наголосити, що потужною складовою етнокультури є народно-пісенна і фольклорна творчість України, що дозволяє більш рухомо і достатньо активно формувати у майбутніх учителів музики сучасне естетичне ставлення до музично-фольклорних традицій і форм та їх відображення у освітньому мистецькому просторі. Широкий спектр функцій народно-музичного мистецтва, його доступність, різноманіття форм уможливорює набуття майбутніми вчителями музичного мистецтва знань про етнокультурну спадщину української нації та ефективно використовувати його у диригентсько-хоровій підготовці на факультетах мистецтв.

У зв'язку з цим бачиться доцільним у системі загальнокультурних і спеціальних (фахових) компетентностей, які мають набути під час навчання майбутні вчителі музичного мистецтва, виокремити етнокультурну, як інтегральну складову його «макро» та «мікро» ідентичностей. У цьому процесі акцентується посилена увага на формування світоглядної позиції студентів під час наукової та освітньої діяльності, яка вбирає усвідомлення ними власної приналежності до світової спільноти фахівців мистецької освіти, а також, спроможність бути людиною культури, митцем-інтелектуалом та педагогом-інтелігентом (макроідентичність). З іншого боку, активуються маркери національної ідентичності у процесі підготовки і презентації творчих і наукових проектів відповідної тематики, що спрямовує студентів до усвідомлення себе частиною української національно-культурної спільноти та сприйняття цієї приналежності як аксіологічно вагомого компоненту власного «я» (мікроідентичність).

Як показують останні події етнічна ідентичність й українські особистісні етнічні риси є тими символами на яких тримається колективна свідомість української нації, які ненавидять і паплюжать наші вороги. Як писав М. Кундера «перший крок до ліквідації нації – стерти її пам'ять, знищити її книги, її культуру, її історію; потім написати нові книги, створити нову культуру, вигадати нову історію. Поволі нація забуватиме, якою вона була та якою вона є. Світ забуде її ще швидше» [4]. Прикладом чого є зруйновані музеї видатного українського філософа Г. Сковороди,

відомої усьому світу народної художниці, Національної легенди України М. Примаченко, мозаїки А. Горської та ін. Свідоме знищення яких відбувається у той час, коли ЮНЕСКО визнало Г. Сковороду одним з п'яти найвидатніших мудреців Людства, а Виконавча рада ЮНЕСКО ухвалила рішення відзначати нові пам'ятні дати у 2022–2023 роках: 150-річчя від дня народження видатної української оперної співачки С. Крушельницької та 300-річчя філософа Г. Сковороди у 2022 році [10]. Це теж питання системи передачі й відтворення культурних кодів у контексті «макро» та «мікро» ідентичності студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва.

Активізації етнокультурного контексту диригентсько-хорової підготовки сприяє трансдисциплінарний вимір комплексного впливу навчальних дисциплін на факультеті мистецтв імені Анатолія Авдієвського. Оскільки, на думку Г. Падалки «педагогізація навчання з дисциплін музично-педагогічного циклу дозволяє наблизити фахову підготовку до практичної діяльності за умови інтеграції музично-педагогічних знань» [7]. Спрямування студентів до дослідження змістових особливостей української етнокультури, зокрема таких її складових як диригентська, вокально-хорова і хореографічна, сприяє формуванню макроідентичності майбутніх учителів музичного мистецтва під час підготовки і написання наукових курсових, бакалаврських і магістерських робіт, коли досліджуючи наукову проблему студент здатний віднайти й адекватно оцінити місце української етнокультури у глобальному світовому просторі культури та освіти. Завдяки зануренню студентів у предмет наукового дослідження відкриваються етнокультурні зв'язки, породжуються нові смисли, стимулюється критичне мислення, підживлюється креативність та підвищується його адаптивність до нових умов, актуалізація яких здатна досягнути цілей наукового пошуку.

Націленість на формування мікроідентичності майбутніх учителів музичного мистецтва є надзвичайно важливим для студентів, оскільки мотивує їх до реалізації власних інтелектуальних здібностей і набутих творчих навичок. Акцентуація педагогічної уваги на внутрішньому «Я» студентів з позиції «Хто я?», «Що я можу зробити сьогодні для своєї нації?», «Який репертуар підібрати для волонтерських концертів?», «Які я можу внести новації в етнокультурну діяльність свого навчального хорового колективу?», «Яким етнокультурним змістом наповнити аранжування й транскрипцію українськими х народних пісень?», «Чи зможу я підготувати і провести лекцію-концерт про жанри української народної пісні?», «Чи знають мої друзі, що в ЮНЕСКО зібрана фонотека народних пісень країн

усього світу, що у фонді України знаходиться 15,5 тисяч пісень а на другому місці перебуває Італія з кількістю 6 тисяч народних пісень?» дозволяє досліджувати студентами міру сформованості власної етнокультури і на цій основі визначати шляхи самовдосконалення.

Використання ідей етнокультури дозволяє в новому ракурсі організувати диригентсько-хорову діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва під час засвоєння ними збагачених новим змістом навчальних дисциплін, наповненого етнокультурним матеріалом репертуару мистецьких навчальних колективів, написання анотацій на хорові твори, курсових і бакалаврських робіт за оновленою тематикою, підготовки й презентації доповідей на етнокультурну тематику на засіданнях наукового студентського товариства.

Саме нагальність акцентованого розвитку творчої індивідуальності студентів у процесі диригентсько-хорової підготовки, створення умов для самостійного здійснення студентами мистецького процесу як акту трансляції і трансформації продуктів етнокультурної творчості, зумовлює нагальність етнокультурних змін для формування у студентів творчої активності, цілеспрямованості, продуктивного творчого мислення, самостійної позиції у вирішенні диригентсько-хорових завдань. Рух навчального мистецького процесу в етнокультурних напрямках його організації передбачає широке використання активних та інтерактивних форм проведення занять. У даному вимірі диригентсько-хорову підготовку студентів факультетів мистецтв на основі етнокультурного підходу можна розглядати як інновацію, оскільки в результаті його застосування у майбутніх учителів музики формуються диригентсько-хорові компетентності, употужнюється творчий інтелект, активізуються зусилля для засвоєння досвіду, надбань, етнічно-культурних особливостей, а також, примноження етнічної культури, належності, збереження народнопісенних скарбів і фольклорних традицій, що сприяє розширенню освітнього простору для набуття студентами навичок етнокультурної організації та упорядкування диригентсько-хорового процесу.

Варто підкреслити, що специфіка диригентсько-хорової діяльності в концентрованому вигляді відображає культурні цінності національної Української пісенності, допомагає студентам глибше пізнати себе та збагатити свій внутрішній світ, розширити музичний простір, відкрити для себе нові етнокультурні грані для забезпечення продуктивності диригентсько-хорового процесу. Творча природа диригентсько-хорової діяльності уможливорює активне впровадження етнокультурних технік у

мистецьке навчання студентів для активізації етнокультурної ідентичності майбутніх учителів музики у категоріях пісенно-фольклорної образності, образної емоційності, мануальної пластичної та варіативності, діалогізму, мислення на рівні культурних еталонів і діалогу культур для пошуку нового художньо-образного наповнення, інтонаційно-звукового оновлення, змістовно-культурної інтенсифікації мистецьких актів у всіх формах диригентсько-хорової підготовки.

Необхідність розширення простору диригентсько-хорової підготовки для виявлення студентами ініціативи, свободи, волі, самостійної творчості направлення їх до самостійного дослідження національних фольклорно-пісенних традицій, мистецьких творів спрямовує навчальний процес в етнокультурному напрямку його організації. Дані умови передбачають наповнення диригентсько-хорових дисциплін національною культурою, а також доповненою та збагаченою інформацією про культуру інших народів світу. За таких обставин акцентованого значення набуває саме етнокультурна компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва як невід'ємний концепт диригентсько-хорової підготовки на факультетах мистецтв.

Сутність етнокультурної спрямованості виявляється спрямуванні форм, методів і засобів диригентсько-хорової підготовки на формування майбутніх учителів музики як суб'єктів українського етносу, здатних до самовизначення і самоідентифікації, спроможних до осмислення, вивчення і трансляції українських музично-культурних етнопродуктів.

Реалізація етнокультурної спрямованості диригентсько-хорової підготовки на факультетах мистецтв можлива за умови дотримання ряду принципів, а саме: принципу введення в етнокультурний фольклорно-пісенний простір (напрацювання кейсу національно-культурних цінностей, історично-соціального досвіду українського етносу); принципу духовного комфорту (забезпечення відчуття затишку, спокою, захищеності, україномовного середовища); принципу інтеграції (перехід від національної культури до пізнання культур народів на території України та прийняття світових культурних цінностей); принципу діалогу культур (сприяння процесам культурного взаєморозуміння, міжетнічної толерантності, саморозвитку).

Безумовно важливою у цьому процесі є інтегративно-дисциплінарна складова фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, яка у більш широкому спектрі може надати етнокультурні знання і досягнути комплексної результативності у процесі диригентсько-хорової підготовки,

спрямованої на особистісно-професійне становлення студентів. Суттєву роль відіграють дисципліни диригентсько-хорового циклу, основними завданнями яких в ракурсі етнокультурної стратегії кафедри є: ознайомлення студентів з основними етапами розвитку етнокультури в українському і світовому вимірі; вивчення жанрово-стильових особливостей народної музичної творчості; напрацювання власного репертуарного фонду народних пісень України та інших країн; формування «макро» і «мікро» ідентичності студентів на засадах національної свідомості, зацікавленості українською та іншими світовими народними культурами.

Доцільно зазначити, що етнокультурна діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає введення в диригентсько-хорову підготовку традиційних та інноваційних етноформ, а саме: теоретичні (вивчення в аудиторії), практичні (фольклорно-хорові, обрядові ансамблі, етновиставки), науково-пошукові (формування власного фольклорного кейсу, його систематизація та представлення на відповідних відео-форумах).

Впровадження вищезазначених форм у диригентсько-хорову роботу вимагає від педагогів спеціальних зусиль, спрямованих на етнокультурну організацію освітньої діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема таких її різновидів як етнофотоколажи, флешмоби, етнобатли, відео-роліки, відео-кліпи з етнокультурної тематики, етноквести, фолькфести, етнофоруми, етнічні івентформи (від англ. «event» – подія, захід) організації етнокультурних заходів і обрядових свят. З урахуванням подій сьогодення їх можливо проводити дистанційно в онлайн форматі, опрацьовувати в соціальних мережах (фейсбук, телеграм, інстаграм та ін.). Для самостійної роботи бажано пропонувати студентам опрацьовувати групи новин та розсилок за етнокультурним спрямуванням. Реалізацію етнокультурної стратегії забезпечує група інноваційних методів, які сприяють засвоєнню студентами змісту етнокультури. Такими методами є: етнокейс, етнопроект, етнодебати, етнодіалог тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Таким чином, забезпечення етнокультурної стратегії на усіх ланках організації диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є необхідною умовою формування людини культури, яка відчуває зв'язок із корінням свого народу, завдяки органічному

поєднанню «макро» і «мікро» ідентичності в структурі особистості майбутніх учителів музичного мистецтва, усвідомлення ними вагомості власної місії учителя музичного мистецтва у майбутній професійній діяльності та відповідальності за формування етнокультури і національної ідентичності у своїх майбутніх вихованців – учнів закладів загальної середньої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Перспективу подальшого розроблення заявленої теми вбачаємо у розробці шляхів формування людини культури на факультетах мистецтв у процесі диригентсько-хорового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв, *Освітня політика (огляд порядку денного)*. Київ, Україна: «МП Леся», 2010. [Електронний ресурс]. Доступно: https://bvp.fmon.npu.edu.ua/images/files/osvitnia%20polityka_UKR.pdf Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [2] М. Б. Боднар, *Етнопсихологічні особливості самоактуалізації студентської молоді*. Кременець, Україна: ВЦ КОГП ім. Т. Г. Шевченка, 2007.
- [3] «Володимир Іванович Вернадський і Україна», у *Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського*, А. Г. Загородній, О. С. Онищенко, В. А. Смолій, М. В. Багров, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Афіані, В. Ю. Омельчук, Ред. Київ, Україна: Друкарня НБУВ, 2011, т. 1, кн. 2, 584 с. [Електронний ресурс]. Доступно: https://chtyvo.org.ua/authors/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn2/ Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [4] М. Кундера, *Нестерпна легкість буття*. Львів, Україна: вид-во Старого Лева, 2019.
- [5] В. Лісовий, «Входження у світ етнокультури. Етнокультура у контексті світової історії», на *VI Міжнар. наук. семінару Черезовські читання*. Чернівці, 2004, с. 27–34.
- [6] Хосе Ортега-І-Гассет, «Місія університету» – візійний пошук ідеї університету і трохи більше... Львів: Літопис, 2002. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.management.com.ua/vision/vis009.html> Дата звернення: Берез. 22, 2023.

- [7] Г. М. Падалка, *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. Київ, Україна: Освіта України, 2008.
- [8] Л. В. Соляр, «Сендвіч-модель формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва», *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія Педагогічні науки: зб. наук. праць, вип. 3*, с. 150–158, 2016.
- [9] *Українське студентство у пошуках ідентичності*, В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурнянської, Ред. Харків, Україна: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012.
- [10] «У рік Григорія Сковороди варвари знищили його музей», *Голос України*. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://www.golos.com.ua/article/359676> Дата звернення: Берез. 22, 2023.
- [11] А. А. Сбруєва, Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти. [Електронний ресурс].
Доступно: https://jmm.sspu.edu.ua/artical/lekcii/kurs_porivnylna_pedagogika/CompHEd_lekciy_TEMA_2_istoriy_2018.pdf Дата звернення: Берез. 22, 2023.

ETHNOCULTURAL CONCEPT OF CONDUCTING AND CHORAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART AT THE FACULTIES OF ARTS

Iryna Topchiieva,

candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor
department of theory and methods of music education, choral singing and
conducting Faculty of Arts named after Anatoly Avdievsky
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0009-0009-9958-0474>
irina_top4ieva@ukr.net

Xu Qing,

Postgraduate student of the Department of theory and methods of music education,
choral singing and conducting Faculty of Arts named after Anatoly Avdievsky
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-3042-8652>
417689733@qq.com

Abstract. The article examines the value of the ethnocultural approach in determining the content of conducting and choral training of future music teachers at the faculties of arts. To achieve the goal, general scientific

methods of pedagogical analysis, synthesis, generalization, a formalization method to ensure the completeness of the overview of the studied phenomenon, and an axiomatic method were used, which made it possible to analyze the studied idea in dynamics. The article states that ethnoculture most fully ensures the spiritual formation of the personality of future teachers music art, forms their national self-identification and values. Through the prism of the ethnocultural approach, the essential aspects of conducting and choral training of students at the faculties of arts are considered, in particular: the experience of emotional-figurative, meaningful, valuable perception of Ukrainian national art as a part of spiritual culture; formation of human culture; ideas of "macro" and "micro" identity in the personality structure; component of "ethno" and "nation" identity in the matrix of students' self-awareness. The problem is presented from the theoretical standpoint of the methodology of modern art education. The author's own view on the investigated problem in a transdisciplinary dimension, optimized by the ethno-cultural context of conducting and choral training, is presented. The author's position regarding the productivity of the use of ethnocultural ideas in various forms of conducting and choral training at the faculties of arts has been concretized, enriched with the new content of educational disciplines, filled with ethno-cultural material, using active and interactive forms of conducting classes. The prospects for the further development of the declared topic are outlined, which the author sees in the development of ways of forming a person of culture at the faculties of arts in the process of conducting and choral training.

Keywords: future music teachers; conducting and choral training; ethnocultural concept; self-realization; self-identification.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. P. Andrushchenko, V. L. Saveliev, *Osvitnia polityka (ohliad poriadku dennoho)*. Kyiv, Ukraine: «MP Lesia», 2010. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://bvp.fmon.npu.edu.ua/images/files/osvitnia%20polityka_UKR.pdf Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [2] M. B. Bodnar, *Etnopsykholohichni osoblyvosti samoaktualizatsii studentskoi molodi*. Kremenets, Ukraine: VTs KOHPI im. T. H. Shevchenka, 2007.
- [3] «Volodymyr Ivanovych Vernadskyi i Ukraina», u *Vybrani naukovi pratsi akademika V. I. Vernadskoho*, A. H. Zahorodnii, O. S. Onyshchenko,

- V. A. Smolij, M. V. Bahrov, V. M. Danylenko, L. A. Dubrovina, V. Yu. Afiani, V. Yu. Omelchuk, Red. Kyiv, Ukraina: Drukarnia NBUV, 2011, t. 1, kn. 2, 584 s. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://chtyvo.org.ua/authors/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn2/ Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [4] M. Kundera, Nesterpna lehkist buttia. Lviv, Ukraina: vyd-vo Staroho Leva, 2019.
- [5] V. Lisovyi, «Vkhodzhennia u svit etnokultury. Etnokultura u konteksti svitovoi istorii», na VI Mizhnar. nauk. seminaru Cherezovski chytannia. Chernivtsi, 2004, s. 27–34.
- [6] Khose Orteha-I-Hasset, «Misiia universytetu» – viziinyi poshuk idei universytetu i trokhy bilshe... Lviv: Litopys, 2002. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://www.management.com.ua/vision/vis009.html> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [7] H. M. Padalka, Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin). Kyiv, Ukraina: Osvita Ukrainy, 2008.
- [8] L. V. Soliar, «Sendvich-model formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva», Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. Seriia Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats, vyp. 3, s. 150–158, 2016.
- [9] Ukrainske studentstvo u poshukakh identychnosti, V. L. Arbieninoi, L. H. Sokurianskoi, Red. Kharkiv, Ukraina: KhNU imeni V. N. Karazina, 2012.
- [10] «U rik Hryhoriia Skovorody varvary znyshchyly yoho muzei», Holos Ukrainy. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://www.golos.com.ua/article/359676> Data zvernennia: Berez. 22, 2023.
- [11] A. A. Sbruieva, Porivnialna pedahohika vyshchoi shkoly: natsionalnyi, yevropeyskyi ta hlobalnyi konteksty. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://jmm.sspu.edu.ua/artical/lekcii/kurs_porivnylna_pedagogika/CompHEd_lekciy_TEMA_2_istoriy_2018.pdf Data zvernennia: Berez. 22, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-181-207](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-181-207)
УДК 378.14:004 + 004

Федорець Василь Миколайович,

кандидат медичних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна;

доцент кафедри педагогічних наук, професійної та початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти». Вінниця, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-9936-3458>
bruney333@yahoo.com

Шаригін Олександр Анатолійович,

кандидат технічних наук, Project Lead. компанія Miratech. Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0009-0006-9405-6997>
exhaustic@gmail.com

Клочко Оксана Віталіївна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та інформатики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-6505-9455>
klochkoob@gmail.com

РОЗРОБКА ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ ВИКОРИСТАННЯ REVERSE ENGINEERING У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті, на основі методологічних рефлексій та аналізу практик, репрезентуються педагогічні стратегії, які спрямовані на використання reverse engineering для навчання майбутніх фахівців в галузі інформаційних технологій. Вказані стратегії розроблено на основі аналізу типових складнощів і труднощів, які виникають в процесі освітнього і виробничого застосування reverse engineering. В педагогічних стратегіях реалізації reverse engineering визначається три рівні: перший – «Особистісно-професійний рівень», представляє собою особистісно-професійний інструментарій фахівця, є системою, яка інтегрує його здатності з метою ефективного реалізації reverse

engineering; другий – «Організаційно-діяльнісний рівень» представляє шляхи реалізації даних стратегій в процесі професійної діяльності фахівця; третій – «Навчально-технологічний рівень» репрезентує зазначені стратегії як навчальні, методологічні, методичні, і практико-технологічні інструменти організації і спрямованості освітнього процесу. На «Особистісно-професійному рівні», на основі вказаних стратегій, можуть бути сформовані професійно значимі компетентності чи їх системи. Нами, в даній педагогічній системі, виділяються такі стратегії, що є системоорганізувальними і визначальними для освітньої і виробничої реалізації reverse engineering: фахова, інтелектуально-аналітична, герменевтична, дескриптивна, дискурсивно-комунікативна, наративна, психологічна, творча, рефлексивна, цілепокладання, антиципаційна, феноменологічна, мотиваційно-ціннісна, культурна, колегіальності, метафорично-мистецька, репродуктивна. Зазначені педагогічні стратегії, в своїй переважній більшості, на особистісно-професійному рівні представляють собою професійно-інтелектуальні інструменти професійної діяльності, які сприяють реалізації центральної фахової стратегії. Цілеспрямоване використання reverse engineering в освітньому процесі сприяє розкриттю когнітивного, творчого і особистісного потенціалів майбутніх фахівців та сприяє їх професіоналізації і, відповідно, розвиває такі важливі особистісно-професійні здатності, що включають: аналітичні навички, знання архітектури програмного забезпечення і захисту програмного забезпечення, навички розроблення тестових сценаріїв, знання асемблеру та мов низького рівня, професійно орієнтоване креативне мислення, вміння працювати в команді та ін.

Ключові слова: педагогічні стратегії реалізації reverse engineering; фахівці галузі інформаційних технологій; професіоналізація; інновації; reverse engineering; методологія.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Reverse engineering є важливою дисципліною в галузі інженерії програмного забезпечення. Але їй приділяється недостатньо уваги при навчанні студентів галузі інформаційних технологій. Історично склалось, що в курсах дисциплін, пов'язаних з програмуванням, основна увага приділяється навчанню студентів

проектуванню та розробці програмного забезпечення з нуля. Але індустрія інформаційних технологій потребує також reverse engineering і підтримки існуючого програмного забезпечення. Це може бути зумовлено системними причинами: оптимізацією або збільшенням продуктивності, підвищенням безпеки, інтеграцією з новими модулями, розширенням можливостей програмного забезпечення.

У процесі проблематизації застосування reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій ми розглядаємо, як значимі та системні, групи труднощів і особливостей даного напряму професійної діяльності, які визначають її складність. Врахування зазначених труднощів і особливостей є визначальним і необхідним для ефективної реалізації reverse engineering. На основі досвіду застосування reverse engineering та аналізу даної проблеми можна представити такі групи труднощів і особливостей: когнітивні, інтерпретативні, дескриптивно-нарративні, психологічні, системні. Розглянемо їх більш детально. Когнітивні труднощі часто зумовлені: стереотипним характером професійного мислення як такого, що включає інтелектуальні навички використання типових когнітивних стереотипів, схем, підходів, візій, які були сформовані в процесі навчання і діяльності на основі відносно невеликої кількості типових архітектур і підходів; незначною кількістю вихідних даних; недостатньо розвинутими когнітивними навичками реконструкції; недостатнім застосуванням аналітичного потенціалу інтелекту, що включає «підміну» аналізу використанням типових схем; недостатньою сформованістю інтелектуальних навичок до визначення і виправлення помилок і невідповідностей; складністю інтелектуальної діяльності в умовах когнітивної невизначеності; недостатністю когнітивної гнучкості; відсутністю інтелектуальних навичок до вирішення «обернених задач» які є сутністю reverse engineering. Інтерпретативні труднощі і складнощі як аспект когнітивних проявляються в недостатній сформованості інтелектуальної здатності до інтерпретації та навичок і готовності до широкого системного і багатомірного розуміння проблематики. Дескриптивно-нарративні труднощі і складнощі проявляється в недостатньо сформованих інтелектуальних і мовленево-інтелектуальних навичках та досвідах описувати та репрезентувати за допомогою як спеціальних мов, так і розмовної (письмової) мови досліджуваний феномен (і його аспекти) як об'єкт і як процес, в форматі нарративу. Психологічні труднощі полягають в недостатньо сформованій мотивації,

інтенціональності, цілепокладанні до вирішення задач шляхом застосування reverse engineering. Системні труднощі і складності зумовлені недостатньою сформованістю як системного мислення, так і складністю його застосування в reverse engineering. Це зумовлено тим що при reverse engineering майже завжди проблема має формат в якому наявним є високий рівень когнітивної невизначеності. Тому визначити системні складові та параметри досліджуваного об'єкта можливо, в переважній більшості, шляхом вирішення аналогічних задач. Розуміння досліджуваної проблеми як процесу визначає шляхи до її варіативного моделювання, що розкриває якісно нові можливості для реалізації reverse engineering.

Розглянемо більш детально вказану проблематику, репрезентуючи особливості деяких типових професійних задач з reverse engineering.

Є програмний код погано документованої або взагалі не документованої системи, потрібно на основі цього коду: побудувати зв'язки між сутностями, діаграму класів; виділити рівні / layers (business layer, data access layer); оцінити якість коду і, можливо, провести ре факторинг. Проблеми, які виникають при цьому, можуть бути вирішені шляхом: вміння «читати» чужий не документований код, тобто розуміти результати його реалізації. В даному випадку ми бачимо герменевтичні, дескриптивно-нарративні і системні складнощі. Важливими є навички будувати зв'язки між класами, оперуючи своїми уявленнями про те, що ці класи виконують. Дана операція формується на основі здатності визначати системність в складних умовах когнітивної невизначеності. Відповідно, неефективність вирішення цього питання зумовлена системними і когнітивними труднощами. Важливим для фахівця є розуміння того, що тільки в «ідеальному світі» існує ідеальний код, а в реальних проектах програмісти можуть не використовувати code style guides і не слідувати визначеним best practices. Відповідно професіоналу необхідно мати знання як ідеалізованих схем, так і бути здатним і готовим працювати з реальними феноменами, які можуть тотально, якісно чи в деталях відрізнятися від ідеальних (формалізованих, типових). Для реалізації і розвитку зазначеної здатності важливо подолати як когнітивні, так і психологічні труднощі, які, перш за все, стосуються навчених і напрацьованих професійних когнітивних алгоритмів і стереотипів. Важливим є вміння користуватись певним набором інструментів (дебагери, дизасемблери, інструменти аналізу трафіку). При недостатній сформованості інтелектуальних навичок до використання вказаного

набору інструментів, що нерідко є наявним, маємо справу з когнітивними труднощами.

Таким чином, провівши аналіз типових проблем (труднощів), які виникають при реалізації reverse engineering в процесі підготовки майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій можна говорити про їх системний характер, що відповідно визначає необхідність формування системи педагогічних стратегій для їх вирішення.

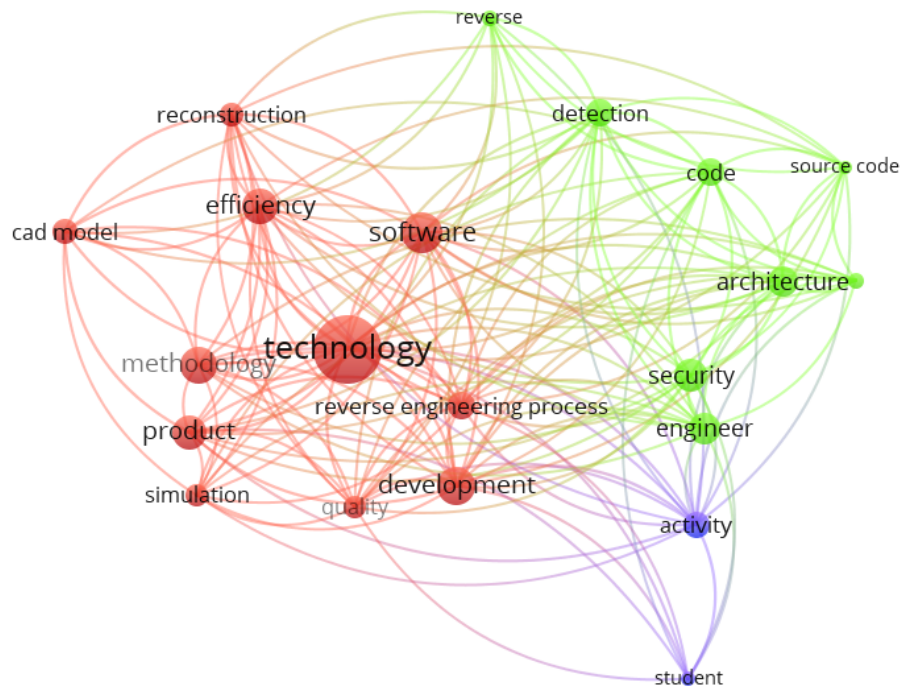
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як підхід до проектування та розроблення програмного забезпечення та як педагогічний підхід, reverse engineering використовується в багатьох галузях науки та техніки, а також в різних освітніх галузях у процесі навчання студентів. Про актуальність використання reverse engineering також свідчить представлена на рисунку онтологія знань, отримана у результаті кластеризації семантичних зв'язків досліджень науковців з даної тематики, побудована з використанням наукометричної бази даних Web of Science в системі VOSviewer [1], [2].

П. Сілапачоте, А. Срісуфаб та С. Шрікосаматара [3] застосували підхід reverse engineering у міждисциплінарному STEM навчанні студентів-біологів. Ними адаптовано методики спільного навчання та спільного викладання із використанням reverse engineering до забезпечення лінійних та нелінійних зворотних зв'язків реального світу й абстрактних математичних термінів та комп'ютерних моделей з метою навчання студентів-біологів системному моделюванню, що відображає складні взаємодії між організмами в природному світі.

Ідея reverse engineering була застосована дослідниками Р. Чжан, В. Луо, Й. Се, Ю. Бай та Ї. Цю у розробці моделі «Теорія-Навчання-Практика» для підготовки майбутніх педагогів [4]. У розробці даної педагогічної моделі «Теорія-Навчання-Практика» ними використаний концептуальний підхід Outcome-based education (OBE) (навчання, орієнтоване на результат). Автори стверджують, що використання reverse engineering в моделі освіти, орієнтованої на результат, надало б можливість не тільки зменшити невідповідності між рівнем якості підготовки вчителів та попитом на вчителів відповідної кваліфікації, але й допомогло б покращити результати впровадження педагогічної освіти [4].

Автори Ш. О'Брайєн і Дж. Петрік Абьюлеса діляться досвідом застосування reverse engineering при навчанні студентів в коледжі Манхетену і це дозволило підвищити на 12,5–14,7 % оцінки за екзамен, отримані студентами [5]. Науковці Л. Сяохон, В. Сяо, К. Кехуе та Х. Сяохон

підкреслюють, що застосування reverse engineering педагогіки дозволяє розвивати у студентів такі якості як кооперативність, алгоритмічне мислення, креативність і вирішення проблем у навчанні дисципліни [6].

Рис. Онтологія знань про reverse engineering, сформована на основі досліджень науковців за 2019–2023 рр., проіндексованих в наукометричній базі даних Web of Science [1], [2]

Науковці Л. Хуамінь, Б. Ксюеху, В. Ксіюю, Л. Хуаймінь, Й. Йінь, Л. Женгіан, Л. Кунже завдяки застосуванню reverse engineering досягли значного покращення практичних здібностей студентів [7]. Аналіз успішності студентів 2015 та 2016 років показав, що кейс-метод зворотного проектування та практика, орієнтована на завдання, стимулювали ентузіазм студентів до розробки програмного забезпечення та покращили результати досягнуті в дипломному проектуванні [7].

Вагомий внесок у розвиток освіти фахівців галузі інформаційних технологій внесли науковці М. Комацу, Х. Абурагані та С. Теаухім [8]. Науковці брали участь у проекті розвитку робочої сили в галузі інженерії, технологій та інновацій, спрямованому на підтримку, залучення інвестицій і збільшення промислового потенціалу Таїланду. У розробці курсів «Вступ до інженерного проектування», «Вступ до підходу до проектування», «Зворотне проектування» тощо, ними був використаний

посібник із системної інженерії NASA [8], який був оприлюднений у рамках програми з наукової та технічної інформації Science and Technical Information (STI) [9], [10], [11]. У результаті навчання із використанням даного посібника студенти досліджують процес життєвого циклу проекту від концепцій до фінальних етапів проектування та застосовувати даний інженерний підхід до своїх проектів [8]. Автори підкреслюють важливість розвитку інженерного мислення студентів на ранніх етапах вивчення курсів системної інженерії.

У роботі І. Клімека, М. Келтіка і Ф. Якаба [12] підкреслено, що не зважаючи на широке використання, reverse engineering не викладається в рамках курсів комп'ютерних наук. Автори аналізують деякі реальні сценарії використання reverse engineering, а також наводять приклади сценаріїв як можна викладати reverse engineering шляхом практичного розв'язання проблем, впровадження моделей та стратегій творчого мислення. На думку науковців reverse engineering можна використовувати як інструмент для стимулювання самомотивації студентів та систематичного розвитку логічного мислення та аналітичних навичок.

Науковець Мухамад Раза Алі (Muhammad Raza Ali) детально зупиняється на причинах чому необхідно приділяти увагу reverse engineering при підготовці майбутніх фахівців з програмування основна з яких полягає у тому що студенти навчаються розуміти чужий програмний код, навіть якщо він не містить документацію [13].

В науковій педагогічній літературі проблематика методологічного осмислення оптимальної реалізації reverse engineering в процесі навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій висвітлена недостатньо. Відповідно не достатньо розкриті стратегії, підходи і методики застосування reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій. Ціннісне осмислення значимості навчання reverse engineering для фахової підготовки майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій, для їх подальшого розвитку і зростання та відповідно розуміючи запити професійних практик, в рамках яких даний напрям часто є визначальним і центральним, ми представляємо зазначену проблематику як актуальну.

Не зважаючи на значний внесок багатьох дослідників в розробку теорії та методики використання reverse engineering у навчанні студентів різних спеціальностей, враховуючи поточний стан досліджень, використання reverse engineering, актуальність цього напрямку та недостатню розробленість у курсах дисциплін з програмування та

системного проектування, зауважуємо, що даний підхід залишається не достатньо вивченим та потребує подальших досліджень.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою дослідження є розробка педагогічних стратегій реалізації reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій на основі теоретичних рефлексій та ціннісного і критичного осмислення освітніх та виробничих практик і досвідів.

Відповідно до зазначеної мети визначено такі **завдання**: визначити основні підходи до використання reverse engineering у процесі навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій; з'ясувати проблеми, які можуть виникати при проведенні reverse engineering у фаховій діяльності; розробити на основі теоретичних рефлексій та ціннісного і критичного осмислення освітніх та виробничих практик і досвідів педагогічні стратегії реалізації reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій; сформулювати рекомендації щодо того які саме програмні продукти варто пропонувати студентам в якості навчальних; визначити перспективи подальших досліджень використання reverse engineering у процесі навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Визначальною методологічною ідеєю даного дослідження є інтегративне застосування компетентнісного [14], [15] і системного [16], [17] трансдисциплінарного [18] підходів та ідей і традицій педагогічної інтеграції [19]. На застосування вказаних підходів формуються педагогічні стратегії реалізації reverse engineering для навчання майбутніх фахівців в галузі інформаційних технологій. На особистісно-професійному рівні вказані стратегії представляють собою особистісно-професійний інструментарій фахівця. Відповідно на цьому рівні педагогічні стратегії є системою, яка інтегрує його здатності, компетентності, навички, рефлексії, досвіди з метою ефективною реалізації reverse engineering. Вказані стратегії можуть бути інтегровані в фахову компетентність чи в системи компетентностей.

В дослідженні застосовані ідеї і досвіди герменевтики і педагогічної герменевтики [20], які ми розглядаємо як шляхи адаптації існуючих у фахівця навичок до вирішення нових завдань в даному випадку реалізації

reverse engineering для навчання майбутніх фахівців в галузі інформаційних технологій. Нами застосовуються методологічно ідеї системної психофізіології зокрема вчення про функціональні системи [21], [22] важливим висновком якого для педагогічної практики є ідея про те, що живий організм виробляє в процесі своєї діяльності «живі інструменти» взаємодії з середовищем на основі визначального значення цілепокладання і отриманого позитивного результату. Відповідно нами розробляється методологічна стратегія цілепокладання до реалізації reverse engineering. В системі ідей які привносить вчення про функціональні системи особливе значення має значимість помилок і перебору варіантів вирішення задач робота над якими розглядається як шлях адаптації і ефективного функціонування. При навчанні і застосуванні reverse engineering визначення помилок і розгляд різних варіантів рішень має особливе професійне значення. Відповідно на основі цієї ідеї разом із застосуванням герменевтичного підходу сформована герменевтична стратегія в системі, якої інтерпретації і розуміння застосовуються для роботи над помилками і як актуальний шлях для перебору варіантів вирішення задач.

Значимим методологічними складовими даного дослідження був феноменологічний підхід який, визначає формування феноменологічної стратегії фахівця. Ми застосували систему підходів які відображають мовленево-інтелектуальну природу людини, а саме нарративний, дискурсивний, дескриптивний. Відповідно на основі вказаних підходів розроблялася нарративна, дискурсивна, дескриптивна педагогічні стратегії. Вказані мовленево-інтелектуальні підходи трансформовані у відповідні особистісно-професійні стратегії трансформуються в специфічні професійні навички роботи в системі reverse engineering.

В методології, а також з метою практичного застосування була використана концепція деконструкції розроблена Жаком Деррідою [23].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

В даному дослідженні нами застосована система методів і підходів визначальними серед яких були: компетентнісний, діяльнісний, системний, інноваційний, філософський, герменевтичний, трансдисциплінарний, психологічний, аксіологічний, нарративний, дискурсивний, дескриптивний, феноменологічний [24], [25], психофізіологічний, холистичний, а також аналіз педагогічних і виробничих досвідів застосування reverse engineering, онтологічний аналіз

знань про reverse engineering на основі досліджень науковців за 2019–2023 рр., проіндексованих в наукометричній базі даних Web of Science.

Нами були застосовані ідеї і традиції їх застосування: трансферу знань, вчення про функціональні системи, педагогічної інтеграції, концепція деконструкції Ж. Дерріди [23], когнітивістики, reverse engineering, професіоналізації. Компетентнісно орієнтовано було проаналізовані особливості освітнього і виробничого застосування спеціальних методик, які використовуються в reverse engineering, а саме: аналіз та розбір програмного забезпечення; побудова абстракцій; використання reverse engineering для тестування та підтримки програмного забезпечення; методика виявлення вразливостей; рефакторинг існуючого коду; а також класи інструментів – відладчик (debugger), дизасемблер (disassembler), аналізатори мережевого трафіку (network traffic analyzer), аналізатори програмного коду.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Питання необхідності активного і цілеспрямованого використання reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій розкривається в ракурсі методологічного чинника системності, що відповідно визначає необхідність розробки системних шляхів її реалізації. Наступною вихідною методологічною складовою розробки педагогічної системи, яка може забезпечити вирішення даного питання нами представляється компетентнісна парадигма в рамках якої особистісно-професійний чинник розуміється як визначальний і системоорганізувальний. Ми формуємо педагогічну систему, виходячи із аналізу особливостей (включаючи типові складнощі і труднощі) професійного функціонування фахівця включаючи його навчання. На основі виділення і практико-технологічного осмислення системи вказаних особливостей професійного функціонування нами визначається проблемне поле в форматі труднощів, складнощів, що частково було розкрито в ракурсі проблематизації, представленої у вступі. Водночас, проблемне поле реалізації reverse engineering є значно ширшим, але представлені труднощі і складнощі визначають його основну і технологічно орієнтовану частину. З позицій визначального чинника когнітивності вирішення як типових, так і ексклюзивних завдань, які визначаються специфікою reverse engineering, пов'язано з особливим інтелектуальним «зануренням» в іншу ментальність, яка представлена в форматі певної розробки. Вказаний когнітивний аспект ми аналізуємо

феноменологічно, звертаючись до діалогізму М. Бубера і, відповідно, розглядаючи його як особливу діалогічну онтологію, яка визначає необхідність цілеспрямованого розкриття діалогічного, комунікативного та інтерпретативного потенціалу особистості фахівця. Відповідно, це визначає не тільки необхідність розвитку особистісних, когнітивних, інтерпретативних і діалогічних здатностей фахівця, а й також і його вміння працювати як одноосібно, так і в команді.

На основі вказаних нами методологічних рефлексій даної проблеми нами виділяється 16 педагогічних стратегій, спрямованих на оптимальну реалізацію reverse engineering в процесі підготовки майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій. Отже, репрезентуємо такі педагогічні стратегії: фахову, інтелектуально-аналітичну, герменевтичну, антиципаційну, феноменологічну, дескриптивну, дискурсивно-комунікативну, наративну, психологічну, творчу, рефлексивну, цілепокладання, мотиваційно-ціннісну, культурну, колегіальності, метафорично-мистецьку, репродуктивну.

Вказані стратегії ми представляємо як методологічну і технологічну основу педагогічної системи, спрямовану на оптимальну реалізацію reverse engineering в процесі підготовки майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій. Відповідно, вказані стратегії мають три рівні своєї реалізації: особистісно-професійний рівень, організаційно-діяльнісний, навчально-технологічний.

Перший «Особистісно-професійний рівень» репрезентує дані стратегії в форматі особистісно-професійного інструментарію фахівця, тобто, як його здатності, включаючи навички, можливості, потенціали, рефлексії, досвіди тощо. Педагогічна система, яка нами розробляється, спрямована на формування і удосконалення даних стратегій як особистісно-професійного інструментарію фахівця. Цей особистісно-професійний інструментарій може бути сформований і відповідно застосований як фрагментарно і виокремлено, так і системно. Системне формування і застосування представляє собою інтеграцію вказаних стратегій особистості до складу цілеспрямовано сконструйованих компетентностей, спрямованих на вирішення як загальних, так і конкретизованих та ексклюзивних професійних завдань.

Другий рівень реалізації зазначених стратегій нами визначається як «Організаційно-діяльнісний». На цьому рівні вказані стратегії цілеспрямовано формуються і реалізуються як організаційні і діяльнісні складові професійної діяльності. Вони по суті, в значній мірі, стають

методологічно-організаційною матрицею професійної діяльності і відіграють роль системного атрактора. Відповідно стратегії спрямовані як на формування ціннісно-сміслових, мотиваційних і методологічних контекстів професійної діяльності, так і на розвиток професійної культури reverse engineering.

Третій рівень реалізації зазначених стратегій нами репрезентується як «Навчально-технологічний». На даному рівні вказані стратегії цілеспрямовано формуються і реалізуються як навчальні, методологічні, методичні, технологічні, а також частково як організаційні і діяльнісні складові професійної і освітньої діяльності. Хоча робота з reverse engineering містить значимий аспект творчості, ми робимо акцент на проблематиці технологічності. Це зумовлено тим, що reverse engineering по суті, навіть при роботі з окремими зразками, має справу з певними окремими технологіями, з цілим їх спектром чи з результатом їх реалізації.

Розглянемо тезисно представлені вище педагогічні стратегії використання reverse engineering в підготовці майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій.

Фахова стратегія є визначальною, провідною і системоорганізувальною. Сміслом даного рівня є трансформація, спрямування, конкретизація професійних знань з метою їх ефективного застосування в reverse engineering, а також на їх основі формування відповідних специфічних когнітивних навичок. Фахова стратегія на особистісно-професійному рівні представляється в форматі інтеграції значної кількості необхідних для вирішення специфічних завдань reverse engineering фахових компетентностей, досвідів, професійного світогляду, культури, інтенцій, смислів, цінностей і етики. Тобто, наявний професійний потенціал фахівця вибірково актуалізується, трансформується і спрямовується на реалізацію специфічних завдань reverse engineering. На організаційно-діяльнісному рівні така актуалізація професійного потенціалу реалізується як цілеспрямовано так і контекстуально (в процесі професійної діяльності) і інтуїтивно як керівником проекту так і кожним фахівцем на основі застосування проблемного і цільового підходів, які дають можливість оновити чи набути необхідні для вирішення задач reverse engineering знання, вміння, навички, візії, розуміння, методології, методики тощо. На даному рівні професійний потенціал розкривається також шляхом застосування практико-технологічних підходів, через актуалізується професійної культури і комунікації.

На навчально-технологічному рівні реалізується ті ж аспекти, що й на організаційно-діяльнісному, але додаються наукова, методологічна і педагогічна складові, спрямовані на вирішення даного питання. Таким чином, на даному рівні професійний потенціал фахівця цілеспрямовано актуалізується, спрямовується, ціннісно орієнтується і трансформується та налаштовується на вирішення певного типу задач reverse engineering. Це реалізується шляхом застосування методологічних, педагогічних, аксіологічних, мотиваційних, соціально-педагогічних, психологічних і наукових підходів.

Інтелектуально-аналітична стратегія. Дана стратегія включає актуалізацію як професійного інтелекту так і когнітивної сфери в цілому. Особливе значення в системі даної стратегії мають аналітичні здібності і навички як такі що сприяють проведенню детального аналізу проблеми з метою її структурування, деталізації, визначення актуальних і прихованих смислів і значень, взаємозв'язків, протиріч, залежностей, закономірностей, стилів, ймовірних помилок тощо. В рамках даної стратегії актуальною є застосування елементів методології деконструкції розробленої Жаком Деррідою [23]. Навчально-технологічний і організаційно-діяльнісний рівні даної стратегії реалізуються шляхом актуалізації аналітичних навичок, перш за все, із застосуванням завдань, характерних для reverse engineering. Тобто, ми вказуємо на необхідність формування цілеспрямованої спрямованості інтелекту та розвитку *специфічних професійних інтелектуальних цінностей reverse engineering*. Водночас, важливим є підтримання «загального» високого рівня аналітико-синтетичних здатностей інтелекту як фонових, що є важливим для вирішення складних нетипових завдань.

Герменевтична стратегія. Дана стратегія, яка є за своєю сутністю когнітивною, визначає здатності фахівця до інтерпретації і широкого та варіативного розуміння проблематики, яка досліджується. Інтерпретації важливі для: пошуку необхідного і часто нестандартного чи, навпаки, оптимального, чи спрощеного вирішення проблеми; перебору варіантів рішень і осмислень; виправлення, інтерпретації і пошуку помилок; реалізації широкого професійного кругозору і світогляду; здатності створити на основі заданого зразка свій варіант, який може бути більш ефективний ніж вихідний зразок; для пошуку зв'язків, закономірностей, системностей, варіативностей в досліджуваній проблемі; осмислення і рефлексій досвідів, практик і складних ситуацій. Навчально-технологічний і організаційно-діяльнісний рівні даної стратегії реалізуються шляхом

актуалізації інтерпретативних навичок, перш за все, із застосуванням завдань характерних для reverse engineering. Важливим є формування здатностей до системного, багатомірного, варіативного, феноменологічного розуміння досліджуваної проблематики.

Антиципаційна стратегія. Дана стратегія полягає у здатності фахівця до прогнозування і моделювання діяльності системи, коду, програми, пристрою. Дана здатність є інтегративною і містить, як когнітивний, так і емоційний компоненти. Навчально-технологічний і організаційно-діяльнісний рівні даної стратегії реалізуються шляхом розгляду задач і завдань, які пов'язані з моделюванням діяльності і з прогнозуванням її розгортання в майбутньому. Завдання reverse engineering можуть бути реалізовані шляхом проєкції в майбутнє і зворотнім шляхом – з майбутнього в теперішній час. Вміння уявити і змоделювати як працює програма певною мірою є шляхом до розкриття її архітектури.

Феноменологічна стратегія. Дана стратегія полягає в здатності фахівця до розгляду певної проблеми, зразка, програми тощо з позицій «чистої свідомості» в рамках якої попередні досвіди, уявлення, знання тимчасово не враховуються. Такий підхід дає можливість побачити досліджувану проблему в цілісності, в повноті, в сутності як особливий неповторний феномен. Навчально-технологічний і організаційно-діяльнісний рівні даної стратегії реалізуються шляхом пропозицій вирішувати завдання значної складності без опори на інструкції, досвіди, знання. Даний стратегія як антиципаційна актуалізує холістичне, творче та інтуїтивне осмислення досліджуваної проблематики.

Дескриптивна стратегія. Ця стратегія полягає в здатності фахівця розгляду репрезентації певної проблеми, зразка, програми в описовому форматі. Тобто, сутність полягає у вмінні описати проблему як спеціальними мовами, так і розмовною, що дає можливість розкрити її цілісно, багатомірно, феноменологічно і визначити таким чином шляхи до її вирішення. Навчально-технологічний і організаційно-діяльнісний рівні даної стратегії реалізуються шляхом навчання детально, варіативно, узагальнюючи і виділяючи частини описувати досліджувану проблему формуючи таким чином специфічний опис, наратив і створюючи особливий цілісний образ.

Дискурсивно-комунікативна стратегія. Дана стратегія полягає в здатності фахівця вміти ефективно комунікувати з даної проблеми та формувати особливий професійний дискурс як соціально-комунікативний

феномен і як специфічне професійне середовище та смисловий контекст, які створюють дискурсивно-інтелектуальні передумови формування смислів та ідеї і таким чином актуалізують шляхи вирішення проблеми. Ця стратегія в значній мірі може бути сформована на основі м'яких навичок, але її специфікою є професійно-комунікативна спрямованість на reverse engineering.

Наративна стратегія. Дана стратегія полягає в здатності фахівця вмінні формувати як усні, так і письмові наративи на основі як основних спеціальних мов і символів, так і шляхом застосування розмовної мови. Наративна стратегія є значимою тому, що наративність в значній мірі лежить в основі вербального інтелекту і є ефективним способом пізнання і творчості. Через розповіді, описи, через спілкування, через актуалізації інтертекстуальності і прихованих, і варіативних смислів та ідей, які є наявними в мовних феноменах, фахівець може визначити шляхи до вирішення проблеми, яка виникла в процесі застосування reverse engineering. Вказані три стратегії дескриптивна, дискурсивно-комунікативна і наративна є взаємозв'язаними і взаємодоповнювальними та представляють собою *мовленнєво-інтелектуальну матрицю reverse engineering*.

Психологічна стратегія спрямована на формування у фахівця здатності до психологічно орієнтованого розуміння проблематики. Визначальним аспектом в даній стратегії є вміння на основі осмислення продукту, який підлягає reverse engineering зрозуміти психологічний і перш за все ментальний стан розробника, його професійно-ментальну спрямованість тощо, щоб таким чином знайти шлях до вирішення проблеми. Метафорично це можна представити як «Через знання психології та когнітивних стилів, стереотипів, патернів, алгоритмів розробника до визначення структури і функції продукту»

Творча стратегія полягає в актуалізації здатності фахівця на основі представлених зразків знаходити шлях до розуміння їх автентичної структури і специфіки функціонування так і вміння створювати якісно відмінні за структурою але наближені чи ідентичні за функціонуванням продукти. Тобто reverse engineering в такому випадку реалізується не шляхом копіювання, а через створення нового. Метафорично це можна представити як «Модель (еквівалентна або краща за) Продукт» і розкрити в фразі «Через творчість до створення нового зразка, який структурно і функціонально є ідентичним чи кращим за вихідний продукт».

Культурна стратегія спрямована на формування навичок фахівця

зрозуміти особистісну, професійну і національну культуру розробника. Культура в системі якої знаходиться розробник майже завжди має певний вплив на продукт який ним розробляється. Сутність даної стратегії метафорично представляється висловом: «Від розуміння культури до розкриття структури і функції продукту, створеного в культурній (професійній) системі». Наприклад, характерні для японської культури педантизм, відповідальність, честь і схильність до мініатюризації певною мірою є культурною передумовою створення ними надійних мікросхем.

Наступні стратегії ми представимо оглядово.

Рефлексивна стратегія має на меті стимулювати здатність фахівця до рефлексії своєї діяльності з метою її оптимізації і корекції та розвитку здатності співпрацювати в команді з іншими при вирішенні завдань які виходять за межі компетентності.

Стратегія цілепокладання спрямована на розвиток стійких навичок цілепокладання як важливої психічно-ментальної передумови ефективної діяльності.

Мотиваційно-ціннісна стратегія формується з метою розвитку мотивації до реалізації reverse engineering. Вказана стратегія є досить складною і багатоплановою тому що мотивація має включати перш за все формування первинно, вихідного базового інтересу до reverse engineering, а також розвиток «специфічних» мотивацій до багатьох складових цієї діяльності.

Метафорично-мистецька стратегія має на меті актуалізувати інтелектуальну сферу фахівця шляхом активного застосування метафор; стимулювати застосування емоційного інтелекту; розкрити цілісне емоційно насичене сприйняття і розуміння проблематики; стимулювати використання емоційного потенціалу особистості; активувати образно-емоційне сприйняття. Вказані психологічні аспекти на які спрямована дана стратегія цілеспрямовано застосовуються в процесі реалізації reverse engineering.

Репродуктивна стратегія спрямована на формування інтелектуальних і професійних установок та навичок спрямованих на максимальне відтворення в моделі, яка розробляється структури і функції вихідного первинного зразка (продукту). Метафорично це можна представити як «Модель еквівалентна Зразку».

Колегіальна стратегія спрямована на ефективну реалізацію reverse engineering в системі колективної роботи. Дана стратегія є однією з основних і значною мірою формується на основі наявних у фахівця м'яких навичок.

Представимо деякі значимі аспекти застосування *фахової стратегії* реалізації reverse engineering для навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій. Основні підходи до використання reverse engineering у процесі навчання майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій можуть включати:

Аналіз та розбір наявного програмного забезпечення: студенти можуть вивчити код наявних програм, аналізувати його, визначати недоліки та пропонувати свої власні рішення для поліпшення функціональності, ефективності та якості програм. Набуття навичок аналізу і розуміння чужого коду (source code) є дуже важливим у становленні майбутнього професіонала.

Побудова абстракцій: reverse engineering може бути використано для вивчення як конкретних деталей програмного коду, так і вивчення абстракцій та загальних концепцій, виділяти application layers – бізнес-рівень, рівень доступу до даних тощо. Це допоможе студентам побачити більшу картину та зрозуміти, як компоненти програми працюють разом.

Використання reverse engineering для тестування та підтримки програмного забезпечення: студенти можуть використовувати reverse engineering для тестування та підтримки програмного забезпечення, зокрема, для виявлення та виправлення помилок, підвищення ефективності та забезпечення якості програм.

Виявлення вразливостей: використання reverse engineering може допомогти студентам визначити програмні вразливості та шляхи їх усунення. Це може бути особливо корисним для тих, хто вивчає кібербезпеку.

При використанні reverse engineering студенти знайомляться з такими класами інструментів як відладчик (debugger), дизасемблер (disassembler), аналізатори мережевого трафіку (network traffic analyzer), аналізатори програмного коду.

У деяких випадках reverse engineering потребує проведення рефакторингу існуючого коду, що буде формувати навички студентів в проведенні останнього.

Розглянемо також проблеми, які можуть виникати при проведенні reverse engineering. Розглянемо також проблеми, які можуть виникати при проведенні reverse engineering. Аналіз і вміння вирішувати представлені нижче проблеми є важливою складовою використання reverse engineering, як освітньому процесі, так і в професійній діяльності. Це, відповідно, сприяє професіоналізації фахівця та розкриттю його творчого потенціалу.

Відсутність документації: часто власники програмних продуктів не зберігають документацію про свій продукт або зберігають її у формі, яка не дозволяє зрозуміти його роботу. Це може ускладнити проведення reverse engineering та зробити його більш часомістким та складним. З іншого боку таке обмеження спонукає особу, що працює з кодом, приділяти більше увагу аналізу та набувати навичок у цьому процесі.

Складність коду: код програмного продукту може бути складним та недостатньо структурованим, що може ускладнити розуміння його роботи та проведення reverse engineering. Для подолання проблеми складності коду можна використовувати методи аналізу коду, такі як аналіз залежностей, аналіз потоку даних та інші.

Code smell issues: код програмного продукту може бути неякісним з точки зору архітектури, дизайну, ефективності, читабельності, безпеки та інших аспектів. Це поняття тісно пов'язано з вище згаданими поняттями рефакторингу, проведення якого в даному випадку є необхідним.

Сформуємо рекомендації щодо того, які саме програмні продукти варто пропонувати студентам в якості навчальних, тобто тих reverse engineering яких потрібно провести:

Дипломні або курсові проекти минулих років. Використовувати при цьому слід лише ті роботи, які оцінені позитивно, в іншому випадку можливий значний негативний вплив code smell issues. Студент має отримати доступ не до всієї роботи, а лише до програмного коду.

Відкриті (public) проекти на GitHub. Педагог має зробити попередній вибір тих проектів, якість, обсяг та тематика підходять до курсу викладання.

Програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом SourceForge.

Окремо також слід розглянути можливість застосування reverse engineering при навчанні коли студенти розбиваються на підгрупи і в якості об'єкту використовують роботи інших учасників підгрупи, плануємо приділити цьому увагу в подальших дослідженнях.

Застосування reverse engineering може допомогти студентам майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій розвивати такі навички та уміння:

Аналітичні навички: студенти вчать аналізувати програмне забезпечення, розбивати його на складові частини та розуміти, як вони взаємодіють між собою.

Знання архітектури програмного забезпечення: студенти можуть навчитись розуміти, як певне програмне забезпечення працює з точки

зору архітектури та знаходити способи покращення його ефективності та функціональності.

Розуміння захисту програмного забезпечення: проведення reverse engineering допомагає студентам розуміти захист програмного забезпечення та виявляти слабкі місця, які можуть бути використані для злому.

Розробка тестових сценаріїв: студенти можуть навчитись розробляти тестові сценарії для програмного забезпечення, щоб перевіряти його роботу та виявляти помилки.

Знання асемблера та мов низького рівня: студенти можуть навчитись розуміти код на асемблері та мовах низького рівня, що допоможе їм більш детально зрозуміти роботу програмного забезпечення та можливості оптимізації його роботи.

Креативне мислення: reverse engineering може сприяти розвитку професійно орієнтованого креативного мислення студентів, оскільки вони повинні знаходити нові способи розв'язання проблем та використовувати різноманітні підходи для розуміння програмного забезпечення.

Вміння співпрацювати в команді: процес розбору програмного забезпечення може бути складним завданням, що вимагає співпраці з іншими студентами, що допомагає формувати комунікаційні навички та вміння працювати в команді.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

1. На основі аналізу професійної специфіки reverse engineering та визначення типових складнощів і труднощів, які виникають в процесі реалізації даного напрямку, сформоване проблемне поле, на основі осмислення якого розроблено педагогічні стратегії, спрямовані на ефективну реалізацію reverse engineering в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій. При реалізації reverse engineering вказані педагогічні стратегії є системними і наскрізними. Відповідно, вони мають як методологічний, організаційний, так і практико-технологічний та особистісний виміри. Ці стратегії є методологічною і практико-технологічною основою даної педагогічної системи.

2. Педагогічні стратегії реалізації reverse engineering мають три рівні. На першому «Особистісно-професійному рівні» вони розглядаються як особистісно-професійного інструментарій фахівця і представляють собою

його здатності, включаючи навички, рефлексії, досвіди тощо. Вказані стратегії при необхідності можуть бути інтегровані в цілеспрямовано задані компетентності. Другий рівень представлений як «Організаційно-діяльнісний», в рамках якого вказані стратегії реалізуються як організаційні і діяльнісні складові професійної діяльності. Третій рівень – «Навчально-технологічний» репрезентує вказані стратегії як навчальні, методологічні, методичні, технологічні, а також частково як організаційні і діяльнісні складові професійної і навчальної діяльності.

3. У даній педагогічній системі виділяється 16 педагогічних стратегій: фахова, інтелектуально-аналітична, герменевтична, антиципаційна, феноменологічна, дескриптивна, дискурсивно-комунікативна, наративна, психологічна, творча, рефлексивна, цілепокладання, мотиваційно-ціннісна, культурна, колегіальності, метафорично-мистецька, репродуктивна. Переважна частина вказаних стратегій на особистісно-професійному рівні є в своїй сутності когнітивними інструментами професійної діяльності, що сприяють реалізації центральної фахової стратегії, яка спрямовується і адаптується для вирішення завдань reverse engineering.

4. З позицій методологічного осмислення наявних практик і досвідів для ефективного використання reverse engineering у процесі навчання актуальним є наявність таких навчальних компонентів як: аналіз та розбір наявного програмного забезпечення; побудова абстракцій; використання reverse engineering для тестування та підтримки програмного забезпечення; виявлення вразливостей; знайомство з такими класами інструментів як відладчик (debugger), дизасемблер (disassembler), аналізатори мережевого трафіку (network traffic analyzer), аналізатори програмного коду; проведення рефакторингу існуючого коду.

5. Навчання reverse engineering, в свою чергу, є значимою та інтегруючою теорію і практику дисципліною, яка дає можливість набути особливого професійного і інтелектуального досвіду, розкриває когнітивний, творчий і особистісний потенціали, що сукупно сприяє професіоналізації майбутнього фахівця і відповідно розвиває такі значимі особистісно-професійні і ментальні складові його професійної діяльності: аналітичні навички, які спрямовані на вирішення професійних завдань, та загальну когнітивну здатність до аналізу, знання і розуміння архітектури програмного забезпечення, розуміння захисту програмного забезпечення та практичні навички роботи з ним, інтелектуальні навички розробки тестових сценаріїв, знання асемблеру та інших мов низького рівня,

професійно орієнтоване креативне мислення, вміння співпрацювати в команді над вирішенням фахових завдань, включаючи задачі, які наявні в системі reverse engineering.

Перспективи подальших досліджень. Планується продовжити формування педагогічної системи, спрямованої на підготовку майбутніх фахівців галузі інформаційних технологій на основі застосування reverse engineering, що включає подальшу детальну і практично орієнтовану розробку педагогічних стратегій із інтегративним застосуванням інформаційного, компетентнісного, антропологічного, інноваційного, психологічного підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Clarivate: Web of Science. (2023). [Online]. Available: <https://www.webofscience.com/> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [2] Centre for Science and Technology Studies, Leiden University. The Netherlands. VOSviewer – Visualizing scientific landscapes, 2023. [Online]. Available: <https://www.vosviewer.com/> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [3] P. Silapachote, A. Srisuphab, and S. Srikosamatara, A Reverse Engineering Approach to Teach Biology Students, in *International Conference on Teaching, Assessment and Learning (TALE), Mathematical Complexity in Ecology Interdisciplinary teaching connects mathematical literacy and outdoor practice*, 2014, pp. 141–147.
- [4] R. Zhang, W. Luo, Y. Xie, Y. Bai and Y. Qiu, The Construction and Application of the 'Theory-Training-Practice (TTP)' Model of Teacher Education Based on OBE, in *Proceedings – 2021 10th International Conference of Educational Innovation through Technology*, 2021, pp. 33–38.
- [5] O'Brien Shannon, J. Patrick Abulencia, «Learning through reverse engineering», *American Society for Engineering Education*, 2010. [Online]. Available: <https://peer.asee.org/learning-through-reverse-engineering> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [6] Liu Xiaohong, Wang Xiao, Xu Kexue and Hu Xiaoyong, «Effect of Reverse Engineering Pedagogy on Primary School», *Journal of Intellience*, № 11, p. 36, 2023. [Online]. Available: <https://www.mdpi.com/2079-3200/11/2/36/pdf> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [7] Liu Huaming, Bi Xuehui, Wang Xiuyou, Li Huaimin, Yang Ying, Liu Zhengyan, Liu Kunzhe, Application of Reverse Engineering in Software

- Engineering Teaching: Combining case teaching with task driven Teaching, in *ICDEL 2021: 2021 the 6th International Conference on Distance Education and Learning*, 2021. [Online]. Available: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3474995.3475038> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [8] M. Komatsu, H. Aburatani, S. Teawhim, Approach to the Engineering Education applying NASA Systems Engineering, in *ICBIR 2022–2022 7th International Conference on Business and Industrial Research, Proceedings*, 2022, pp. 149–154.
- [9] Steven R. Hirshorn, Linda D. Voss, and Linda K. Bromley, *Nasa systems engineering handbook*. No HQ-E-DAA-TN38707, 2017.
- [10] *Systems Engineering Handbook*, NASA/SP-2007-6015 Rev 1, December 2007.
- [11] M. Komatsu, A. Hideaki, and T. Sanit, «Application of the Reverse Engineering as an early Engineering Education», *Proceedings IEEE TENCON*, 2020, pp. 1328–1333.
- [12] Ivan Klimek, Marián Keltika and František Jakab, «Reverse Engineering as an Education Tool in Computer Science», in *Conference: Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA), 9th International Conference on*, 2011. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/261298805_Reverse_engineering_as_an_education_tool_in_computer_science Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [13] Raza Ali Muhammad, *Why Teach Reverse Engineering?* 2005. [Online]. Available: https://reversingproject.info/project_repository/reversing_references/pdf/Why_Teach_Reverse_Engineering.pdf Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [14] J. Raven, and J. Stephenson, Eds; *Competence in the learning society*. New York: P. Lang, 2001.
- [15] J. Raven, *Education, values, and society: The objectives of education and the nature and development of competence*. London: HK Lewis, 1977.
- [16] J. P. Spillane, J. L. Seelig, N. L. Blaushild, D. K. Cohen, & D. J. Peurach, «Educational system building in a changing educational sector: Environment, organization, and the technical core», *Educational Policy*, № 33(6), p. 846–881, 2019.
- [17] О. В. Ключко, Математичне моделювання систем і процесів в освіті/педагогіці. Вінниця, Україна, 2019.
- [18] N. Budwig, & A. J. Alexander, «A transdisciplinary approach to student

- learning and development in university settings», *Frontiers in psychology*, № 11, p. 576250, 2020.
- [19] G. M. Morel, & J. M. Spector, *Foundations of educational technology: Integrative approaches and interdisciplinary perspectives*. Taylor & Francis, 2022. [Online]. Available: <https://www.routledge.com/Foundations-of-Educational-Technology-Integrative-Approaches-and-Interdisciplinary/Morel-Spector/p/book/9781032208534> Дата звернення: Квіт. 01, 2023.
- [20] A. Wiercinski, Ed., *Hermeneutics of Education: Exploring and Experiencing the Unpredictability of Education* Paperback. LIT Verlag Münster, 2020.
- [21] В. М. Федорець, Особливості формування здоров'язберезувальної компетентності вчителів фізичної культури на основі вчення про функціональні системи. ББК 74.204. 2 К63, 265. 2014.
- [22] O. V. Klochko, V. M. Fedorets, M. P. Shyshkina, T. R. Branitska, & N. P. Kravets, Using the augmented / virtual reality technologies to improve the health-preserving competence of a physical education teacher. AET, 2022, 726, 2020.
- [23] J. Derrida, *Deconstruction. The Routledge Companion to Critical and Cultural Theory*, 2010.
- [24] E. Husserl, *Logical Investigations: Prolegomena to pure logic*, 2000.
- [25] E. Husserl, *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, vol. 39, Springer-Verlag, 2008.

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR USING REVERSE ENGINEERING IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY

Vasyl Fedorets,

PhD in Medicine, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Administration and Special Education Educational and Scientific Institute of Management and Psychology SIHE «University of Educational Management». Kyiv, Ukraine;

Associate Professor of the Department of Psychological and Pedagogical Education and Social Sciences, Municipal Higher Education Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education". Vinnytsia, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-9936-3458>
bruney333@yahoo.com

Oleksandr Sharyhin,

PhD in Technical Sciences, Project Lead, Miratech.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0009-0006-9405-6997>
exhaustic@gmail.com

Oksana Klochko,

Doctor Habilitation of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Professor of the Department of Mathematics and Informatics,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.
Vinnytsia, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-6505-9455>
klochkoob@gmail.com

Abstract. The article, based on methodological reflections and analysis of practices, presents pedagogical strategies aimed at using reverse engineering to train future specialists in the field of information technologies. These strategies are developed based on the analysis of typical difficulties and difficulties that arise in the process of educational and industrial application of reverse engineering. Three levels are defined in the pedagogical strategies for the implementation of reverse engineering: the first – "Personal-professional level", which represents the personal-professional toolkit of a specialist, is a system that integrates his abilities for the purpose of effective implementation of reverse engineering; the second – "Organizational-activity level" represents ways of implementing these strategies in the process of professional activity of a specialist; the third – "Educational and technological level" represents these strategies as educational, methodological, methodical, and practical-technological tools for the organization and direction of the educational process. On the "Personal-professional level", on the basis of the indicated strategies, professionally significant competences or their systems can be formed. We, in this pedagogical system, distinguish the following strategies that are system-organizing and determining for the educational and industrial implementation of reverse engineering: professional, intellectual-analytical, hermeneutic, descriptive, discursive-communicative, narrative, psychological, creative, reflective, goal-setting, anticipatory, phenomenological, motivational-value, cultural, collegiality, metaphorical-artistic, reproductive. The indicated pedagogical strategies, in their vast majority, at the personal and professional level, represent professional and intellectual tools of professional activity that contribute

to the implementation of the central professional strategy. Purposeful use of reverse engineering in the educational process helps to reveal the cognitive, creative and personal potential of future specialists and promotes their professionalization and, accordingly, develops such important personal and professional abilities, which include: analytical skills, knowledge of software architecture and software protection, development skills test scripts, knowledge of assembler and low-level languages, professionally oriented creative thinking, ability to work in a team, etc.

Keywords: pedagogical strategies for the implementation of reverse engineering; specialists in the field of information technologies; professionalization; innovations; reverse engineering; methodology.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Clarivate: Web of Science. (2023). [Online]. Available: <https://www.webofscience.com/> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [2] Centre for Science and Technology Studies, Leiden University. The Netherlands. VOSviewer – Visualizing scientific landscapes, 2023. [Online]. Available: <https://www.vosviewer.com/> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [3] P. Silapachote, A. Srisuphab, and S. Srikosamatara, A Reverse Engineering Approach to Teach Biology Students, in *International Conference on Teaching, Assessment and Learning (TALE), Mathematical Complexity in Ecology Interdisciplinary teaching connects mathematical literacy and outdoor practice*, 2014, pp. 141–147.
- [4] R. Zhang, W. Luo, Y. Xie, Y. Bai and Y. Qiu, The Construction and Application of the 'Theory-Training-Practice (TTP)' Model of Teacher Education Based on OBE, in *Proceedings – 2021 10th International Conference of Educational Innovation through Technology*, 2021, pp. 33–38.
- [5] O'Brien Shannon, J. Patrick Abulencia, «Learning through reverse engineering», *American Society for Engineering Education*, 2010. [Online]. Available: <https://peer.asee.org/learning-through-reverse-engineering> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [6] Liu Xiaohong, Wang Xiao, Xu Kexue and Hu Xiaoyong, «Effect of Reverse Engineering Pedagogy on Primary School», *Journal of Intellience*, № 11, p. 36, 2023. [Online]. Available: <https://www.mdpi.com/2079-3200/11/2/36/pdf> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [7] Liu Huaming, Bi Xuehui, Wang Xiuyou, Li Huaimin, Yang Ying, Liu

- Zhengyan, Liu Kunzhe, Application of Reverse Engineering in Software Engineering Teaching: Combining case teaching with task driven Teaching, in *ICDEL 2021: 2021 the 6th International Conference on Distance Education and Learning*, 2021. [Online]. Available: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3474995.3475038> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [8] M. Komatsu, H. Aburatani, S. Teawhim, Approach to the Engineering Education applying NASA Systems Engineering, in *ICBIR 2022-2022 7th International Conference on Business and Industrial Research, Proceedings*, 2022, pp. 149–154.
- [9] Steven R. Hirshorn, Linda D. Voss, and Linda K. Bromley, *Nasa systems engineering handbook*. No HQ-E-DAA-TN38707, 2017.
- [10] *Systems Engineering Handbook*, NASA/SP-2007-6015 Rev 1, December 2007.
- [11] M. Komatsu, A. Hideaki, and T. Sanit, «Application of the Reverse Engineering as an early Engineering Education», *Proceedings IEEE TENCON*, 2020, pp. 1328–1333.
- [12] Ivan Klimek, Marián Keltika and František Jakab, «Reverse Engineering as an Education Tool in Computer Science», in *Conference: Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA), 9th International Conference on*, 2011. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/261298805_Reverse_engineering_as_an_education_tool_in_computer_science Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [13] Raza Ali Muhammad, *Why Teach Reverse Engineering?* 2005. [Online]. Available: https://reversingproject.info/project_repository/reversing_references/pdf/Why_Teach_Reverse_Engineering.pdf Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [14] J. Raven, and J. Stephenson, Eds; *Competence in the learning society*. New York: P. Lang, 2001.
- [15] J. Raven, *Education, values, and society: The objectives of education and the nature and development of competence*. London: HK Lewis, 1977.
- [16] J. P. Spillane, J. L. Seelig, N. L. Blaushild, D. K. Cohen, & D. J. Peurach, «Educational system building in a changing educational sector: Environment, organization, and the technical core», *Educational Policy*, № 33(6), p. 846–881, 2019.
- [17] О. В. Ключко, Математичне моделювання систем і процесів в освіті/педагогіці. Вінниця, Україна, 2019.

- [18] N. Budwig, & A. J. Alexander, «A transdisciplinary approach to student learning and development in university settings», *Frontiers in psychology*, № 11, p. 576250, 2020.
- [19] G. M. Morel, & J. M. Spector, *Foundations of educational technology: Integrative approaches and interdisciplinary perspectives*. Taylor & Francis, 2022. [Online]. Available: <https://www.routledge.com/Foundations-of-Educational-Technology-Integrative-Approaches-and-Interdisciplinary/Morel-Spector/p/book/9781032208534> Data zvernennia: Kvit. 01, 2023.
- [20] A. Wiercinski, Ed., *Hermeneutics of Education: Exploring and Experiencing the Unpredictability of Education* Paperback. LIT Verlag Münster, 2020.
- [21] V. M. Fedorets, *Osoblyvosti formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti vchyteliv fizychoi kultury na osnovi vchennia pro funktsionalni systemy*. BBK 74.204. 2 K63, 265. 2014.
- [22] O. V. Klochko, V. M. Fedorets, M. P. Shyshkina, T. R. Branitska, & N. P. Kravets, *Using the augmented / virtual reality technologies to improve the health-preserving competence of a physical education teacher*. AET, 2022, 726, 2020.
- [23] J. Derrida, *Deconstruction. The Routledge Companion to Critical and Cultural Theory*, 2010.
- [24] E. Husserl, *Logical Investigations: Prolegomena to pure logic*, 2000.
- [25] E. Husserl, *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, vol. 39, Springer-Verlag, 2008.

Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-208-220](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-208-220)

UDK 371.32=11

Tahira Khasmammadova Oruc qızı,

Ph.D. candidate in pedagogy,

English language teacher of secondary school No. 3,

Gazakh district.

Baku, Azerbaijan.

 <https://orcid.org/0000-0003-0706-7518>

THE USE OF COGNITIVE READING STRATEGY IN TEACHING ENGLISH

Abstract. This article presents the implementation of cognitive strategies to improve reading comprehension skills in English in secondary schools. The study aims to gain a better understanding of the cognitive strategies that motivate students to read and comprehend English. The article covers five cognitive techniques: predicting, questioning as you read, visualizing as you read, using graphic diagrams to summarize the story, and answering comprehension questions after reading. Students' reading comprehension through the application of cognitive strategies is the most significant expectation in English language teaching. They should interpret short stories in English using cognitive strategies in the reading process. Moreover, observations prove that students have problems understanding texts and participating in various interactive activities in reading. The research enrolls twenty-five students majoring in V–VI (15 girls and 10 boys) grades to participate in the study to achieve the goals. Data were collected based on a pre-and post-study outcome questionnaire. The analysis showed that the participants were unaware of the cognitive strategies. Nevertheless, the participants eventually recorded valuable insights about the usefulness of cognitive strategies. The study's findings demonstrated that applying cognitive skills to reading comprehension helps readers comprehend texts and briefly activates their ability to visualize them. Reading comprehension also increases participants' desire to set reading objectives and derive new meanings from the text. The article provides a step-by-step description of the cognitive strategies' stages and activities. It was believed that learners at these stages were important for their efficient mastery of reading. Teachers also mentioned that adapting contemporary methods to cognitive strategies is not a problem. Therefore, the research paper is a source of data that aids in identifying students' English reading difficulties.

Keywords: cognitive strategy; predicting; visualizing; questioning; summarizing.

INTRODUCTION / ВСТУП

Formulation of the problem. The number of people learning English has increased Azerbaijan's integration into global markets. As a result, English is regarded as a language that, as a medium of general communication, can keep up with the expanding demands of the information world. Understanding new information in English requires reading, and mastering this skill becomes a complex process that calls for the active involvement of language learners. For this purpose, the most significant expectation for the new educational programs is to improve reading abilities, one of the most crucial language skills in English. Additionally, reading comprehension is regarded as one of the most required and challenging skills to master English. In the last five years, several topics explaining the linguistic basics of reading have been written in Azerbaijan, but it is hardly seen any research work has been conducted on topic of the methodology of applying reading with cognitive strategies [1].

Analysis of major research and publications. Recent studies have attempted to define this term using a variety of perspectives on English reading comprehension. Reading is defined as reading, reviewing, and translating words in Gardner, Berant, Hajishirzi, Talmor, and Min's (2019) [10] explanation of the distinction between reading and reading comprehension in English. Reading comprehension is the ability to decipher a text's meaning through analysis. Moreover, reading comprehension is also known as the acquisition of textual information. According to H. Küçükolu [11] reading comprehension entails two related skills: 1) the ability to decipher symbols on the page by reading the words in the text; 2) the ability to comprehend the language by comprehending the meaning of words and sentences. According to Fitriasia, Tan, and Yusuf (2015), [8] context is crucial for improving cognitive strategies for English reading comprehension and predicting the text's meaning.

Reading in English has typically been viewed as a passive activity. The texts provided in the textbooks were not read or understood by the students, who instead preferred their own grammatically correct translation (S. Rasulova, 2008) [3].

In addition, it was enough to recognize the words given in the text, and students had difficulty reconstructing the meaning while reading the text. Constructing meaning for a text was thought of as a decoding process. Reading comprehension was considered a passive skill, where the students read the text

and understand the questions. This method described reading comprehension as interpretation rather than the construction of meaning, and as a result, students did not know what to do when faced with difficulties. Meaning construction was frequently described as connecting new information to previously held knowledge in writing texts. The research drove the following research questions to examine these issues in students' reading:

1) What difficulties do students face in reading and understanding English?

2) What strategies should be applied in reading and understanding English?

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Such understanding of the relevance of this work allowed to formulate the **purpose** of this study – implementation of cognitive strategies to improve reading comprehension skills in English in secondary schools.

The research project plans its work around the following **objectives**:

- to investigate the role of cognitive strategies in the application of reading comprehension in English;
- to present an interpretation of the application of cognitive strategies in reading comprehension;
- to determine the state of the application of cognitive strategies during reading between the participants.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The significance of the theory of the study. The study offers a new theoretical perspective on comprehending English texts using effective cognitive strategies. These strategies include inferring meaning from context, learning new vocabulary while reading, using imagery to interpret content, and summarizing.

The research innovation is the detailed analysis of the concept of cognitive reading strategies by several authors. It has been found that predicting the content of the text using keywords and correctly answering questions about the text is the best example of comprehension. All of these strategies require the manipulation of language to improve reading. At the same time, cognitive strategies enable the formation of metacognitive strategies and strengthen the social-affective impact of the meaning after reading the text.

Barth, Tolar, Fletcher, and D. Francis [4], and C. Cassata [5] note that the

successful reading and understanding of texts in English must use different cognitive strategies. M. Gardner [10] asserts in her research that reading comprehension is a set of skills used to create a mental representation of the content of a text. This strategy requires students to be able to predict and ask questions in order to understand the English text deeply.

Dahle [7] [states that in a cognitive strategy, students actively interact with the text using prior knowledge of reading comprehension. While applying the reading activity to interact with text, learners use prior knowledge and life experiences to improve vocabulary and coherent speech. Foorman, Herrera, Petscher, Mitchell, and Truckenmiller [9] emphasize the importance of having a rich vocabulary and grammar to successfully summarize a text and the significance of thoughtful reading as the key to coherent speaking.

Reading comprehension and cognitive skills are defined as various processes, including encoding words, lexical access, determining semantic roles, and combining information into sentences based on the reader's prior knowledge. The mentioned factors include reading and understanding the text aloud, knowing vocabulary and morphology, mastering lexical units, and knowing grammar and syntactic rules. They define reading comprehension as the process of gathering, storing, and later using new information.

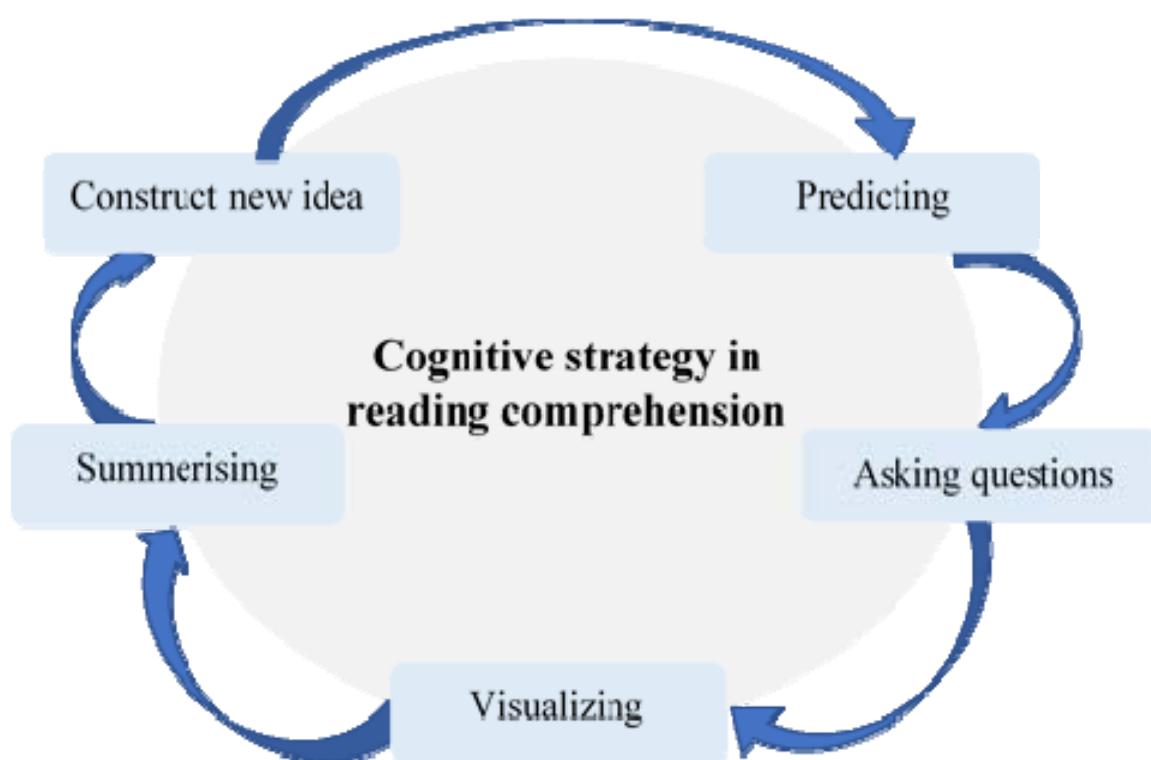
According to M. Gardner, J. Berant, H. Hajishirzi, A. Talmor, & Min [10] mindful reading can help readers develop better reading habits. They claim that it enables readers to expand their worldview and visualize meaning. Reading ability is a predictable process for students' academic success, just like all other abilities. In addition, the reader should employ cognitive reading techniques like anticipating the text's idea, speculating about the data, summarizing the information, drawing conclusions, or visualizing.

Will [13] asserts that reading comprehension can have either a favorable or unfavorable effect on cognitive strategy. In this sense, reading comprehension entails comprehending vocabulary, figuring out how words and concepts relate to the content, organizing ideas, and the author's purpose, assessing the context and forming conclusions. These strategies create interaction and manipulation with the reading text.

Reading comprehension is cited as the most successful result of cognitive activity in English language teaching methodology in research by cognitive theorists (Foorman, Herrera, Petscher, Mitchell, and Truckenmiller, 2015) [9]. The use of special techniques to complete the task at hand and, during the interactive process, the drawing of inferences in the decoding of the meaning of vocabulary and learning to predict the events are examples of cognitive

strategies in reading.

These studies have demonstrated that English language learners can use different reading strategies when performing reading tasks. The reading methodology of teaching English as a foreign language to students of the V–VI grades enhances their ability to conduct research, analyze information, and read texts critically. There are five different categories of cognitive strategies, and they are applied in training in the following ways:

Figure Cognitive strategy in reading comprehension

Predicting: This strategy allows students to set goals. Prior knowledge is gathered from several keywords and content questions that students are not presented with within the reading text. While predicting, students think about the content of the text and set a purpose for reading. Observations show that predicting before reading can increase participants' motivation to read. The research requires the application of various strategies, such as constructing the essence of the information in the text, monitoring it, revising the meaning, reflecting, and learning while noting the prediction in reading meaning (Chalak, 2015) [6] (Figure).

Asking questions before reading: At this stage, the teacher asks general questions about the text to encourage readers to keep reading by drawing on their knowledge and experiences. The teacher can obtain answers to questions and use a variety of images, illustrations, and schemes. It has been observed that students evaluate their comprehension of the presented stories, determine whether the story meets their goals, and indicate their willingness to keep reading (Barth, Tolar, 2014) [4].

Visualization while reading: Students are asked to form their mental images of the subject while reading using the visualization technique. When students visualize a text while reading, they envision reading a story as a movie and form mental pictures. Students get better understanding skills by reading the story and can illustrate the text's content on paper. This strategy visualization technique helps students develop their original ideas and form mental images of the subject while reading. When students visualize a text while reading, they envision the story as a movie and mental pictures (Dahle, 2017) [7].

Summarizing in graphic tables: Students can define the main idea of the reading story in an understandable way and summarize the content on graphic tables and charts. Ultimately the most meaningful strategy is implemented by the students. Students can use keywords to interpret the entire story in all details (Fitrisia, 2015) [8].

Constructing new meaning: Students can connect the story to their own experiences, create new meaning, and increase their motivation to read by giving their thoughts and opinions in response to reading comprehension questions (B. Hasanli, 2010) [2].

Thus, to develop perceptions, memories of past experiences, and new thinking and reasoning, cognitive strategies for reading comprehension call for students to engage with the text. According to studies, reading in English among children aged 11 to 13 is initially interpreted as word encoding, vocabulary size, and phonemic knowledge to develop cognitive skills. Opportunities for metacognitive abilities are constrained in the absence of a reading strategy.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The research paper implemented experiments enrolled 25 students and 2 teachers, interview, semi-structured interviews, observations, survey analysis, questionnaires and tests for increasing descriptive methods. Data collected looking discussing professors' scientific works and theoretical papers, English Language Core Curriculum, theoretical documents and conference materials.

The descriptive research method entails providing descriptions of

activities of experimental constructiveness (Dahle, 2017) [7]. The purpose of the descriptive research method is to get information about the students' preferences, attitudes to strategies, and reading practices of some groups to answer a range of questions on the current status research study. Then, this research aims at obtaining information on cognitive strategies in reading.

The present study aims to investigate the reading comprehension difficulties among V–VI students in English. In the study, data were collected based on results in two phases. Data analysis included participants' comments on the usefulness of the cognitive strategies.

The student's reading knowledge and experiences and applying cognitive strategies were examined during the observations. A mixed method is preferred, which cannot be done by the second collection method. Then, semi-structured interviews were conducted using the experiment. The questionnaire contained ideas about reading comprehension difficulties faced by English language learners. The research question of the problem helps explore perspectives on reading comprehension:

1) What difficulties do students face in reading and understanding English?

2) What strategies should be applied in reading and understanding English?

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

The findings revealed that using cognitive reading facilitated students to understand the main ideas activating reading on schemata and improving new vocabulary. Moreover, participants can construct meaning from the text, identify a purpose for reading, and increase their motivation to read. Additionally, the results of this study might provide ideas for English language teachers to improve students' reading comprehension skills.

The first survey analysis presented the correct understanding of reading comprehension in English. For this purpose, students answer the ideas in the following table according to the indicated levels.

1 = not true

2 = very little true

3 = somewhat true

4 = almost true

5 = exactly true

There are 12 items on the questionnaire developed from indicators of cognitive strategy in reading (Joseph, Alber-Morgan, 2016) [12].

Table 1

General questionnaire on reading comprehension

1	When I read a text, I understand the main content	1	2	3	4	5
2	I use the dictionary a lot while reading the text	1	2	3	4	5
3	I understand the text from the first questions	1	2	3	4	5
4	I don't focus on the meaning of the text	1	2	3	4	5
5	I prefer doing grammar tasks in reading	1	2	3	4	5
6	I understand sentence structures morphologically	1	2	3	4	5
7	I can analyze the roots and suffixes of words	1	2	3	4	5
8	I prefer to translate the content of the text	1	2	3	4	5
9	I can answer questions on the text	1	2	3	4	5
10	I can describe the events in order in the text	1	2	3	4	5
11	I can briefly summarize the text	1	2	3	4	5
12	New ways of comprehending motivate me to read	1	2	3	4	5

The results of the pre-research and preliminary questionnaire survey in the table are summarized as follows. The items mentioned in the table are to realize the students' attitudes toward reading comprehension with traditional and new strategies.

Table 2

General questionnaire on reading comprehension

Evaluating skills	Total respondents	Achieved scores
Using vocabulary	25	12
Grammar acquisition	25	11
Lexic acquisition	25	10
Relate prior experiences	25	09
Motivation to read	25	08
Lack of cognitive strategies	25	06

It is clear from the tables that these skills intended for reading comprehension of V–VI graders are not at a very encouraging level. The scoring percentage of using keywords in the text with looking up vocabulary is 50%, which means 12/25 people achieved it. Grammatical mastering of the text, understanding of sentence structures, the correctness of syntactic relations, morphological classification, and compatibility of subject and action were performed by 56%, which means 14/25 students achieved this skill (table 2).

Students' lexical acquisition in finding the meaning of new words and word phrases, and correctly identifying homophones, homographs, opposite words, and synonyms, were performed at 48%, which means 10/25 students

can achieve this skill. Connecting the events in the text with life and mastering cognitive strategies was answered with 25%, which means 06/25 students can do it successfully. It can be concluded that, though the linguistic skills of V–VI students in reading and understanding English texts are somewhat satisfactory, their cognitive skills achieved half the scoring percentage.

In the second phase of the study, the post-survey survey, the exact level of mastery among boys and girls were determined as shown in the table below.

Table 3

Mastering cognitive strategies in reading comprehension

Cognitive strategies	Girls	Boys	Medium score
Predicting	14/15	09/10	98 %
Participating in questioning	13/15	10/10	95 %
Visualizing	14/15	09/10	98 %
Summarizing	12/15	09/10	94 %
Creating new meaning	13/15	08/10	96 %

According to the latest results of the research, it is known that the cognitive strategies in reading comprehension have been able to bear fruit thanks to the applied modern methods and techniques. The result obtained according to the total number of students was achieved with an average percentage of 90–98 % (table 3).

During the study, it was emphasized that teachers need instructional training that elaborates cognitive strategies in reading comprehension. The application of these strategies in reading was observed with improvements in several lesson observations after the study.

The students shared their experiences in predicting the content of the text in advance, developed questions based on the pictures and illustrations presented an understanding of the content of the text. It was interesting for students to visualize the text on different schemata, and it motivated them to read the text on schemata, as well as in mind maps, clustering, and context clues. They could briefly summarize the text by arranging it according to schemes.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Thus, the research summarizes the following results as below:

- Improving students' reading comprehension skills remains a priority for many researchers and teachers, and this article identifies directions that can increase students' reading achievement in various contexts.

- Reading achievement of V–VI students is a critical condition for academic performance. It reveals reading comprehension is a long process that requires time and more attention.

- Adapting cognitive strategies in reading, students can use their previous experience and knowledge to gain rich vocabulary skills and have comprehensive speech.

- Cognitive reading comprehension activates students' prior knowledge through prediction and inquiry strategies, creates a mental picture of text content through visualization strategies, and explains information in great detail on graphic tables and graphs.

- Teachers can make students active and effective readers by properly structuring instruction based on reading strategies.

- Achieving good results in English reading comprehension, teachers and students will use these strategies.

- This research article will be the most successful guide for teachers and learners of English to use reading strategies to achieve academic performance.

Prospects for further research in this direction. The results of this study suggest that students have a better memory for the temporal relationships between events and can reconstruct a text's plot more easily than screen readers. Students are eager to read electronically as it promotes greater retention and comprehension, especially for lengthy texts, in order to receive better support. Reading comprehension cognitively helps students be better personal and professional lives because they are more productive at work. Students will do well in school because comprehension of the material and the ability to respond to questions about it are essential for academic advancement.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Z. Abdullayeva, L. Rəhimova, «Xarici dil üzrə oxunun psixollinqvistik əsaslarında dair», *Elmi Xəbərlər*, № 1, s. 246-248, 2005.
- [2] B. Həsənlı, «İfadəli oxudan praktikum», *pədaqoji ali məktəblərin filologiya fakültələrində bakalavr hazırlığı üçün proqram*. Bakı, Azerbaijan: Müəllim, 2010.
- [3] S. Rəsulova, «Bədii əsərlərin öyrədilməsində ifadəli oxudan istifadənin imkan və yolları. Peelm. nam.», diss. avtoreferatı. Bakı, Azerbaijan, 2008.
- [4] A. E. Barth, T. D. Tolar, J. M. Fletcher, & D. Francis, «The effects of student and text characteristics on the oral reading fluency of middle-grade students», *Journal of Educational Psychology*, № 106(1), p. 162–180, 2014.

- [5] C. Cassata, «Strategies for Struggling Readers to Increase Reading Comprehension in Fourth Graders», in *Education Masters*, 2016.
- [6] A. Chalak, «The effect of task-based instruction on reading comprehension of Iranian EFL learners», *Applied Research on English Language*, № 4(1), p. 19–30. 2015
- [7] C. Dahle, *The Effect of Visualization Intervention on Sixth-Grade Special Education Students' Reading Comprehension*. Goucher College, 2017.
- [8] D. Fitrisia, K.-E. Tan, & Y. Q. Yusuf, «Investigating Metacognitive Awareness of Reading Strategies to Strengthen Students' Performance in Reading Comprehension», *Asia Pacific Journal of Educators and Education*, p. 15–30, 2015.
- [9] B. R. Foorman, S. Herrera, Y. Petscher, A. Mitchell, & A. Truckenmiller, «The structure of oral language and reading and their relation to comprehension in the Grade 5», *Reading and Writing*, № 28(5), p. 655–681, 2015. <https://doi.org/10.1007/s11145-015-9544-5>
- [10] M. Gardner, J. Berant, H. Hajishirzi, A. Talmor, & S. Min, *On making Reading Comprehension more comprehensive*. 2019. <https://doi.org/10.18653/v1/d19-5815>
- [11] H. Küçükoğlu, «Improving Reading Skills through Effective Reading Strategies», *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, № 70, pp. 709–714, 2013. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.01.113>
- [12] L. M. Joseph, S. Alber-Morgan, J. Cullen, & C. Rouse, «The Effects of Self-Questioning on Reading Comprehension A Literature Review», in *Reading and Writing Quarterly*, 2016. <https://doi.org/10.1080/10573569.2014.891449>
- [13] J. Will, «Visualization Techniques to support Students' Reading Comprehension», *School of Education Student Capstone Projects*, 2018. [Online]. Available: https://digitalcommons.hamline.edu/hse_cp/269
Application date: April. 05, 2023.

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ КОГНІТИВНОГО ЧИТАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Хасмамедова Тахира Орудж гізи,
дисертант за програмою доктора філософії,
вчитель англійської мови загальноосвітньої школи № 3
Газахського району.
Баку, Азербайджан.

 <https://orcid.org/0000-0003-0706-7518>

Анотація. У статті представлено впровадження когнітивних стратегій для покращення навичок розуміння прочитаного англійською мовою у загальноосвітніх закладах. Дослідження спрямоване на краще розуміння когнітивних стратегій, які мотивують учнів читати та розуміти англійську мову. Стаття охоплює п'ять когнітивних технік: прогнозування, запитання під час читання, візуалізацію під час читання, використання графічних схем для підсумовування історії та відповіді на запитання щодо розуміння після читання. Розуміння прочитаного учнями завдяки застосуванню когнітивних стратегій є найважливішим очікуванням у процесі викладання англійської мови. Вони мають інтерпретувати короткі історії англійською мовою, використовуючи когнітивні стратегії під час читання. Крім того, спостереження доводять, що учні мають проблеми з розумінням текстів і участю в різних інтерактивних заходах під час читання. Для досягнення поставлених цілей до участі у дослідженні залучаються двадцять п'ять учнів V–VI класів (15 дівчат і 10 хлопців). Дані було зібрано на основі опитувальника результатів до та після дослідження. Аналіз показав, що учасники не знали про когнітивні стратегії. Тим не менш, учасники зрештою записали цінні ідеї щодо корисності когнітивних стратегій. Результати дослідження показали, що застосування когнітивних навичок для розуміння прочитаного допомагає читачам зрозуміти тексти та на короткий час активує їхню здатність візуалізувати їх. Розуміння прочитаного також підвищує бажання учасників ставити цілі читання та отримувати нові значення з тексту. У статті наведено покроковий опис етапів і активностей когнітивних стратегій. Вчителі також зазначили, що адаптація сучасних методів до когнітивних стратегій не є проблемою. Таким чином, дослідницька робота є джерелом даних, які допомагають виявити труднощі учнів з читанням англійською мовою.

Ключові слова: когнітивна стратегія; прогнозування; візуалізація; опитування; підведення підсумків.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Z. Abdullayeva, L. Rahimova, "On the psycholinguistic basis of foreign language reading", *Scientific News*, No. 1, p. 246-248, 2005.
- [2] B. Hasanli, "Practice from Expressive Reading", program for bachelor's training in philology faculties of editorial universities. Baku, Azerbaijan:

Teacher, 2010.

- [3] S. Rasulova, "Possibilities and ways of using expressive reading in the teaching of literary works. Peelm. nam.», diss. abstract. Baku, Azerbaijan, 2008.
- [4] A. E. Barth, T. D. Tolar, J. M. Fletcher, & D. Francis, «The effects of student and text characteristics on the oral reading fluency of middle-grade students», *Journal of Educational Psychology*, № 106(1), p. 162–180, 2014.
- [5] C. Cassata, «Strategies for Struggling Readers to Increase Reading Comprehension in Fourth Graders», in *Education Masters*, 2016.
- [6] A. Chalak, «The effect of task-based instruction on reading comprehension of Iranian EFL learners», *Applied Research on English Language*, № 4(1), p. 19–30. 2015
- [7] C. Dahle, *The Effect of Visualization Intervention on Sixth-Grade Special Education Students' Reading Comprehension*. Goucher College, 2017.
- [8] D. Fitriasia, K.-E. Tan, & Y. Q. Yusuf, «Investigating Metacognitive Awareness of Reading Strategies to Strengthen Students' Performance in Reading Comprehension», *Asia Pacific Journal of Educators and Education*, p. 15–30. 2015.
- [9] B. R. Foorman, S. Herrera, Y. Petscher, A. Mitchell, & A. Truckenmiller, «The structure of oral language and reading and their relation to comprehension in the Grade 5», *Reading and Writing*, № 28(5), p. 655–681, 2015. <https://doi.org/10.1007/s11145-015-9544-5>
- [10] M. Gardner, J. Berant, H. Hajishirzi, A. Talmor, & S. Min, On making Reading Comprehension more comprehensive. 2019. Recovered from <https://doi.org/10.18653/v1/d19-5815>
- [11] H. Küçüköğlü, «Improving Reading Skills through Effective Reading Strategies», *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, № 70, pp. 709–714, 2013. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.01.113>
- [12] L. M. Joseph, S. Alber-Morgan, J. Cullen, & C. Rouse, «The Effects of Self-Questioning on Reading Comprehension A Literature Review», in *Reading and Writing Quarterly*, 2016. <https://doi.org/10.1080/10573569.2014.891449>
- [13] J. Will, «Visualization Techniques to support Students' Reading Comprehension», *School of Education Student Capstone Projects*, 2018. [Online]. Available: https://digitalcommons.hamline.edu/hse_cp/269
Application date: April. 05, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
07 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-221-272](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-221-272)
УДК 37.07.005

Чижевський Борис Григорович,

кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник
відділу економіки та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України;
Заслужений працівник освіти України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-7878-1180>
chyzhevskiy.bg@gmail.com

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ СУСПІЛЬНИХ (ГРОМАДСЬКИХ) ОРГАНІЗАЦІЙ У ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОМУ УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті узагальнено й окреслено законодавчі вимоги та положення стосовно участі суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії. Учнівська молодь є рушійною силою, що займає центральне місце в розвитку закладів загальної середньої освіти, місцевого середовища, соціального суспільства, демократичної держави. Тому її необхідно як найактивніше залучати до діяльності органів самоврядування школи, участі в роботі осередків, підрозділів науково-освітніх, культурних, спортивно-оздоровчих, суспільних(громадських) організацій. Для того, щоб виховання учнівської молоді відбувалося відповідно до демократичних суспільних процесів доцільно на основі діючого законодавства реально забезпечити дієвість провідної ролі дітей та учнів – нашого майбутнього, як у закладі загальної середньої освіти зокрема, так і у демократичному суспільстві в цілому, врахування їхніх життєвих принципів та пріоритетів, що є основою формування у них класичних ортодоксальних духовно-моральних цінностей, спрямованості та змісту життєстійкості, життєдіяльності, життєтворчості молоді людини – творчої обдарованої особистості, оволодіння навиками управлінської діяльності, участі у суспільному житті та визначення свого місця і ролі у будівництві та розвитку демократичної держави Україна. У напрямках здобуття наукових знань, посилення національно-патріотичного виховання учнівської молоді керівникам закладів загальної середньої освіти, педагогічним працівникам доцільно активніше залучати осередки молодіжних

інститутів соціального суспільства відповідного спрямування, Малої академії наук України до реалізації на місцях цікавих для дітей та учнів конкретних заходів; істотно збільшити участь дітей та учнів в плануванні та реалізації таких заходів; сприяти участі дітей та учнів у місцевих, районних, обласних, всеукраїнських змаганнях, конкурсах, олімпіадах, семінарах-тренінгах. Саме на такий державницько-демократичний підхід зорієнтоване законодавство України в частині участі суспільних(громадських) організацій в державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії. З політичної, соціальної, економічної та юридичної точок зору законодавчі вимоги стосовно участі суспільних(громадських) організацій в державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії базуються на основі Конституції України, законодавства та нормативно-правових актів. Особливо актуальною зазначена проблема є в умовах децентралізації, територіально-адміністративної реформи та дерегуляції. Децентралізація розглядається як законодавчо закріплена передача на місцевий рівень, у тому числі і на рівень закладів загальної середньої освіти відповідних прав, посильних повноважень, свобод, зобов'язань переданих державою та підкріплених коштами, кадрами, ресурсами та відповідальністю. Участь дітей та учнів у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти, місцевої спільноти, району, області, держави – це глобальна ідея демократичної держави, яка має бути підкріплена відповідним гарантованим фінансуванням, щоб діти та учні могли розвиватися на місцях – там де вони народилися, там де вони живуть, там де вони хочуть жити, тобто у відповідному природному, духовному, соціальному, культурному, етнічному, економічному, інформаційному середовищі. У запропонованій роботі розглядається рівень, системність, всебічність та спрямованість законодавчих вимог стосовно участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії в контексті норм, положень Конституції України, законів України, «Про основні засади молодіжної політики», «Про громадські об'єднання», «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності»,

«Про соціальний діалог в Україні», «Про колективні договори і угоди», «Конвенції про права дитини», «Переглянутої Європейської Хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті», які доповнюють та корелюються із законами України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту».

Ключові слова: Конституція України (Основний Закон); законодавство; суспільні(громадські) організації; державно-громадське управління; партнерство; взаємодія; співпраця; діалог; соціальне суспільство; демократична держава.

ВСТУП / INTRODUCTION

Будівництво демократичної держави України та соціального суспільства безпосередньо розпочинається в сім'ї, закладах дошкільної та загальної середньої освіти на основі ідей дитиноцентризму, людиноцентризму, єдності, солідарності, консолідації та партнерської творчої співпраці усіх членів спільноти, інститутів демократичної держави і соціального суспільства. Перед українським суспільством в цілому та сферою освіти зокрема порушується глобальна проблема стосовно будівництва, відбудови, відродження демократичної, соціальної, захищеної, цілісної, монолітної, незалежної держави, на яку будуть рівнятися не лише наші сусіди, а й уся Європа і весь світ. Учнівська молодь яка сьогодні в умовах війни, військового стану, пандемії знаходиться за шкільною партою має бути позитивно вмотивованою в досягненні якісних результатів окреслених завдань та бути активним учасником суспільного і державного будівництва. Пріоритетну роль в цьому процесі відіграють заклади загальної середньої освіти у партнерській взаємодії та творчій співпраці із суспільними(громадськими) дитячими та учнівськими організаціями.

Процеси децентралізації, адміністративно-територіальної реформи, дерегуляції в контексті розвитку та реалізації дитячої і учнівської активності у великій мірі також залежать від єдності державної молодіжної політики та регіональної молодіжної політики, а також напрямів та темпів розвитку молодіжної політики в територіальних спільнотах (об'єднаннях), які фокусуються безпосередньо на заклади загальної середньої освіти, тобто на дітей та учнів. Від розуміння, позиції, пріоритетів, бажання та політичної приналежності керівників територіальних спільнот (об'єднань) залежить стабільна спільна, партнерська діяльність закладів освіти, осередків дитячих, учнівських

суспільних(громадських) організацій та відповідно соціальне становлення і динамічний, стійкий розвиток дітей і учнів, визначається майбутнє наших спільнот, нашого соціального суспільства, нашої демократичної держави.

Основними регуляторами формування, розвитку та реалізації державної, регіональної та місцевої політики стосовно участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії є Конституція України та закони України, нормативно-правові акти у сфері освіти, науки та молодіжної політики.

Постановка проблеми. Систематизація, порівняння, аналіз, вивчення, вимог Основного Закону, законодавства, нормативно-правових актів, матеріалів слухань у Верховній Раді України стосовно законодавчого врегулювання та участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії дає можливість для формування таких визначальних та пріоритетних напрямів та завдань взаємодії та єдності школи із дитячими та учнівськими суспільними (громадськими) організаціями на засадах творчої співпраці:

- створення та розвиток демократичної атмосфери, мікроклімату в закладах загальної середньої освіти, спільноті, регіоні, соціальному суспільстві та демократичній державі;
- формування та дотримання поваги до творчої обдарованої особистості дитини, учня, усіх учасників освітнього процесу та забезпечення реалізації їхніх прав, свобод, волевиявлення, побажань, ініціатив, пропозицій, планів, проектів, захисту інтелектуальної власності та обов'язків;
- виховання дітей та учнів на основі класичних ортодоксальних духовних і моральних законів, добродійних цінностей, народних, родинних, сімейних традицій з метою сприяння їхнього природовідповідного розвитку, зростання, входження в доросле життя та професійне становлення;
- особистісне становлення дітей та учнів як майбутніх повноцінних членів мікроспільноти, соціального суспільства та активних учасників будівництва і розвитку демократичної держави Україна;
- забезпечення цілісності та системності національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління у відповідності із

історичними реаліями, фактами, знахідками, здобутками та напрацюваннями;

- окреслення та реалізація пріоритетних напрямів формування фізичної досконалості, сили духу, стійкості, незламності в дітей та учнів, а також культури дозвілля, відпочинку та зайнятості за інтересами;

- виконання вимог Конституції України, законодавства, нормативно-правових актів України щодо забезпечення реалізації права дітей та учнів на якісну, доступну, безоплатну, безпечну освіту;

- пошук, підтримка, розвиток, утвердження в житті та захист здібних, обдарованих, талановитих дітей та учнів;

- рівноцінний розвиток інфраструктури дитячих, учнівських та молодіжних організацій у галузі загальної середньої освіти;

- участь дітей та учнів на добровільних засадах у програмах, проектах розвитку закладів загальної середньої освіти, суспільних(громадських) дитячих, учнівських та молодіжних організацій, спільноти, соціального суспільства, демократичної держави Україна.

Ефективність залучення дитячих та учнівських суспільних (громадських) організацій до участі в управлінні закладами загальної середньої освіти залежить від багатьох чинників, утому числі: по-перше, від ресурсів, потенційних можливостей та важелів, які в рамках децентралізації, дерегуляції держава передає місцевим територіальним об'єднанням (спільнотам), закладам загальної середньої освіти, а по друге – від діалогу, співпраці, координації дій інститутів демократичної держави, соціального (громадянського) суспільства як на загальнодержавному, регіональному рівнях, так і на місцевому рівні, у тому числі на рівні закладу загальної середньої освіти.

Участь суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії будується на основні врахування тенденції реформування галузі загальної середньої освіти та забезпечення якісної роботи початкової школи, гімназії, ліцею із статусом опорної школи, спроможної школи для кращих результатів, флагманської школи та об'єднання спільною метою – надати повноцінні та якісні наукові знання здобувачам освіти, практичні уміння і навички, компетентності для того щоб учні оволоділи науковим мисленням, сформуваали основи наукового світогляду і мали рівні можливості для свого індивідуального розвитку та професійного утвердження і зростання.

Забезпечення виконання окреслених пріоритетних напрямів та

завдань будується на основі того, що якісна та позитивна, добродійна співпраця закладів загальної середньої освіти та суспільних (громадських) організацій є основою формування та розвитку соціального суспільства і демократичної держави України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна характеристика дослідження проблем законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти дає підстави засвідчувати, що вона частково окреслена і закріплена у наукових працях Л. Березовської, В. Береки, І. Беха, В. Гейтенко, І. Гіджелицького, Г. Іванової, Ю. Ївженко, Л. Канішевської, Ю. Коваль, О. Кривонос, О. Леськів, В. Морозова, Н. Орловської, Є. Панченко, Н. Перепелиці, І. Попченка, В. Пристинського, Т. Пристинської, С. Сапіги, М. Стельмаховича, М. Федоруц, К. Червоненко, І. Шоробури, Ю. Юзича.

Пізнавальне значення мають праці Дж. Бейлі, О. Джулинського, О. Субтельного.

Проведено наукові дослідження за такими напрямками: представлено суть української народної педагогіки, її основний зміст і провідні завдання, здобутки, принципи, ідеали, самобутні риси, історичні традиції, а також роль, місце та шляхи раціонального використання у сучасному родинно-громадсько-шкільному вихованні історичних традицій та тенденцій розвитку етнопедагогіки (М. Стельмахович); проаналізовано різні підходи науковців до питань соціалізації підростаючого покоління в соціальних інститутах, зокрема громадських організаціях та розкрито зміст поняття «громадська організація» та «дитяча молодіжна громадська організація», форми взаємодії, напрями співпраці соціального працівника з молодіжними та дитячими громадськими організаціями, визначено особливості соціалізації молоді в умовах соціально-педагогічної діяльності в громадських організаціях (Л. Березовська); розглянуто історію розвитку козацького руху, подано нормативно-правову базу функціонування козацтва України, висвітлено проблеми козацької педагогіки, актуалізовано її значення в сучасних умовах, зосереджено увагу на виховному потенціалі зазначеного феномену, запропоновано практичну роботу сучасної школи, напрями та зміст діяльності шкільних козацьких об'єднань, виділено шляхи впровадження ідей козацької педагогіки (В. Берека, І. Гіджелицький, Н. Орловська, І. Шоробура); окреслено умови діяльності органів учнівського самоврядування, що забезпечують формування демократичних цінностей школярів: подолання формалізму в

діяльності органів учнівського самоврядування; залучення членів органів самоврядування до процесу оновлення змісту діяльності закладу загальної середньої освіти та до боротьби з негативними явищами в середовищі учнів; надання самоврядуванню реальних прав і обов'язків; підбір до керівних органів самоврядування найавторитетніших лідерів учнівського колективу; прагнення до розширення структури органів учнівського самоврядування (О. Кривонос); висвітлено розвиток лідерських якостей старшокласників у контексті історії скаутського руху в США, а також головну увагу приділено періоду між першою і другою світовими війнами (1920–1940-і рр.), коли скаутський рух зазнав найстрімкішого поширення (Є. Панченко); подано визначення поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях», охарактеризовано соціально-педагогічні виміри діяльності скаутських громадських об'єднань та обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків, які сприятимуть розвиткові особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (С. Сапіга).

Питаннями законодавчого забезпечення та формування державної молодіжної політики, у тому числі становленню та діяльності дитячих і учнівських суспільних(громадських) об'єднань безпосередньо опікувалися та займаються Т. Безулік, І. Борзова, В. Головенко, В. Довженко, Р. Драпушко, А. Кожемякін, Н. Комарова, Ю. Малаканов, В. Мокан, А. Павленко, Ю. Павленко, М. Попатенко, К. Самойлик, О. Сироїд, В. Скалозуб, К. Слободянюк, М. Цуканов, О. Яременко та інші.

Законодавці, політики, державні службовці, науковці та освітяни враховують, що процеси державного будівництва, територіально-адміністративної реформи, децентралізації, дерегуляції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади є невід'ємною складовою стратегічних перетворень в Україні. Результативність та якість проведених реформ залежить також від стабільної роботи інститутів соціального суспільства, у тому числі від законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії. Саме молоді люди, у тому числі і учні утвердили європейський цивілізований вибір Українського народу. Нині учнівську молодь називають поколінням перехідного періоду, яке живе в період війни, воєнного стану, в епоху бурхливих і глибоких перетворень, у роки потрясінь та нових можливостей. Учнівська молодь

сьогодні – це сьогодні, від якого залежить наше майбутнє та майбутнє нашої держави. Саме у закладах загальної середньої освіти у творчій співпраці із дитячими та учнівськими суспільними (громадськими) організаціями та об'єднаннями школярі набувають навичок та компетентностей участі в управлінських процесах та відбувається поступове входження творчої обдарованої особистості у самостійне життя та становлення молодого покоління.

Незважаючи на існуючу єдину законодавчу базу стосовно діяльності суспільних(громадських) організацій за деякими даними, в Україні за останні роки незалежності нараховувалося майже 1500 організацій, які вважаються козацькими і кількість членів яких становила сотні тисяч, якщо не мільйони. Більшість з таких організацій за юридичним статусом є громадськими об'єднаннями. Усі вони в певній мірі поширюють свою роботу на базі закладів загальної середньої освіти. Є непоодинокі приклади, коли у закладах загальної середньої освіти діють осередки дитячих, учнівських, молодіжних відповідних суспільних(громадських) організацій. Цей напрям діяльності закладів загальної середньої освіти України потребує системного вітчизняного наукового вивчення, узагальнення, обґрунтування, спрямування, супроводження та постійної державної опіки.

Водночас умови війни, воєнного стану, надзвичайної ситуації та надзвичайного стану, необхідність післявоєнного відновлення та відбудови, подальшого вирішення питань державного будівництва та консолідації, єдності і співпраці інститутів законодавчої і державної влади та соціального суспільства потребують законодавчого та нормативно-правового врегулювання взаємодії закладів загальної середньої освіти та суспільних (громадських) організацій в контексті розвитку демократичних засад суспільних відносин та посилення ролі творчої обдарованої особистості.

Науково-практичний інтерес до проблем законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії має багатофакторний характер та впродовж останнього часу актуалізується, розширюється і поглиблюється.

Багатогранна динаміка життя та сурові реалії воєнного стану і необхідності післявоєнної відбудови, відтворення, відродження та розвитку соціально-економічної, науково-освітньої та культурної інфраструктури України потребують проведення неперервних, системних,

комплексних наукових досліджень та практичних розробок з проблем формування та юридичного закріплення законодавчих вимог стосовно участі суспільних(громадських) дитячих, учнівських, молодіжних організацій в державно-громадянському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: на основі аналізу законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії визначити перспективи та пріоритетні напрями розвитку дитячого, учнівського, молодіжного руху та формування особливостей управління сучасною українською школою; показати взаємозалежність успішного функціонування школи від широкого залучення осередків дитячих, учнівських, молодіжних суспільних (громадських) організацій до активної участі в духовному, культурно-освітньому, науковому, спортивно-оздоровчому житті школи, формуванні культури дозвілля та відпочинку підростаючого покоління, розвитку інститутів соціального суспільства та визначенні тенденцій демократичних державотворчих процесів в Україні на майбутнє.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

1. Зазначення законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

2. Систематизація основних законодавчих вимог стосовно участі суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

3. Характеристика діючої Конституційної, законодавчої, нормативно-правової бази щодо ролі суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

4. Аналіз та визначення законодавчих вимог, засадничих принципів стосовно участі суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

5. З'ясування вимог та завдань щодо створення осередків дитячих, учнівських, молодіжних суспільних (громадських) організацій та їхньої участі у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої

освіти на засадах партнерської взаємодії.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичними основами дослідження є закони і принципи: загальнонаукового пізнання, у тому числі діалектичної єдності історичного і логічного, бажаного, доцільного, допустимого та можливого; теорії і практики законодавчого закріплення положень, норм, критеріїв, стандартів, вимог щодо забезпечення соціального будівництва та демократичного державотворення на базі закладів загальної середньої освіти, а також методи системного аналізу, порівняння, узагальнення; вивчення, апробація та поширення передового педагогічного досвіду; педагогічні спостереження, бесіди; моніторинг рівня суспільної думки та професійної оцінки ефективності та якості законодавчого, нормативно-правового врегулювання участі дитячих, учнівських, молодіжних суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Проведено вивчення, порівняння та аналіз наукової літератури, норм Конституції України, вимог законодавства України, положень нормативно-правових актів у сфері молодіжної політики, діяльності та участі дитячих та учнівських суспільних(громадських) організацій та об'єднань у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії та формуванні державотворчих процесів на майбутнє.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Філософія, методологія державного будівництва та формування суспільних інститутів, у тому числі визначення тенденції та пріоритетів розвитку дитячих, учнівських, молодіжних організацій будується на вимогах та положеннях Конституції України (Основного Закону), яка законодавчо закріплює волю Українського народу – громадян України всіх національностей та виражає суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних

умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями з урахуванням концептуальних положень Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням [1, преамбула].

Діяльність закладів загальної середньої освіти, а також дитячих, учнівських та молодіжних суспільних(громадських) організацій передбачена законодавством України та гарантована Конституцією України. Правовою основою участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії є Конституція України, законодавство України та нормативно-правові акти.

Творча співпраця та консолідація діяльності закладів загальної середньої освіти та дитячих і учнівських суспільних (громадських) організацій, об'єднань та їхніх осередків будується на основі того, що: Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1, ст. 1.]; суверенітет України поширюється на всю її територію, Україна є унітарною державою, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [1, ст. 2]; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ст. 3]; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами, ніхто не може узурпувати державну владу [1, ст. 5]; в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, норми Конституції України є нормами прямої дії, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і

громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1, ст. 8]; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1, ст. 9].

Участь суспільних (громадських) організацій та об'єднань в діяльності закладів загальної середньої освіти базується на тому, що: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1, ст. 21]; кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1, ст. 23]; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1, ст. 24]; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1, ст. 27]; кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням [1, ст. 28]; кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1, ст. 29], ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1, ст. 32]; кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної

конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1, ст. 34]; громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій, усі об'єднання громадян рівні перед законом [1, ст. 36]; діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом, утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу, держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей [1, ст. 52]; кожен має право на освіту, повна загальна середня освіта є обов'язковою, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам, громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі, громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [1, ст. 53]; громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності, кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1, ст. 54]; конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, не можуть бути обмежені

права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [1, ст. 64].

З метою забезпечення творчої співпраці закладів загальної середньої освіти та суспільних(громадських), у тому числі дитячих та учнівських організацій та об'єднань необхідно спочатку визначити суть поняття суспільна організація. Суспільна організація, визначена на політичному і законодавчому рівнях як громадська організація, що представляє собою добровільне та організаційно оформлене об'єднання [громадян](#), яке створюється для реалізації спільних інтересів (культурних, освітніх, економічних, вікових, регіональних, релігійних, професійних, соціальних, політичних тощо). Інтереси можуть бути реалізовані шляхом проведення семінарів, круглих столів, конференцій, симпозіумів, з'їздів, творчих та спортивних ігор, майстер-класів, мітингів, зборів, різноманітних ініціатив організації, проєктів, форумів тощо.

У кожній країні є багато різних видів громадських організацій. Це професійні спілки, жіночі, молодіжні, ветеранські, дитячі організації, наукові, педагогічні, освітянські, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні об'єднання громадян, творчі спілки, товариства, земляцтва, фонди, асоціації тощо. Вони можуть мати різні назви: організація, об'єднання, спілка, товариство, клуб, гурток, рада, фонд, асоціація, академія тощо. Спільними їх рисами (ознаками) є добровільність об'єднання, наявність певної організаційної структури і діяльність на засадах автономії та самоврядування. Ще однією ознакою суспільної (громадської) організації у багатьох країнах вважається її неприбутковий характер – вона не повинна здійснювати господарську діяльність із метою отримання прибутку, інакше має зареєструватися в уповноваженому органі публічної влади як підприємницька структура.

Поняття суспільної(громадської) організації не охоплює релігійних, господарських та інших об'єднань громадян, порядок і діяльність яких визначаються відповідним законодавством. [Профспілки](#), а отже і профспілка працівників освіти та науки, належать до суспільних(громадських) організацій та є своєрідним наставником, помічником у діяльності дитячих та учнівських організацій та їхніх осередків. Особливості [правового статусу](#) профспілок регулюються Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». [Благодійні організації](#) також не належать до суспільних(громадських) об'єднань, оскільки мають на меті виключно благодійництво, а не здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема

економічних, соціальних, наукових, освітніх, культурних, екологічних, спортивних, оздоровчих та інших інтересів.

Держава сприяє розвитку активності та творчої ініціативи громадян, створює рівні правові, економічні, матеріально-технічні, кадрові та фінансові умови для діяльності всіх соціальних(громадських) організацій. Спільними для всіх соціальних(громадських) організацій ознаками є принципи добровільного членства, рівноправності, самоврядування, законності і гласності. Суспільні(громадські) організації вільно обирають напрям своєї діяльності. Разом з тим належність чи неналежність до тієї чи іншої суспільної(громадської) організації не може бути приводом для обмеження прав і свобод або надання державою будь-яких пільг та переваг. Залежно від територіальних меж діяльності створюються суспільні(громадські) організації із місцевим, загальноукраїнським та міжнародним статусом. Усі вони можуть також на добровільних засадах створювати або вступати у спілки (асоціації тощо), укладати між собою угоди про співробітництво та взаємодопомогу.

Забезпечуючи партнерську співпрацю та розвиток дитячих, учнівських, молодіжних суспільних(громадських) організацій, керівникам закладів загальної середньої освіти необхідно керуватися також тим [9, ст. 1], що:

- дитяча громадська організація – громадське об'єднання, членами (учасниками) якого є фізичні особи віком від 6 до 18 років, крім випадків, визначених цим Законом, а засновниками – фізичні особи, які досягли 14 років;

- дитяче громадське об'єднання – добровільне об'єднання фізичних осіб віком від 6 до 18 років, крім випадків, визначених цим Законом, та/або дитячих громадських організацій для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод дітей, задоволення їхніх особистісних, суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших, потреб та інтересів;

- молодіжне громадське об'єднання – добровільне об'єднання фізичних осіб віком від 14 до 35 років, крім випадків, визначених цим Законом, та/або молодіжних громадських організацій для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод молоді, задоволення її суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших, потреб та інтересів.

Заклади загальної середньої освіти беруть безпосередню участь в реалізації молодіжної політики, тобто формуванні напрямів державної

політики, спрямованої на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та учнівської молоді, молодих педагогічних працівників у суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю. Особлива підтримка надається творчій обдарованій молоді, тобто молодим особам, які виявили здібності у сфері науки, освіти, техніки, підприємництва, мистецтва, культури або фізичної культури і спорту та досягли вагомих успіхів у зазначених сферах.

Сприяючи діяльності учнівського самоврядування та осередків молодіжних організацій керівникам закладів загальної середньої освіти необхідно враховувати [9, ст. 3], що основними завданнями молодіжної політики є:

1) створення умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризація ролі та важливості участі молоді у процесі ухвалення рішень;

2) підтримка молоді в реалізації її соціально-економічного потенціалу, у тому числі для вирішення житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб;

3) формування громадянської, національної та культурної ідентичності української молоді;

4) сприяння інституційному розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, посилення їхньої ролі у процесі соціалізації молоді;

5) розвиток молодіжної інфраструктури;

6) розвиток національного та міжнародного молодіжного співробітництва.

Заклади загальної середньої освіти також сприяють створенню умов для:

1) забезпечення соціальних гарантій, створення механізмів соціалізації та інтеграції молоді в суспільні процеси, соціального захисту та підтримки молодих осіб;

2) залучення молоді до участі у громадському житті, до прийняття рішень на всіх етапах формування та реалізації молодіжної політики;

3) здобуття молоддю компетентностей, необхідних для особистісного і професійного розвитку, забезпечення громадянської освіти молоді;

4) інституційного розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів;

5) діяльності суб'єктів молодіжної роботи;

6) формування, оптимізації та розвитку молодіжної інфраструктури, доступної для молоді;

7) налагодження національного та міжнародного молодіжного співробітництва, у тому числі програм мобільності та міжнародних молодіжних обмінів, проектів співпраці та стратегічного партнерства щодо поширення успішних практик молодіжної роботи, зміцнення зв'язків з молодими закордонними українцями;

8) розроблення, впровадження та розвитку освітніх програм для молодіжних працівників, членів молодіжних та дитячих громадських об'єднань;

9) запровадження нових форм, методів та інструментів молодіжної роботи, у тому числі щодо розвитку освітніх, інформаційних та інших електронних молодіжних ресурсів, систем дистанційного надання послуг для молоді;

10) інтеграції молоді з тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб до українського соціокультурного простору;

11) координації зусиль та забезпечення взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами молодіжної роботи.

Партнерська взаємодія та співпраця школи і творчого товариства будується на основі того, що молодіжна політика в Україні здійснюється з дотриманням таких [9, ст. 4] принципів:

1) рівності прав дітей та молоді – недопущення надання привілеїв чи встановлення обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, мови, етнічного чи соціального походження, сімейного чи майнового стану, місця проживання або іншими ознаками;

2) участі молоді – створення механізмів та гарантій залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації молодіжної політики, повага до поглядів та переконань молоді;

3) обґрунтованості – всі рішення з питань молодіжної політики формуються відповідно до потреб і прагнень української молоді, що визначаються за результатами соціологічних опитувань, статистичної інформації, наукових досліджень з урахуванням національного та міжнародного досвіду;

4) міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії – залучення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів молодіжної роботи, будь-яких інших заінтересованих сторін до формування та реалізації молодіжної політики.

Держава, у тому числі в особі закладів загальної середньої освіти, надає гарантії та механізми участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики шляхом участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики, забезпечується шляхом врахування позиції молоді під час прийняття рішень, що стосуються молоді, залучення суб'єктів молодіжної роботи до реалізації молодіжної політики.

У даному випадку застосовуються [9, ст.5] такі механізми та інструменти участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики:

1) інформування про рішення та дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що стосуються молоді, шляхом оприлюднення відповідної інформації на своїх офіційних веб-сайтах, через засоби масової інформації, соціальні мережі та за допомогою інших доступних для молоді засобів та методів комунікації;

2) проведення консультацій, у тому числі електронних, із суб'єктами молодіжної роботи, іншими заінтересованими сторонами, проведення опитувань молоді тощо;

3) налагодження діалогу з молоддю шляхом підтримки молодіжних ініціатив, утворення молодіжних рад, призначення радників з питань молоді, проведення громадських слухань, публічних обговорень, створення робочих груп із залученням суб'єктів молодіжної роботи;

4) забезпечення партнерства між молоддю та органами державної влади і органами місцевого самоврядування на всіх етапах формування та реалізації молодіжної політики, спільного проведення оцінювання ефективності рішень і заходів молодіжної політики;

5) забезпечення представництва молоді у складі консультативно-дорадчих органів, що утворюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування у порядку, визначеному законодавством;

6) залучення суб'єктів молодіжної роботи до реалізації завдань молодіжної політики у порядку, визначеному законом.

Береться до уваги також те, що вступ дітей віком до 14 років до молодіжних та дитячих громадських об'єднань [9, ст. 11] здійснюється за письмовою згодою їхніх батьків чи інших законних представників, у тому числі оформленою в електронній формі із застосуванням кваліфікованого електронного підпису.

Враховується, що [9, ст.12], що молодіжні та дитячі суспільні (громадські) об'єднання у порядку, визначеному законом, мають право:

- 1) отримувати гранти на реалізацію молодіжних проектів;
- 2) залучатися до реалізації державних цільових, регіональних та місцевих програм у сфері молодіжної політики, а також бути надавачами соціальних послуг;
- 3) брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики;
- 4) утворювати молодіжні центри, здійснювати підготовку молодіжних працівників у порядку, за критеріями та вимогами, визначеними центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику;
- 5) здійснювати моніторинг та оцінювання реалізації молодіжної політики;
- 6) делегувати своїх представників для участі у відборі членів молодіжних рад, Національної ради з питань молоді, інших консультативно-дорадчих органів, що утворюються для вирішення питань, що стосуються молоді;
- 7) за погодженням із закладами освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту, фізичної культури і спорту, молодіжними центрами, іншими установами, що працюють з дітьми та молоддю і надають їм послуги, брати участь у підготовці та реалізації програм (проектів, заходів) на базі таких закладів або поза ними;
- 8) провадити іншу діяльність на виконання своїх статутних завдань, не заборонену законодавством.

Законодавчо закріплено, що молодіжна робота орієнтується на потреби молоді, спрямована на набуття молодими особами необхідних компетентностей з урахуванням соціально-економічних умов. Молодіжна робота здійснюється на принципах добровільної участі молоді, доступності, орієнтації молодих осіб на інтелектуальний, фізичний, духовний розвиток та забезпечення добробуту.

До основних завдань молодіжної роботи належать [9, ст. 12]:

- 1) розвиток і задоволення різноманітних потреб та інтересів дітей та молоді, сприяння їх особистісному розвитку та самореалізації;
- 2) формування у дітей та молоді загальнолюдських, загальнокультурних і загальнонаціональних цінностей, навчально-пізнавальних, громадянських, соціальних, комунікативних, підприємницьких та інших компетентностей;
- 3) розвиток волонтерства, вуличних культур, неформальних

молодіжних об'єднань, програм національних та міжнародних обмінів, молодіжного туризму;

4) впровадження програм професійної орієнтації, популяризації та утвердження здорового і безпечного способу життя, культури здоров'я;

5) організація змістовного дозвілля, культурного, емоційного розвитку особистості;

6) забезпечення партнерської підтримки дітей та молоді, які проживають на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб;

7) впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівного доступу кожної молодої особи до якісних послуг та можливостей молодіжної роботи.

Педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти інформують старшокласників, що молоді особи можуть [9, ст.17] одержувати за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти у закладах фахової передвищої та вищої освіти незалежно від форми власності та сфери управління, що діють на території України, за різними формами здобуття освіти.

Молоді особи, які не мають дітей, сплачують кредит з відсотковою ставкою у розмірі 3 відсотки річних суми заборгованості за кредитом.

Молоді особи, які мають одну дитину, звільняються від сплати відсотків за користування кредитом. Молодим особам, які мають двох дітей, за рахунок бюджетних коштів, крім того, погашаються 25 відсотків суми зобов'язань за кредитом, а молодим особам, які мають трьох і більше дітей, – 50 відсотків суми зобов'язань за кредитом.

Порядок надання молодим особам пільгових довгострокових кредитів для здобуття фахової передвищої та вищої освіти та їх пільгового погашення затверджується Кабінетом Міністрів України.

Надання та адміністрування пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у закладах фахової передвищої та вищої освіти незалежно від форми власності та сфери управління, що діють на території України, за різними формами здобуття освіти здійснюються через державні банки-партнери відповідно до Порядку надання молодим особам пільгових довгострокових кредитів для здобуття фахової передвищої та вищої освіти та їх пільгового погашення.

Керівники закладів освіти враховують, що творчій обдарованій молоді надається всебічна підтримка [9, ст.21] з метою реалізації соціально значущих проектів у соціальній та гуманітарній сферах у

порядку, визначеному законодавством, щороку відзначаються особливі досягнення молоді в утвердженні та розвитку України. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати спеціальні стипендії та гранти для молоді, у тому числі виділяти кошти на стажування у провідних вітчизняних та іноземних наукових установах, за умови подальшої роботи таких молодих осіб в Україні протягом визначеного строку. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування сприяють проведенню загальнодержавних, регіональних та місцевих конкурсів, виставок, фестивалів, концертів, наукових конференцій тощо для виявлення, підтримки і поширення творчих досягнень молоді.

Дбаючи про подальшу долю випускників керівники закладів загальної середньої освіти сприяють виконанню законодавчої норми [9, ст. 22] згідно з якою держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби.

Дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молоді особи до призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу.

Під час сприяння організації діяльності та партнерської співпраці з учнівською спільнотою враховується, що суспільне(громадське) об'єднання та їхні осередки [10, ст. 1] – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, наукових, освітніх, культурних, спортивних, екологічних, та інших інтересів.

Суспільне(громадське) об'єднання у своїй діяльності користується Конституцією України, законодавством та власним статутом.

Під час організації управління та співпраці враховується [10, ст. 3], що суспільні (громадські) об'єднання утворюються і діють на принципах:

- 1) добровільності;
- 2) самоврядності;
- 3) вільного вибору території діяльності;
- 4) рівності перед законом;
- 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);

б) прозорості, відкритості та публічності.

Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому.

Самоврядність передбачає право членів (учасників) суспільного (громадського) об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю суспільного(громадського) об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом.

Вільний вибір території діяльності передбачає право суспільних(громадських) об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом.

Держава [10, ст. 5] гарантує права на свободу об'єднання. Ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яке громадське об'єднання. Належність чи неналежність до громадського об'єднання не може бути підставою для обмеження прав і свобод особи або для надання їй органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування будь-яких пільг і переваг. Кожна особа має право добровільно у будь-який час припинити членство (участь) у громадському об'єднанні шляхом подання заяви до відповідних статутних органів громадського об'єднання. Членство в громадському об'єднанні припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З того самого дня припиняється перебування члена громадського об'єднання на будь-яких виборних посадах у громадському об'єднанні.

Варте уваги те, що засновниками громадської організації [10, ст. 7] можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років. Засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення. Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж дві особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути юридичні особи приватного права,

єдиним засновником яких є одна і та сама особа. Засновником громадської спілки не може бути юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Засновником громадської організації не може бути особа, яку визнано судом недієздатною. Повноваження засновника громадського об'єднання закінчуються після державної реєстрації громадського об'єднання в установленому законом порядку.

Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання [10, ст. 21] має право:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

У той же час, громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно [Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»](#);

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Особливої уваги викликає Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» [11], який визнає історичний внесок пластового руху в освіту дітей і молоді, здобуття та становлення української державності й створює засади державної політики щодо сприяння розвитку пластового й скаутського руху.

Заклади освіти можуть [11, ст.5] сприяти діяльності пластових, скаутських громадських об'єднань та, за їхньої згоди, залучати їх до реалізації освітніх та навчальних програм, у тому числі з громадянської освіти.

На законодавчому рівні:

- визнано історичний внесок пластового руху в громадянську освіту дітей та молоді, здобуття і становлення української державності та створює засади державної політики щодо сприяння розвитку пластового, скаутського руху;

- вшановано сотні пластунів, пластунок та скаутів, які полягли в боротьбі за здобуття та захист незалежності України;

- підтримано понад столітню безперервну традицію пластового руху, що виховав десятки тисяч активних громадян – освітян і науковців, підприємців, лікарів, журналістів, церковних діячів, військових, які працювали та працюють на благо інтересів України.

Доцільно пам'ятати, що пластовий рух (Пласт) – український скаутський рух, заснований 1911 року у Львові з ініціативи Івана Чмоли, Петра Франка та Олександра Тисовського, що безперервно діє з моменту заснування та розвинувся у міжнародний рух української молоді. Скаутський рух (скаутинг) – добровільний неполітичний освітній рух для дітей та молоді незалежно від раси та віросповідання, що діє відповідно до

призначення та скаутського методу, задуманими його засновником Робертом Бейден-Поуеллом у 1907 році.

Враховується, що місія пластового, скаутського руху полягає у вихованні дітей та молоді на основі системи цінностей, що відображається у пластовій присязі, скаутській обіцянці, пластовому та скаутському законах, спрямованих на те, щоб зробити світ кращим, в якому люди реалізують себе як особистості і відіграють конструктивну роль у суспільстві.

Призначення пластового, скаутського руху полягає в тому, щоб сприяти розвитку дітей та молоді для повного розкриття їхнього фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального та духовного потенціалу як повноцінних громадян та членів своїх територіальних громад, місцевих, національних та міжнародних спільнот.

Керівники закладів загальної середньої освіти беруть до уваги [11, ст. 1] те, що пласто́ве, скаутське громадське об'єднання – це дитяче чи молодіжне громадське об'єднання, яке діє відповідно до статуту, затвердженого в установленому законом порядку, що передбачає належність до пластового, скаутського руху, та реалізує пластову, скаутську освітню (навчальну) програму за пластовим або скаутським методом.

Під час організації освітнього процесу враховується [11, ст. 1], що:

- пластовий метод – український скаутський метод, випрацюваний Пластом упродовж своєї понад столітньої безперервної традиції;
- скаутський метод – унікальний освітній метод, заснований на системі прогресивної самоосвіти, що складається із взаємопов'язаних між собою елементів та сприяє формуванню життєвих цінностей, впроваджується шляхом реалізації скаутської програми у системі неформальної та інформальної освіти, програм громадянської освіти;
- пласто́ва, скаутська освітня (навчальна) програма – це сукупність взаємопов'язаних компонентів (методик, інструментів, заходів тощо) неформальної та інформальної освіти, що спрямована на здобуття компетентностей дітьми та молоддю, реалізується за допомогою пластового та скаутського методів і створена для досягнення призначення пластового, скаутського руху.

У своїй діяльності пластові, скаутські організації реалізують програми, проекти, спрямовані на досягнення пластової, скаутської освітньої (навчальної) програми, – комплекс заходів пластових, скаутських громадських об'єднань, що передбачають реалізацію інформаційно-

просвітницької, освітньої, методичної, оздоровчої діяльності за пластовим або скаутським методом.

Результатом діяльності пластових, скаутських об'єднань є пластові виховники та скаутлідери – члени пластових, скаутських громадських об'єднань, які пройшли підготовку за пластовим або скаутським методом у відповідних пластових, скаутських громадських об'єднаннях та забезпечують реалізацію освітнього процесу з дітьми та молоддю відповідно до пластового або скаутського методу.

Освітня діяльність за пластовим та скаутським методами у системі освіти здійснюється [11, ст. 4] пластовими виховниками та скаутлідерами, які пройшли відповідну підготовку у пластових, скаутських громадських об'єднаннях.

Пластові, скаутські громадські об'єднання здійснюють підготовку та допуск до освітньої діяльності в системі освіти пластових виховників та скаутлідерів за пластовою, скаутською освітньою (навчальною) програмою чи пластовим або скаутським методом відповідно до порядку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки.

Метою підтримки пластового, скаутського руху [11, ст. 2] є сприяння його розвитку шляхом забезпечення доступності такого руху для українських дітей та молоді, реалізації пластових, скаутських освітніх (навчальних) програм.

Під час забезпечення у закладах загальної середньої освіти партнерської взаємодії з дитячим та учнівським середовищами враховується, що основними завданнями підтримки пластового, скаутського руху є:

1) формування серед дітей та молоді європейської ідентичності, сприяння інтеграції українського пластового, скаутського руху в європейську та євроатлантичну спільноту;

2) сприяння інституційному розвитку пластового, скаутського руху шляхом реалізації програм, проектів, спрямованих на досягнення пластової, скаутської освітньої (навчальної) програми;

3) сприяння громадянській освіті дітей та молоді як відповідальних і активних громадян, які сповідують та відстоюють демократичні цінності;

4) формування почуття гордості за Україну та поваги до законодавства;

5) підтримка дітей та молоді, які виявляють громадянську активність, досягають успіхів у різноманітних сферах суспільного життя;

6) сприяння неформальній та інформальній освіті дітей та молоді, інтеграції молоді у європейський та світовий демократичний простір;

7) підвищення рівня свідомого ставлення молоді до активного та здорового способу життя;

8) сприяння створенню та розвитку інфраструктури пластового, скаутського руху;

9) сприяння становленню і розвитку пластового, скаутського руху в світі у порядку, встановленому законодавством.

Мовою заходів, які проводяться відповідно до програм, проектів пластових, скаутських громадських об'єднань, спрямованих на досягнення пластової, скаутської освітньої (навчальної) програми, за рахунок бюджетних коштів, є державна мова.

Пластові, скаутські громадські об'єднання створюють [11, ст.3] умови для залучення дітей та молоді до участі у пластовому, скаутському русі.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування:

- сприяють пластовим, скаутським громадським об'єднанням у створенні умов щодо доступності пластового, скаутського руху для дітей та молоді;

- розробляють державні та місцеві програми стосовно дітей та молоді з урахуванням пропозицій пластових, скаутських громадських об'єднань;

- можуть залучати пластові, скаутські громадські об'єднання за їх згодою у встановленому законодавством порядку до виконання державних та місцевих програм.

Центральні органи виконавчої влади відповідно до закону сприяють розвитку пластового, скаутського руху за межами України та створенню і функціонуванню за межами України інфраструктури пластового, скаутського руху, в якій освіта та виховання здійснюються українською мовою або вивчається українська мова.

Згідно із Законом України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» [11], місія пластового і скаутського руху полягає у вихованні дітей та молоді на основі системи цінностей, що відображається у пластовій присязі, скаутській обіцянці, пластовому та скаутському законах, спрямованих на те, щоб зробити світ кращим, таким, у якому люди реалізують себе як особистості та відіграють конструктивну роль у суспільстві.

Документ дає змогу залучити пластові та скаутські громадські

організації до розробки реалізації державних і місцевих програм. Крім того, пластові та скаутські громадські організації зможуть отримувати від держави матеріальну, інформаційну та консультаційну підтримку.

Серед іншого центральні органи виконавчої влади сприятимуть створенню за кордоном інфраструктури пластового та скаутського руху. На її базі мають вивчати або здійснювати освіту та виховання українською мовою.

Водночас втручання органів державної влади та місцевого самоврядування в діяльність скаутських громадських об'єднань не допускається, крім випадків, передбачених законодавством.

Пріоритетним під час визначення ролі та участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладів загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії є виконання Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» від 17 жовтня 2018 року № 845 [20]. Вищезазначеною Постановою затверджено «Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру “Сокіл” (“Джура”)».

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») (далі – Гра) є системною формою національно-патріотичного виховання дітей та молоді, важливим засобом громадянської освіти, формування національно-патріотичної свідомості відповідно до ціннісних орієнтирів та індикаторів ефективності [Стратегії національно-патріотичного виховання](#), затвердженої Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286.

Гра проводиться з метою виховання громадян-патріотів, захисників державної незалежності та територіальної цілісності України як високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства.

Мета Гри реалізовується шляхом створення та розвитку національно-патріотичних осередків самовиховання дітей та молоді у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та позашкільної освіти, громадських об'єднаннях і молодіжних центрах, центрах національно-патріотичного виховання у тісній співпраці з громадськістю, зокрема студентським та учнівським самоврядуванням.

Постановою [20] затверджено основні завдання Гри:

1) виховання дітей та молоді в дусі відданості принципам державної незалежності і соборності Україні та Українському народу через плекання

національних військово-патріотичних історичних традицій та створення умов для дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей: національної самосвідомості, ідентичності, самобутності, волі, соборності та гідності Українського народу; здобуття молоддю первинних загальновійськових і спеціальних компетентностей, у тому числі за окремими напрямками: «Джура-Оборонець», «Джура-Десантник», «Джура-Прикордонник», «Джура-Гвардієць», «Джура-Поліцейський» тощо, необхідних для відстоювання державної незалежності та територіальної цілісності України, захисту державного кордону, підтримання безпеки та правопорядку в країні;

2) організація змістовного дозвілля; запровадження найкращих практик та методик самовиховання як однієї з ключових форм самоврядування молоді;

3) активізація процесу формування та закріплення навичок активного громадянства, основ самоврядування в учнівських та студентських колективах;

4) популяризація серед учнівської та студентської молоді здорового способу життя, активного відпочинку та життя в природі; розвиток навичок мандрівництва (туризму), орієнтування та таборування;

5) зміцнення міжрегіональних зв'язків та дружби дітей та молоді, навичок успішної взаємодії з однолітками з інших регіонів України, молоддю діаспори (закордонних українців);

6) заохочення дітей та молоді до вивчення історії боротьби за державну незалежність та територіальну цілісність України, формування шанобливого ставлення до жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні через дослідження архівів тощо;

7) забезпечення прозорості та створення позитивного іміджу процесу національно-патріотичного виховання в осередках самовиховання дітей та молоді Гри через інформування про їх діяльність в засобах масової інформації та в Інтернеті, через освітні веб-сайти та на сторінках у соціальних мережах;

8) сприяння поширенню застосування дітьми та молоддю української мови, проводячи нею всі заходи включно з міжособистісним спілкуванням учасників у межах Гри.

Постановою [20] також затверджено Кодекс лицарської честі учасника Гри:

1) підготовлений і безкорисливий;

- 2) чесний;
- 3) дисциплінований;
- 4) активний і підприємливий;
- 5) відважний;
- 6) витривалий;
- 7) врівноважений;
- 8) точний;
- 9) здоровий;
- 10) обережний.

Зазначено також, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді здійснюється на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських січових стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні, мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні 2004, 2013–2014 років, учасників антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях, із активним залученням до цього процесу громадянського суспільства.

Постановою [20] також передбачено, що виховний метод Гри втілюється через:

1) самоосвітній просвітницький курс – самовиховання в малих групах – роях згідно із системою ступенів, яка затверджується Головним штабом Гри (далі – Головний штаб) (планом особистісного розвитку для кожної вікової групи, який включає основні елементи національно-патріотичного виховання), зростання особистості, яке передбачає допомогу кожному учаснику Гри в його усвідомленій та активній участі у власному розвитку;

2) самоврядування в первинних осередках Гри – куренях (дружинах, заставах, чотах) – за методикою пластової (скаутської) гурткової системи, тобто через взаємодію роїв у рамках куреня, під керівництвом ради ройових та опікою виховника: розподіляючи відповідальність між собою, учасники Гри ухвалюють рішення, організовують, здійснюють та оцінюють свою діяльність;

3) участь в освітніх наметових таборуваннях, які проводяться щороку

на чотирьох рівнях (на рівні первинних осередків – куренів (у закладах освіти), на районному (міському, об'єднаній територіальній громади, обласному та всеукраїнському рівні);

4) участь у національних та місцевих змаганнях і заходах національно-патріотичного, військово-патріотичного або громадянського характеру, які проводять заклади освіти, громадські об'єднання, інші організації, установи; масових заходах у рамках Гри (збори, злети, фестивалі, семінари, акції, експедиції, конкурси тощо).

Гра проводиться згідно з рекомендаціями, які розробляються та затверджуються Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (далі – Український державний центр національно-патріотичного виховання) за погодженням з Головним штабом.

Учасниками гри можуть бути учні закладів загальної середньої професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та позашкільної освіти (далі – заклади освіти), члени громадських об'єднань, учасники молодіжних центрів, центрів національно-патріотичного виховання, об'єднані на добровільних засадах у самовиховних малих групах – роях (гуртках):

- 1) «молоді козаки» – 3–8 однолітків 15–17 років;
- 2) «джури» – 3–8 однолітків 11–14 років;
- 3) «новаци» («козачата») – до 12 однолітків 6–10 років.

Рої одного закладу освіти об'єднуються у первинні осередки Гри – курені. Курінь може складатися з одного або двох роїв молодих козаків, 3–5 роїв джур і у разі потреби/можливості – двох або трьох роїв новаків. Курінь є базовою організаційною одиницею Гри. Курені можуть складатися з різновікових роїв. У закладі освіти найперше створюється один курінь, а після успішної апробації його діяльності створюються додаткові курені.

Рої (курені) Гри, створені на базі молодіжних центрів, центрів національно-патріотичного виховання і громадських об'єднань (за згодою), діють у порядку, передбаченому для закладів

У Грі беруть участь особи старші 18 років у статусі виховників та інструкторів з числа педагогічних працівників, студентів та громадських активістів, які залучаються до виховної роботи з дітьми та молоддю.

У закладах освіти виховну опіку над кожним куренем Гри здійснює виховник (педагогічний працівник чи волонтер), який призначений наказом керівника закладу освіти та забезпечує зв'язок куреня з Головним

штабом. Перед призначенням виховник повинен успішно пройти відповідний вишкіл згідно з програмою, затвердженою Головним штабом. Вишколи виховників здійснюються за попереднім погодженням з Головним штабом.

Для допомоги виховнику, за вибором учнів, адміністрація закладу освіти може призначати також опікуна куреня – відому заслужену особу, представника громадського об'єднання, який надав відповідну письмову згоду Головному штабу або, за його дорученням, обласному штабу.

Нормативно врегульована послідовність створення куреня Гри у закладі освіти:

- перший крок – підбір адміністрацією закладу освіти у взаємодії з громадськими об'єднаннями (за згодою), діяльність яких спрямована на національно-патріотичне виховання дітей та молоді, відповідної кандидатури виховника (за рекомендацією Головного штабу) та вишкіл кандидата за програмою і під контролем Головного штабу;

- другий крок – створення виховником першого рою з числа молодих козаків, які планують продовжити навчання в цьому закладі освіти, і кількомісячна, максимум однорічна, підготовка його за програмою, затвердженою Головним штабом;

- третій крок – розгортання рою молодих козаків у повноцінний курінь через створення трьох або чотирьох роїв джур, в яких молоді козаки виконують функцію ройових та їх заступників, а також обрання старшини новоствореного куреня з числа молодих козаків; започаткування виховником щотижневого вишколу ройових;

- четвертий крок – вибори в роях джур ройових і їх заступників з числа джур цих роїв; створення ради ройових куреня, вишкіл нових ройових, який проводять молоді козаки; виділення з кожного рою джур, молодих козаків по дві особи для створення та ведення роїв новаків.

Прийом до рою здійснюється на раді рою на добровільних засадах за письмовою згодою батьків (для учасників 6–17 років) після засвоєння кандидатом самоосвітнього просвітницького курсу. Прийом нового рою до куреня здійснюється радою ройових.

Основою організації Гри є добровільне об'єднання учасників у рої, а роїв – у курені, в яких забезпечується реалізація принципу самоврядування.

Кожен рій куреня обирає собі назву за тематикою історичної героїки борців за незалежність України (наприклад, «Святославичі», «Січовики», «Гайдамаки», «Чорні запорожці», «Холодноярці», «Карпатські січовики»,

«Повстанці», «Кіборги», «Добробати», «Гарпунівці», «Кульчицькі», «Айдарівці», «Азовці» тощо). Назву гуртка/рою затверджує рада ройових куреня.

Назви і склад роїв молодих козаків, які створюються у закладах освіти, де відсутні курені Гри, а також курені, створені на базі роїв молодих козаків, реєструються Українським державним центром національно-патріотичного виховання або, за дорученням Головного штабу, обласним штабом Гри, але відповідно до героїки боротьби за державну незалежність України.

Кожен курінь Гри обирає собі назву за іменем покровителя (патрона) – історичної постаті місцевого або загальнонаціонального значення, яка відзначилася вагомим внеском у боротьбу за державність України в період від часів княжої доби до Революції Гідності та під час захисту України від збройної агресії Російської Федерації в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил в Донецькій та Луганській областях (наприклад, «Курінь імені Євгена Подолянчука»).

Присвоєння імені куреню затверджується Головним штабом або, за його дорученням, обласним штабом. У разі коли курінь створюється на кадровій основі одного з громадських об'єднань (за згодою), то він може отримувати і відповідну назву (наприклад, «Козацька застава імені Івана Сірка», «Пластовий курінь імені Романа Шухевича» чи «Сумівська дружина імені Святослава Хороброго»).

Особливо дієві та успішні курені можуть отримати у своїх назвах додатково порядковий номер (число) куреня у реєстрі куренів Гри (наприклад, «Курінь число 3015 імені Михайла Сороки»), який веде Український державний центр національно-патріотичного виховання. Вимоги до порядку формування реєстру куренів Гри та отримання в ньому порядкових номерів затверджує Головний штаб.

Кожен рій веде свою Книгу звитяг (щоденник), яка складається з двох частин: «Спадок» та «Здобуток». У «Спадок» збираються (у тому числі усні та архівні) свідчення про боротьбу за державну незалежність України в районі (місті, селі), а в «Здобутки» вписуються свої перемоги, досягнення, імена козачат, джур куреня тощо.

Кожен курінь веде свою сторінку (блог) в Інтернеті та викладає світлини і відеоматеріали, пов'язані з його діяльністю.

Підсумком діяльності куреня (рою) продовж навчального року є його презентація та наметове таборування, які організовує рада ройових. Наметове таборування може проводитися як участь у таборі військово-

патріотичного або національно-патріотичного спрямування, організованому однією чи кількома громадськими об'єднаннями (за згодою).

Постановою [20] визначені також організатори Гри та їх повноваження, порядок і строки проведення підсумкових наметових таборувань, програма наметового таборування, механізми та джерела фінансування гри

З метою набуття учасниками Гри додаткової компетенції для їх самореалізації у певних суспільно-державних сферах на базі цього Положення [20] співорганізаторами Гри розробляються рекомендації з організації та проведення додаткових різновидів Гри за окремими напрямками: (наприклад, «Джура-Оборонець», «Джура-Десантник», «Джура-Прикордонник», «Джура-Гвардієць», «Джура-Поліцейський» тощо), які погоджуються з Головним штабом і затверджуються МОН та співорганізатором Гри, який є розробником рекомендацій.

Рекомендації з організації та проведення додаткових різновидів Гри за окремими напрямками: «Джура-Десантник» та «Джура-Прикордонник» погоджуються з Головним штабом і затверджуються Міністерством освіти і науки України, Міністерством молоді та спорту України та співорганізатором Гри, який є розробником рекомендацій.

Особи, які залучаються до організації та проведення заходів Гри, повинні спілкуватися державною мовою без обмежень кількості перекладів на інші мови у публічному просторі, мати активну дієву позицію у питаннях захисту державної незалежності та територіальної цілісності України, виявляти шанобливе ставлення до пам'яті про борців за незалежність України та жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні, бути натхненниками дієвого плекання українських суспільно-державницьких цінностей: національної самосвідомості, ідентичності, самобутності, волі, соборності та гідності Українського народу.

Організатори Гри можуть розробляти та затверджувати додаткові вимоги щодо компетенцій осіб, які залучаються до проведення та організації заходу, виходячи з мети та завдань Гри.

Постановою також визначено, що підсумкові наметові таборування Гри проводяться поетапно:

- початковий етап – навчально-тренувальний похід первинних осередків (курнів) з не менш як однією ночівлею у польових умовах – у квітні - травні;

- I етап – районний (міський, об'єднана територіальна громада) – у травні;
- II етап – обласний – у травні – червні;
- III етап – фінальний (Всеукраїнський) – у липні – серпні.

В умовах особливого періоду, надзвичайної ситуації, карантину, установлених на всій території України, інші строки проведення III етапу наметового таборування Гри, ніж визначені цим пунктом, та місце його проведення затверджуються наказом Міністерства освіти і науки України. Строки проведення I та II етапів визначаються з урахуванням строку проведення III етапу.

Для проведення у закладі освіти, в об'єднаній територіальній громаді, районі, місті, області початкового, I (районного, міського, об'єднаної територіальної громади) та II (обласного) етапів Гри штабами відповідного рівня створюються організаційні комітети, визначаються установи чи організації, на які покладається відповідальність за організацію та проведення відповідного етапу Гри.

I (районний, міський, об'єднаної територіальної громади), II (обласний) та III (Всеукраїнський) етапи Гри проводяться у формі підсумкових наметових таборувальних учасників Гри.

До складу організаційних комітетів входять представники відповідного штабу, працівники місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, яким надано повноваження у сфері освіти, фізичної культури та спорту, центрів туризму та краєзнавства, а також працівники систем Міністерства оборони України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства соціальної політики України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

До організації та проведення підсумкових наметових таборувальних учасників Гри долучаються представники громадських об'єднань національно-патріотичного спрямування та учасники антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил) (за згодою), які володіють первинними загальновійськовими і спеціальними компетентностями у рамках допризовної підготовки молоді.

Рішення штабів щодо формування організаційного комітету затверджуються наказами (розпорядженнями) відповідних місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування чи об'єднаної територіальної громади.

У I етапі Гри беруть участь рої, які визначаються за результатами підсумкового наметового таборування куренів, – кращий рій куреня або збірний рій куреня, а також рої закладів освіти, в яких не створені курені.

У II і III етапах Гри беруть участь рої-переможці / рої-призери попередніх відповідно I та II етапів гри.

Програма підсумкового наметового таборування може включати такі елементи: індивідуальна та групова робота під керівництвом виховників; навчально-польові збори; теренові ігри, теренові змагання та квести; туристсько-краєзнавчі експедиції, походи; самостійна робота учасників табору; добродійні акції; зустрічі та тематичні лекції з видатними особистостями, учасниками національно-визвольних змагань, Революції Гідності, антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил; заходи мистецького спрямування; конкурси, вікторини, естафети; дискусії; майстер-класи; тренінги; перегляди та обговорення тематичних фільмів; відвідування музеїв тощо.

Під час таборування проводяться конкурси та змагання, умови яких розробляються відповідно до рекомендацій Головного штабу на поточний рік та затверджуються наказом установи чи організації, на яку покладається відповідальність за організацію та проведення відповідного етапу таборування.

Провідною ідеєю Гри є патріотизм як духовно-моральна цінність, що завжди виступав пріоритетним завданням функціонування демократичної держави, становлення соціального суспільства, розвитку творчо обдарованої, духовно багатого, культурно грамотної та фізично досконалої особистості. Його головним призначенням є консолідація соціального та демократичного суспільства для успішного вирішення широкомасштабних суспільно значущих проблем нації.

У зв'язку з цим актуальності набуває проблема виховання у юних громадян патріотизму як почуття належності до країни, українського народу, гордості за державу, відповідальності за її долю. Питання патріотичного виховання особливо актуалізувалися сьогодні, під час повномасштабної війни, воєнного стану та післявоєнного відродження і відбудови.

Патріотизм – це безумовне за походженням і високосмислове за духовно-моральною мірою почуття-цінність. Метою патріотичного виховання на сучасному етапі є становлення творчої обдарованої особистості-патріота, готової самовіддано будувати та розвивати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу,

забезпечувати її національний захист, сприяти соціальному миру та єдності, солідарності і консолідації у суспільстві.

У змісті патріотичного виховання доцільно зосередитися на оволодінні зростаючою творчою обдарованою особистістю такими патріотичними цінностями, як любов до рідної землі, демократичної держави, сім'ї, родини, народу; формувати національну ідентичність та приналежність й водночас толерантне ставлення підростаючої особистості до інших народів, культур і традицій; виховувати почуття духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності його духовно-культурної спадщини та майбутнього.

Виконання вищезазначених надскладних завдань покладається на школу, сім'ю, родину на основі тісної творчої співпраці із дитячими, учнівськими, молодіжними суспільними(громадськими) організаціями/об'єднаннями та їхніми осередками.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Законодавство та нормативно-правова база України сприяє розвитку участі дитячих, учнівських та молодіжних суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії та з правової точки зору частково врегульовує проблеми стосовно: формування демократичних цінностей у дітей та учнів та мотивації їхньої діяльності щодо подолання формалізму у навчально-виховному процесі; стимулювання діяльності органів учнівського самоврядування як активних учасників цілісного освітнього процесу закладу освіти; залучення учасників освітнього процесу до оновлення змісту діяльності закладу загальної середньої освіти; формування атмосфери і клімату духовності, культури, патріотизму та неформального прагнення до боротьби з негативними явищами в учнівському середовищі; духовного та фізичного загартування підростаючого покоління; участі широкого загалу дітей та учнів у змаганнях, конкурсах, олімпіадах, турнірах, програмах, проектах з питань освіти, науки, культури, техніки, моделювання, фізичної культури і спорту як на рівні закладу загальної середньої освіти, так і на Всеукраїнському та Міжнародному рівнях; стимулювання творчої обдарованої особистості до навчання, самовдосконалення, самовиховання, розвитку, саморозвитку, зростання, пізнання Себе та свого Народу, Світу, Всесвіту, Ноосфери, Істини та свого місця і призначення, своєї місії та ролі

на життєвій ниві.

Проблемою загальнодержавного значення під час розвитку законодавчої бази стосовно участі дитячих, учнівських, молодіжних суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії, особливо в умовах війни, воєнного та надзвичайного стану є дотримання принципів рівності: прав; свобод; волевиявлення; ініціатив; обов'язків як конкретної активної творчої обдарованої особистості, так і суспільних(громадських) організацій/об'єднань зокрема. Усім дитячим, учнівським, молодіжним організаціям мають бути гарантовані та доступні права функціонувати та розвиватися у єдиному законодавчому та нормативно-правовому полі при умові рівноцінного кадрового, матеріально-технічного, інформаційного та фінансового забезпечення.

Особливого значення необхідно надавати посиленню ролі закладів освіти за участю дитячих, учнівських, молодіжних суспільних (громадських) організацій у формуванні мотивів та створенні умов для розвитку особистісного потенціалу здібних, обдарованих, талановитих дітей та учнів, пізнання ними краси та гармонії у пізнавальному творчому та проблемному, всеохоплюючому та захоплюючому освітньому процесі, а також механізмів досягнення духовно-моральної зрілості, висот культури та фізичної досконалості.

Законодавче врегулювання участі суспільних(громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії має будуватися на принципах законності, правового врегулювання, рівності, відповідальності, відкритості, доступності, гласності та прозорості на всіх рівнях державної законодавчої, виконавчої та судової влади, місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, голів територіальних об'єднань, керівників закладів загальної середньої освіти, суспільних організацій та об'єднань, профспілкових організацій та органів самоврядування закладів освіти.

Законність, правове врегулювання, рівність, відповідальність, гласність та прозорість передбачають створення таких демократичних умов життя соціального суспільства при яких діяльність усіх державних органів, установ, організацій, закладів, усіх службових й керівних осіб, учасників освітнього процесу та громадян здійснюється відповідно до вимог закону. Умовами законності, правового врегулювання, рівності, відповідальності, гласності та прозорості прийняття і реалізації

управлінських рішень є розгалужена система законодавства, яка відповідає вимогам демократичної держави, соціального суспільства й чітко регулює права, свободи, волевиявлення і обов'язки учасників суспільних відносин, освітнього процесу, спільність інтересів усіх членів суспільства, високий рівень правової та управлінської культури і наявність важливих правових духовно-моральних, науково-освітніх, культурних, інтелектуальних, творчих, соціальних, економічних, політичних і юридичних гарантій.

У своїй управлінській діяльності усі інститути демократичної держави та члени соціального суспільства мають керуватися Конституцією та законами України, Указам Президента, підзаконними нормативно-правовими актами держави та неухильно дотримуватися останніх усіма суб'єктами права.

Заклади загальної середньої освіти у творчій співпраці із суспільними(громадськими) як дитячими, учнівськими, так і іншими суспільними організаціями є першою і визначальною сходинкою державного будівництва та формування суспільства духовності, культури, прав, свобод, волевиявлення, відповідальності, доброчесності, добротворення і обов'язків.

Перспективи подальших досліджень. Подальші перспективи законодавчого врегулювання участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії вбачаємо у вивченні, науковому обґрунтуванні, вітчизняному науковому супроводженні та втіленні в практику діяльності школи демократичних законодавчих вимог, норм, стандартів та положень стосовно участі суспільних (громадських) організацій у державно-громадському управлінні закладами загальної середньої освіти на засадах партнерської взаємодії, а також врахування історичної спадщини та розвитку надбань, знахідок, досвіду вітчизняної та зарубіжної теорії і практики з проблем активної діяльності дитячих та учнівських суспільних(громадських) організацій, їхніх осередків та взаємного доповнення невід'ємних складових елементів управління закладами освіти, утвердження інститутів демократичної держави та соціального суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

[1] Верховна Рада України. (1996, Черв.28). *Конституція України*

- № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [2] Верховна Рада України. (2009, Квіт. 16). Закон № 1275-VI «Про асоціації органів місцевого самоврядування». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>
- [3] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 2145-VIII «Про освіту». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [4] Верховна Рада України. (2020, Січ. 16). Закон № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- [5] Верховна Рада України. (2005, Січ. 13). Закон № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
- [6] Верховна Рада України. (2018, Лип. 03). Закон № 2485-VIII «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту “Фінська підтримка реформи української школи”». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2485-19#Text>
- [7] Верховна Рада України. (2005, Груд. 21). Закон № 3255-IV «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект “Рівний доступ до якісної освіти в Україні”) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3255-15#Text>
- [8] Верховна Рада України. (2015, Листоп. 26). Закон № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- [9] Верховна Рада України. (2019, Квіт. 27). Закон № 1414-IX «Про основні засади молодіжної політики». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
- [10] Верховна Рада України. (2012, Берез. 25). Закон № 4572-VI «Про громадські об’єднання». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
- [11] Верховна Рада України. (2019, Груд. 17). Закон № 385-IX «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки

- пластового, скаутського руху». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>
- [12] Верховна Рада України. (1999, Верес. 15). Закон № 1045-XIV «Про профспілки, їх права та гарантії діяльності». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
- [13] Верховна Рада України. (2010, Груд. 23). Закон № 2862-VI «Про соціальний діалог в Україні». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
- [14] Верховна Рада України. (1993, Лип. 01). Закон № 3356-XII «Про колективні договори і угоди». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>
- [15] Верховна Рада України. (1991, Верес. 27). Генеральна асамблея ООН документ 995_021 від 20 листопада 1989 року «Конвенція про права дитини». [Електронний ресурс].
Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
- [16] Переглянута Європейська Хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://rm.coe.int/168071b58f>
- [17] Верховна Рада України. (2002, Квіт. 17). Указ Президента України № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
- [18] Верховна Рада України. (2013, Черв. 25). Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- [19] Кабінет Міністрів України. (1993, Листоп. 03). Постанова № 896 «Про державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”)». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- [20] Кабінет Міністрів України. (2018, Жовт. 17). Постанова № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання». [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text>
- [21] Кабінет Міністрів України. (2016, Груд. 14). Розпорядження № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на

період до 2029 року». [Електронний ресурс].

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

- [22] Міністерство освіти і науки України. (2006, Лют. 09). *Наказ № 90 «Про затвердження Положення про малу академію наук учнівської молоді»*. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-06#Text>
- [23] Дж. Бейлі, *Школа скаутингу. Все, що треба знати для пригод просто неба*. Львів, Україна: Вид-во Старого Лева, 2022.
- [24] Л. Березовська, Х. Колодчак, «Соціалізація учнівської молоді в діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій», *Освітній простір України*, вип. 16, с. 137–143, 2019.
- [25] В. Є. Берека, Н. М. Орловська, *Ідеї козацької педагогіки: сучасний педагогічний дискурс*. Кам'янець-Подільський, Україна: Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2019.
- [26] В. Є. Берека, І. М. Шоробура, *Козаком я мрію бути*. Кам'янець-Подільський, Україна: Абетка, 2004.
- [27] І. Д. Бех, *Особистісно зорієнтоване виховання*. Київ, Україна: ІЗМН, 1998.
- [28] В. І. Вернадський, *Вибрані праці*. Київ, Україна: Вид-во «Наукова думка», 2005.
- [29] *Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти / уклад.: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська*. Кам'янець-Подільський, Україна: Вид. ПП Зволейко Д. Г., 2017.
- [30] В. В. Гейтенко, В. М. Пристинський, Т. М. Пристинська, *Педагогічний супровід підлітків старшого шкільного віку у середовищі асоціальних й антисоціальних неформальних молодіжних організацій*. Слов'янськ, Україна: Вид-во Б. І. Маторіна, 2019.
- [31] В. В. Гейтенко, «Педагогічний супровід соціалізації старшокласників у середовищі неформальних молодіжних організацій», автореф. дис. канд. наук; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2019.
- [32] Г. В. Іванова, «Добро починається з тебе: організація волонтерської діяльності в учнівському середовищі», на VII обл. наук.-практ. конф. *Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні*. Вінниця, 2021, т. 1, с. 221–227.
- [33] Ю. В. Ївженко, *Формування у студентської молоді почуття громадянськості в процесі діяльності молодіжних громадських*

організації. Київ, Україна: Четверта хвиля, 2019.

- [34] «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді», *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань*. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2016.
- [35] Л. В. Канішевська, С. Д. Булавенко, «Учнівське самоврядування як засіб формування соціальної активності особистості», *Педагогічний альманах*. Херсон, вип. 40, с. 19–25, 2018.
- [36] Ю. Коваль, «Роль шкільного самоврядування у формуванні громадсько-активної школи», на *Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених Соціологія у (пост)сучасності: ХІХ*. Харків, 2021, с. 54–55.
- [37] О. Кривонос, «Виховання демократичних цінностей школярів через учнівське самоврядування», *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 10(94), с. 151–160, 2019.
- [38] О. Ф. Леськів, І. С. Конопльова, «Громадянська освіта – важлива складова ефективної активності учнівського самоврядування», на *ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку*. Одеса, 2020, с. 295–297.
- [39] «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист», на *Парламентських слуханнях; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» від 30 вересня 2016 р. № 135-13/507*.
- [40] Є. Панченко, «Розвиток лідерських якостей засобами скаутського руху в міжвоєнний період у США (20–40-і рр. ХХ ст.)», *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 8, с. 3–13, 2018.
- [41] Н. В. Перепелиця, *Формування новацій у позашкільній неформальній освіті дітей та учнівської молоді: організація еколого-натуралістичної творчості*. Суми, Україна: Нота Бене, 2018.
- [42] *Пласт: Унікальна історія українського скаутського руху* / О. Субтельний, О. Джулинський, Т. Джулинська та О. Закидальська. Торонто, Канада: Пласт. вид-во, 2019, ХХІІ.
- [43] «Пластунам і скаутам сприятимуть усі і всюди», *Голос України*, 26 листоп. № 226, с. 2, 2019.
- [44] І. Попченко, «Скаутинг як інструмент формування громадянської свідомості української молоді», *Драгомановські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків*. Київ; Ніжин, вип. 5(9), с. 387–389, 2020.
- [45] Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист: на *Парламентських слуханнях у Верховній Раді України 12 жовт. 2016 р.*;

- Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму. Київ, Україна: Парлам. вид-во, 2017. (Серія «Парламентські слухання»).
- [46] «Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», *Парламентські слухання*. Київ: Парламентське вид-во, 2012.
- [47] С. В. Сапіга, «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях», автореф. дис. канд. наук; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2018.
- [48] С. Сапіга, «Соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях», *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 10, с. 44–55, 2017.
- [49] «Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», на *Щорічній доповіді Президентові України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 р.)* / Т. В. Безулік, А. І. Білий, Є. І. Бородін та ін., Ю. О. Павленко та ін. Ред. Київ, Україна: Гопак, 2005.
- [50] «Сімейна політика України – цілі та завдання», на *Парламентських слуханнях у Верховній Раді України; Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму*. Київ, Україна: Парлам. вид.-во, 2015.
- [51] М. Г. Стельмахович, *Українська народна педагогіка*. Київ, Україна: ІЗМН, 1997.
- [52] М. В. Федоруц, «Учнівське самоврядування як вагомий чинник формування соціальної компетентності сучасних старшокласників», *Педагогічний альманах*. Херсон, вип. 41, с. 22–29, 2019.
- [53] «Формування здорового способу життя молоді: стан, проблеми та перспективи», на *Щорічній доповіді Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2002 р.)*. Київ: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003.
- [54] «Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації», на *Парламентських слуханнях у Верховній Раді України; Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму*. Київ: Парлам. вид-во, 2017. (Серія «Парламентські слухання»).
- [55] К. С. Червоненко, «Формування готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської

молоді», автореф. дис. канд. наук; М-во освіти і науки України, Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. Мелітополь, 2019.

- [56] Ю. Юзич, «Чому Пласт? 30 травня 2019 року Верховна Рада України ухвалила законопроект "Про державне визнання і підтримку Пласту – Національної скаутської організації України"», *Дзеркало тижня*, 13 лип., № 27, с. 11, 2019.

LEGISLATIVE REGULATION OF THE PARTICIPATION OF SOCIAL (PUBLIC) ORGANIZATIONS IN THE STATE AND PUBLIC MANAGEMENT OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Boris Chyzhevskiy,

Candidate of Pedagogical Sciences, leading researcher
Department of Economics and General Secondary
Education Management Institute of Pedagogy of the
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;
Honored Education Worker of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-7878-1180>
chyzhevskiy.bg@gmail.com

Abstract. The article summarizes and outlines the legislative requirements and regulations regarding the participation of public (public) organizations in the state-public management of institutions of general secondary education on the basis of partnership interaction. Pupils are a driving force that occupies a central place in the development of general secondary education institutions, the local environment, social society, and a democratic state. Therefore, it is necessary to involve it as actively as possible in the activities of the self-governing bodies of the school, participation in the work of centers, units of scientific and educational, cultural, sports and recreation, social (community) organizations. In order for the education of student youth to take place in accordance with democratic social processes, it is expedient, on the basis of current legislation, to really ensure the effectiveness of the leading role of children and students – our future, both in the institution of general secondary education in particular, and in democratic society as a whole, taking into account their life principles and priorities, which are the basis of their formation of classic orthodox spiritual and moral values, the direction and content of sustainability, vitality, life-making of a young person - a creative gifted individual, mastering the skills of management,

participation in social life and determining one's place and role in construction and development democratic state of Ukraine. In terms of acquiring scientific knowledge, strengthening the national-patriotic education of school youth, it is expedient for the heads of general secondary education institutions and teaching staff to more actively involve the youth institutes of the social society of the relevant direction, the Small Academy of Sciences of Ukraine, to implement specific events interesting for children and students; significantly increase the participation of children and students in the planning and implementation of such events; promote the participation of children and students in local, district, regional, all-Ukrainian competitions, contests, Olympiads, training seminars. The legislation of Ukraine in terms of the participation of public (public) organizations in the state-public management of institutions of general secondary education on the basis of partnership interaction is oriented to such a state-democratic approach. From a political, social, economic and legal point of view, the legislative requirements regarding the participation of public (public) organizations in the state-public management of institutions of general secondary education on the basis of partnership interaction are based on the Constitution of Ukraine, legislation and normative legal acts. This problem is especially relevant in the context of decentralization, territorial-administrative reform and deregulation. Decentralization is considered as a legally established transfer to the local level, including to the level of general secondary education institutions, of the relevant rights, powers, freedoms, obligations transferred by the state and supported by funds, personnel, resources and responsibility. The participation of children and students in the state-public management of institutions of general secondary education, local community, district, region, state is a global idea of a democratic state, which must be supported by appropriate guaranteed funding so that children and students can develop locally – where they were born, where they live, where they want to live, that is, in the appropriate natural, spiritual, social, cultural, ethnic, economic, informational environment. The proposed work examines the level, systematicity, comprehensiveness and focus of legislative requirements regarding the participation of public (public) organizations in the state-public management of institutions of general secondary education on the basis of partnership interaction in the context of norms, provisions of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, "On the main principles of youth

policy”, “On public associations”, “On recognition of the shale movement and features of state support of the shale, scout movement”, “On trade unions, their rights and guarantees of activity”, “On social dialogue in Ukraine”, “On collective agreements and agreements”, “Convention on the Rights of the Child”, “Revised European Charter on Youth Participation in Local and Regional Life”, which complement and correlate with the laws of Ukraine “On Education” and “On Comprehensive General Secondary Education”.

Keywords: Constitution of Ukraine (Basic Law); legislation; public (civil) organizations; state-public administration; partnership; interaction; cooperation; dialogue; social society; democratic state.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, Cherv.28). Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [2] Verkhovna Rada Ukrainy. (2009, Kvit.16). Zakon № 1275-VI «Pro asotsiatsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 2145-VIII «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- [4] Verkhovna Rada Ukrainy. (2020, Sich. 16). Zakon № 463-IX «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- [5] Verkhovna Rada Ukrainy. (2005, Sich.13). Zakon № 2342-IV «Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
- [6] Verkhovna Rada Ukrainy. (2018, Lyp.03). Zakon № 2485-VIII «Pro ratyfikatsiiu Uhody mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Finliandskoi Respubliki pro realizatsiiu proektu “Finska pidtrymka reformy ukrainskoi shkoly”». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2485-19#Text>
- [7] Verkhovna Rada Ukrainy. (2005, Hrud.21). Zakon № 3255-IV «Pro ratyfikatsiiu Kredytnoi uhody (Proekt “Rivnyi dostup do yakisnoi osvity v Ukraini”) mizh Ukrainoiu ta Mizhnarodnym bankom rekonstruktsii ta

- rozvytku». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3255-15#Text>
- [8] Verkhovna Rada Ukrainy. (2015, Lystop. 26). Zakon № 848-VIII «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
- [9] Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, Kvit. 27). Zakon № 1414-IX «Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
- [10] Verkhovna Rada Ukrainy. (2012, Berez. 25). Zakon № 4572-VI «Pro hromadski obiednannia». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
- [11] Verkhovna Rada Ukrainy. (2019, Hrud. 17). Zakon № 385-IX «Pro vyznannia plastovoho rukhu ta osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky plastovoho, skautskoho rukhu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>
- [12] Verkhovna Rada Ukrainy. (1999, Veres. 15). Zakon № 1045-XIV «Pro profspilky, yikh prava ta harantii diialnosti». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>
- [13] Verkhovna Rada Ukrainy. (2010, Hrud 23). Zakon № 2862-VI «Pro sotsialnyi dialoh v Ukraini». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
- [14] Verkhovna Rada Ukrainy. (1993, Lyp. 01). Zakon № 3356-XII «Pro kolektyvni dohovory i uhody». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>
- [15] Verkhovna Rada Ukrainy. (1991, Veres. 27). Heneralna asambleia OON dokument 995_021 vid 20 lystopada 1989 roku «Konventsiiia pro prava dytyny». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
- [16] Perehlianuta Yevropeiska Khartiia pro uchast molodi v mistsevomu ta rehionalnomu zhytti. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://rm.coe.int/168071b58f>
- [17] Verkhovna Rada Ukrainy. (2002, Kvit. 17). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 347/2002 «Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
- [18] Verkhovna Rada Ukrainy. (2013, Cherv. 25). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 344/2013 «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku». [Elektronnyi resurs].

- Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- [19] Kabinet Ministriv Ukrainy. (1993, Lystop. 03). Postanova № 896 «Pro derzhavnu natsionalnu prohramu “Osvita” (“Ukraina XXI stolittia”)». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
- [20] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018, Zhovt. 17). Postanova № 845 «Deiaki pytannia dytiacho-yunatskoho viiskovo-patriotychnoho vykhovannia». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text>
- [21] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, Hrud. 14). Rozporiadzhennia № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>
- [22] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2006, Liut. 09). Nakaz № 90 «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro malu akademiiu nauk uchnivskoi molodi». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-06#Text>
- [23] Dzh. Beili, Shkola skautynhu. Vse, shcho treba znaty dlia pryhod prosto neba. Lviv, Ukraina: Vyd-vo Staroho Leva, 2022.
- [24] L. Berezovska, Kh. Kolodchak, «Sotsializatsiia uchnivskoi molodi v diialnosti molodizhnykh i dytiachykh hromadskykh orhanizatsii», Osvitnii prostir Ukrainy, vyp. 16, s. 137–143, 2019.
- [25] V. Ye Bereka, N. M. Orlovska, Idei kozatskoi pedahohiky: suchasnyi pedahohichniy dyskurs. Kamianets-Podilskyi, Ukraina: Vyd. PP Zvoleiko D. H., 2019.
- [26] V. Ye. Bereka, I. M. Shorobura, Kozakom ya mriiu buty. Kamianets-Podilskyi, Ukraina: Abetka, 2004.
- [27] I. D. Bekh, Osobystisno zorientovane vykhovannia. Kyiv, Ukraina: IZMN, 1998.
- [28] V. I. Vernadskyi, Vybrani pratsi. Kyiv, Ukraina: Vyd-vo «Naukova dumka», 2005.
- [29] Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity / uklad.: V. Ye. Bereka, I. K. Hidzhelitskyi, N. M. Orlovska. Kamianets-Podilskyi, Ukraina: Vyd. PP Zvoleiko D. H., 2017.
- [30] V. V. Heitenko, V. M. Prystynskyi, T. M. Prystynska, Pedahohichniy

suprovid pidlitkiv starshoho shkilnoho viku u seredovyshchi asotsialnykh y antysotsialnykh neformalnykh molodizhnykh orhanizatsii. Sloviansk, Ukraina: Vyd-vo B. I. Matorina, 2019.

- [31] V. V. Heitenko, «Pedahohichniy suprovid sotsializatsii starshoklasnykiv u seredovyshchi neformalnykh molodizhnykh orhanizatsii», avtoref. dys. kand. nauk; M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ «Donbas. derzh. ped. un-t». Sloviansk, 2019.
- [32] H. V. Ivanova, «Dobro pochynaietsia z tebe: orhanizatsiia volonterskoi diialnosti v uchnivskomu seredovyshchi», na VII obl. nauk.-prakt. konf. Dosiahnennia ta vyklyky natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v rehioni. Vinnytsia, 2021, t. 1, s. 221–227.
- [33] Yu. V. Yivzhenko, Formuvannia u studentskoi molodi pochuttia hromadianskosti v protsesi diialnosti molodizhnykh hromadskykh orhanizatsii. Kyiv, Ukraina: Chetverta khvyliia, 2019.
- [34] «Tsinnisni oriantatsii suchasnoi ukrainskoi molodi», Informatsiino-analitychni materialy do parlamentskykh slukhan. Pereiaslav-Khmelnyskyi: PP «SKD», 2016.
- [35] L. V. Kanishevska, S. D. Bulavenko, «Uchnivske samovriaduvannia yak zasib formuvannia sotsialnoi aktyvnosti osobystosti», Pedahohichniy almanakh. Kherson, vyp. 40, s. 19–25, 2018.
- [36] Yu. Koval, «Rol shkilnoho samovriaduvannia u formuvanni hromadsko-aktyvnoi shkoly», na Mizhnar. nauk. konf. studentiv, aspirantiv, doktorantiv i molodykh vchenykh Sotsiologii u (post)suchasnosti: XIX. Kharkiv, 2021, s. 54–55.
- [37] O. Kryvonos, «Vykhovannia demokratychnykh tsinnosti shkoliariv cherez uchnivske samovriaduvannia», Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, № 10(94), s. 151–160, 2019.
- [38] O. F. Leskiv, I. S. Konoplova, «Hromadianska osvita – vazhlyva skladova efektyvnoi aktyvnosti uchnivskoho samovriaduvannia», na II Vseukr. nauk.-prakt. konf. Pedahohichna nauka i osvita u suchasnomu vymiri: problemy i perspektyvy rozvytku. Odesa, 2020, s. 295–297.
- [39] «Prava dytyny v Ukraini: zabezpechennia, dotrymannia, zakhyst», na Parlamentskykh slukhanniakh; Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» vid 30 veresnia 2016 r. № 135-13/507.
- [40] Ye. Panchenko, «Rozvytok liderskykh yakosti zasobamy skautskoho rukhu v mizhvoienni period u SShA (20–40-i rr. XX st.)», Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, № 8, s. 3–13, 2018.
- [41] N. V. Perepelytsia, Formuvannia novatsii u pozashkilnii neformalnii osviti

- ditei ta uchnivskoi molodi: orhanizatsiia ekoloho-naturalistychnoi tvorchosti. Sumy, Ukraina: Nota Bene, 2018.
- [42] Plast: Unikalna istoriia ukrainskoho skautskoho rukhu / O. Subtelnyi, O. Dzhulynskiy, T. Dzhulynska ta O. Zakydalska. Toronto, Kanada: Plast. vyd-vo, 2019, XXII.
- [43] «Plastunam i skautam spryiatymut usi i vsiudy», Holos Ukrainy, 26 lystop. № 226, s. 2, 2019.
- [44] I. Popchenko, «Skautynh yak instrument formuvannia hromadianskoi svidomosti ukrainskoi molodi», Drahomanovski istorychni studii: zb. nauk. prats molodykh istorykiv. Kyiv; Nizhyn, vyp. 5(9), s. 387–389, 2020.
- [45] Prava dytyny v Ukraini: zabezpechennia, dotrymannia, zakhyst: na Parlamentskykh slukhanniakh u Verkhovnij Radi Ukrainy 12 zhovt. 2016 r.; Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan simi, molodizhnoi polityky, sportu ta turyzmu. Kyiv, Ukraina: Parlam. vyd-vo, 2017. (Seriiia «Parlamentski slukhannia»).
- [46] «Instytut simi v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia», Parlamentski slukhannia. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2012.
- [47] S. V. Sapiha, «Rozvytok osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh», avtoref. dys. kand. nauk; Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv, 2018.
- [48] S. Sapiha, «Sotsialno-pedahohichni umovy rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh», Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, № 10, s. 44–55, 2017.
- [49] «Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», на *Щорічній доповіді Президентові України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 р.)* / Т. В. Безулік, А. І. Білий, Є. І. Бородін та ін., Ю. О. Павленко та ін. Ред. Київ, Україна: Гопак, 2005.
- [50] «Simeina polityka Ukrainy – tsili ta zavdannia», на Parlamentskykh slukhanniakh u Verkhovnij Radi Ukrainy; Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan simi, molodizhnoi polityky, sportu ta turyzmu. Kyiv, Ukraina: Parlam. vyd.-vo, 2015.
- [51] M. H. Stelmakhovych, *Ukrainska narodna pedahohika*. Kyiv, Ukraina: IZMN, 1997.
- [52] M. V. Fedoruts, «Uchnivske samovriaduvannia yak vahomyi chynnyk formuvannia sotsialnoi kompetentnosti suchasnykh starshoklasnykiv», *Pedahohichniy almanakh*. Kherson, vyp. 41, s. 22–29, 2019.

- [53] «Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia molodi: stan, problemy ta perspektyvy», na Shchorichnii dopovidi Prezydentovi Ukrainy, Verkhovnii Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stanovyshche molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2002 r.). Kyiv: Derzh. in-t problem simi ta molodi, 2003.
- [54] «Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini v umovakh detsentralizatsii», na Parlamentskykh slukhanniakh u Verkhovnii Radi Ukrainy; Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan simi, molodizhnoi polityky, sportu ta turyzmu. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 2017. (Seriia «Parlamentski slukhannia»).
- [55] K. S. Chervonenko, «Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do orhanizatsii volonterskoi diialnosti uchnivskoi molodi», avtoref. dys. kand. nauk; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Melitop. derzh. ped. un-t im. B. Khmelnytskoho. Melitopol, 2019.
- [56] Yu. Yuzych, «Chomu Plast? 30 travnia 2019 roku Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla zakonoproiekt "Pro derzhavne vyznannia i pidtrymku Plastu – Natsionalnoi skautskoi orhanizatsii Ukrainy"», Dzerkalo tyzhnia, 13 lyp., № 27, s. 11, 2019.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2023 року*

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24\(53\)-273-282](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)-273-282)

UDC 374.7:37.014

Olena Shulgina,

Leading legal adviser, department of regulatory and legal support,
State Employment Center Legal Department;
PhD student, Department of Public Administration
and project management Educational and
Scientific Institute of management and psychology
SIHE «University of Education Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-4640-273X>
shulhina.olena.mail@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE LEGAL CULTURE DEVELOPMENT OF EDUCATORS OF THE STATE EMPLOYMENT SERVICE

Abstract. The article proves that legal upbringing and legal education should be considered as the main factors in the formation of the legal responsibility of teachers, paying attention to the fact that they can both slow down and accelerate legal progress. This is a purposeful process of obtaining systematized legal knowledge by teachers, formation of abilities and skills to apply them in practice, development of the moral and intellectual sphere, ensuring certain legal education of the individual. It is specified that legal responsibility is a qualitative-quantitative characteristic, which includes information not only about the amount of legal knowledge, abilities and skills, about the number of mastered (or unmastered) its elements or types of relevant cultural values, but also information about its content, about the nature of spiritual values (or "anti-values"), about the social orientation of legal ideals, ideas, norms accepted by the individual, this is the culture of legal thinking, the culture of legal feelings, the culture of legal behavior. Pedagogical conditions for the formation of the legal culture of pedagogical workers were defined, to which we included: the presence of educational courses "Jurisprudence", "Constitutional law" as mandatory disciplines for teachers to study during advanced training courses; organization of public activities; Self-government as an institution of civil society. The realization of self-government by students is expressed in the fact that they participate in the development and implementation of local normative acts of the educational organization, make proposals to improve the educational process, resolve issues of individual students' education, etc.; inclusion in

the work plan of lectures, discussions, round tables on legal topics; creation of positive motivation to study law, for this purpose, you can use: a positive example, help in realizing your rights, active participation in school life, making important decisions.

Keywords: pedagogical conditions; legal culture; pedagogical workers; state employment service.

INTRODUCTION / ВСТУП

Problem statement. The Constitution of Ukraine regulates as a priority the legal support of the processes that accompany state formation. Also, it is emphasized on “protection of rights and freedoms of every person, and their guarantees determine the basic content and state orientation” [2]. However, it is well known that any state is created and strengthened by the activities of its citizens. Therefore, the development level of Ukraine as a state governed by the rule of law depends on the formation of legal culture and legal consciousness of each society member.

Some international documents on human rights protection, and the implementation of the Laws of Ukraine “On Education”, “On Higher Education”, “On General Secondary Education”, and many other regulations were adopted in Ukraine. This legislation requires from both heads of educational institutions and each educator the ability and willingness to perform their professional duties taking into account the legal requirements and responsibilities of all participants in the educational process.

Thus, the legal culture of the citizen becomes relevant and an integral part of the content and technology of professional activity for all society members and educators in particular. In regards to the above-mentioned problem special attention is paid to educators from the Vocational Education Centers (hereinafter – VEC) of the State Employment Service. Namely, there is a need to justify the pedagogical conditions for the legal culture development of educators from the Vocational Education Centers of the State Employment Service.

The legal culture of the individual has always been researched by many scientists, in particular: theoretical and methodological aspects of legal culture as a specific socially determined phenomenon are presented in the researches of S. Aleksieiev, S. Komarov, V. Malakhov, V. Lazarev, V. Salnykov, A. Semytko, and others; scientific and methodological principles of legal culture formation are revealed by T. Budyliņa, N. Verbytskyi, V. Holovchenko; pedagogical conditions of formation and development of legal culture are covered in researches of V. Bondurovskyi, S. Nuzhnov, V. Parshyn, etc.; the formation of legal culture and

legal consciousness of the future teacher is presented in the studies of H. Vasianovych, M. Horodyskyi, I. Darmanska, M. Podberezkyi, I. Romanov, M. Shevtsov, N. Yakovlev, etc.; the human resources development in the system of professional-pedagogical education is revealed in the studies of V. Suprun, V. Oliinyk, L. Petrenko and others.

Thus, this topic has always been researched by many scientists.

AIM AND TASKS / МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Such understanding of the relevance of this work allowed to formulate the **purpose** of this study – to determine the pedagogical conditions for the formation of the formation of the legal culture of pedagogical workers of vocational and technical education centers of the state employment service.

In accordance with the purpose, the following **tasks** of the article are defined:

- clarify the meaning of the terms "conditions", "pedagogical conditions" in the context of the outlined problem;
- to determine the pedagogical conditions for the formation of the legal culture of pedagogical workers of vocational and technical education centers of the state employment service.

THE THEORETICAL BACKGROUNDS / ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Based on the analysis of pedagogical and legal literature, we concluded that legal education and legal nurturing should be considered as the main factors in the formation of legal responsibility of educators. It can both slow down and accelerate legal progress. This is a purposeful process of obtaining by educators systematized legal knowledge, the skill formation and abilities to apply them in practice, the development of moral and intellectual sphere, ensuring a certain legal knowledge of the individual.

However, training is not enough for the legal development of the individual. A person, who has good legal knowledge and skills, can show up a high level of good training. At the same time, there is no complete certainty if an individual, who has become educated in law, will not commit illegal acts. An individual may not have a proper legal nurturing that should be understood as a high level of legal awareness is expressed in law-obedience and legal activity, in the full and effective use of legal means in practice, an effort always to follow the legal foundation as the highest values of civilization.

The system of measures aimed at integrating into [human conscience](#)

political and legal ideas, norms, principles that represent the world and national legal culture values, acts as legal nurturing. The content of legal nurturing is to obtain knowledge on the state and law, legitimacy, individual rights, and freedoms, to develop a sustainable orientation to law-abiding behaviour of citizens.

According to I. Bezklubyi, the level of legal responsibility “should be considered at the level of a legal principle that ensures the proper realization of subjective human rights and responsibilities, and warns both internal and external social conflicts” [1].

In our opinion, legal responsibility is a qualitative and quantitative characteristic that includes not only information about the set of legal knowledge, skills, and abilities, the number of mastered (or not mastered) its elements, or types of relevant cultural values. It also includes information about its content, the nature of spiritual values (or “anti-values”), the social orientation of legal ideals, ideas, norms accepted by the individual, legal thinking culture, legal feelings culture, and legal behavior culture.

The philosophical dictionary provides the following definition: “legal culture of the individual is a component of basic human culture. It characterizes the quality and depth of legal knowledge, the degree of understanding of the moral and legal content of legal norms, the quality of legal beliefs, which express in domestic, labor, social life through observance of legal norms, defense own rights and freedoms, and lawful behavior”.

In that context, we understand that it is necessary to organize preventive work, to realize targeted legal education, to create pedagogical conditions for an effective process of legal awareness forming among educators for the legal culture formation.

The philosophical category “conditions” expresses the relation of the object to its surrounding phenomena, which is necessary for its existence. Conditions constitute the environment where they arise, exist, and develop. The structure of the conditions set must be flexible, dynamic, corresponding to the current state of the system. It should develop depending on the educators` facing objectives.

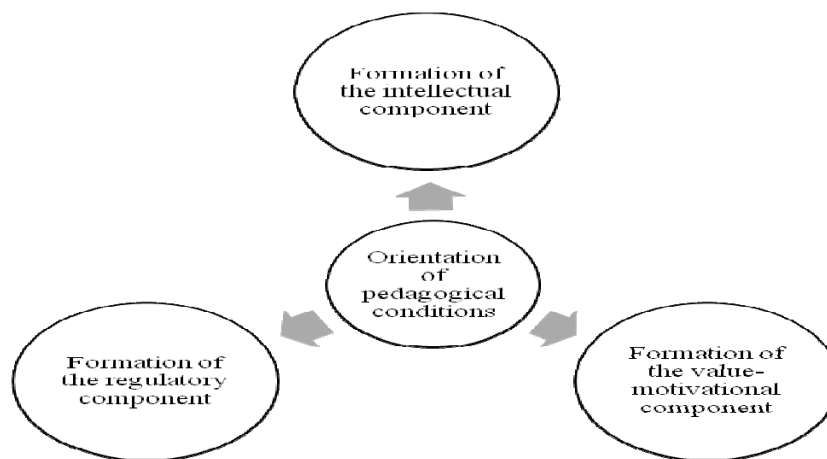
Dictionary-reference book on professional pedagogy edited by A. Semenov [6] defines pedagogical conditions as circumstances that influence the holistic productive process of professional training, mediated by the activity of the individual, a group of people. According to N. Ippolitova, N. Sterhova [3], pedagogical conditions are one of the components of the pedagogical system that reflect the set of possibilities of the educational and material environment,

and influence the personal and procedural aspects of the system and ensure its effective functioning and development.

Thus, the analysis of scientific studies shows that pedagogical conditions have an impact on the level of the legal nurturing of educators, their legal culture formation. The developing process of the legal culture of educators is related to the environment, interaction with the means of nurturing, activities, namely, external and internal factors.

We have found out that “professional and legal culture of the educator is deep and comprehensive knowledge on laws and regulations, basic sources of law, creating an educational environment, understanding of the principles of law by participants in the pedagogical process and ways of legal regulation of their relations, professional attitude to the law and practice of its application in the educational process in strict accordance with the legal or administrative principles of legitimacy, namely, a high degree of law impact on a particular professional pedagogical practice” [4].

The analysis of the above-mentioned scientific achievements gives us a reason to say that the pedagogical conditions for the legal culture development of educators of the State Employment Service are a set of components (i.e. legal, social, personal, etc.) aimed at forming legal responsibility of educator (Fig. 1).

Fig. 1 Orientation of pedagogical conditions for the legal culture development

Analyzing Fig. 1, we define the following:

1) the formation of the cognitive (intellectual) component of the educator's legal responsibility. As a result, educators have to obtain legal knowledge, skills, develop abilities to apply knowledge in practice (through solving practical situations of a legal nature);

2) the formation of a value-motivational component of legal responsibility of educators. This component's indicators can be a respectful attitude to law, the formation of moral qualities that determine the general culture of the individual, a high level of legal ideology (legal awareness), and legal psychology (legal thinking);

3) formation of the regulatory (behavioral) component of legal responsibility. As a result, educators have to learn how to defend their legal rights, freedoms, and interests, show initiative, to develop a socio-legal activity.

Also, the structural components of legal culture are important for our study. Most researchers include the following to these components: legal knowledge, legal beliefs, legal behavior, attitude to law, unwillingness to bear legal responsibility, legal confidence. The pedagogical conditions for the development of legal culture should cover each of the above-mentioned components, which can be implemented only through the development and implementation of an appropriate model.

RESEARCH METHODS / МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

In the research, we used general scientific principles that helped clarify the concepts of "condition", "pedagogical conditions". In the process of the research, methods of system analysis were used to determine and justify the pedagogical conditions for the formation of the legal culture of the pedagogical worker of the vocational and technical education center of the state employment service.

RESULTS OF THE RESEARCH / РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Therefore, we have concluded as follows:

- the development process of educators' legal responsibility is a complex, continuous process;
- the content of the development process of educators' legal responsibility includes the formation of cognitive, value-motivational, and regulatory components.

A brief analysis of each component is presented below.

The cognitive (intellectual) component is expressed in the following indicators:

- obtaining the necessary minimum of legal knowledge, skills, and abilities, namely orientation in the special literature, the ability to use reference legal systems;
- obtaining the necessary techniques and skills of legal activity;

- the ability to use the knowledge in practice, to apply them to constantly changing life situations and in their professional activities, based on the recognition of the social value of law [5].

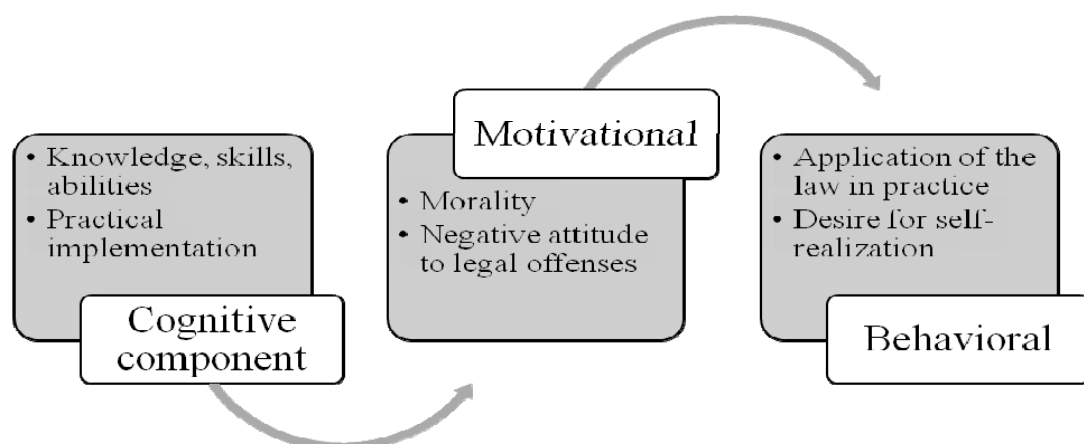
The formation of the value-motivational component is determined based on the following indicators:

- understanding the moral content of the law;
- development of legal awareness and legal thinking skills;
- attitude to the law as a value that is out of competition in a democratic society;
- proactive negative attitude concerning legal offenses and people who commit the legal offenses.

General indicators of the regulatory (behavioral) component formation are the following:

- skills and abilities to apply the law adequately in a real-life situation and future professional activity;
- ability and skills to defend their rights and freedoms, as well as the interests of others and whole society;
- the ability to prove their opinion;
- the desire for self-realization in legal activities, responsibility for the results and consequences of their activities;
- developed habit of complying with legal norms;
- lawful behavior;
- socio-legal activity.

Particularities of components formation for legal culture development of the VEC educators of the State employment service are shown in figure 2.

Fig. 2 Particularities of components formation for legal culture development of the VEC educators of the State employment service

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH / ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Thus, the analysis of legal responsibility development of educators of the State Employment Service shows that a high level of their legal culture is achieved by implementing a set of pedagogical conditions. They are an integral part of the legal culture model for educators of the State Employment Service.

Prospects for further research Given the foregoing, a perspective direction of our study is the development and theoretical justification of the legal culture development model of the State Employment Service educators.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED) / СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] І. Безклубий, «Правова відповідальність», *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, вип. 91, с. 8-10, 2012. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39590/02-Bezklubiy.pdf?sequence=1> Дата звернення: Берез. 12, 2023.
- [2] Верховна Рада України. (1996, Черв. 28). *Конституція України № 254к/96-ВР*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [3] Н. Ипполитова, Н. Стерхова «Анализ понятия "педагогические условия": сущность, классификация», *General and Professional Education*, № 1, с. 8-14, 2012. [Електронний ресурс]. Доступно: http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf Дата звернення: Берез. 12, 2023.
- [4] О. Шульгіна, «Розвиток правової культури педагогічних працівників центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості, як педагогічна проблема» *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*, вип. 17(46), с. 176-192, 2021. [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)-176-192](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-176-192)
- [5] С. Гончаренко, *Український педагогічний словник*. Київ, Україна: Либідь, 1997. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/m0jX0v> Дата звернення: Берез. 12, 2023.
- [6] Словник-довідник з професійної педагогіки; А. В. Семенова, Ред. Одеса, Україна: Пальміра, 2006. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf> Дата звернення: Берез. 12, 2023.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ

Шульгіна Олена Вікторівна,

провідний юрисконсульт відділу нормативно-правового забезпечення
Юридичного управління Державного центру зайнятості;
аспірантка кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4640-273X>
shulhina.olena.mail@gmail.com

Анотація. У статті доведено, що основними чинниками формування правової відповідальності вчителя слід вважати правове виховання та правову освіту, звертаючи увагу на те, що вони можуть як уповільнювати, так і прискорювати правовий прогрес. Це цілеспрямований процес отримання педагогами систематизованих правових знань, формування вмій і навичок застосовувати їх на практиці, розвиток морально-інтелектуальної сфери, забезпечення певної правової вихованості особистості. Уточнюється, що юридична відповідальність – це якісно-кількісна характеристика, яка містить інформацію не лише про обсяг правових знань, умій і навичок, про кількість засвоєних (чи не засвоєних) її елементів чи видів відповідних культурних цінностей, а й інформацію про його зміст, про природу духовних цінностей (або «антицінностей»), про соціальну спрямованість правових ідеалів, ідей, норм, прийнятих особистістю, це культура правового мислення, культура правових почуттів, культура правової поведінки. Визначено педагогічні умови формування правової культури педагогічних працівників, до яких ми віднесли: наявність навчальних курсів «Правознавство», «Конституційне право» як обов'язкових дисциплін для вивчення вчителями на курсах підвищення кваліфікації; організація громадської діяльності; Самоврядування як інститут громадянського суспільства. Реалізація студентами самоврядування виражається в тому, що вони беруть участь у розробці та реалізації локальних нормативних актів освітньої організації, вносять пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, вирішують питання навчання окремих студентів тощо; включення до плану роботи лекцій, дискусій, круглих столів на правову тематику; створення

позитивної мотивації до вивчення права, для цього можна використати: позитивний приклад, допомогу в реалізації своїх прав, активну участь у шкільному житті, прийнятті важливих рішень.

Ключові слова: педагогічні умови; правова культура; педагогічні працівники; державна служба зайнятості.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. Bezklubyi, «Pravova vidpovidalnist», Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky, vyp. 91, s. 8-10, 2012. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39590/02-Bezklubiy.pdf?sequence=1> Data zvernennia: Berez. 12, 2023.
- [2] Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, Cherv.28). Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [3] N. Ippolitova, N. Sterhova «Analiz ponyatiya "pedagogicheskie usloviya": sushchnost', klassifikaciya», General and Professional Education, № 1, s. 8–14, 2012. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf Data zvernennia: Berez. 12, 2023.
- [4] O. Shulhina, «Rozvytok pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv tsentriv profesiino-tekhnicnoi osvity derzhavnoi sluzhby zainiatosti, yak pedahohichna problema» Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky», vyp. 17(46), s. 176–192, 2021. [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)-176-192](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-176-192)
- [5] S. Honcharenko, Ukrainskyi pedahohichni slovnyk. Kyiv, Ukraina: Lybid, 1997. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/m0jX0v> Data zvernennia: Berez. 12, 2023.
- [6] Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky; A. V. Semenova, Red. Odesa, Ukraina: Palmira, 2006. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf> Data zvernennia: Berez. 12, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
10 квітня 2023 року*

Наукове видання

ВІСНИК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

*Збірник наукових праць
Випуск 24(53)*

Серія «Педагогічні науки»

Освіта/Педагогіка: 01; код спец.: 011, 012, 013, 014, 015, 016

[http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch\[\]=b&](http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch[]=b&)

Редактор — *Максімова Валерія*

Виконавчий редактор,
комп'ютерна верстка — *Васильченко Яніна*

Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А
тел: +38 (044) 481-38-00; факс: +38 (044)484-10-96
www.umo.edu.ua

Підписано до друку 19.04.2023. Формат 60×84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Cambria.
Умов. друк. арк. 16,51. Обл. вид. арк. 17,75.
Тираж 300 прим. Замовлення № 190423_1

Надруковано в ТОВ «Видавництво "Юстон"»
01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 36-а тел.: (044)360-22-66,
www.yuston.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія дк № 497 від 09.09.2015 р.

Scientific journal

BULLETIN OF POSTGRADUATE EDUCATION

*Collection of scientific papers
Issue 24(53)*

Educational Sciences Series

Education/Pedagogy: 01; spec code: 011, 012, 013, 014, 015, 016

[http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch\[\]=b&](http://nfv.ukrintei.ua/search?nameSearch=2218-7650&sortOrder=title&categorySearch[]=b&)

Editors — *Valeriya Maksimova*

Executive editor,
Desktop publishing — *Yanina Vasilchenko*

State Institution of Higher Education
«University of educational management»
04053 Kyiv, Sichovykh Striltsiv str., build. 52-A, phone: (044)484-10-96
www.umo.edu.ua

Signed for print 19.04.2023. Format 60×84 1/16
Printing offset. Paper offset. Liberation font Cambria.
Provisionally printed sheets 16,51. Accounting and publishing sheets 17,75.
Edition 300 copies. Order № 190423_1

Printed in PLC «Publishing House "Yuston"»
36-A, O. Honchara Str., Kyiv, 01034, tel.: (044)360-22-66,
www.yuston.com.ua

A certificate of making a publishing business subject to the state register of publishers,
manufacturers and distributors of publishing products series дк № 497 from 09.09.2015.